ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΓΑΛΗΝΟΥ
ΟΤΙ ΤΑΙΣ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΚΡΑΣΕΣΙΝ ΑΙ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΕΠΟΝΤΑΙ

ΑΘΗΝΑΙ 2011

ΓΑΛΗΝΟΥ
ΟΤΙ ΤΑΙΣ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΚΡΑΣΕΣΙΝ ΑΙ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΕΠΟΝΤΑΙ

ΕΚΔΙΔΕΙ
ΑΘΗΝΑ Δ. ΜΠΑΖΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΛΑΤΙΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ
ΑΘΗΝΑΙ 2011

ISBN 978-960-404-136-7
ISSN 1792-1260

Κέντρον Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς Γραμματείας
Ἀναγνωστοπούλου 14 – 106 73 Ἀθῆναι

Ἐπεξεργασία κειμένου - Σελιδοποίηση - Ἐκτύπωση - Βιβλιοδεσία
Γραφικὲς Τέχνες «ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΕΡΠΙΝΙΑ»
ΑΝΤΩΝΗΣ ΕΥΑΓ. ΜΠΟΥΛΟΥΚΟΣ & ΣΙΑ Ε.Ε.
Λεοντίου 9 - Ἀθῆναι - 117 45

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἀσχολοῦμαι μὲ τὸν Γαληνὸ ἀπὸ τὸ 1993, ὅταν ξεκίνησα τὶς μεταπτυχιακές μου σπουδές. Ὑποστήριξα τὴ διδακτορική μου διατριβὴ μὲ θέμα τὴν κριτικὴ ἔκδοση τῆς πραγματείας τοῦ Γαληνοῦ *Ὅτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἕπονται* μὲ ἐκτενὴ εἰσαγωγή, μετάφραση στὴ γαλλικὴ γλώσσα καὶ πολυσέλιδο σχολιασμὸ το 1999 καὶ ἀσχολήθηκα ἐκ νέου μὲ αὐτὴν τὸ 2003, ὅταν μὲ τὴν ἔναρξη τῆς θητείας μου ὡς ἐρευνήτριας βαθμίδας Δ΄ στὸ Κέντρο Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς Γραμματείας (Κ.Ε.Ε.Λ.Γ.) τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, μοῦ ἔγινε ἡ τιμητικὴ πρόταση νὰ συμπεριληφθεῖ τὸ σημαντικότερο ἀπὸ ἄποψη οὐσίας μέρος τῆς ἐργασίας μου στὴ σειρὰ *ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ* τοῦ Κ.Ε.Ε.Λ.Γ. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐργασία ἦταν δεσμευμένη στὴ σειρὰ Collection des Universités de France, ὁ ἐπόπτης τῆς διατριβῆς μου καὶ διευθυντὴς τῆς σειρᾶς καθηγητὴς κ. Jacques Jouanna εἶχε τὴ γενναιοδωρία νὰ δώσει τὴν ἄδεια νὰ ἐκδοθεῖ μέρος τῆς ἐργασίας μου ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν. Οἱ δύο σειρὲς ἔχουν ἐξάλλου διαφορετικὰ χαρακτηριστικά· ἡ ἑλληνικὴ σειρὰ περιλαμβάνει σύντομη εἰσαγωγὴ μὲ ἔμφαση στὴν παράδοση τοῦ κειμένου καὶ κριτικῶς ἀποκατεστημένο ἀρχαῖο κείμενο μὲ ἀρνητικὸ κριτικὸ ὑπόμνημα, ἐνῶ ἡ γαλλική, ἀναλυτικὴ εἰσαγωγή, ἀρχαῖο κείμενο μὲ θετικὸ κριτικὸ ὑπόμνημα, μετάφραση στὴ γαλλικὴ καὶ ἐκτενὴ σχολιασμό.

Ἀπὸ τὸ 1999 βέβαια ὡς τώρα, ἡ ἔρευνα προχώρησε· ὅπως συμβαίνει πλέον μὲ πολλὰ ἰατρικὰ κείμενα τῆς Ἀρχαιότητας, ἔγιναν σημαντικὲς ἀνακαλύψεις καὶ ἀπέκτησα πρόσβαση σὲ νέο ὑλικό. Μόλις τὸ 2006 κατάφερα νὰ μελετήσω τὴν ἀραβικὴ ἐπιτομὴ τῆς πραγματείας στὸ πρωτότυπο, ὅπως

ἐπίσης καὶ ἐπιλεγμένες γραφὲς τῆς ἀραβικῆς μετάφρασης τοῦ κειμένου στὸ χειρόγραφο Meshed: Rida ṭibb 5223.

Ἡ ἐκδιδομένη πραγματεία μοῦ ἐπεφύλαξε πολλὲς συγκινήσεις καὶ προκλήσεις κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἔρευνάς μου: ἐνδιαφέρουσα χειρόγραφη παράδοση (μὲ χειρόγραφα ποὺ δὲν εἶχαν μελετηθεῖ πρίν), πλούσια καὶ ἐξαιρετικὰ σημαντικὴ ἔμμεση παράδοση (μὲ ἀνακάλυψη καὶ νέου μάρτυρα τῆς ἀραβικῆς μετάφρασης τὸ 2001), *editio princeps* (Aldina, 1525) τόσο σημαντικὴ (*instar codicis*) γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ κειμένου ὅσο καὶ τὰ χειρόγραφα, ἀκόμη καὶ μαρτυρία γιὰ ἀξιόλογο χειρόγραφο-«φάντασμα» (πιθανότατα τὸ πρότυπο τῆς Aldina γιὰ τὴν ἐκδιδομένη πραγματεία).

Εὐτύχησα νὰ ἐργασθῶ σὲ ἕνα θέμα τὸ ὁποῖο μὲ γοήτευσε ἐξαρχῆς μὲ τὶς ποικίλες διαφορετικὲς πτυχές του. Ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ περιεχομένου, ἡ πραγματεία εἶναι ἐνδιαφέρουσα ὄχι μόνο ὡς φιλοσοφικό, ἀλλὰ κυρίως ὡς στρατευμένο κείμενο ὑπὲρ τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης, μάρτυρας τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πνευματικοῦ κλίματος τῆς ἐποχῆς του (Δεύτερης Σοφιστικῆς) καὶ τῆς ἰδιαίτερα εὐφυοῦς καὶ ἐριστικῆς προσωπικότητας τοῦ συγγραφέα του. Ἡ φαινομενικὴ ἀντίφαση μεταξὺ τοῦ βασικοῦ δόγματος τοῦ Γαληνοῦ στὴν ἐκδιδομένη πραγματεία, ὅτι δηλαδὴ οἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς ἀκολουθοῦν τὶς σωματικὲς κράσεις, καὶ τῶν διαφορετικῶν ἀπόψεων ποὺ ἐκφράζει ὁ συγγραφέας σὲ ἄλλες πραγματεῖες του, κέντρισε τὸ ἐνδιαφέρον μου γιὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ Περγαμηνοῦ ἰατροῦ καὶ τὸν σκοπὸ συγγραφῆς τῆς πραγματείας.

Οἱ δυσκολίες ποὺ ἀντιμετώπισα κατὰ τὴν ἔρευνά μου ἦταν ποικίλες: τὸ κείμενο ἦταν, κατὰ τὴν ἄποψή μου, δύσκολο ὡς πρὸς τὴν κατανόηση τοῦ περιεχομένου καὶ παρουσιάστηκαν πολλὲς δυσχέρειες στὴ συλλογὴ τοῦ ὑλικοῦ μελέτης (γιὰ τὰ χειρόγραφα τῆς Μόσχας, τοῦ Zeitz καὶ γιὰ τὶς ἀραβικὲς πηγές). Μετὰ τὴν πρώτη ἀπόπειρα πρόσβασης στὸ περιεχόμενο κάποιων ἀραβικῶν πηγῶν μέσα ἀπὸ μεταφράσεις σὲ σύγχρονες εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες, προέκυψε ὡς ἀνάγκη ἡ ἀνάγνωση τῶν κειμένων αὐτῶν στὸ πρωτότυπο, διότι συνάντησα σὲ ἀρκετὰ σημεῖα γραφὲς ποὺ μοῦ προκάλεσαν ἔκπληξη καὶ μοῦ γέννησαν ἀμφιβολίες. Ἐπιπλέον, περίπου οἱ μισὲς ἀραβικὲς πηγὲς δὲν ἦταν μεταφρασμένες, ἐνῶ ὑπῆρχαν καὶ σημαντικὲς βιβλιοκρισίες γιὰ τὰ δημοσιευμένα ἔργα, ἐπίσης στὴν ἀραβική· κατέστη συνεπῶς ἀπαραίτητη ἡ ἐκμάθηση τῆς ἀραβικῆς γλώσσας, ἡ ὁποία καὶ μὲ προστάτεψε ἀπὸ ἀρκετὰ σφάλματα.

Γιὰ τὴν ὁλοκλήρωση τοῦ βιβλίου ὀφείλω πολλὲς εὐχαριστίες σὲ πολλούς. Κατ' ἀρχάς, ξεκινώντας κατὰ χρονολογικὴ σειρά, εἶμαι εὐγνώμων στὸν ἐπόπτη τῆς διδακτορικῆς μου διατριβῆς, ἀκαδημαϊκὸ κ. Jacques Jouanna, ὁμότιμο καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Paris Sorbonne-Paris IV καὶ ξένο ἑταῖρο τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ὁ ὁποῖος μοῦ πρότεινε τὸ συγκεκριμένο θέμα, μὲ ἐμπιστεύθηκε καὶ μὲ κατηύθυνε μὲ τὶς ὑποδείξεις του καὶ τὸ παράδειγμά του καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἐργασίας μου. Εὐχαριστῶ ἐπίσης τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς κρίσης τοῦ διδακτορικοῦ μου κ. Brigitte Mondrain (Διευθύντρια σπουδῶν στὴν Ecole Pratique des Hautes Etudes-IVe Section) καὶ τοὺς καθηγητὲς στὸ Πανεπιστήμιο Paris Sorbonne-Paris IV κ. Françoise Scoda καὶ κ. Alain Billault, γιὰ τὶς ὠφέλιμες παρατηρήσεις τους. Πολλὰ ὀφείλω ἰδιαιτέρως στὴν κ. Brigitte Mondrain, γιὰ τὴν πολύπλευρη συμπαράσταση κατὰ τὴν ἐκπόνηση τῆς διατριβῆς μου καὶ τὶς πολύτιμες ἐπισημάνσεις της σὲ ζητήματα Παλαιογραφίας. Ἡ κ. Véronique Boudon-Millot, Διευθύντρια ἐρευνῶν στὸ C.N.R.S., μοῦ προσέφερε τὴ συνδρομή της ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῶν μεταπτυχιακῶν μου σπουδῶν· ἀργότερα εἶχε τὴν καλοσύνη

νὰ διαβάσει γιὰ μένα συγκεριμένα σημεῖα στὸ ἀραβικὸ χειρόγραφο Meshed: Rida ṭibb 5223, γιὰ νὰ τὰ χρησιμοποιήσω στὸ βιβλίο μου. Τῆς ὀφείλω ἕνα μεγάλο εὐχαριστῶ. Τέλος, εἶμαι εὐγνώμων στὸν ἀραβολόγο καθηγητὴ κ. Hans Hinrich Biesterfeldt (Ruhr-Universität Bohum), γιὰ τὴ γενναιοδωρία του. Μοῦ ἀπέστειλε φωτογραφίες μὲ τὴν ἐπιτομὴ τῆς πραγματείας στὸ χειρόγραφο τοῦ Καΐρου ἀπὸ τὸ προσωπικό του ἀρχεῖο, ὅπως ἐπίσης καὶ σημαντικὲς βιβλιοκρισίες σχετικὰ μὲ τὶς ἀραβικὲς πηγὲς ποὺ μὲ ἐνδιέφεραν.

Οἱ συνάδελφοί μου στο Κ.Ε.Ε.Λ.Γ. ἦταν πάντα πρόθυμοι νὰ προσφέρουν τὴ βοήθειά τους σὲ πρακτικὰ καὶ ἄλλα ζητήματα ὁποτεδήποτε χρειάστηκε. Ἰδιαίτερη μνεία ὀφείλω στὴ Ροζαλία Χατζηλάμπρου καὶ τὸν Ἰωάννη Τελέλη, λόγω καὶ τῆς πιὸ στενῆς συνεργασίας μας, καὶ στὸν Διευθυντὴ τοῦ Κ.Ε.Ε.Λ.Γ. κ. Κωνσταντῖνο Οἰκονομάκο γιὰ τὴν κατανόηση καὶ τὶς ὠφέλιμες παρατηρήσεις του. Τοὺς εὐχαριστῶ ὅλους, ὅπως ἐπίσης καὶ τὶς φίλες καὶ συναδέλφους Ἰωάννα Σαββινίδου καὶ Caroline Petit, μὲ τὶς ὁποῖες ἀντήλλαξα ἀπόψεις γιὰ ἐπιστημονικα ζητήματα σὲ διάφορα στάδια τῆς ἐργασίας μου. Οἱ ὑποψήφιοι διδάκτορες Κωνσταντῖνος Μελίδης, Ἰωάννης Μιχαλόπουλος, Ἰσαβέλλα Σταματιάδου καὶ Παρασκευὴ Θεοδούλου μὲ ἐξυπηρέτησαν ἀποστέλλοντάς μου τὰ ἄρθρα ποὺ τοὺς ζήτησα ἀπὸ τὶς βιβλιοθῆκες τῆς Γαλλίας. Χρήσιμη βιβλιογραφία μοῦ ὑπέδειξε ἐπίσης μὲ δική του πρωτοβουλία ὁ καθηγητὴς κ. Vivian Nutton (UCL-Wellcome Trust Centre for the History of Medicine). Τοὺς εὐχαριστῶ θερμά. Πολύτιμη ὑπῆρξε ἡ προσφορὰ τεχνικῆς βοήθειας ἀπὸ τοὺς φίλους Εὐαγγελινὴ Ζέκου καὶ Θανάση Ζέκο. Τοὺς ὀφείλω εὐγνωμοσύνη.

Θὰ ἤθελα ἐπίσης νὰ εὐχαριστήσω θερμὰ τὸν καθηγητὴ κ. Ἀθανάσιο Καμπύλη, τακτικὸ μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ Ἐπόπτη τοῦ Κ.Ε.Ε.Λ.Γ., κατ' ἀρχὰς γιὰ τὴν τιμητικὴ πρόταση νὰ συμπεριληφθεῖ ἡ ἔκδοσή μου στὴ σειρὰ *ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ* τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Τοῦ ὀφείλω μεγάλη εὐγνωμοσύνη γιὰ τὸν χρόνο ποὺ διέθεσε γιὰ νὰ διαβάσει κριτικὰ τὸ κείμενό μου, γιὰ τὶς πολύτιμες παρατηρήσεις του καὶ τὴν ἐν γένει συμπαράστασή του. Εἶμαι εὐγνώμων ἐπίσης στὸν καθηγητὴ κ. Νικόλαο Κονομῆ, τακτικὸ μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ Πρόεδρο τῆς Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Κ.Ε.Ε.Λ.Γ., γιὰ τὶς χρήσιμες ὑποδείξεις του καὶ τὴν κριτική του ματιά, ποὺ συνετέλεσαν, ὥστε νὰ ἐπιφέρω σημαντικὲς βελτιώσεις στὴν ἐργασία μου. Τέλος, εὐχαριστῶ ἰδιαιτέρως τὰ μέλη τῆς Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Κ.Ε.Ε.Λ.Γ. ποὺ ἐνέκριναν τὴν ἔκδοση τοῦ παρόντος βιβλίου.

Ἕνα μεγάλο εὐχαριστῶ ὀφείλω ακόμη στοὺς κ.κ. Εὐάγγελο καὶ Ἀντώνη Μπουλοῦκο, καὶ ἰδιαιτέρως στὴν κ. Νόρα Χαραλαμπίδου ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο «Ἀντώνης Εὐ. Μπουλοῦκος & ΣΙΑ Ε.Ε.», γιὰ τὴν κατανόηση, τὸν ἐπαγγελματισμὸ καὶ τὴν ἄρτια ἐργασία τους.

Τέλος, εὐχαριστῶ τοὺς γονεῖς μου Μαρία καὶ Δημήτρη καὶ τοὺς ἀδελφούς μου Παναγιώτη καὶ Γιῶργο, γιὰ τὴν ὑποστήριξη ποὺ μοῦ προσέφεραν σὲ ὅλα τὰ στάδια τῆς πορείας μου, ἀκαδημαϊκῆς καὶ προσωπικῆς. Τοὺς ἀφιερώνω τὸ βιβλίο αὐτὸ μὲ πολλὴ ἀγάπη καὶ εὐγνωμοσύνη.

Ἀθήνα, 25 Ἰουνίου 2010

---

* Γιὰ τὴ συγγραφὴ τῆς *Εἰσαγωγῆς* ἀκολουθήθηκαν οἱ ὀρθογραφικοὶ κανόνες τῆς *Νεοελληνικῆς Γραμματικῆς (Ἀναπροσαρμογὴ τῆς Μικρῆς Νεοελληνικῆς Γραμματικῆς τοῦ Μανόλη Τριανταφυλλίδη)*, Ἀθήνα, ΟΕΔΒ, 1977, μὲ κάποιες μικρὲς διαφοροποιήσεις.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α. Η «ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑ»[1]

1. Σκοπὸς συγγραφῆς τῆς «πραγματείας»

Ὁ Γαληνὸς[2] ἀπὸ τὴν Πέργαμο (129 - c. 216)[3] ἦταν ὁ σημαντικότερος ἰατρὸς τῆς αὐτοκρατορικῆς περιόδου καὶ ὁ μεγαλύτερος ἰατρὸς τῆς Ἀρχαιότητας μετὰ τὸν Ἱπποκράτη. Πολυγραφότατος –τὸ σωζόμενο σήμερα ἔργο του ὑπολογίζεται ὅτι καλύπτει περίπου 16.000 σελίδες στὴ στερεότυπη

---

[1] Ἑφεξῆς ἡ ἐκδιδομένη πραγματεία *Ὅτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἕπονται* θὰ σημειώνεται χάριν συντομίας ὡς «πραγματεία».

[2] Γιὰ πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὸν βίο τοῦ Γαληνοῦ βλ. Boudon-Millot, *Galien* I VII-XC καὶ Schlange - Schöningen, *Die römische Gesellschaft*. Γιὰ τὴ βιβλιογραφία του ἀνὰ ἔργο βλ. Fichtner, *Corpus Galenicum* (γιὰ τὴν «πραγματεία» 27-28), Jouanna - Boudon, *Projet d'édition de Galien* καὶ Kollesch - Nickel, *Bibliographia Galeniana*.

[3] Γιὰ τὶς χρονολογίες γέννησης καὶ θανάτου τοῦ Γαληνοῦ βλ. Nutton, *Galen ad multos annos* καὶ τοῦ ἰδίου *Galen On my own opinions* 38-39. Ἐπίσης, Boudon, *L'apport des sources arabes* 65-66, 69-70 καὶ Strohmaier, *La longévité de Galien* 399. Μέχρι πρότινος ἐπικρατοῦσε ἡ ἄποψη ὅτι ὁ Γαληνὸς πέθανε τὸ 199 (*Σούδα* γ 32, s.v. *Γαληνός*: «ἐβίω ἔτη ο'» I 506 Adler). Χάρη ὅμως στὴ συνδρομὴ ἀραβικῶν πηγῶν καὶ στὴ νεότερη χρονολόγηση κάποιων ἔργων του ἕως καὶ τὸ 210, ἡ χρονολογία θανάτου του ἔχει μετατοπισθεῖ μὲ ἀσφάλεια περίπου στὸ 216 μ.Χ. Βλ. Nutton, *Ancient Medicine* 226-227 καὶ Boudon-Millot, *Galien* I LXXVII-LXXX.

ἔκδοση τοῦ Kühn[4] ἢ περίπου τὸ 1/10 τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς ἀπὸ τὸν Ὅμηρο ἕως τὸ 350 μ.Χ.[5], ἐνῶ τὰ χαμένα του συγγράμματα ὑπολογίζονται περίπου στὰ διπλάσια ἀπὸ τὰ σωζόμενα[6]–, ἀσχολήθηκε ὄχι μόνο μὲ τὴν ἰατρική, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ φιλοσοφία, τὴ ρητορικὴ καὶ τὴ φιλολογία (γραμματική, ὑπομνηματισμό), μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μνημονεύεται από τοὺς μεταγενεστέρους ὄχι μόνον ὡς ἰατρός, ἀλλὰ καὶ ὡς φιλόσοφος[7]. Ἡ φήμη του ἐπηρέασε καθοριστικὰ τὴν ἰατρικὴ σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση γιὰ περισσότερους ἀπὸ δεκαπέντε αἰῶνες καὶ τὰ ἔργα του, παρὰ τὶς ὅποιες ἀδυναμίες τους, περιεβλήθησαν μὲ τὸ κῦρος τῆς αὐθεντίας[8] σὲ σημεῖο ποὺ συνέβαλαν στὴν ἀνάσχεση τῆς προόδου τῆς ἰατρικῆς γιὰ ἀρκετὸ καιρὸ μετά, ἐνῶ τὰ ἔργα τῶν ἑπομένων αἰώνων ἦταν κυρίως συμπιληματικοῦ χαρακτήρα.

Ἡ πραγματεία του *Ὅτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἕπονται* ἔχει χαρακτηρισθεῖ ὡς ἕνα ἀπὸ

---

[4] *Claudii Galeni Opera omnia* (20 τόμοι, οἱ XVII καὶ XVIII διπλοί). Ἐφεξῆς, ἡ ἀναφορὰ στὴν ἔκδοση αὐτὴ θὰ γίνεται μόνο μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἐκδότη (Kühn).

[5] Nutton, *Ancient Medicine* 390, σημ. 22.

[6] Ὁ Fichtner, *Corpus Galenicum* καταγράφει 441 τίτλους γαληνικῶν καὶ ψευδογαληνικῶν ἔργων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα σώζονται περισσότερα ἀπὸ 170 στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἐνῶ οἱ πραγματεῖες ποὺ διαθέτουμε μόνο σὲ λατινικὴ ἢ ἀραβικὴ μετάφραση αὐξάνουν τὸν συνολικὸ ἀριθμὸ τῶν σωζομένων ἔργων τοῦ Γαληνοῦ κατὰ τουλάχιστον 30%.

[7] Βλ. Jacquart, *La médecine arabe* 103. Ἐπίσης, Müller, *Galen als Philologe*, Donini, *Galeno e la filosofia* καὶ Frede, *Galen's Epistemology* 66, 84-85.

[8] Ἡ ἐπιρροὴ τοῦ Γαληνοῦ στοὺς μεταγενεστέρους, κυρίως ἰατρούς, ἀναλύεται ἀπὸ τὸν Temkin, *Galenism* καὶ Hankinson, *The Cambridge Companion* 355 κ.ἑ.

τὰ καλύτερα ἔργα τοῦ Γαληνοῦ («ex optimis Galeni»)[9], μὲ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἰατρική, τὴν ψυχολογία καὶ τὴ φιλοσοφία. Πρόκειται γιὰ ἕνα κείμενο ποὺ ὁ Περγαμηνὸς ἰατρὸς κατατάσσει στὰ «πρὸς τὴν Πλάτωνος φιλοσοφίαν ἀνήκοντα»[10] ἔργα του. Ὁ Γαληνὸς ἐξετάζει τὸ πολυσυζητημένο θέμα τῆς σχέσης μεταξὺ σώματος καὶ ψυχῆς· ἀφορμᾶται ἀπὸ τὸν ἀριστοτελικὸ ὁρισμὸ τῆς ψυχῆς ὡς *εἴδους* τοῦ σώματος (*Περὶ ψυχῆς* 412a$_{20\text{-}21}$), γιὰ νὰ καταλήξει στὴν ὑλιστικὴ ἄποψη ὅτι ἡ ψυχὴ ἀκολουθεῖ τὸ σῶμα ἤ, σὲ πιὸ ἀκραία διατύπωση, «δουλεύει τῷ σώματι»[11]. Γιὰ νὰ ἀποδείξει τὴν ἰσχὺ τῆς θεωρίας ποὺ ἐκφράζει στὸν τίτλο τῆς «πραγματείας», ὁ Γαληνὸς στηρίζεται, κατὰ τὴ συνήθη τακτική του, σὲ ἀπόψεις τῶν «παλαιῶν» (Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους, Ἱπποκράτους, Στωικῶν), οἱ ὁποῖες, ὅπως τὶς παρουσιάζει, συνάδουν μὲ τὴ θεωρία ποὺ πρεσβεύει. Ἐπιλέγει προσεκτικὰ τὰ χωρία ποὺ παραθέτει, τὰ ἀλλοιώνει, ὅπως τὸν ἐξυπηρετεῖ, καὶ προβάλλει κυρίως ὑποθετικὰ ἐπιχειρήματα γιὰ νὰ τεκμηριώσει τὴν ἄποψή του[12]. Ἐπιπλέον, γιὰ νὰ ἐνισχύσει τὴν ἐπιχειρηματο-

---

[9] Ἡ φράση προέρχεται ἀπὸ τὴ βιογραφία καὶ ἐργογραφία τοῦ Γαληνοῦ (*Historia Literaria*) τοῦ Ackermann, ἡ ὁποία πρῶτα δημοσιεύθηκε στὴ *Bibliotheca Graeca* τοῦ J.A. Fabricius (V 436) καὶ ὕστερα στὸν πρῶτο τόμο τῶν *Ἁπάντων* τοῦ Γαληνοῦ (Kühn I CXXXVIII).

[10] *Περὶ τῶν ἰδίων βιβλίων* XVI (170, 14 Boudon-Millot *Galien* I).

[11] Βλ. κατωτέρω σελ. 22, 2-3 καὶ 32, 9.

[12] Βλ. Lloyd, *Scholarship, authority* 11-42, García-Ballester, *L'utilización de Platón y Aristóteles*, Senzasono, *Limiti del platonismo* 48-55, Singer, *Aspects* καὶ Moraux, *Galien et Aristote* 136-140. Ἡ ἐπιλογὴ τῶν χωρίων δὲν εἶναι τυχαία. Προέρχονται στὸ μεγαλύτερο μέρος τους ἀπὸ ἔργα ποὺ διακρίνονται γιὰ τὶς βιοψυχολογικές τους προσεγγίσεις, ὅπως εἶναι οἱ ζωολογικὲς πραγματεῖες τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ *Τίμαιος* τοῦ Πλάτωνος καὶ τὸ *Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων* τοῦ Ἱπποκράτους.

λογία του, ἀξιοποιεῖ τὰ διδάγματα τῆς μετεωρολογικῆς καὶ τῆς περιβαλλοντικῆς ἰατρικῆς[13] καὶ τῆς φυσιογνωμονικῆς «ἐπιστήμης»[14].

Ἡ ὑλιστικὴ αὐτὴ θέση τοῦ Γαληνοῦ γιὰ τὴ σχέση ψυχῆς καὶ σώματος προκάλεσε διαμάχες μεταξὺ τῶν μεταγενεστέρων, ἰατρῶν καὶ φιλοσόφων[15], σχετικὰ μὲ τὸν σκοπὸ συγγραφῆς τῆς «πραγματείας» του, ἰδίως ὕστερα ἀπὸ τὴ διαπίστωση ὅτι σὲ ἄλλα ἔργα του ὁ Γαληνὸς ἐκφράζει ἐντελῶς ἀντίθετες θέσεις ἢ δηλώνει ἄγνοια καὶ ἀναρμοδιότητα νὰ ἐκφέρει ἄποψη ἐπὶ τοῦ θέματος. Στηριζόμενοι στὶς ἀντιφάσεις αὐτές, πολλοὶ μελετητὲς ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ Γαληνὸς ἐξελίχθηκε σὲ ὑλιστὴ κατὰ τὸ τέλος τῆς ζωῆς του καὶ προβάλλουν ὡς ἀπόδειξη τὴν ἐκδιδομένη πραγματεία[16]. Ὁ García Ballester μάλιστα διέκρινε τέσσερα στάδια στὴν ἐξέλιξη τῶν ἀπόψεων τοῦ Γαληνοῦ γιὰ τὶς σχέσεις σώματος καὶ ψυχῆς[17], ἐνῶ ὁ Chauvet θεωρεῖ τὴν «πραγματεία» ὡς «τὴν πιὸ πλήρη ἔκθεση ποὺ μᾶς κληροδότησε ἡ ἑλληνικὴ Ἀρχαιότητα γιὰ τὸν ὑλισμὸ καὶ τὶς συνέπειές του»[18]. Σύμφωνα μὲ τὸν

[13] Βλ. κατωτέρω σελ. 49-65.

[14] Βλ. Evans, *Galen as physiognomist*. Βλ. κατωτέρω σελ. 44-48.

[15] Βλ. Bazou, *L'influence du traité*. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρω τὸ ἔργο τοῦ Nancel μὲ τὸν χαρακτηριστικὸ τίτλο *De immortalitate animae, velitatio adversus Galenum* (1587).

[16] García Ballester, *Alma y enfermedad* 187-188 καὶ *Soul and body* 124-137· Moraux, *Galien et Aristote* 136-140 καὶ *Galen comme philosophe* 92-93 καὶ 97-98. Βλ. ἐπίσης, Singer, *Galen Selected Works* XXXVI-XXXIX καὶ Hankinson, *The Cambridge Companion* 184 κ.ἑ.

[17] García Ballester, *Alma y enfermedad* 188-190.

[18] Chauvet, *Mémoire* 51.

Lloyd[19] ὅμως, ἡ «πραγματεία» ἀποτελεῖ ἕνα προτρεπτικὸ κείμενο «ἀπολογητικῆς» τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης (*medical protreptic or medical apologetics*) μὲ συγκεκριμένη στοχοθεσία, ποὺ ἐξυπηρετοῦσε τοὺς σκοποὺς τοῦ Γαληνοῦ κατὰ τὴν περίοδο ποὺ τὸ συνέγραψε.

Στὴν ἐκδιδομένη πραγματεία ὁ Γαληνὸς ἐξαρτᾶ τὶς δυνάμεις τῆς ψυχῆς καὶ τὸν ἠθικὸ βίο γενικότερα ἀπὸ ὀργανικοὺς παράγοντες, ὅπως ἡ κράση τοῦ σώματος, κατ' ἐξοχὴν πεδίο δράσης τῶν ἰατρῶν, καὶ ἄρα τοῦ ἴδιου τοῦ Γαληνοῦ. «Ἀποδεικνύοντας» ὅτι κάθε διανοητικὴ βλάβη καὶ ἠθικὴ παρέκκλιση ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν κράση τοῦ σώματος, ὁ Γαληνὸς ἀποδίδει στὸν ἰατρό, ποὺ ρυθμίζει τὴ σωματικὴ κράση, ἁρμοδιότητες ποὺ παραδοσιακὰ ἀνήκουν στοὺς φιλοσόφους[20]. Μὲ βάση τὴ θεωρία αὐτὴ συνεπῶς, ὁ ἰατρὸς πλέον, καὶ ὄχι ὁ φιλόσοφος, ἀνακηρύσσεται ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν σύμβουλος τῶν ἀνθρώπων γιὰ τὴν κατάκτηση ὄχι μόνον τῆς ὑγείας, ἀλλὰ καὶ τῆς ὀρθῆς συμπεριφορᾶς καὶ τῆς ἀρετῆς. Παρὰ ταῦτα ὁ Γαληνὸς δὲν καταργεῖ τὸν ρόλο τῆς ἐκπαίδευσης· στὸ τέλος τῆς «πραγματείας»[21] ὑποστηρίζει ὅτι μὲ τὴν κατάλληλη ἀγωγὴ καὶ ἄσκηση οἱ ἄνθρωποι μποροῦν νὰ γίνουν καλύτεροι, ὅσο βεβαίως τοὺς τὸ ἐπιτρέπει ἡ φύση τους.

Ἔχει ἐπισημανθεῖ ὀρθῶς ὅτι ὁ Γαληνὸς διεκδικοῦσε γιὰ τὴν ἰατρικὴ ἕναν ρόλο διευρυμένο ποὺ ἐπικάλυπτε σὲ κάποιο βαθμὸ τὸν ρόλο τῶν φιλοσόφων, μὲ τοὺς ὁποίους βρισκόταν

[19] Βλ. Lloyd, *Scholarship, authority* 39-41.

[20] Vegetti, *Galeno e la rifondazione della medicina* 98.

[21] Βλ. κατωτέρω σελ. 75, 3 - 76, 5 καὶ 86, 12 κ.ἑ.

σὲ συνεχὴ ἀνταγωνισμό[22]. Ἂν ἀνασυνθέσει κανεὶς τὴν ἐποχὴ ἀκμῆς τοῦ Γαληνοῦ (2ος αἰώνας μ.Χ., Ρώμη, ἀκμὴ τῆς Δεύτερης Σοφιστικῆς, συνεπῶς περίοδος θετικὰ διακείμενη πρὸς τὴν ἰατρική, τη ρητορικὴ καὶ τὴ φιλοσοφία)[23] καὶ ἀναλογισθεῖ τὴ δράση του σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν ἐριστικό, ἀλαζονικὸ καὶ ἔντονα ἀνταγωνιστικὸ χαρακτήρα του, ὅπως ὁ ἴδιος ἐπιτρέπει να διαγραφεῖ στὰ συγγράμματά του, γίνεται ἀπόλυτα κατανοητὸ τὸ «πολεμικὸ» ὕφος τῆς «πραγματείας». Ὁ Γαληνός, ἀντιπροσωπευτικὸ δεῖγμα μορφωμένου ἰατροῦ τῆς ἐποχῆς του[24], φαίνεται ὅτι ἀπαντᾶ, πιθανότατα δημοσίως, στὶς προκλήσεις ἰατρῶν καὶ φιλοσόφων τῆς ἐποχῆς του, μὲ ἀπώτερο στόχο νὰ ἐπικρατήσει μεταξὺ τῶν ὁμοτέχνων του.

Καταλήγοντας, θεωρῶ πὼς τὸ ἔργο *Ὅτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἕπονται* εἶναι μιὰ πραγματεία στρατευμένη ὑπὲρ τῆς ἰατρικῆς, στὴν ὁποία ὁ Γαληνὸς ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξυψώσει τὸν κοινωνικὸ ρόλο τῶν ἰατρῶν[25]. Μὲ αὐτὴν τὴν πραγματεία πολεμικῆς, κυρίως ἐναντίον τῶν φιλοσόφων τῆς ἐποχῆς του, ὁ Γαληνὸς διεκδικεῖ γιὰ τὴν ἰατρικὴ τὸν πρωταρχικὸ ρόλο γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῆς ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς τελειότητας καὶ τῆς εὐτυχίας τῶν ἀνθρώπων[26].

[22] Nutton, *Ancient Medicine* 236.

[23] Βλ. Bowersock, *Greek Sophists in the Roman Empire* 66-69, 74, Kollesch, *Galen und die Zweite Sophistik* καὶ Von Staden, *Galen and the Second Sophistic*.

[24] Βλ. Ieraci-Bio, *Sulla concezione del medico pepaideumenos*.

[25] Vegetti, *Modelli di medicina* 47-52.

[26] Μὲ τὴν ἀνωτερότητα τῆς ἰατρικῆς ἔναντι τῶν ἄλλων τεχνῶν ἀσχολήθηκε ὁ Γαληνὸς στὸν *Προτρεπτικὸν ἐπ' ἰατρικήν*, ἰδιαιτέρως στὸ δεύτερο βιβλίο του, τὸ ὁποῖο ἔχει χαθεῖ ἤδη τουλάχιστον ἀπὸ τὸν 12ο αἰώνα (Boudon, *Galien* II 5-6), καὶ ὑποδείκνυε ὅτι ἡ ἰατρικὴ εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν τέχνη. Γιὰ τὸ κείμενο τοῦ *Προτρεπτικοῦ* βλ. Boudon, *Galien* II 84-117. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο ἡ «πραγματεία» θεωρήθηκε ἐσφαλμένως ἀπὸ μιὰ μερίδα μελετητῶν ὡς τὸ χαμένο δεύτερο βιβλίο τοῦ *Προτρεπτικοῦ*, βλ. κατωτέρω σελ. 35* καὶ Σκιαδᾶς, *Ἀρχαϊκὸς λυρισμός* 2 102.

2. Περιεχόμενο τῆς «πραγματείας»

Στὸ **κεφάλαιο I** ὁ Γαληνὸς παρουσιάζει τὸ θέμα τῆς πραγματείας του, ὅτι δηλαδὴ οἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς ἀκολουθοῦν τὶς κράσεις τοῦ σώματος, θεωρία στὴν ὁποία δηλώνει ὅτι κατέληξε μετὰ ἀπὸ προσωπικὴ ἔρευνα μὲ τὴ βοήθεια τῶν δασκάλων του καὶ τῶν ἀρίστων φιλοσόφων. Ὑποστηρίζει ὅτι ἡ θεωρία αὐτὴ εἶναι ὠφέλιμη σὲ ὅσους ἐνδιαφέρονται γιὰ τὸ καλὸ τῆς ψυχῆς τους, διότι ὑποδεικνύει τὴν ὁδὸ γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἀρετῆς μέσα ἀπὸ τὴν ἐξασφάλιση τῆς εὐκρασίας τοῦ σώματος.

Στὴ συνέχεια (**κεφάλαιο II**) ὁ Γαληνὸς ξεκινᾶ τὴν τεκμηρίωση τῆς ἄποψής του ἀπὸ τὴν παρουσίαση τῶν διαφορῶν ποὺ ἀπαντοῦν στὴ συμπεριφορά (ἔργα καὶ πάθη) τῶν μικρῶν παιδιῶν καὶ ἀποκαλύπτουν τὶς διαφορετικὲς δυνάμεις τῆς ψυχῆς τους, καὶ συνεπῶς τὴ διαφορετικὴ φύση (ἢ οὐσία) της. Ὁ Γαληνὸς ταυτίζει τοὺς ὅρους «δυνάμεις» καὶ «ἔργα» καὶ ἀναφέρει ὡς παράδειγμα τὶς δυνάμεις (ἰδιότητες/ἔργα) τῆς ἀλόης καὶ τῆς λογιστικῆς ψυχῆς, γιὰ νὰ καταλήξει, μὲ τὴν ἀφορμὴ αὐτή, στὴν ἔκθεση τῶν διαφορετικῶν δυνάμεων τῶν τριῶν μερῶν τῆς ψυχῆς, τοῦ λογιστικοῦ, του θυμοειδοῦς καὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ.

Στὸ **κεφάλαιο III** ὁ Γαληνὸς πραγματεύεται τὸ θέμα τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς. Μὲ ἀφετηρία τὴν πλατωνικὴ τριμερὴ διά-

κριση τῆς ψυχῆς καὶ τὸ ἀριστοτελικὸ δόγμα ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι *εἶδος* τοῦ σώματος (*Περὶ ψυχῆς* 412α$_{20\text{-}21}$), ἐκφράζει τὸν προβληματισμό του γιὰ τὸ ἄν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ θυμοειδὲς καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν, τὰ ὁποῖα κατὰ κοινὴ ὁμολογία εἶναι θνητά, καὶ τὸ λογιστικὸν μέρος τῆς ψυχῆς εἶναι θνητό καὶ ὄχι ἀθάνατο, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Πλάτων. Μὲ ὑποθετικὰ ἐπιχειρήματα ὁ Γαληνὸς «ἀποδεικνύει» ὅτι ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς εἶναι κράση τῶν τεσσάρων ποιοτήτων (θερμότητας, ψυχρότητας, ξηρότητας, ὑγρότητας). Ἂν καὶ ὑπενθυμίζει συνεχῶς ὅτι δὲν γνωρίζει ἂν ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς εἶναι σωματικὴ ἢ ἀσώματος, ἢ ἂν τὸ λογιστικὸν εἶναι θνητὸ ἢ ἀθάνατο, μὲ τὰ παραδείγματα ἀπὸ τὴν ἰατρικὴ πρακτικὴ ποὺ προβάλλει (ἡ ψυχὴ χωρίζεται ἀπὸ τὸ σῶμα ὑπὸ τὴν ἐπίδραση ὑπερβολικῆς ζέστης ἢ ὑπερβολικοῦ κρύου, ἡ ἄμετρη κατανάλωση οἴνου ἐπηρεάζει τὶς ἐνέργειες τῆς ψυχῆς) καὶ τὰ ρητορικὰ ἐρωτήματα ποὺ θέτει, ὁ Γαληνός κατευθύνει τὸν ἀναγνώστη στὴν ἄποψη ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι σωματικὴ καὶ τὸ λογιστικὸν θνητό. Ἑπομένως, καταλήγει, ἡ ψυχὴ ὑπηρετεῖ (*δουλεύει*) τὶς κράσεις τοῦ σώματος.

Στὸ **κεφάλαιο IV** ὁ Γαληνὸς ὑποστηρίζει ὅτι οἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς δὲν ἐπηρεάζονται μόνον ἀπὸ τὴ θερμότητα καὶ τὴν ψυχρότητα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ὑγρότητα καὶ τὴν ξηρότητα, ὅπως, λέει, πίστευε καὶ ὁ Πλάτων. Παραθέτοντας σχετικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν *Τίμαιο* προεκτείνει ὅσα ἐκθέτει ὁ Πλάτων, γιὰ νὰ καταλήξει ὅτι ἡ σύνεση καὶ ἡ ἄνοια ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα ποσοστὰ ξηρότητας καὶ ὑγρότητας στὸ σῶμα. Ὁ Γαληνὸς συνδέει τὴν ἄκρα ξηρότητα μὲ τὴν ἄκρα σύνεση, χαρακτηριστικὰ ποὺ ἀπαντοῦν, ὅπως λέει, ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον στὰ ἄστρα. Συνεπῶς, τὸ λογιστικὸν συμμεταβάλλεται μὲ τὴν κράση τοῦ σώματος, ἐνῶ τὰ θνητὰ εἴδη τῆς ψυχῆς (θυμοειδές, ἐπιθυμητικόν) δὲν ἀκολουθοῦν ἁπλῶς τὴν κράση τοῦ σώματος, ἀλλὰ ταυτίζονται μὲ αὐτήν.

Στὴ συνέχεια ὁ Γαληνὸς ἐπανέρχεται στὸ θέμα τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς μνημονεύοντας τὶς σχετικὲς ἀπόψεις τοῦ Ἀνδρόνικου τοῦ Περιπατητικοῦ, ὁ ὁποῖος τὴν ὅρισε ὡς κράση ἢ δύναμη ποὺ ἀκολουθεῖ τὴν κράση, καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ ὁποῖος μὲ τὸν ὁρισμὸ τῆς ψυχῆς ὡς τῆς *κατὰ τὸ εἶδος οὐσίας* (*Περὶ ψυχῆς* 412α$_{20\text{-}21}$), ταυτίζει, σύμφωνα μὲ τὸν Γαληνό, τὴν οὐσία τῆς ψυχῆς μὲ τὴν κράση τοῦ σώματος. Ὁ Γαληνὸς ἐκθέτει τέλος καὶ τὴ θεωρία τῶν Στωικῶν, ὅτι δηλαδὴ ἡ ψυχὴ εἶναι ἕνα πνεῦμα, ἐνῶ ἡ οὐσία της εἶναι ἡ σύμμετρη κράση ἀέρος καὶ πυρός. Γι' αὐτό, καταλήγει, δὲν πρέπει νὰ ἐπαινοῦμε ἢ νὰ κατηγοροῦμε τοὺς ἀνθρώπους, διότι δὲν εὐθύνονται οἱ ἴδιοι γιὰ τὸ ἦθος τους, ἀλλὰ ἡ κράση τοῦ σώματός τους.

Στὴ συνέχεια (**κεφάλαιο V**) ὁ Γαληνὸς ἀναφέρεται στὶς δύο βασικὲς σχολὲς (*αἱρέσεις*) τῆς φιλοσοφίας σχετικὰ μὲ τὴν οὐσία τοῦ κόσμου (Ἀτομικοὶ καὶ Ἐπικούρειοι φιλόσοφοι ἀπὸ τὴ μία πλευρά, Στωικοί, Πλατωνικοὶ καὶ Ἀριστοτελικοὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη). Ὁ ἴδιος ὑποστηρίζει τὴν ἄποψη τῆς δεύτερης σχολῆς, ὅτι ἡ οὐσία τοῦ κόσμου εἶναι συνεχής. Θεωρώντας ὡς δεδομένο ὅτι ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς δημιουργεῖται μὲ βάση τὴν κράση τοῦ σώματος, ὁ Γαληνὸς ἐξαρτᾶ τὴ σύνεση ἀπὸ τὴν ξηρότητα (καὶ ὄχι ἀπὸ τὴ συμμετρία τῆς κράσης), προβάλλοντας ὡς ἐπιχειρήματα ἀφ' ἑνὸς μία σχετικὴ ρήση τοῦ Ἡρακλείτου, ἀφ' ἑτέρου τὴ συνύπαρξη τῆς ἄκρας σύνεσης μὲ τὴν ἄκρα ξηρότητα στὰ ἄστρα. Συνεπῶς, ἡ ψυχὴ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀσώματος, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Πλάτων, διότι στὴν περίπτωση αὐτὴ δὲν θὰ ἐπηρεαζόταν ἀπὸ τὴν κακοχυμία τοῦ σώματος καὶ τὰ φάρμακα.

Ὁ Γαληνός (**κεφάλαιο VI**) ἐπανέρχεται στὸν Πλάτωνα, γιὰ νὰ ὑπενθυμίσει ὅτι καὶ ἐκεῖνος ὑποστήριζε, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος, ὅτι ἡ ψυχὴ βλάπτεται ἀπὸ τὴν κακοχυμία τοῦ σώματος. Τὰ προσεκτικὰ ἐπιλεγμένα ἀποσπάσματα ποὺ παραθέτει ὁ

Γαληνὸς ἀπὸ τὸν *Τίμαιο* ἐνοχοποιοῦν τὴν κακοχυμία καὶ τὴν *πονηρὰν ἕξιν* τοῦ σώματος γιὰ τὴ γέννηση ψυχικῶν νοσημάτων. Συνεπῶς, ἐπαναλαμβάνει τὸ συμπέρασμά του, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κατηγορεῖται κάποιος *ὡς ἑκὼν κακός*, ἐφόσον δὲν εὐθύνεται ὁ ἴδιος γιὰ τὴν κακία του ἀλλὰ ἡ κατάσταση τοῦ σώματός του.

Παρόμοιες ἀπόψεις ὅμως πρέσβευε καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Γαληνός (**κεφάλαιο VII**), ἐφόσον πίστευε ὅτι οἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς ἀκολουθοῦν τὴν κράση τοῦ αἵματος. Σύμφωνα μὲ τὰ ἀποσπάσματα ποὺ παραθέτει ὁ Γαληνὸς ἀπὸ τὰ ἀριστοτελικὰ ἔργα *Περὶ ζῴων μορίων καὶ Τῶν περὶ τὰ ζῷα ἱστοριῶν*, ἡ διαφορετικὴ φύση τοῦ αἵματος καὶ γενικὰ ἡ διαφορετικὴ κράση τοῦ σώματος, εἶναι ὑπεύθυνες ὄχι μόνο γιὰ τὰ διαφορετικὰ ἤθη καὶ συμπεριφορὲς τῶν ζώων, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὶς φυσιογνωμονικὲς διαφορὲς ποὺ ἔχουν μεταξύ τους, ἡ δὲ διάπλαση τῶν μελῶν τοῦ σώματός τους ἀκολουθεῖ τὰ ἤθη τῆς ψυχῆς τους.

Γιὰ νὰ ἐνισχύσει περαιτέρω τὶς ἀπόψεις του (**κεφάλαιο VIII**), ὁ Γαληνὸς ἐπικαλεῖται τὴ μαρτυρία τοῦ *θείου* Ἱπποκράτους παραθέτοντας ἐκτενὴ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ *Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων* ἔργο του, στὸ ὁποῖο ὁ Πατέρας τῆς ἰατρικῆς ὑποστηρίζει ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὸν τόπο κατοικίας τους καὶ τὶς ἐπικρατοῦσες κλιματικὲς συνθῆκες τόσο στὰ ἐξωτερικά τους χαρακτηριστικά, ὅσο καὶ στὴ συμπεριφορά, τὰ ἤθη καὶ τὴν εὐφυΐα.

Στὸ **κεφάλαιο IX** ὁ Γαληνὸς ἀπευθύνεται στοὺς Πλατωνικοὺς φιλοσόφους τῆς ἐποχῆς του, οἱ ὁποῖοι, ὅπως φαίνεται, ἀποτελοῦσαν καὶ τὴν ὁμάδα-στόχο τῆς πραγματείας του, γιὰ νὰ τοὺς ἐπισημάνει ὅτι ἔχουν ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴ διδασκαλία τοῦ Πλάτωνος, ἐφόσον ὑποστηρίζουν ὅτι τὸ σῶμα ἐπηρεάζει τὴν ψυχὴ μόνον ὅταν αὐτὸ νοσεῖ. Παραθέτοντας ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν *Τίμαιο* καὶ τοὺς *Νόμους*, ὁ Γαληνὸς ἀποδεικνύει ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων ὑποστήριζε ὅτι οἱ ἄνθρωποι ὠφελοῦνται ἢ βλάπτονται στὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴ ἐξαιτίας τῆς φύσης τῶν τόπων στοὺς ὁποίους κατοικοῦν καὶ τῆς τροφῆς ποὺ καταναλώνουν, διὰ μέσου τῶν κράσεων τοῦ σώματός τους χωρὶς αὐτὸ νὰ νοσεῖ. Ὁ Γαληνὸς προτρέπει συνεπῶς τοὺς φιλοσόφους τῆς ἐποχῆς του νὰ τὸν συμβουλεύονται γιὰ τὸ τί πρέπει νὰ τρῶνε καὶ νὰ πίνουν, ποιές χῶρες νὰ προτιμοῦν καὶ ποιές νὰ ἀποφεύγουν, προκειμένου νὰ ὠφεληθοῦν σὲ διανοητικὸ καὶ ἠθικὸ ἐπίπεδο.

Στὸ **κεφάλαιο X** ὁ Γαληνὸς συνεχίζει νὰ κατακρίνει τοὺς Πλατωνικοὺς φιλοσόφους τῆς ἐποχῆς του ὑπενθυμίζοντάς τους ὅσα ἔγραψε ὁ Πλάτων στοὺς *Νόμους* καὶ στὸν *Τίμαιο* σχετικὰ μὲ τὴν πόση τοῦ οἴνου καὶ τὶς ἐπιπτώσεις της στὴν ψυχή. Σύμφωνα μὲ τὸν Πλάτωνα, ἡ κατανάλωση οἴνου στὶς νεαρὲς ἡλικίες, ποὺ χαρακτηρίζονται ἀπὸ θερμὴ κράση, εἶναι ἐπιβλαβής, διότι προκαλεῖ ἀκόμη περισσότερη θερμότητα στὸ σῶμα, ἐνῶ ἀντιθέτως εἶναι χρήσιμη γιὰ τοὺς ἡλικιωμένους, τῶν ὁποίων ἡ σωματικὴ κράση εἶναι ψυχρή, διότι ἐπαναφέρει τὴ συμμετρία στὸ σῶμα. Ὁ οἶνος, συνεχίζει ὁ Πλάτων, διαταράσσει τὴν ψυχικὴ ἰσορροπία τῶν ἀνθρώπων καὶ τοὺς ὁδηγεῖ σὲ σφάλματα. Τέλος, σύμφωνα μὲ τὸν Γαληνό, ὁ ὁποῖος ἑρμηνεύει σχετικὰ χωρία τοῦ Πλάτωνος ἀπὸ τὸν *Τίμαιο*, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι, ὅπως ἔχει ἀποδείξει, γιὰ τὸν καλὸ ἢ τὸν κακὸ χαρακτήρα τῶν ἀνθρώπων ὑπεύθυνη εἶναι ἡ ἴδια ἡ φύση τους, αὐτοὶ μποροῦν νὰ γίνουν καλύτεροι μέσα ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευση, τὴν ἄσκηση καὶ τὴ σωστὴ διατροφή.

Στὸ **τελευταῖο κεφάλαιο (XI)** ὁ Γαληνὸς συνοψίζει τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὴν ἐπίδραση τῆς κράσης τοῦ σώματος στὸν ἠθικὸ βίο τῶν ἀνθρώπων. Ὑποστηρίζει ὅτι ἡ πραγματεία του εἶναι χρήσιμη στοὺς φιλοσόφους, διότι εἶναι ἀνεπαρκεῖς γιὰ

νὰ κατανοήσουν τὴν ἀνθρώπινη φύση. Τοὺς λείπει ἡ ὀπτικὴ τοῦ ἰατροῦ-φιλοσόφου Γαληνοῦ, ὁ ὁποῖος ἔχοντας πλέον «ἀποδείξει» ὅτι ἡ κράση τοῦ σώματος ἀποτελεῖ τὴν πηγὴ τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς, προσθέτει ὅτι ὅλοι ἐκ φύσεως ἀγαπᾶμε τὸ ἀγαθὸ καὶ ἀποστρεφόμαστε τὸ κακό, γι' αὐτὸ καὶ ἐπαινοῦμε ἢ ψέγουμε τοὺς συνανθρώπους μας, ἂν καὶ δὲν εὐθύνονται οἱ ἴδιοι γιὰ τὸν χαρακτῆρα τους. Ἀντικρούει τὴν ἄποψη τῶν φιλοσόφων ποὺ ἰσχυρίζονται ὅτι ὅλοι (ἢ σχεδὸν ὅλοι) οἱ ἄνθρωποι εἶναι κακοὶ ἐκ φύσεως, ὅπως ἐπίσης καὶ τὶς ἀπόψεις τῶν Στωικῶν ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἱκανοὶ ἐκ φύσεως νὰ κατακτήσουν τὴν ἀρετή, ἀλλὰ διαφθείρονται ἀπὸ τὸν περίγυρό τους. Ἀνακεφαλαιώνοντας, ὁ Γαληνὸς ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ρίζα τοῦ κακοῦ βρίσκεται μέσα μας, καὶ γι' αὐτὸν τὸν λόγο πρέπει νὰ ἀναζητοῦμε καλοὺς παιδαγωγούς, γιὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν αὔξηση τῆς κακίας στὶς ψυχές μας, καὶ παράλληλα νὰ προσπαθοῦμε μέσα ἀπὸ τὴ σωστὴ δίαιτα νὰ ἐξασφαλίσουμε σύμμετρη σωματικὴ κράση, ἡ ὁποία μὲ τὴ σειρά της ἐξασφαλίζει συμμετρία στὶς δυνάμεις τῆς ψυχῆς.

3. Χρονολόγηση καὶ γνησιότητα τῆς «πραγματείας»

Ἡ πραγματεία *Ὅτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἕπονται* εἶναι ἕνα ἔργο τῆς τελευταίας περιόδου τῆς συγγραφικῆς δραστηριότητας τοῦ Γαληνοῦ (ἀπὸ τὸ 193 μ.Χ. κ.ἑ.). Κατὰ τοὺς Ilberg καὶ Bardong, γράφτηκε μετὰ τὸ 193, διότι προϋποθέτει τὴ συγγραφὴ πραγματειῶν ποὺ γράφτηκαν μέχρι τότε περίπου[27].

---

[27] Βλ. τὴ χρονολόγηση τῶν Ilberg (*Die Schriftstellerei* 1892, 510-511 καὶ 1896, 189-190) καὶ Bardong (*Beiträge* 639-640). Οἱ πραγματεῖες *Περὶ*

Ἡ «πραγματεία» εἶναι γνήσιο πόνημα τοῦ Γαληνοῦ. Κατ' ἀρχὰς ὁ ἴδιος τὴν μνημονεύει στὸ ἔργο του *Περὶ τῶν ἰδίων βιβλίων*[28], τὸ ὁποῖο συνέγραψε πρὸς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του, γιὰ νὰ κατοχυρώσει τὰ γνήσια ἔργα του. Τὴν ἀναφέρει ἐπίσης καὶ σὲ ἄλλα γνήσια ἔργα του, ὅπως στὸ *Περὶ πεπονθότων τόπων*[29] καὶ στὸ *Περὶ κυουμένων διαπλάσεως*[30], τὰ ὁποῖα συνέγραψε κατὰ τὴν τελευταία περίοδο τῆς ζωῆς του[31]. Τέλος, τὸ ὕφος τοῦ κειμένου εἶναι χαρακτηριστικὰ γαληνικὸ μὲ ἐκτεταμένη χρήση ἀντιθέσεων, ὑπερβατῶν, σύνθετων ρημάτων, ρητορικῶν ἐρωτήσεων καὶ περιφράσεων[32]. Χαρακτηριστικὰ γαληνικὸς ἐπίσης εἶναι καὶ ὁ τρόπος ἔκθεσης τῶν ἐπιχειρημάτων γιὰ τὴν τεκμηρίωση τῆς θεωρίας ποὺ ἐκφράζεται στὸν τίτλο τῆς «πραγματείας»[33].

τῶν ἐν ταῖς τροφαῖς δυνάμεων καὶ *Περὶ εὐχυμίας καὶ κακοχυμίας* ποὺ μνημονεύει ὁ Γαληνὸς στὴν «πραγματεία» (βλ. κατωτέρω σελ. 76, 10-12 καὶ 76, 12 - 77, 1), γράφτηκαν γύρω στὸ 182, ἐνῶ τὸ ἔργο *Περὶ τῶν ἠθῶν* (βλ. κατωτέρω σελ. 7, 8) εἶναι βέβαιο ὅτι γράφτηκε στὴ Ρώμη ἀπὸ τὸν Γαληνὸ μετὰ τὸ 192 (Nutton, *Ancient Medicine*, 225-226 καὶ 393, σημ. 75). Στὴν «πραγματεία» (βλ. κατωτέρω σελ. 29, 13-14), ὁ Γαληνὸς ἀναφέρεται ἐπίσης στὸ ἔργο του *Περὶ τῶν καθ' Ἱπποκράτην στοιχείων*, ποὺ γράφτηκε μεταξὺ τοῦ 169 καὶ τοῦ 180 (Bardong, *Beiträge* 633). Μὲ τὴ χρονολόγηση συγγραφῆς τῆς «πραγματείας» μετὰ τὸ 193 συμφωνοῦν καὶ οἱ Walzer, *New light* 83, ἀρ. 10 καὶ García Ballester, *Alma y enfermedad* 158.

[28] XVI.3 (171, 2-4 Boudon-Millot *Galien* I).

[29] Γ' X (VIII 191, 10-12 Kühn).

[30] III (78, 10-11 *CMG* V.3.3 Nickel).

[31] Bardong, *Beiträge* 640.

[32] Γιὰ μιὰ σύντομη καὶ περιεκτικὴ ἀνάλυση τοῦ ὕφους γραφῆς τοῦ Γαληνοῦ βλ. Nickel, *De foetum formatione* 44-45 (*CMG* V.3.3).

[33] Βλ. ἀνωτέρω σελ. 3* καὶ σημ. 12.

4. Ὁ τίτλος τῆς «πραγματείας»

Ἡ «πραγματεία» ἐκδόθηκε στὰ ἑλληνικὰ γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1525 (*editio princeps*, Aldina) μὲ τὸν τίτλο *Γαληνοῦ βιβλίον ὅτι τὰ τῆς ψυχῆς ἤθη ταῖς τοῦ σώματος κράσεσι ἕπεται*[34]. Ὁ ἴδιος τίτλος διατηρήθηκε καὶ στὶς ἑπόμενες ἑλληνικὲς ἐκδόσεις τῆς «πραγματείας», ἀλλὰ καὶ σὲ πολυάριθμες λατινικὲς μεταφράσεις[35] ὡς *Quod animi mores corporis temperamenta sequantur/sequuntur*. Τὸ 1891 τὸ κείμενο ἐκδόθηκε γιὰ πρώτη φορὰ μὲ τὸν τίτλο *Ὅτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἕπονται* ἀπὸ τὸν Müller στὰ *Scripta Minora*[36]. Ἂν καὶ ὁ τίτλος αὐτὸς ἐπικράτησε, ἐντούτοις ἡ «πραγματεία» εἶναι ἀκόμη καὶ σήμερα εὐρέως γνωστὴ μεταξὺ τῶν μελετητῶν ὡς *QAM* (ἀπὸ τὸ *Quod animi mores...*).

Μελετώντας τὶς δύο ἐκδοχὲς τοῦ τίτλου, καταλήγουμε στὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα: τὸ πρότυπο τῆς Aldina δὲν σώζεται, συνεπῶς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐντοπισθεῖ ἡ πηγὴ τοῦ πρώτου τίτλου τῆς «πραγματείας». Ὅλα τὰ σωζόμενα ἑλληνικὰ χειρόγραφα ὅμως παραδίδουν τὴν «πραγματεία» μὲ τὸν δεύτερο τίτλο: *Ὅτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἕπονται*. Ἐπιπλέον, ὁ ἴδιος ὁ Γαληνὸς ἀναφερόμενος στὴν «πραγματεία» σὲ ἄλλα του ἔργα, ἂν καὶ ὄχι σὲ ὅλα, τὴν ἀποκαλεῖ μὲ αὐτὸν τὸν τίτλο[37]. Οἱ λατινικὲς ἐκδόσεις τῆς

[34] Opizo, *Γαληνοῦ ἅπαντα* I 168^{r}-171^{v}.

[35] Βλ. Durling, *A Chronological Census* 294.

[36] *Scripta Minora* II 32-79. Ἐφεξῆς, ἡ ἀναφορὰ στὴν ἔκδοση αὐτὴ θὰ γίνεται, ὅπως συνηθίζεται, μόνο μὲ τὰ ἀρχικὰ τῆς συλλογῆς (*SM*).

[37] *Περὶ πεπονθότων τόπων* Γ´ X (VIII 191, 10-12 Kühn) καὶ *Περὶ κυουμένων διαπλάσεως* III (78, 9-11 *CMG* V.3.3 Nickel).

«πραγματείας» ὡς τὴν ἐποχὴ τῆς *editio princeps* (1525) στηρίζονταν στὴ μετάφραση τοῦ Νικολάου ἀπὸ τὸ Ρήγιο (14ου αἰ.)[38], ποὺ ἔφερε τὸν ἀκόλουθο τίτλο: *Galeni de sequela potentiarum* (sc. *δυνάμεις*) *seu virtutum* (sc. *δυνάμεις*) *animae ad complexionem corporis*. Τέλος, οἱ περισσότερες ἀραβικὲς πηγές (ἡ ἀρχαιότερη χρονολογεῖται στὸν 9ο αἰώνα)[39] γιὰ τὴν «πραγματεία», παραδίδουν τὴν ἐκδοχὴ τοῦ τίτλου μὲ τὴ λέξη «δυνάμεις».

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ μαρτυρία τῆς Aldina γιὰ τὴν ὕπαρξη τῆς λέξης «ἤθη» στὸν τίτλο πρέπει νὰ ἀξιολογηθεῖ ὡς σημαντική, διότι ἡ Aldina ἐπέχει θέση χειρογράφου, καὶ μάλιστα σημαντικοῦ. Ἐπίσης, ὁ Γαληνὸς σὲ ἄλλα ἔργα του[40] μνημονεύει τὴν «πραγματεία», χρησιμοποιώντας τὴ λέξη «ἤθη» στὸν τίτλο. Τέλος, τὸν τίτλο *Ὅτι τὰ τῆς ψυχῆς ἤθη ...* παραδίδει καὶ μία ἀπὸ τὶς ἀραβικὲς πηγὲς ποὺ χρονολογεῖται στὸν 11ο αἰώνα καὶ παραδίδει ἐκτενῆ παραθέματα τῆς «πραγματείας» στὴν ἀραβικὴ γλώσσα. Πρόκειται γιὰ τὸ βιβλίο τοῦ

[38] Ἡ μετάφραση τοῦ Νικολάου ἀπὸ Ρήγιο εἶναι ἡ πιὸ σημαντικὴ λατινικὴ μετάφραση τοῦ κειμένου (βλ. κατωτέρω σελ. 65* κ.ἑ. καὶ 83* κ.ἑ.), διότι ἐκπονήθηκε μὲ βάση κάποιο, χαμένο σήμερα, ἑλληνικὸ χειρόγραφο. Ἀντιθέτως, οἱ ὑπόλοιπες λατινικὲς μεταφράσεις ἔγιναν μὲ βάση κάποια ἑλληνικὴ ἔκδοση τῆς «πραγματείας» ἢ προηγούμενες μεταφράσεις της.

[39] Γιὰ τὴν «πραγματεία» σώζονται μία ἀραβικὴ μετάφραση ποὺ παραδίδεται σὲ δύο ἐκδοχές –ἡ δεύτερη διορθωμένη–, μία ἀραβικὴ ἐπιτομὴ καὶ ἐκτενῆ παραθέματα στὰ ἀραβικά. Ἡ μετάφραση καὶ ἡ ἐπιτομὴ παραδίδουν τὸν τίτλο μὲ τὴ λέξη «δυνάμεις». Βλ. κατωτέρω σελ. 55* καὶ 61*.

[40] *Εἰς τὸ περὶ φύσεως ἀνθρώπου βιβλίον Ἱπποκράτους* I 40 (51, 12-13 *CMG* I.1 Mewaldt) καὶ *Τῶν εἰς τὸ Περὶ χυμῶν Ἱπποκράτους ὑπομνημάτων* Β´ XXX (XVI 317, 4-6 Kühn).

ἰατροῦ Abū Saʿīd ibn Baḫtīšūʿ († post 1058) *Risāla fī ṭ-ṭibb wa-l-aḥdāt an-nafsāniyya (Über die Heilung der Krankheiten der Seele und des Körpers)*[41], τὸ ὁποῖο πραγματεύεται τὶς σχέσεις ἰατρικῆς καὶ φιλοσοφίας. Ὁ Abū Saʿīd ἀναφέρεται τέσσερις φορὲς[42] στὴν «πραγματεία» μὲ τὸν τίτλο *Ὅτι τὰ τῆς ψυχῆς ἤθη ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν ἕπονται* καὶ ὄχι *Ὅτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἕπονται*.

Ὑποθέτω ὅτι πρέπει νὰ ὑπῆρξε ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα μιὰ διπλὴ παράδοση τοῦ τίτλου (ὅπως ἀποδεικνύει καὶ ἡ ἀναφορὰ τοῦ Γαληνοῦ στὴν «πραγματεία» μὲ δύο διαφορετικοὺς τίτλους), ἐνδεχομένως καὶ δύο ἐκδοχές (ἢ ἐκδόσεις) τῆς «πραγματείας»[43]. Ἡ εἰκασία αὐτὴ ἐνισχύεται ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ τοῦ ἴδιου τοῦ Γαληνοῦ στὸν τίτλο τῆς «πραγματείας» στὸ ἔργο του *Περὶ τῶν ἰδίων βιβλίων*. Ἐκεῖ γράφει: «Ὅτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν, αἱ τῆς ψυχῆς ἕπονται δυνάμεις [β' καὶ ἄλλο καθ' ἑτέραν ἔκδοσιν]»[44]. Ἡ φράση «β' καὶ ἄλλο καθ' ἑτέραν ἔκδοσιν» ἀθετεῖται ἀπὸ τοὺς ἐκδότες, ἀλλὰ θὰ μποροῦσε νὰ ἐξηγήσει τὴν ὕπαρξη τῶν δύο τίτλων.

Στὴν παροῦσα ἔκδοση υἱοθετῶ, ὅπως καὶ ὁ Müller, τὸν τίτλο *Ὅτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἕπονται*, διότι παραδίδεται ἀπὸ ὅλα τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα, τὴ *vetus translatio* τοῦ Νικολάου ἀπὸ τὸ Ρήγιο καὶ τὴν ἀραβικὴ μετάφραση τοῦ κειμένου. Τέλος, μεταγενέστεροι συγγραφεῖς, ὅπως ὁ Πρόκλος, ὁ Ἰωάννης Φιλόπονος, ὁ Ὀλυμπιόδωρος, ὁ Μιχαὴλ Ἐφέσιος καὶ ὁ Σοφονίας, μνημονεύουν τὴν «πραγματεία» μὲ αὐτὸν τὸν τίτλο[45]. Κατὰ συνέπεια, προτείνεται ἡ ἀντικατάσταση τῆς εὐρέως διαδεδομένης συντομογραφίας *QAM* (ἀπὸ τὸν λατινικὸ τίτλο *Quod animi mores...*) ἀπὸ τὴ συντομογραφία *QAV* (ἀπὸ τὸ *Quod animae virtutes/vires...*), τὴν ὁποία ἄλλωστε χρησιμοποιοῦν ἤδη κάποιοι ἐρευνητές[46].

---

[41] Βλ. κατωτέρω σελ. 71* κ.ἑ. Τὸ ἀραβικὸ κείμενο ἐκδόθηκε καὶ μεταφράστηκε στὴ γερμανικὴ γλώσσα τὸ 1977 ἀπὸ τὸν Klein-Franke, *Über die Heilung*.

[42] Βλ. στὴ γερμανικὴ μετάφραση τοῦ Klein-Franke, *Über die Heilung* 62,19 (= 32, 20-21 ἀραβ. κειμ.), 68, 30 (= 38, 7 ἀραβ. κειμ.), 70, 25-26 (= 39, 21-22 ἀραβ. κειμ.) καὶ 72, 22-23 (= 41, 12-13 ἀραβ. κειμ.).

[43] Βλ. καὶ Ackermann στὸν πρῶτο τόμο τῆς ἔκδοσης τοῦ Kühn (*Claudii Galeni Opera omnia* I CCI). Τὸ ἐνδεχόμενο αὐτὸ εἶναι πιθανό, διότι καὶ ὁ ἴδιος ὁ Γαληνὸς μαρτυρεῖ (*Περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ γένη* Α' Ι (XIII 362, 1 - 363, 5 Kühn) ὅτι ἔγραψε ἐκ νέου κάποια βιβλία του. Εἶναι γνωστό (*Περὶ τῶν ἰδίων βιβλίων* III.7, 143, 2-4 Boudon-Millot *Galien* I καὶ *Περὶ ἀνατομικῶν ἐγχειρήσεων*, Α' Ι, II 216, 4-11 Kühn) ὅτι τὸ 192 κατὰ τὴ διάρκεια πυρκαγιᾶς στὸν ναὸ τῆς Εἰρήνης στὴ Ρώμη κάηκαν πολλὰ ἔργα του ποὺ φυλάσσονταν ἐκεῖ, καὶ ἀναγκάστηκε νὰ τὰ ξαναγράψει μὲ βάση τὶς σημειώσεις του. Ἂς συνυπολογιστεῖ λοιπὸν ὅτι ἡ συγγραφὴ τῆς «πραγματείας» χρονολογεῖται κοντὰ στὸ 193 μ.Χ., ἄρα πολὺ κοντὰ στὴν καταστροφὴ μέρους τοῦ γαληνικοῦ *corpus*. Ὁ Γαληνὸς ἐπίσης ἀναφέρει ὅτι κυκλοφοροῦσαν παραποιημένα ἀντίγραφα τῶν ἔργων του, τὰ ὁποῖα εἶχε ἀρχικὰ δωρίσει ὁ ἴδιος σὲ φίλους καὶ μαθητές του· αὐτὰ στὴ συνέχεια διαδόθηκαν, ἀναπαράχθηκαν χωρὶς τὴν ἔγκρισή του καὶ ἐνίοτε παραποιήθηκαν. Βλ. *Περὶ τῶν ἰδίων βιβλίων*, *Πρόλ*. 5-12 (135, 9 - 136, 22 Boudon-Millot *Galien* I). Δὲν εἶναι ἀπίθανο συνεπῶς νὰ «διόρθωσε» ἢ νὰ συνέγραψε ἐκ νέου κάποια ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἔργα.

[44] XVI.3 (171, 3-4 Boudon-Millot *Galien* I).

[45] Βλ. Bazou, *L'influence du traité de Galien* 113-115.

[46] Μεταξὺ αὐτῶν οἱ Biesterfeldt, Endress καὶ Gutas.

Β. Η ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

1. Σωζόμενα χειρόγραφα καὶ Aldina

Ἡ πραγματεία *Ὅτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἕπονται* παραδίδεται σὲ ὀκτὼ χειρόγραφους κώδικες, οἱ ὁποῖοι παρατίθενται στὴ συνέχεια κατὰ χρονολογικὴ σειρά:

1.	Ρώμη: *Vallicell. B 93 (anc. 21)*	14ος αἰ.	φφ. 65ᵛ-69ᵛ, 89ʳ-89ᵛ, 70ʳ-79ᵛ, 88ᵛ	(W)
2.	Φλωρεντία: *Laurent. gr. 56. 15*	15ος αἰ.	φφ. 142ʳ-207ʳ	(L)
3.	Μόναχο: *Monac. gr. 109*	15ος αἰ.	φφ. 50ʳ-61ʳ	(M)
4.	Ρώμη: *Vatic. Reg. gr. 154*	15ος αἰ.	φφ. 41ʳ-72ʳ	(V)
5.	Βιένη: *Vindob. phil. gr. 303*	16ος αἰ.	φφ. 250ʳ-279ᵛ	(B)
6.	Παρίσι: *Paris. Coislin. 336*	16ος αἰ.	φφ . 98ʳ-111ʳ	(P)
7.	Μόσχα: *Mosq. Sinodal. gr. 260*	16ος αἰ.	φφ. 202ʳ-217ᵛ	(Q)
8.	Zeitz: *Stiftsbibl. 66*	16ος αἰ.	φφ. 100ʳ-116ʳ	(Z)

Στὸν παραπάνω κατάλογο πρέπει νὰ προστεθεῖ καὶ ἡ Aldina (1525), ἡ ὁποία στὴν περίπτωση τῆς ἐκδιδομένης ἐδῶ πραγματείας ἐπέχει θέση χειρογράφου (*instar codicis*). Ἀποτελεῖ κατ' οὐσίαν τὸν μοναδικὸ σωζόμενο μάρτυρα ἑνὸς κλάδου τῆς ἄμεσης παράδοσης ποὺ ἔχει χαθεῖ σήμερα, ἀλλὰ ἦταν πολὺ σημαντικὸς γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ κειμένου[47]. Στὸν ἴδιο κλάδο τῆς παράδοσης ἀνήκουν καὶ κάποιες γραφὲς ποὺ παραδίδονται σὲ ἕνα λατινικὸ χειρόγραφο, τὸ *Monac. lat. 807*

[47] Βλ. κατωτέρω σελ. 29* κ.ἑ.

(a. 1491), καὶ διασώζουν τὶς γραφὲς ἑνὸς χαμένου σήμερα ἑλληνικοῦ χειρογράφου πού, σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Angelo Poliziano, εὑρισκόταν στὴ Μπολόνια στὰ τέλη τοῦ 15ου αἰώνα[48].

Ὁ Müller, ἐκδότης τῆς «πραγματείας» στὰ *Scripta Minora* (1891), σημείωσε στὴν *Praefatio* τῆς ἔκδοσής του μόνο τὰ πέντε ἀπὸ τὰ ὀκτὼ ἑλληνικὰ χειρόγραφα, διότι ἀγνοοῦσε τὴν ὕπαρξη τῶν ὑπολοίπων[49]. Ὁ Diels[50] προσέθεσε τὰ ὑπόλοιπα τρία, ἀλλὰ καὶ τὸ χειρόγραφο τῆς Ὀξφόρδης *Baroccianus 131* τοῦ 14ου αἰώνα (ἀπὸ τὸ φύλλο 477ᵛ κ.ἑ.), τὸ ὁποῖο ὅμως, ὅπως διαπιστώθηκε μετὰ ἀπὸ ἀντιβολή, δὲν περιέχει τὴν «πραγματεία»[51].

Ἀκολουθεῖ σύντομη περιγραφὴ τῶν χειρογράφων.

Vallicellanus B 93 (anc. 21) = W

Χάρτινο, 15,4×11,5 cm[52], φφ. 118 (III + 115), ἀρχὲς 14ου αἰ.

Ἡ «πραγματεία» περιέχεται στὰ φύλλα 65ᵛ-69ᵛ, 89ʳ-89ᵛ, 70ʳ-79ᵛ καὶ 88ᵛ.

Πρόκειται γιὰ τὸ πιὸ παλαιὸ[53] σωζόμενο χειρόγραφο

[48] Βλ. κατωτέρω σελ. 33* κ.ἑ.

[49] *SM* II XXXIII.

[50] Diels, *Die Handschriften* 72 καὶ *Nachtrag* 9.

[51] Μελέτησα το χειρόγραφο σὲ μικροταινία. Ἀπὸ τὸ φύλλο 477ᵛ ὥς τὸ φύλλο 478ᵛ περιέχει συλλογὴ ἰατρικῶν ρήσεων. Βλ. καὶ Wilson, *Ms. Barocci 131* 175.

[52] Σύμφωνα μὲ τὸν κατάλογο τοῦ Martini, οἱ διαστάσεις τοῦ χειρογράφου εἶναι 11,8×15 cm.

[53] Κατὰ τὸν Müller (*SM* II XXXIII), τὸ χειρόγραφο εἶναι τοῦ 16ου αἰώνα.

ποὺ παραδίδει τὴν «πραγματεία». Ἡ συνέχεια τοῦ κειμένου διαταράχθηκε ἀπὸ τὴν παρατοποθέτηση δύο φύλλων κατὰ τὴ στάχωση, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀρίθμηση τῶν φύλλων. Τὸ χειρόγραφο παραδίδει τρία κείμενα μὲ περιεχόμενο σχετικὸ μὲ τὴν ψυχή. Τὸ πρῶτο κείμενο εἶναι τὸ *Θεμιστίου παράφρασις Ἀριστοτέλους περὶ ψυχῆς* (φφ. 1r-65r), ἀκολουθεῖ ἡ «πραγματεία» μὲ τὸν τίτλο *Γαληνοῦ, Ὅτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἕπονται* καὶ ἕπεται τὸ *Ἀριστοτέλους περὶ ψυχῆς* (φφ. 80r-87v, 90r-115v).

Ὑπάρχουν κάποιες παρασελίδιες σημειώσεις ποὺ ὀφείλονται στὸν ἴδιο τὸν ἀντιγραφέα καὶ περιέχουν πλαγιότιτλους. Ἡ ἀνάγνωση τοῦ κειμένου εἶναι δυσχερὴς ἐξαιτίας τοῦ δυσανάγνωστου γραφικοῦ χαρακτῆρα τοῦ ἀντιγραφέα, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖ πολλὲς συντομογραφίες –ἐνίοτε μάλιστα τὶς ἴδιες γιὰ νὰ δηλώσει διαφορετικὲς καταλήξεις[54].

Βιβλιογραφία: Martini, *Catalogo di manoscritti greci* II 36. Ἐπίσης, Mondrain, *La constitution de corpus d'Aristote* 28.

Laurentianus gr. 56. 15 =L

Περγαμηνό, φφ. 223, 15ου αἰ.

Ἡ «πραγματεία» περιέχεται στὰ φύλλα 142r-207r[55].

Στὴν ἀρχὴ τοῦ χειρογράφου παραδίδεται τὸ κείμενο

[54] Γράφει μὲ τὸν ἴδιο τρόπο τὶς λέξεις *ταύτην* καὶ *ταυτόν*, *ταυτοῦ* καὶ *ταῦτα*, *ὑγροτάτων* καὶ *ὑγρότητα*, ἐνῶ πολὺ συχνὰ παραλείπει τὴν κατάληξη καὶ σημειώνει μόνο τὸν χαρακτήρα στὸ θέμα τῶν λέξεων. Βλ. κατωτέρω σελ. 16, 5 «ἐγκεφα^λ» καὶ 38, 13 «ἀνάλο^Γ».

[55] Ὁ Diels (*Die Handschriften* 72) σημείωσε ἐσφαλμένα ὅτι τὸ κείμενο τῆς «πραγματείας» ξεκινᾶ ἀπὸ τὸ φύλλο 141r.

Πλούταρχος Τραϊανῷ τῷ βασιλεῖ ἀπομνημονευμάτων βιβλίον καὶ ἀπὸ τὸ φύλλο 142r ἡ «πραγματεία» ὑπὸ τὸν τίτλο *Γαληνοῦ, Ὅτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἕπονται*. Ἀπὸ τὸ φύλλο 207v κ.ἑ. ἀκολουθεῖ ἡ *Περὶ εἰδῶν φιλοσοφίας* πραγματεία τοῦ Γαληνοῦ. Τὰ τρία κείμενα προέρχονται ἀπὸ τὴ γραφίδα ἑνὸς ἀντιγραφέα. Ἡ «πραγματεία» συνοδεύεται ἀπὸ παρασελίδιες σημειώσεις ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ ἀντιγραφέα, οἱ ὁποῖες περιορίζονται στὴν ἀρχὴ τοῦ χειρογράφου (ἕως τὸ φύλλο 160r) καὶ περιέχουν κυρίως πλαγιότιτλους.

Βιβλιογραφία: Bandini, *Catalogus Bibliothecae Medicae Laurentianae* II 314.

Monacensis gr. 109 =M

Χάρτινο, φφ. 61, 15ου αἰ.[56]

Ἡ «πραγματεία» παραδίδεται στὰ φύλλα 50r-61r.

Τὸ χειρόγραφο περιέχει τὸ κείμενο τῆς «πραγματείας»[57] ὑπὸ τὸν τίτλο *Γαληνοῦ, Ὅτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἕπονται*. Ἡ «πραγματεία» εἶναι τὸ τρίτο καὶ τελευταῖο κείμενο ποὺ παραδίδεται στὸ χειρόγραφο. Οἱ προηγούμενες πραγματεῖες εἶναι οἱ ψευδογαληνικὲς *Γαληνοῦ ὅροι ἰατρικοί* (φφ. 1-21) καὶ *Γαληνοῦ ἰατρὸς ἢ εἰσαγωγή: ἡ*

[56] Κατὰ τὸν Hardt, τὸ χειρόγραφο χρονολογεῖται στὸν 16ο αἰώνα, ἐνῶ ὁ Müller (*SM* II XXXIV) τὸ χρονολογεῖ στὸν 15ο. Τὸ M εἶναι τὸ μοναδικὸ χειρόγραφο ποὺ μνημονεύεται στὴν *Historia Literaria* τῆς ἔκδοσης τοῦ Kühn (*Claudii Galeni Opera omnia* I CCVIII).

[57] Κατὰ τὸν Diels, *Die Handschriften* 72, ὁ M δὲν παραδίδει τὸ κείμενο στὸ σύνολό του. Στὸ *Nachtrag* 9 ὅμως διορθώνει τὴν πληροφορία.

ἀρχὴ τοῦ λόγου πῶς εὕρηται ἡ ἰατρική (φφ. 22-50). Καὶ τὰ τρία κείμενα ποὺ παραδίδονται προέρχονται ἀπὸ τὴ γραφίδα ἑνὸς ἀντιγραφέα. Ἡ γραφὴ εἶναι προσεγμένη καὶ εὐχερῶς ἀναγνώσιμη, μὲ διορθώσεις στὸ περιθώριο ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ ἴδιου τοῦ ἀντιγραφέα.

Βιβλιογραφία: Hardt, *Catalogus Bibliothecae Regiae bavaricae* II 13.

Vaticanus Reg. gr. 154 =V

Χάρτινο, φφ. 72, 15ου αἰ.[58]

Ἡ «πραγματεία» εὑρίσκεται στὰ φύλλα 41r-72r.

Τὸ χειρόγραφο παραδίδει δύο ἔργα τοῦ Γαληνοῦ, στὴν ἀρχὴ τὸ *Μικροτέχνης βιβλία* III (φφ. 1r-38v) καὶ μετὰ ἀπὸ δύο ἄγραφα φύλλα, τὴν «πραγματεία» μὲ τὸν τίτλο *Γαληνοῦ, Ὅτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἕπονται*. Τὸ κείμενο τῆς «πραγματείας» ἀντέγραψε ὁ Ἰωάννης Σκουταριώτης. Μὲ βάση τὰ χρονολογημένα δείγματα γραφῆς του (ἀπὸ τὸ 1442 ἕως τὸ 1494), ἡ ἀντιγραφὴ τοῦ κειμένου τοποθετεῖται στὰ τέλη τῆς ἀντιγραφικῆς δραστηριότητάς του[59]. Τὸ χειρόγραφο περιέχει παρασελίδιες σημειώσεις (διορθώσεις

[58] Σύμφωνα μὲ τὸν Diels (*Die Handschriften* 72), στὸ Βατικανὸ φυλάσσονται δύο χειρόγραφα ποὺ παραδίδουν τὴν «πραγματεία»: τὸ *Vatic. 154* (16ου αἰ.) καὶ τὸ *Reg. Suec. 154* (15ου αἰ.). Στὸ *Nachtrag* 9 ὅμως διορθώνει τὴν πληροφορία καὶ ταυτίζει τὰ δύο χειρόγραφα. Ὁ Müller (*SM* II XXXIV) χρονολογεῖ τὸ χειρόγραφο στὸν 16ο αἰώνα.

[59] Βλ. Gamillscheg - Harlfinger - Eleuteri, *Repertorium* 3A 121. Ἐπίσης, Vogel - Garthausen, *Die griechischen Schreiber* 197-199 καὶ Biedl, *Der Handschriftenschreiber Ioannes Skutariotes* 96-98.

στὶς γραφὲς τοῦ κειμένου τῆς «πραγματείας» ἀπὸ ἕνα δεύτερο χέρι καὶ πλαγιότιτλους ἀπὸ ἕνα τρίτο χέρι).

Βιβλιογραφία: Stevenson, *Codices manuscripti graeci* 107.

Vindobonensis phil. gr. 303=B

Χάρτινο, 20×13,8/14 cm, φφ. 283, 16ου αἰ.

Ἡ «πραγματεία» παραδίδεται στὰ φύλλα 250r-279v.

Φέρει τὸν τίτλο *Γαληνοῦ, Ὅτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἕπονται* καὶ εἶναι τὸ πέμπτο κείμενο στὴ σειρά. Πρὶν ἀπὸ αὐτὴν ὑπάρχουν δύο ἄγραφα φύλλα καὶ ἀμέσως πιὸ πρίν, ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ ἔργο *Πανοπλία δογματικὴ* τοῦ Εὐθυμίου Ζιγαβηνοῦ (φφ. 207r-247r), ἐνῶ μετὰ τὴν «πραγματεία» ἀκολουθεῖ ἕνα ἀταύτιστο σχόλιο στὰ ἑλληνικὰ καὶ λατινικά. Μὲ βάση τὰ ὑδατόσημα 59, 13900 καὶ 3416 (Briquet)[60], τὸ χειρόγραφο χρονολογεῖται στὸ τέλος τοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ 16ου αἰώνα. Μελέτησα σὲ μικροταινία τὸ κείμενο τῆς «πραγματείας», τὸ ὁποῖο ἦταν ἄγνωστο στοὺς προηγούμενους ἐκδότες της. Τὸ κείμενο περιέχει μικρὸ ἀριθμὸ παρασελίδιων σημειώσεων καὶ κάποιες διορθώσεις στὰ διάστιχα ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ ἀντιγραφέα. Τὸ χειρόγραφο μοιάζει νὰ ἀντιγράφηκε βιαστικά· ἡ γραφὴ δὲν εἶναι προσεγμένη καὶ τὸ κείμενο βρίθει ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων (συγχύσεων γραμμάτων, σφαλμάτων ἰωτακισμοῦ), παραλείψεων λέξεων καὶ φράσεων. Κάτοχος τοῦ χειρογράφου ἦταν ὁ λόγιος βιβλιόφιλος J. Sambucus (1531-1584)[61].

[60] Briquet, *Les filigranes* I 22, 225 καὶ IV 685.

[61] Ἡ ὑπογραφή του διαβάζεται στὰ φύλλα 207r καὶ 279v.

Βιβλιογραφία: Hunger, *Katalog der Österreichischen Nationalbibliothek* I 397-398.

Parisinus Coislin. 336 (anc. 325) =P

Χάρτινο, 24×17,2 cm, φφ. 117, 16ου αἰ.[62]

Ἡ «πραγματεία»[63] παραδίδεται στὰ φύλλα 98ʳ-111ʳ.

Τὸ χειρόγραφο P χρονολογεῖται στὸν 16ο αἰώνα. Ἡ «πραγματεία» εἶναι τὸ πέμπτο κείμενο τοῦ χειρογράφου. Φέρει τὸν τίτλο *Γαληνοῦ, Ὅτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἕπονται*, ἀκολουθεῖ τὸ *Ἐκ τῶν τακτικῶν τοῦ Βασιλέως Λέοντος τοῦ Σοφοῦ* (φφ. $96^{r}{}_{14}$-97ᵛ) καὶ προηγεῖται τοῦ ἔργου τοῦ Ἁγίου Μαξίμου *Περὶ ψυχῆς* (φφ. 111ᵛ-113ᵛ). Ὁ ἀντιγραφέας ὅλων τῶν κειμένων ποὺ παραδίδονται εἶναι ὁ Νικόλαος Μαλαξός, ἡ ἀντιγραφικὴ δραστηριότητα τοῦ ὁποίου τοποθετεῖται στὰ μέσα τοῦ 16ου αἰώνα[64].

Ἀντέβαλα ἐπὶ τόπου τὸ χειρόγραφο, τὸ ὁποῖο δὲν εἶχε χρησιμοποιηθεῖ ἀπὸ τοὺς προηγούμενους ἐκδότες τῆς «πραγματείας». Πὰ τὴν «πραγματεία» ὑπάρχουν πολλὲς παρασελίδιες σημειώσεις προερχόμενες ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ ἴδιου τοῦ ἀντιγραφέα. Πρόκειται συνήθως γιὰ πλαγιότιτλους μὲ ἐλάχιστα χρήσιμα ἐπεξηγηματικὰ σχόλια στὸ κείμενο (πέντε γιὰ ὅλη τὴν «πραγματεία»), ἐνῶ ἐνίοτε ὁ ἀντιγραφέας προσθέτει στὸ διάστιχο κάποιες λέξεις ποὺ διευκολύνουν τὴν κατανόηση τοῦ κειμένου. Στὸ τέλος τῆς «πραγματείας» (φ. 111ʳ), ὑπάρχει σημείωση σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὸ χειρόγραφο ἀνῆκε στὸν Robert Wroth (βρετανὸ ἱπποκόμο, μέλος τῆς Αὐλῆς στὸ Middlesex τῆς Ἀγγλίας), ὁ ὁποῖος τὸ προσέφερε ὡς δῶρο στὸν Fransiscus Rassius Noeus, κάτοικο Παρισίων, ἰατρὸ τῆς βασιλικῆς αὐλῆς τῆς Γαλλίας, στὸ Λονδίνο τὸν Ἰούλιο τοῦ 1583.

[62] Κατὰ τὸν Omont καὶ τὸν Devreesse τοῦ 16ου, κατὰ τὸν De Montfaucon τοῦ 15ου.

[63] Σύμφωνα μὲ τὸν Diels (*Die Handschriften* 72), ἡ «πραγματεία» ἀρχίζει ἀπὸ τὸ φύλλο 98ᵛ.

[64] Βλ. Gamillscheg - Harlfinger, *Repertorium* 2A 160, Palau, *Les copistes de Guillaume Pelicier* 211 καὶ Vogel - Garthausen, *Die griechischen Schreiber* 350-351.

Βιβλιογραφία: Devreesse, *Le fonds Coislin* 321, Omont, *Inventaire sommaire* IV 184 καὶ De Montfaucon, *Bibliotheca Coisliniana* 432.

Mosquensis Sinodal. gr. 260[65]=Q

Χάρτινο, φφ. 284[66], 16ου αἰ.[67]

Ἡ «πραγματεία» εὑρίσκεται στὰ φύλλα 202ʳ-217ᵛ.

Πρόκειται γιὰ ἕνα χειρόγραφο ποὺ φυλάσσεται πλέον στὸ Ἐθνικὸ Ἱστορικὸ Μουσεῖο τῆς Μόσχας καὶ παραδίδει 61

[65] Αὐτὴ εἶναι ἡ ἔνδειξη στὸν κατάλογο τῶν χειρογράφων τῆς Συνοδικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Μόσχας τοῦ Vladimir. Τὸ χειρόγραφο εἶναι ἐπίσης γνωστὸ μὲ τὶς ἀκόλουθες ἐνδείξεις: 279 στὸν κατάλογο τοῦ De Matthaei, 292 στὸν κατάλογο τοῦ Savva καὶ τέλος, 51 σὲ αὐτὸν τοῦ Ἰακώβου Βατοπεδινοῦ.

[66] Σύμφωνα μὲ τὸν De Matthaei, τὸ χειρόγραφο περιέχει 280 φύλλα.

[67] Ὁ Müller (*SM* II XXXIV) καὶ οἱ κατάλογοι τῆς βιβλιοθήκης τὸ χρονολογοῦν ἐσφαλμένα στὸν 17ο αἰώνα. Ὁ Diels (*Die Handschriften* 72) κατέγραψε δύο χειρόγραφους κώδικες στὴ Μόσχα οἱ ὁποῖοι παραδίδουν τὴν «πραγματεία», τὸν κώδικα *Mosq. 260* καὶ τὸν κώδικα *Mosq. 292*, καὶ τοὺς δύο τοῦ 17ου αἰώνα. Στὸ *Nachtrag* 9 ὅμως ταυτίζει ὀρθῶς τοὺς δύο κώδικες μεταξύ τους.

κείμενα. Μελέτησα[68] σὲ μικροταινία τὸ κείμενο τοῦ χειρογράφου Q ἀπὸ τὸ φύλλο 201v ὡς τὸ φύλλο 218r. Ἡ «πραγματεία» ἐκεῖ τιτλοφορεῖται *Ὅτι Γαληνοῦ ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἕπονται* καὶ εἶναι τὸ εἰκοστὸ κείμενο τοῦ χειρογράφου. Ἀκολουθεῖ τὸ ἔργο τοῦ Ἁγίου Μαξίμου *Περὶ ψυχῆς* (φφ. 194r-201v) καὶ προηγεῖται τοῦ κειμένου *Ἰσαακίου τοῦ Πορφυρογεννήτου συλλογὴ τῶν παρὰ τοῦ Ὁμήρου καταλειφθέντων περὶ τῆς Τροίας ἅλωσιν* (φ. 218r κ.ἑ.).

Τὸ χειρόγραφο ἀντιγράφηκε ἀπὸ δύο τουλάχιστον ἀντιγραφεῖς. Ἀπὸ τὸ φύλλο 218r, ὁ ἀντιγραφέας ἀλλάζει· εἶναι ὁ Νικόλαος Μαλαξός, ὁ ὁποῖος ἀντέγραψε τὸ κείμενο τῆς «πραγματείας» στὸ P. Ὁ ἀντιγραφέας τῆς «πραγματείας» στὸ χειρόγραφο Q εἶναι ὁ Μανουὴλ Μαλαξός (μέσα τοῦ 16ου αἰ.)[69], αδελφὸς τοῦ Νικολάου.

Τὸ κείμενο συνοδεύεται ἀπὸ πολλὲς παρασελίδιες σημειώσεις ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ ἀντιγραφέα. Στὸ τελευταῖο φύλλο τοῦ χειρογράφου (φ. 284v) σύμφωνα μὲ τοὺς καταλόγους, διαβάζεται μία σημείωση: «τὸ παρὸν βηβλίον ἐσταχώθη διὰ χειρὸς καμοῦ τοῦ οἰκτροῦ γαβριὴλ ἱερομονάχου ἐκ τῆς νύσσου θάσσου ἐπὶ ἔτει ,ζρλη'» (a. 7138=1630).

Ὁ A. Luther ἀντέβαλε τὸ χειρόγραφο γιὰ τὴν ἔκδοση τῶν *Scripta Minora*, ἀλλὰ δὲν διάβασε παντοῦ ὀρθὰ τὸ κείμενο.

[68] Εὐχαριστῶ πολὺ τοὺς συναδέλφους Katerina Matoussova καὶ Igor Makarov, διότι μοῦ προμήθευσαν τὴ μικροταινία μὲ τὸ κείμενο τῆς «πραγματείας». Σύμφωνα μὲ τὸν κατάλογο τοῦ De Matthaei καὶ τὸν Diels, *Die Handschriften* 72, ἡ «πραγματεία» περιέχεται στὰ φύλλα 200r-216r. Ὁ κατάλογος τοῦ Vladimir καταγράφει τὶς σωστὲς σελίδες.

[69] Vogel - Garthausen, *Die griechischen Schreiber* 278 καὶ De Gregorio, *Il copista greco Manouel Malaxos*.

Στὴν *Praefatio* τῆς ἔκδοσης (*SM* II XXXIV), ὁ Müller ἀναφέρει ὅτι σύμφωνα μὲ τὸν Luther, ἡ «πραγματεία» στὸ χειρόγραφο Q σταματᾶ στὸ σημεῖο ποὺ σταματοῦν ἡ Aldina τοῦ 1525 καὶ οἱ ἐκδόσεις τῆς Βασιλείας (1538)[70] καὶ τοῦ Goulston (1640)[71]. Ἡ πληροφορία δὲν εἶναι ὀρθή. Τὸ χειρόγραφο τῆς Μόσχας περιέχει τὸ κείμενο τῆς «πραγματείας» στὸ σύνολό του.

Βιβλιογραφία: De Matthaei, *Accurata codicum graecorum* I 181, Vladimir (Ἀρχιμ.), *Sistematicheskoe* I 358, Ἰακώβου Βατοπεδινοῦ (Ἀρχιμ.), *Ἡ ἐν Μόσχᾳ Συνοδικὴ βιβλιοθήκη* 54 καὶ Savva (Ἀρχιμ.), *Ukazatel' dlia obozreniia*.

Zeitz: Stiftsbibl. 66[72] =Z

Χάρτινο, 30,5×21,5 cm, φφ. 220, 16ου αἰ.

Ἡ «πραγματεία» εὑρίσκεται στὰ φύλλα 100r-116r.

Μελέτησα ἐπὶ τόπου στὴ Stiftsbibliothek στὸ Zeitz (Sachsen - Anhalt) τὸ χειρόγραφο Z, τὸ ὁποῖο δὲν εἶχε χρησιμοποιηθεῖ ἕως τώρα. Τὸ κείμενο τῆς «πραγματείας» φέρει τὸν τίτλο *Γαληνοῦ, Ὅτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν αἱ τῆς ψυχῆς*

[70] Camerarius, *Γαληνοῦ ἅπαντα* I 344-351.

[71] Goulston, *Opuscula* 216-247.

[72] Ὁ Diels (*Die Handschriften* 72) καταγράφει τὸ χειρόγραφο αὐτὸ ὡς Cizens. 66. Ἡ ἔνδειξη εἶναι λανθασμένη, ὅπως μοῦ ὑπέδειξε στὸ Zeitz ἡ Dr. Nagel, ἐπιμελήτρια τῆς Stiftsbibliothek, ὑποδεικνύοντάς μου παράλληλα τὸν κώδικα Cizens. 66, ἕνα ἐντελῶς διαφορετικὸ χειρόγραφο. Τὴν εὐχαριστῶ θερμὰ γιὰ τὴν εὐγενικὴ ὑποδοχή της καὶ τὶς ὑποδείξεις της κατὰ τὴ διάρκεια τῆς μελέτης μου στὴ Stiftsbibliothek, ὅπως καὶ τὸν F.-J. Stewing, ἐπιμελητὴ τῆς Stiftsbibliothek, γιὰ τὴν ταχύτατη ἀποστολὴ ψηφιακῶν ἀντιγράφων τοῦ χειρογράφου.

δυνάμεις ἕπονται. Ἀκολουθεῖ τὸ *Ἐκ τῶν τακτικῶν τοῦ Βασιλέως Λέοντος τοῦ Σοφοῦ* (φφ. 97^{r}_{20}-99^{v}) καὶ προηγεῖται τοῦ κειμένου *Τοῦ Μακαρίου Μαξίμου περὶ ψυχῆς* (φφ. 116^{r}-119^{r}_{5}). Τὸ χειρόγραφο μὲ βάση τὸ ὑδατόσημο 562 (Briquet)[73] χρονολογεῖται περίπου στὰ τέλη τοῦ 16ου αἰώνα. Πρόκειται κατ' οὐσίαν γιὰ δύο χειρόγραφα ποὺ ἔχουν συσταχωθεῖ -τὸ πρῶτο φθάνει μέχρι τὸ φύλλο 127, τὸ δεύτερο συνεχίζει ἀπὸ τὸ φύλλο 128 κ.ἑ, ἀπ' ὅπου ἀποκτᾶ καὶ δεύτερη ἀρίθμηση.

Τὰ δύο τμήματα τοῦ χειρογράφου ἀντιγράφηκαν τὸ καθένα ἀπὸ διαφορετικὸ ἀντιγραφέα. Ὁ ἀντιγραφέας τοῦ πρώτου μέρους τοῦ χειρογράφου, ὅπου παραδίδεται ἡ «πραγματεία», ἦταν ὁ Μανουὴλ Μαλαξός, ποὺ ἀντέγραψε τὸ κείμενο τῆς «πραγματείας» καὶ στὸ χειρόγραφο Q, ἀδερφὸς τοῦ Νικολάου Μαλαξοῦ, τοῦ ἀντιγραφέα τοῦ κειμένου τῆς «πραγματείας» στὸ χειρόγραφο P καὶ τουλάχιστον μιᾶς πραγματείας στὸ χειρόγραφο Q (ἀπὸ τὸ φ. 218^{r} κ.ἑ.)[74].

Μετὰ τὴ συστάχωση τῶν δύο τμημάτων τοῦ χειρογράφου, προστέθηκαν παρασελίδιες σημειώσεις ἀπὸ δύο ἑλληνιστές, τὸν Th. Reinensius († 1667) μὲ καφὲ-κόκκινο μελάνι καὶ τὸν F. Haase (μέσα 19ου αἰώνα) μὲ λεπτὸ μαῦρο μελάνι[75]. Οἱ

[73] Briquet, *Les filigranes* I 44.

[74] Μὲ βάση τὶς ὁμοιότητες στὴ δομὴ τῶν τριῶν χειρογράφων P, Q, Z, ἡ Brigitte Mondrain, Directeur d'études στὴν Ecole Pratique des Hautes Etudes (IVᵉ section) εἶχε ὀρθῶς εἰκάσει τὴν ταυτότητα τοῦ ἀντιγραφέα Μανουὴλ Μαλαξοῦ πολὺ πρὶν συμβουλευθῶ ἐπὶ τόπου τὸ χειρόγραφο. Τὴν εὐχαριστῶ θερμὰ γιὰ τὴ βοήθεια ποὺ μοῦ προσέφερε.

[75] Ὁ Haase ἦταν προσωπικὸς φίλος τοῦ Daremberg, καθηγητῆ Ἱστορίας τῆς Ἰατρικῆς στὸ Παρίσι, ὁ ὁποῖος ταξίδεψε στὴν Εὐρώπη ἀναζητώντας χειρόγραφα ἰατρικοῦ περιεχομένου. Ὁ Daremberg μελέτησε ἐπὶ

σημειώσεις τους ἀφοροῦν σὲ παραλλαγὲς γραφῶν τῶν κειμένων σὲ ἐκδόσεις τῆς ἐποχῆς τους. Τὸ χειρόγραφο ἀνῆκε ἀρχικὰ στὸν J. Schröter (1519-1593), ὁ ὁποῖος τὸ ἀγόρασε στὴ Βενετία. Ὁ Reinensius τὸ ἀπέκτησε τὸ 1642 ἀπὸ τοὺς κληρονόμους του.

Βιβλιογραφία: Wendel, *Die griechischen Handschriften* 372-373.

Ἡ Aldina *(instar codicis)*

Ἡ «πραγματεία» τυπώθηκε ὡς μέρος τῆς Aldina (*editio princeps*)[76] τῶν ἔργων τοῦ Γαληνοῦ (I 168^{r}-171^{v})[77] τὸ 1525. Τὸ κείμενο δὲν παραδίδεται ὁλόκληρο –φτάνει ὣς τὴ λέξη *θεώμενα* (ἀντὶ γιὰ *τρεφόμενα*, βλ. κατωτέρω σελ. 81, 7)– καὶ φέρει τὸν τίτλο *Ὅτι τὰ τῆς ψυχῆς ἤθη ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν ἕπεται*[78].

τόπου τὰ χειρόγραφα L καὶ V (βλ. κατωτέρω σελ. 87*) καὶ μετέφρασε (1854) στὴ γαλλικὴ γλώσσα τὴν «πραγματεία» (*Œuvres anatomiques* I 47-91). Οἱ δύο ἄνδρες διατηροῦσαν ἀλληλογραφία καὶ συζητοῦσαν γιὰ τὶς μελέτες καὶ τὴν ἔρευνά τους. Φαίνεται ὅτι ὁ Haase δὲν μοιράστηκε μὲ τὸν Daremberg τὴν ἀνακάλυψη τοῦ χειρογράφου τοῦ Zeitz. Ὁ Daremberg δὲν ἀναφέρει τὸ χειρόγραφο στὶς σημειώσεις ποὺ συνοδεύουν τὴ μετάφραση τῆς «πραγματείας» καὶ δὲν ὑπάρχει σχετικὴ ἀναφορὰ οὔτε στὰ γράμματα τοῦ Haase πρὸς τὸν Daremberg ποὺ μελέτησα στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἀκαδημίας τῆς Ἰατρικῆς στὸ Παρίσι, ὅπου φυλάσσεται ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Daremberg (*Fonds Daremberg*).

[76] Opizo, *Γαληνοῦ ἅπαντα*. Βλ. Mani, *Die griechische editio princeps des Galenos*.

[77] Τὸ φύλλο 170 ἔχει ἀριθμηθεῖ ἐσφαλμένα ὡς 171. Ἡ σειρὰ εἶναι 168^{r}, 168^{v}, 169^{r}, 169^{v}, 171^{r} (ἀντὶ γιὰ 170^{r}), 171^{v} (ἀντὶ γιὰ 170^{v}), 171^{r}, 171^{v}.

[78] Βλ. ἀνωτέρω σελ. 14* κ.ἑ.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὸ γαληνικὸ *corpus*, ἡ ἀξία τῆς Aldina (Ald.) ἔχει ὑποτιμηθεῖ πάρα πολύ, διότι περιέχει κείμενα μὲ πολλὰ λάθη καὶ χάσματα[79]. Γιὰ τὴν ἐκδιδομένη πραγματεία, παραδίδονται πολλὰ ἐμφανή (συχνὰ καθαρὰ μεταγραφικά) σφάλματα ἀλλὰ καὶ ἰδιότυπες γραφές, ὅπως αὐτὲς ποὺ ἀκολουθοῦν, σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴν ὑπόλοιπη παράδοση:
15, 13 σωματικὴν pro σῶμα, τὴν Ald.
27, 17 ἐμφανῆ pro ἐγχωρεῖ Ald.
29, 5 πρόσθεν pro ὕστερον Ald.
31, 1 post οὗτος add. οὐχ οὕτως Ald.
33, 5 ἀφαιρεῖ pro φέρει Ald.
42, 5 οὐκ ἂν ξηρανθείη pro οὐ πήγνυται Ald.
42, 13 ὄμμασιν pro σώμασιν Ald.
50, 2 οὐσίαν pro Ἀσίην Ald.
52, 7-8 αὐτοδαιμονέστεροι τὰ ἤθεα θεωρεῖται pro ἀπολεμώτεροί εἰσι τῶν Εὐρωπαίων οἱ Ἀσιηνοὶ καὶ ἡμερώτεροι τὰ ἤθεα, αἱ ὧραι Ald.
58, 8sq. καὶ χίονι pro τε καὶ ἄνυδρος καὶ τρηχεῖα καὶ Ald.
62, 1 ἐπὶ μάρτυρι ποιεῖτο pro ἐπιμαρτύροιτο (vel ἐπιμαρτυροῖτο seu ἐπιμαρτυροῖ [-εῖ] τὸ) Ald.

Ἐπιπλέον, στὴν Aldina παραλείπονται λέξεις ἢ καὶ ὁλόκληρες φράσεις, ὅπως φαίνεται στὶς περιπτώσεις ποὺ σημειώνονται στὴ συνέχεια:
18, 3 σαφῶς om. Ald.
24, 2 ἄνους om. Ald.
29, 2-4 μήτ' αὖ πάλιν ἐπὶ τῷ τῆς ψυχῆς ἐπιθυμητικῷ τοὺς ἐγκρατεῖς μὲν ἐπαινεῖσθαι, τοὺς δ' ἀκολάστους ψέγεσθαι om. Ald.

[79] Βλ. Nutton, *John Caius* 42-43 καὶ Irigoin, *Hippocrate, Galien* 602.

38, 11 καὶ νοερώτερον om. Ald.
45, 2 ὑπὸ τὸ βρέγμα om. Ald.
64, 7 καὶ γάρ, ὦ Μέγιλλέ τε καὶ Κλεινία om. Ald.
66, 2 καὶ παιδείᾳ om. Ald.

Παρὰ τὰ σφάλματά της ὅμως, ἡ Aldina ἀποδεικνύεται ἰδιαίτερα σημαντικὴ γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἐκδιδομένης πραγματείας, διότι, ἂν καὶ τὸ κείμενο καὶ στὴν περίπτωση τῆς «πραγματείας» εἶναι ἀρκετὰ ἐφθαρμένο, παραδίδονται σὲ πάρα πολλὰ σημεῖα οἱ ὀρθὲς γραφὲς σὲ σχέση μὲ ἐκεῖνες ποὺ διασώζουν τὰ χειρόγραφα· τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἀποδεικνύει ὅτι οἱ ἐκδότες τοῦ κειμένου τῆς *editio princeps* εἶχαν πρόσβαση σὲ κάποιο χειρόγραφο πιὸ ἀξιόπιστο ἀπὸ τὰ σωζόμενα, τὸ ὁποῖο σήμερα ἔχει χαθεῖ[80].

Σὲ πολλὰ σημεῖα ἡ Aldina ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὴν ἀραβικὴ μετάφραση (Ar.) τοῦ 9ου αἰώνα καὶ συχνὰ καὶ μὲ τὴ λατινικὴ μετάφραση τοῦ Νικολάου ἀπὸ τὸ Ρήγιο (Lat.) τοῦ 14ου αἰώνα, διασώζουν λέξεις ἢ καὶ ὁλόκληρες φράσεις ποὺ τὰ χειρόγραφα (codd.) παραλείπουν. Χαρακτηριστικὲς περιπτώσεις:
9, 17 - 10, 1 τὸ γινόμενον ἀφ' ἑαυτῆς σχέσει δύναμίς ἐσ- Ald. Ar. Lat.: om. codd.
14, 6 συστάσεως Ald. Ar.: om. codd.
18, 16 ἀπὸ τοῦ πάθους ὃ Ald. Ar.: om. codd. Lat.
26, 9-10 ὑπ' (τοῦ add. Ald.) Ἀριστοτέλους, Ἀνδρόνικον δὲ τὸν Περιπατητικόν Ald. Ar.: om. codd.
37, 7-8 ὡς ἑκόντων (ἐχόντων Ald.) λέγεται τῶν κακῶν, οὐκ ὀρθῶς ὀνειδίζεται· κακὸς Ald. Ar.: om. codd. Lat.
53, 1 οὔτε ἐπὶ τὸ θερμὸν Ald. Ar. Lat.: om. codd.
63, 8 ἐν αὐτῷ κατιδοῦσα, ὅτι Ald. Ar.: om. codd. Lat.

[80] Σχετικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. κατωτέρω σελ. 33* κ.ἑ.

66, 13-14 σωφρονεστέρους, τοὺς δ' ἀκολαστοτέρους ἐργάζεσθαι καὶ τοὺς μὲν Ald. Ar. Lat.: om. codd.
67, 7 καὶ φιλομαθέστεροι καὶ φρονιμώτεροι Ald. Ar.: om. codd. Lat.
75, 1 φυτεύοντας τῶν Ald. Ar. Lat.: om. codd.

Ἐπιπλέον, ἡ Aldina (συνήθως ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὴν ἀραβικὴ καὶ τὴ λατινικὴ μετάφραση) παραδίδει τὴν ὀρθὴ γραφὴ σὲ πολλὰ σημεῖα. Ἡ συμφωνία αὐτὴ ἔναντι τῶν χειρογράφων δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τυχαία καὶ ἐπιβάλλει τὴν ἐπανεκτίμηση τῆς Aldina. Ἐντοπίζουμε τὶς ἀκόλουθες χαρακτηριστικὲς περιπτώσεις:
10, 10 ἐλέχθη Ald. Ar. Lat.: ἐδέχθη vel ἐδείχθη codd.
12, 10 ἐπιθυμητικὸν Ald. Ar. Lat.: λογιστικὸν codd.
42, 1 ἐν τοῖς θυμοῖς Ald. Ar. Lat.: ἐν τοῖς χυμοῖς codd.
50, 10 τῶν ἠθῶν Ald. Ar. Lat.: τὴν τῶν ἡμῶν codd.
51, 4 τὴν αὐτὴν Ald. Ar. Lat.: τὴν σὴν codd.
60, 6 πᾶσαν Ald. Ar. Lat.: πασῶν codd.
67, 2 πρός με μαθησόμενοι Ald. Ar. Lat.: προμεμαθησόμενοι codd.
67, 6 μνημονικώτεροι Ald. Ar.: μνημονικοὶ codd. Lat.
71, 9 ἐπὶ στρατοπέδου γεύεσθαι Ald. Ar.: ἐπιστρατοπε[-αι-]δεύεσθαι codd.
71, 10 ἀλλ' ὑδροποσίαις Ald. Ar. Lat.: ἀλληλοποσίαις codd.
79, 8 ὑφ' ἑαυτοῦ γενόμενον Ald. Ar. Lat.: ὑπογενόμενον codd.

Συνεπῶς, ἡ Aldina εἶναι πολύτιμη γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου τῆς «πραγματείας», διότι ἀποτελεῖ σὲ πολλὲς περιπτώσεις τὸν μοναδικὸ μάρτυρα ἑνὸς κλάδου τῆς ἄμεσης παράδοσης ποὺ ἔχει χαθεῖ σήμερα, ἀλλὰ ποὺ προφανῶς ἦταν πιὸ σημαντικὸς ἀπὸ τὸν κλάδο ποὺ ἀντιπροσωπεύουν τὰ σωζόμενα χειρόγραφα. Γι' αὐτὸ καὶ θεωρῶ ὅτι ἡ Aldina ἐπέχει ἀξία χειρογράφου (*instar codicis*).

2. Μαρτυρίες γιὰ χαμένα χειρόγραφα

Οἱ γραφὲς τοῦ Angelo Poliziano

Τὸ χειρόγραφο τὸ ὁποῖο χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴν ἔκδοση τῆς «πραγματείας» στὴν Aldina (1525) δὲν ἔχει σωθεῖ. Ὑπάρχουν ὅμως ἀρκετὲς ἐνδείξεις γιὰ νὰ συνδεθεῖ, ἂν ὄχι ταυτισθεῖ, μὲ ἕνα χειρόγραφο ποὺ βρισκόταν στὴ Μπολόνια στὰ τέλη τοῦ 15ου αἰώνα σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ οὐμανιστῆ Angelo Poliziano (1454-1494), ὅπως παραδίδεται στὸ χειρόγραφο *Monacensis latinus 807*[81]. Στὸ χειρόγραφο αὐτό, σὲ μεγάλη ἔκταση αὐτόγραφο τοῦ Poliziano, περιέχονται ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν πραγματεία *Προτρεπτικὸς ἐπ' ἰατρικήν* (φφ. 72^{r}-74^{v}) τοῦ Γαληνοῦ καὶ ἀπὸ τὴν ἐκδιδομένη πραγματεία (φφ. 74^{v}-75^{v}). Τὰ ἀποσπάσματα αὐτά, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Poliziano (φ. 75^{v}), προέρχονται ἀπὸ ἕνα χειρόγραφο ποὺ μελέτησε στὴ Μπολόνια τὸ 1491[82] καὶ ἀπὸ τὸ ὁποῖο

---

[81] Γιὰ τὴν περιγραφὴ τοῦ χειρογράφου βλ. Maïer, *Les manuscrits d'Ange Politien* 211-213 καὶ Perosa, *Codici* 82. Ἐπίσης, Boudon, *Galien* II 44-45 καὶ Nutton, *John Caius* 23-24 καὶ 32, σημ. 35.

[82] Στὶς 7/6/1491 (φ. 72^{r}). Στὸν *Monacensis lat. 807* ὁ Poliziano σταχυολόγησε χωρία Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων ἀπὸ διάφορα χειρόγραφα ποὺ μελέτησε κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ταξιδιῶν του, προκειμένου νὰ τὰ χρησιμοποιήσει σὲ μεταγενέστερα ἔργα του. Βλ. Perosa, *Codici* 82, σημ. 16 καὶ Pesenti, *Frammenti* 586-590. Ὁ Pesenti μελέτησε τὸ χειρόγραφο καὶ ἀποδελτίωσε (*Frammenti* 588) τὶς διαφορὲς ποὺ ἐντόπισε μεταξὺ τῶν γραφῶν ποὺ παραδίδει ὁ Poliziano γιὰ τὶς δύο πραγματεῖες ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τῆς Μπολόνια, καὶ τῶν γραφῶν ποὺ παραδίδονται γιὰ τὸν *Προτρεπτικὸν* στὴν ἔκδοση τοῦ Kaibel (1894) καὶ γιὰ τὴν «πραγματεία» στὴν ἔκδοση τοῦ Müller (*SM* II 32-79).

κράτησε σημειώσεις, γιὰ νὰ τὶς χρησιμοποιήσει σὲ διάφορα ἔργα του. Τὸ χειρόγραφο τῆς Μπολόνια δὲν σώζεται σήμερα, γεγονὸς ποὺ γιὰ τὴ μὲν «πραγματεία» μᾶς στερεῖ ἕναν ἐπιπλέον μάρτυρα, γιὰ τὸν *Προτρεπτικὸν* ὅμως μᾶς στερεῖ τὸν μοναδικὸ μάρτυρα τῆς ἄμεσης παράδοσης, δεδομένου ὅτι δὲν σώζεται κανένα ἑλληνικὸ χειρόγραφο ποὺ νὰ παραδίδει τὸ κείμενο[83].

Τόσο ὁ Pesenti ὅσο καὶ ὁ Perosa ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ Poliziano θεώρησε τὴν πραγματεία *Ὅτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἕπονται* ὡς τὸ δεύτερο βιβλίο τοῦ *Προτρεπτικοῦ*[84], τὸ ὁποῖο ἔχει χαθεῖ τουλάχιστον ἀπὸ τὸν 12ο αἰώνα[85]. Ἀπὸ τὴ μελέτη ὅμως τῶν ἐξαιρετικὰ δυσανάγνωστων σημειώσεων τοῦ Poliziano δὲν προκύπτει αὐτὸ τὸ συμπέρασμα[86]. Ὁ Poliziano μετὰ τὸ τέλος τῶν παραθεμάτων ἀπὸ τὸν *Προτρεπτικόν* (φ. 74^{v}), σημειώνει στὸ διάστιχο (μεταξὺ τῶν σειρῶν 3 καὶ 4) ὅτι, κατὰ τὴ γνώμη του, λείπει τὸ δεύτερο βιβλίο τοῦ *Προτρεπτικοῦ: «v(acat) cr(ed)o 2) liber»*[87].

[83] Boudon, *Galien* II 43.

[84] Pesenti, *Frammenti* 588 καὶ Perosa, *Codici* 82, σημ. 16. Ἐπίσης, Nutton, *John Caius* 24.

[85] Boudon, *Galien* II 5.

[86] Μελέτησα τὰ φύλλα 74^{v}-75^{v} τοῦ *Monac. lat. 807* σὲ μικροταινία καὶ διαπίστωσα ὅτι ἡ ἀποδελτίωση τοῦ Pesenti δὲν ἦταν οὔτε πλήρης οὔτε ἀπολύτως ὀρθή. Στὸ κείμενο 27, 14 ὁ Pesenti διαβάζει «κρᾶσις», ἐνῶ τὸ χειρόγραφο παραδίδει «κράσεως», ὅπως καὶ ἡ Aldina. Ἐπίσης, στὸ κείμενο 33, 11 διαβάζει «ἂν», ἐνῶ ὁ *Monacensis lat. 807* παραδίδει «αὖ», ὅπως ἡ Aldina ἀλλὰ καὶ τὰ χειρόγραφα. Τέλος, στὸ κείμενο 49, 6 ἡ γραφὴ τοῦ Poliziano εἶναι «ποτῶν» καὶ ὄχι «πότων».

[87] Πρβλ. Perosa, *Codici* 82, σημ. 16.

Στὴ συνέχεια, παραθέτει ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν «πραγματεία» χωρὶς νὰ τὰ τιτλοφορεῖ ἢ νὰ ἀναφέρει σὲ ποιό γαληνικὸ ἔργο ἀνήκουν. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ὅμως σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴ σημείωσή του στὸ φύλλο 74^{v}, ἁπλῶς φανερώνει, κατὰ τὴν ἄποψή μου, ἀφ' ἑνὸς ὅτι στὸ χειρόγραφο τῆς Μπολόνια, ἡ ἐκδιδομένη ἐδῶ πραγματεία ἀκολουθοῦσε τὸν *Προτρεπτικόν*, ἀφ' ἑτέρου ὅτι ὁ Poliziano κατάλαβε πολὺ σωστὰ ὅτι τὸ δεύτερο βιβλίο τοῦ *Προτρεπτικοῦ ἐπ' ἰατρικὴν* τοῦ Γαληνοῦ ἔλειπε ἀπὸ τὸ χειρόγραφο ποὺ μελέτησε.

Ἡ ἐντύπωση πάντως ὅτι ἡ «πραγματεία» ἦταν τὸ δεύτερο βιβλίο τοῦ *Προτρεπτικοῦ* φαίνεται ὅτι ἐπικράτησε σὲ κάποια μερίδα μελετητῶν[88]. Στὸ πρῶτο βιβλίο τοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖο σώζεται, ὁ Γαληνὸς προτρέπει τοὺς νέους νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὶς τέχνες γενικά, ἐνῶ στὸ δεύτερο πιστεύεται[89] ὅτι τοὺς προέτρεπε νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν κατ' ἐξοχὴν τέχνη, τὴν ἰατρική. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τὸ κείμενο τῆς «πραγματείας», περισσότερο ἀπὸ ὁποιοδήποτε ἄλλο γαληνικὸ ἔργο, ἀποτελεῖ κατ' οὐσίαν ἕνα στρατευμένο κείμενο ὑπὲρ τῆς ἰατρικῆς τέχνης. Θὰ μποροῦσε συνεπῶς ἀπὸ ἄποψη περιεχομένου νὰ ἀποτελεῖ τὸ δεύτερο βιβλίο τοῦ *Προτρεπτικοῦ*. Τὸ ὕφος ὅμως τῆς «πραγματείας» εἶναι περισσότερο πολεμικὸ καὶ λιγότερο προτρεπτικό. Ὁ ἴδιος ὁ Γαληνὸς ἐξάλλου μνημονεύει τὶς δύο πραγματεῖες ὡς ξεχωριστὰ ἔργα του[90]. Τέλος, ἡ ἀναφορὰ τοῦ Ḥunain ibn Isḥāq (9ος αἰ.) στὴν ὕπαρξη δύο μεταφράσεων

[88] Σκιαδᾶς, *Ἀρχαϊκὸς Λυρισμός* 2 102.

[89] Boudon, *Galien* II 6 καὶ 36.

[90] *Περὶ τῶν ἰδίων βιβλίων* XII.3 (163, 15 Boudon-Millot *Galien* I) καὶ XVI.3 (171, 2-4 Boudon-Millot *Galien* I).

τοῦ *Προτρεπτικοῦ*[91] καὶ τριῶν τῆς «πραγματείας»[92], ἀρκεῖ, κατὰ τὴν ἄποψή μου, γιὰ νὰ ἀποδείξει ὅτι τὸν 9ο αἰώνα τὰ δύο κείμενα ἦταν γνωστὰ ὡς δύο ξεχωριστὰ ἔργα τοῦ Γαληνοῦ. Οἱ δύο πραγματεῖες συνεπῶς δὲν συνδέθηκαν ποτὲ μεταξύ τους εἴτε ἐξαρχῆς εἴτε στὴν πορεία τους μέσα στοὺς αἰῶνες, παρὰ μόνον ὡς ἔργα μὲ συναφὲς περιεχόμενο.

Γιὰ τὴν πρώτη πραγματεία, τὸν *Προτρεπτικὸν* τοῦ Γαληνοῦ, τόσο ὁ Pesenti ὅσο καὶ ἡ Boudon-Millot ἐπισήμαναν ὅτι οἱ γραφὲς ποὺ παραδίδει ὁ Poliziano προέρχονται ἀπὸ τὸ χειρόγραφο ποὺ χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴν προετοιμασία τῆς Aldina ἢ πιθανότερον ἀπὸ συγγενικό του χειρόγραφο[93]. Στὴν περίπτωση τῆς ἐκδιδομένης ἐδῶ πραγματείας, μετὰ τὴ μελέτη τῶν σχετικῶν παραθεμάτων στὸν κώδικα, εἶναι δυνατὸν νὰ καταλήξει κανεὶς στὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα:

Κατ' ἀρχάς, ὁ Poliziano μεταγράφει λέξεις, φράσεις, συνοψίζει χωρία τῆς «πραγματείας» ἢ τὰ μεταφράζει στὰ λατινικά, ἀντλώντας ὑλικὸ ἀπὸ τὰ πρῶτα δέκα κεφάλαια τῆς «πραγματείας», ἐνῶ ὑπάρχει καὶ ἑνδέκατο κεφάλαιο. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴ μέθοδο ποὺ ἀκολούθησε (συστηματική, σχολαστικὴ ἀποδελτίωση γραφῶν γιὰ τὰ

[91] Bergsträsser, *Ḥunain ibn Isḥāq* 37 (ἀρ. 110 τῆς *Risāla/Ἐπιστολῆς* γιὰ τὶς ἀραβικὲς καὶ συριακὲς μεταφράσεις τῶν ἔργων τοῦ Γαληνοῦ). Ἡ μετάφραση τοῦ *Προτρεπτικοῦ* ἀπὸ τὸν Ḥunain δὲν σώζεται ἀλλά, ὅπως ὑποστηρίζει ἡ Boudon (*Galien* II 5-6 καὶ σημ. 6), ὁ τίτλος τοῦ ἔργου, ὅπως παραδίδεται στὴ *Risāla*, φανερώνει ὅτι ὁ Ḥunain γνώριζε καὶ μετέφρασε καὶ τὰ δύο βιβλία τοῦ *Προτρεπτικοῦ*.

[92] Bergsträsser, *Ḥunain ibn Isḥāq* 41 (ἀρ. 123 τῆς *Risāla/Ἐπιστολῆς*).

[93] Pesenti, *Frammenti* 588 καὶ Boudon, *Galien* II 43-46. Ὁ Pesenti, *Frammenti* 589 πιστεύει ὅτι δὲν ἰσχύει τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὴν «πραγματεία».

πρῶτα δέκα κεφάλαια), ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ χειρόγραφο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀντέγραφε ἦταν κολοβό, διότι σὲ διαφορετικὴ περίπτωση πιστεύω ὅτι θὰ συνέχιζε τὴν ἀποδελτίωση καὶ στὸ ἑπόμενο καὶ σημαντικότερο ὅλων τελευταῖο κεφάλαιο[94]. Δεδομένου ὅτι καὶ ἡ Aldina περιέχει τὸ κείμενο τῆς «πραγματείας» κολοβό (ἕως τὴ σελίδα 81, 7 τοῦ κειμένου, βλ. κατωτέρω), ἐνῶ τὰ σωζόμενα χειρόγραφα παραδίδουν τὴν «πραγματεία» πλήρη, δύναται νὰ εἰκάσει κανεὶς ὅτι τὸ χαμένο χειρόγραφο τῆς Μπολόνια θὰ μποροῦσε νὰ σχετίζεται μὲ τὸ ἐπίσης χαμένο καὶ κολοβὸ πρότυπο τῆς Aldina γιὰ τὴν «πραγματεία».

Ἡ λεπτομερὴς ἐξέταση τῶν γραφῶν ποὺ παραδίδει ὁ *Monacensis lat. 807* γιὰ τὴν «πραγματεία» σὲ σύγκριση μὲ τὶς γραφὲς τῆς Aldina καὶ τῶν χειρογράφων, ἐπιβεβαιώνει τὴν ἀρχικὴ εἰκασία καὶ ὁδηγεῖ στὰ ακόλουθα συμπεράσματα:

Τὸ χειρόγραφο τῆς Μπολόνια, οἱ γραφὲς τοῦ ὁποίου σημειώνονται ὡς **Pol.** στὴ συνέχεια, εἶχε τὰ ἴδια κοινὰ χαρακτηριστικὰ λάθη μὲ τὴν Aldina ἔναντι τῆς ὑπόλοιπης ἄμεσης παράδοσης, ὅπως φαίνεται στὴ συνέχεια:

26, 13 προαίρεσιν codd. Ar.: φράσιν Pol. Ald.
27, 1 ante μέμφομαι add. καὶ Pol. Ald.: om. codd. Ar.
27, 14-15 ἡ ποιὰ κρᾶσις ... γινομένη codd.: ἤτοι κράσεως ... γιγνομένης Pol. Ald.
49, 6 τόπων codd. Ar. Lat.: ποτῶν Pol. Ald.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ συνδετικὰ λάθη μεταξὺ τῆς Aldina καὶ τοῦ χειρογράφου τῆς Μπολόνια, ὅπως ἀνασυντίθεται μὲ βάση τὶς σημειώσεις τοῦ Poliziano, ἀπαντοῦν καὶ τὰ ἀκόλουθα λάθη,

[94] Pesenti, *Frammenti* 589.

τὰ ὁποῖα εἰκάζω ὅτι ἔκανε ὁ Poliziano κατὰ τὴ μεταγραφή:
19, 11 τ' Ald.: om. codd. Pol.
28, 12 υἱεῖς codd. Ald.: υἱοὶ Pol.
28, 13 ἄμετρον codd. Ald.: ἄκρατον Pol.
33, 11 γένηται codd. Ald.: γένοιτο Pol.
60, 1 αὖ codd.: ἂν Ald.: om. Pol.

Τὸ χειρόγραφο τῆς Μπολόνια παραδίδει μαζὶ μὲ τὴν Aldina τὶς ὀρθὲς γραφὲς σὲ ἀρκετὰ σημεῖα. Χαρακτηριστικὲς περιπτώσεις εἶναι οἱ ἀκόλουθες:
12, 7 μὲν Pol. Ald.: om. codd.
12, 8 λέγουσιν Pol. Ald.: λέγομεν codd.
26, 9-10 ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἀνδρόνικον δὲ τὸν Περιπατητικόν Pol. Ald.: om. codd.
26, 14-15 δέ τοι Pol. Ald.: δέ τι codd.
27, 1 προσθήκῃ Pol. Ald.: προσθέσει WL: προαιρέσει MVBPQZ
29, 13 περὶ Pol. Ald.: om. codd.
48, 9 περὶ Pol. Ald.: om. codd.
49, 5 ἐν ᾧ Pol. Ald.: καθ' ὃ codd.
60, 1 ὧν Pol. Ald.: ᾧ M: ὃ WLVBPQZ
61, 8 κράσεως Pol. Ald.: κράσει WLVBPQZ: om. M

Σὲ μία περίπτωση μάλιστα μόνο αὐτό, τὸ πρότυπο τοῦ Poliziano, παραδίδει τὴ σωστὴ γραφή, ἐνῶ ἡ Aldina ἔχει τὴν ἀρχικὴ γραφὴ παραφθαρμένη:
65, 8 προσισταμένας Pol.: προστισαμένας Ald.: om. codd.

Ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν προαναφερθέντων παραδειγμάτων, συμπεραίνω ὅτι τὸ χαμένο σήμερα χειρόγραφο τῆς Μπολόνια δὲν ἦταν ἁπλῶς στενὰ συνδεδεμένο μὲ τὴν Aldina, ἀλλὰ πιθανότατα τὸ πρότυπό της γιὰ τὸ κείμενο τῆς «πραγματείας».

Codex Londinensis καὶ *Codex Adelphi*

Τόσο ὁ Goulston[95] ὅσο καὶ ὁ Müller[96] κάνουν λόγο γιὰ τὰ «χειρόγραφα» *Codex Londinensis* καὶ *Codex Adelphi*[97], ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὁ Goulston στὶς ἀρχὲς τοῦ 17ου αἰώνα ἄντλησε γραφὲς γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου τῆς «πραγματείας». Τὶς γραφὲς αὐτὲς χρησιμοποίησε ὁ Müller στὰ τέλη τοῦ 19ου, ἀναπαράγοντας τὴ μαρτυρία τοῦ Goulston μὲ ἐπιφύλαξη[98]. Ἔχει ἀποδειχθεῖ ὅμως ὅτι οὔτε τὸ ἕνα, οὔτε τὸ ἄλλο δὲν εἶναι πραγματικὰ χειρόγραφα[99].

Ὁ *Codex Londinensis* εἶναι τὸ προσωπικὸ ἀντίτυπο τῶν *Ἀπάντων* τοῦ Γαληνοῦ στὴν ἔκδοση τῆς Βασιλείας (1538), τὸ ὁποῖο ἀνῆκε στὸν λόγιο John Caius (1510-1573). Περιέχει σημειώσεις (διορθώσεις καὶ διαφορετικὲς γραφές) τοῦ κατόχου του. Φυλάσσεται σήμερα στὸ Eton College στὸ Λονδίνο καὶ εἶναι γνωστὸ ὡς τὸ ἀντίτυπο *The Eton Galen*[100]. Ὁ *Codex Adelphi* εἶναι ἐπίσης, ὅπως φαίνεται, ἕνα ἀντίτυπο τῶν *Ἀπάντων* τοῦ Γαληνοῦ (μᾶλλον στὴν Aldina), χαμένο σήμερα, μὲ σημειώσεις καὶ διορθώσεις κάποιου λογίου (μὲ τὸ ψευδώνυμο Adelphus) τῶν μέσων τοῦ 16ου αἰώνα, τὴν ταυτότητα τοῦ ὁποίου δὲν γνωρίζουμε, ἂν καὶ ἔχουν διατυπωθεῖ ἀρκετὲς εἰκασίες[101].

---

95 Goulston, *Opuscula* 249 καὶ XLIII τῆς *Praefatio* στὴν ἔκδοσή του.
96 *SM* II XXXIV.
97 Ὁ Diels, *Die Handschriften* 72 τὰ ἀναφέρει ἐπίσης ὡς χειρόγραφα.
98 *SM* II XXXIV: «si quidem ei (sc. Goulstono) fidem habenda est».
99 Nutton, *John Caius* 61 καὶ Nutton, *The Galenic codices* 260. Βλ. κατωτέρω σελ. 79*, σημ. 145.
100 Boudon-Millot, *Galien* I CCXXV.
101 Βλ. Nutton, *John Caius* 61-64, Boudon-Millot, *Galien* I CCXXII-CCXXV. Ἐπίσης, Boudon, *Galien* II 53, σημ. 117 καὶ Beguin, *L'édition*.

Οἱ γραφὲς τῶν δύο αὐτῶν «χειρογράφων», ὅπως τὶς παραδίδουν ὁ Goulston καὶ ὁ Müller, δὲν συνεισφέρουν στὴν ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου τῆς «πραγματείας». Θεωρήθηκαν ὅμως ἀπὸ τοὺς προαναφερθέντες ἐκδότες ἀξιόλογες, διότι χάρη σὲ αὐτὲς μπόρεσε νὰ διορθωθεῖ σὲ κάποια σημεῖα τὸ ἰδιαίτερα ἐφθάρμενο κείμενο τῶν πρώτων ἐκδόσεων τῆς «πραγματείας». Πρόκειται ὅμως γιὰ γραφὲς ποὺ παραδίδονται καὶ σὲ χειρόγραφα.

3. Σχέσεις των χειρογράφων

Ἡ ἄμεση παράδοση τοῦ κειμένου χωρίζεται σὲ δύο κλάδους, ἕναν μὲ τὴν Aldina καὶ κάποιες γραφὲς τοῦ Angelo Poliziano, ποὺ ἀνάγονται στὸ ἴδιο πρότυπο (α), καὶ ἕναν μὲ τὰ σωζόμενα ὀκτὼ χειρόγραφα. Τὰ χειρόγραφα ἀνάγονται σὲ ἕνα κοινὸ ὑπαρχέτυπο (β), ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ κοινά τους λάθη. Σὲ ἀρκετὰ σημεῖα τοῦ κειμένου παραλείπουν λέξεις ἢ καὶ ὁλόκληρες φράσεις, οἱ ὁποῖες εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ κειμένου.

Γιὰ νὰ ἀναφερθοῦν κάποια παραδείγματα, ὅλα τὰ χειρόγραφα παραλείπουν τὶς ἀκόλουθες φράσεις:

9, 17 - 10, 1 τὸ γινόμενον ἀφ' ἑαυτῆς σχέσει δύναμίς ἐσ- Ald. Ar. Lat.: om. codd.

14, 6 συστάσεως Ald. Ar.: om. codd.

26, 9-10 ὑπ' (τοῦ add. Ald.) Ἀριστοτέλους. Ἀνδρόνικον δὲ τὸν Περιπατητικόν Ald. Ar.: om. codd.

37, 7-8 ὡς ἑκόντων λέγεται τῶν κακῶν, οὐκ ὀρθῶς ὀνειδίζεται· κακὸς Ald. Ar.: om. codd. Lat.

53, 1 οὔτε ἐπὶ τὸ θερμὸν Ald. Ar. Lat.: om. codd.

61, 8 συγγράμματι Ald. Ar. Lat.: om. codd.

63, 8 ἐν αὐτῷ κατιδοῦσα, ὅτι Ald. Ar.: om. codd. Lat.

67, 7 καὶ φιλομαθέστεροι καὶ φρονιμώτεροι Ald. Ar.: om. codd. Lat.

75, 1 φυτεύοντας τῶν Ald. Ar. Lat.: om. codd.

76, 11-12 περὶ τοῦδε ἡμέτερα ὑπομνήματα καὶ τέταρτον ἐπ' αὐτοῖς τὸ scripsi sec. Ar. Lat. : περὶ τοῦδε τῶν ἡμετέρων ὑπομνήσεως, καὶ τὸ τέταρτον ὑπ' αὐτοῖς περὶ Ald.: om. codd.

Τὰ σημεῖα αὐτὰ καὶ πολλὰ ἄλλα ἀκόμη ἀποκατασταθίστανται χάρη στὸ κείμενο τῆς Aldina (1525), ποὺ ἐπιβεβαιώνεται τὶς περισσότερες φορὲς ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς ἀραβικῆς μετάφρασης (9ου αἰ.) καὶ κάποιες φορὲς καὶ ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς λατινικῆς *vetus translatio* τοῦ Νικολάου ἀπὸ τὸ Ρήγιο (ἀρχῶν 14ου αἰ.). Ὅπως προαναφέρθηκε, ἡ Aldina καὶ οἱ γραφὲς τοῦ Poliziano ἀνάγονται στὸ ἴδιο χαμένο χειρόγραφο (α), ποὺ ἀποτελεῖ ἕναν ἄλλο κλάδο τῆς ἄμεσης παράδοσης.

Τὰ χειρόγραφα W καὶ L

Τὰ σωζόμενα χειρόγραφα διακρίνονται σὲ δύο οἰκογένειες. Στὴν πρώτη ἀνήκουν τὰ χειρόγραφα W καὶ L, τὰ ὁποῖα εἶναι καὶ τὰ καλύτερα χειρόγραφα. Κάποια ἀπὸ τὰ συνδετικά τους λάθη, ποὺ ταυτοχρόνως τοὺς διαχωρίζουν ἀπὸ τὴ δεύτερη οἰκογένεια, εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

10, 10 ἐλέχθη Ald.: ἐδέχθη WL: ἐδείχθη MVBPQZ

13, 1 τῆς MVBPQZ Ald.: τῶν WL

51, 4 ἐπιδείκνυμι MVBPQZ Ald.: ἐπιδεικνύμενοι WL

57, 8 ὡρέων MVBPQZ Ald.: ὀρέων WL

74, 4 τῷ θυμοειδεῖ MVBPQZ Ald.: τὸ θυμοειδὲς WL

87, 7 ἐθισμοί MVBPQZ: ἐθίσιμοι WL

87, 10 δὲ Kühn: τε MVBPQZ: καὶ WL

87, 12 pr. καὶ MVBPQZ: om. WL

Τὸ χειρόγραφο L εἶναι ἀπόγραφο τοῦ W, διότι ἔχει σχεδὸν ὅλα του τὰ σφάλματα καὶ πολλὰ ἄλλα ἀκόμη. Τὰ ἐπιπλέον σφάλματα τοῦ L ἐξηγοῦνται συνήθως παλαιογραφικῶς ὡς παραναγνώσεις τῶν γραφῶν τοῦ W λόγω τῶν δυσανάγνωστων συνδυασμῶν γραμμάτων καὶ τῶν πολλῶν συντομογραφιῶν τοῦ χειρογράφου αὐτοῦ. Στὰ ἀκόλουθα σημεῖα εἶναι φανερὸ σὲ ὅποιον ἐξετάσει τὰ δύο χειρόγραφα ὅτι τὸ L ἀναλύει ἐσφαλμένα τὶς δυσανάγνωστες συντομογραφίες στὶς καταλήξεις τῶν λέξεων τοῦ W:

10, 4 τονωτικὴν WMVBPQZ: τονωτίου L (ex falsa lectione terminationis -ικὴν per compendium in W)
10, 6 ὑγρότητος MV^{sl} Ald.: ὑγρότητα VB: $W^{comp}P^{comp}$: ὑγροτάτων L (ex falsa interpretatione terminationis per compendium in W)
16, 6 τουτέστιν WMVBPQZ: τουτιὼς L (ex falsa lectione vocabuli per compendium in W)
36, 5 ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις MVBPQZ Ald.: ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ L (ex falsa lectione terminationis -αῖς/αις per compendium in W): W^{comp}
65, 12 ταῦτα Ald.: ταῦτ' MVBPQZ: ταύτ' (reliqua erasa) W: ταύτης L
66, 2 ἀκόλουθα MVBPQZ Ald.: ἀκολουθεῖν L (ex falsa interpretatione terminationis in W)

Σὲ κάποιες περιπτώσεις τὸ L παραδίδει τὶς ὀρθὲς γραφές, διότι προφανῶς ὁ ἀντιγραφέας του διόρθωσε τὰ σφάλματα τοῦ προτύπου του, ὅπως φαίνεται στὰ παραδείγματα ποὺ ἀκολουθοῦν:

8, 11 ἐνδεδεῖχθαι $LM^{1}V^{mg}B$ Ald.: ἐνδεδεῖσθαι $WMVB^{sl}P$
21, 12 εἰσὶ L Ald.: ἐστὶ WMVBPQZ
34, 9 φλεγμάτων L Ald.: φθεγμάτων WMVBPQZ
55, 13 μεγάλοι L Ald.: μεγάλα MVBPQZ: W^{comp}
60, 10 κρατήσαντος L Ald.: κράσαντος MVB: κρούσαντος PQZ: κρα////σαντος W
63, 9 συνάπτων L Ald.: συναπάντων WMVBPQZ
82, 12 ἀσκήσαντες L: ἀκούσαντες WMVBPQZ

Ἡ σχέση μεταξὺ τῶν χειρογράφων W καὶ L συνεπῶς ἀπεικονίζεται ὡς ἀκολούθως:

W

L

Τὸ L εἶναι codex eliminandus καὶ θὰ ληφθεῖ ὑπόψη μόνον στὶς λίγες περιπτώσεις στὶς ὁποῖες παραδίδει ὀρθότερη γραφὴ σὲ σχέση μὲ τὰ ὑπόλοιπα χειρόγραφα.

Τὰ χειρόγραφα MVBPQZ

Ἡ δεύτερη οἰκογένεια ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα ἔξι χειρόγραφα MVBPQZ, τὰ ὁποῖα ἔχουν συνδετικὰ σφάλματα, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα παραδείγματα:

8, 14 φύσεως WL Ald.: ψυχῆς MVBPQZ: ἀρχῆς V^{mg}
11, 2 λογιστικὴ WL Ald.: λογικὴ MVBPQZ
27, 1 μέμφομαι τῇ προσθήκῃ Ald.: μέμφομαι τῇ προσθέσει WL: σύμφημι τῇ προαιρέσει MVBPQZ
31, 5 ταύτην WL Ald.: om. MVBPQZ
40, 14 - 41, 1 οἷον ἢ μέλιττ[-σσ-]α καὶ τὸ γένος τὸ (τὸ om. Ald.)τῶν μυρμήκων WL Ald.: om. MVBPQZ
41, 9 λίαν ἶνας WL Ald.: λιάνδρας MVBPQZ
55, 4 φύσει μὲν WL Ald.: φαμὲν MVBPQZ
58, 11 εὐτόνους WL Ald.: εὔνους MVBPQZ
59, 15 ἀγκῶνι WL Ald.: ἐγκεφάλῳ MVBPQZ
66, 6 ἐργάζεται WL Ald.: om. MVBPQZ
80, 4 ἀδικήσωσι WL Ald.: ἀσκήσωσι MVBPQZ
83, 12 πάντας WL: om. MVBPQZ

Προέρχονται ὡς ἐκ τούτου ἀπὸ τὸ ἴδιο πρότυπο (γ).

Ἡ δεύτερη οἰκογένεια χειρογράφων σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴν ποιότητα τῶν γραφῶν ποὺ παραδίδει εἶναι σὲ γενικὲς γραμμὲς «ὑποδεέστερη» τῆς πρώτης. Τὰ χειρόγραφα τῆς οἰκογένειας αὐτῆς χωρίζονται σὲ μικρότερες ὁμάδες.

Ἡ ὑποομάδα MV

Τὰ δύο χειρόγραφα τοῦ 15ου αἰώνα, δηλαδὴ τὸ M καὶ τὸ V, παρουσιάζουν κοινὰ σφάλματα ποὺ τὰ διακρίνουν ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα χειρόγραφα. Γιὰ παράδειγμα:
12, 2 εἰωθότων Ald.: ἤγουν τὸ λογιστικὸν εἰωθότων WLPQZ: ἤγουν τὸ λογικὸν εἰωθότων MV: ἢ τὸ λογικὸν λογιστικὸν εἰωθότων B
13, 1 ἑκάστου τῶν ἐσθιομένων WL Ald.: ἑκάστης τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν ἐσθιομένων PQZ: ἑκάστου τῶν ἐπιθυμιῶν οἷον αἰσθιομένων B: ἑκάστου τῶν ἐπιθυμιῶν MV
47, 8 ante ἀτενεῖς add. οἱ μέσοι MV: om. WLBPQZ Ald.
57, 6 κάρτα WLBPQZ Ald.: καὶ τὰ MV
61, 3-4 καὶ μανικοὺς Ald.: μαλακῶς καὶ μανικοὺς WLBPQZ: καλῶς καὶ μανικοὺς MV
61, 4 γὰρ WLBPQZ Ald.: om. MV
80, 9 ὡς μηδ' WL Ald.: εἰ μηδὲ BPQZ: εἰ μὴ MV
81, 10 κοινωνικοῦ Chartier: κοινικοῦ WLB: κανικοῦ PQZ: κοινοῦ MV

Τὰ δύο χειρόγραφα παρουσιάζουν διαχωριστικὰ λάθη μεταξύ τους· συνεπῶς, κανένα ἀπὸ τὰ δύο δὲν ἔχει ἀντιγραφεῖ ἀπὸ τὸ ἄλλο. Κάποια ἀπὸ τὰ διαχωριστικά τους λάθη εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

Διαχωριστικὰ λάθη M

7, 12 ὡς WLVBPQZ Ald.: ὥσπερ M

8, 13-14 ἅπασιν εἶναι φύσιν WLVBPQZ: εἶναι φύσιν ἅπασιν M: ἅπασι φύσιν εἶναι Ald.
28, 14 ἐπαινεῖσθαι δεῖν WLVBPQZ Ald.: δεῖν ἐπαινεῖσθαι M
29, 5 ὕστερον WLVBPQZ: πρόσθεν Ald.: om. M
32, 6 τῆς οὐσίας ἕξομεν WLVBPQZ Ald.: ἕξομεν τῆς οὐσίας M
61, 8 κράσεως Ald.: κράσει WLVBPQZ: om. M
68, 10 μετὰ WLVBPQZ Ald.: om. M

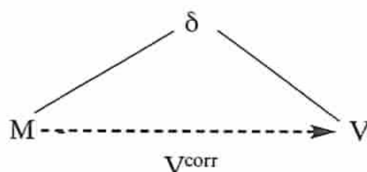
Διαχωριστικὰ λάθη V

8, 6 post μὲν add. γὰρ αὐτῶν φαίνονται V:. om. WLMBPQZ Ald.
8, 13 ἐνέσται Ald.: ἔνεσται WLMBPQZ: ἔνεστιν V
30, 11 ante λέγειν add. εἶναι V: om. WLMBPQZ Ald.
39, 10 αἵματος WLMBPQZ Ald.: σώματος V
42, 9 ἡ ὑγρὰ iter. V
53, 4 ante αὐτοὺς add. καὶ V: om. WLMBPQZ Ald.

Τὸ χειρόγραφο V ἔχει διορθωθεῖ μετὰ τὴν ἀντιγραφὴ τοῦ κειμένου μὲ βάση τὸ χειρόγραφο M, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ σημεῖα συμφωνίας τῶν διορθώσεων τοῦ V στὸ περιθώριο (V^{mg}) μὲ τὶς γραφὲς τοῦ M:
15, 12 γίνεσθαι WLVBPQZ: γίγνεσθαι Ald.: ἐγγίνεσθαι MV^{mg}
17, 3 καὶ WLVBPQZ Ald.: ἐκ MV^{mg}
20, 3 μεγάρῳ WLVBPQZ Ald.: μεγάροιο MV^{mg}
30, 1 ἐργάζεσθαι Ald.: ἐργάζεται WLVBPQZ: ἀπεργάζεται MV^{mg}
34, 4 ὃ τῷ Ald.: ᾧ τὸ WLVBPQZ: ὡς τὸ MV^{mg}
44, 15 ante τρίχας add. τὰς MV^{mg}: om. WLVBPQZ Ald.
58, 8 ὅκου δ' WLB Ald.: ὅπου δὲ PQZ: ὅκου οὐδὲ V: ὃν οὐδὲ MV^{mg}
76, 6 ἐκ WLVBPQZ Ald.: εἰς MV^{mg}
78, 6 οὐ δι' ἑαυτὸν Ald.: οὐδεὶς δι' ἑαυτὸν L: οὐδεὶς ἑαυτὸν WVBPQZ: οὐ διὰ σαυτὸν MV^{mg}

Ἐπιπλέον, σὲ ἕνα σημεῖο (βλ. κατωτέρω σελ. 63, 7-8) τὸ V εἶναι πληρέστερο ἀπὸ τὸ M, τὸ ὁποῖο παραλείπει δύο σειρές. Στὸ κείμενο τοῦ χειρογράφου V στὸ σημεῖο αὐτό, κάποιος (ὄχι ὁ ἀντιγραφέας τοῦ κειμένου) ἔχει βάλει σὲ κύκλο τὴ φράση ποὺ λείπει ἀπὸ τὸ χειρόγραφο M (προφανῶς διότι διαπίστωσε τὴν παράλειψη) καὶ ἔχει αντιγράψει στὸ περιθώριο τὴ συνέχεια τοῦ κειμένου (βλ. κείμενο σελ. 63, 9 ἄνδρας - 10 ἐφεξῆς) ὅπως τὴν εἶδε στὸ M. Τὸ στοιχείο αὐτὸ ἐπιβεβαιώνει ὅτι μετὰ τὴν ἀντιγραφὴ τοῦ χειρογράφου V, κάποιος συμβουλεύθηκε τὸ χειρόγραφο M καὶ ἐπέφερε διορθώσεις στὸ V.

Τὰ χειρόγραφα M καὶ V προέρχονται συνεπῶς ἀπὸ ἕνα κοινὸ πρότυπο, ποὺ ὀνομάζουμε δ, καὶ ἡ σχέση τους εἶναι ἡ ἀκόλουθη:

Ἡ ὑποομάδα PQZ

Τὰ τρία χειρόγραφα τοῦ 16ου αἰώνα P, Q, Z συνδέονται πολὺ στενὰ μεταξύ τους. Παρουσιάζουν ἀρκετὰ κοινὰ σφάλματα, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα παραδείγματα:
11, 16 τῆς ψυχῆς WLMVB Ald.: om. PQZ sed add. ἤγουν τῆς ψυχῆς in marg.
17, 17 σώματος WLMVB Ald.: om. PQZ
18, 16 ἔνθεν WLMVB Ald.: om. PQZ
41, 9 ἐστὶ WLMVB Ald.: om. PQZ
64, 10 ἐναργῶς - 12 ἀνθρώπους WLMVB Ald.: om. PQZ

66, 1 γὰρ WLMVB Ald.: om. PQZ
74, 10 καιρόν WLMVB Ald.: om. PQZ
78, 2 δικαιοσύνης WLMVB Ald.: om. PQZ
82, 7 παλαιότατοι WLMVB: πάλαι θειότατοι PQZ
84, 2 εὐήθεις WLMVB: ἀληθεῖς PQZ

Κάποιες ἐπεξηγηματικὲς σημειώσεις ποὺ βρίσκονται στὰ διάστιχα τοῦ P, ἔχουν ἐνσωματωθεῖ στὰ κείμενα τοῦ Q καὶ τοῦ Z. Γιὰ παράδειγμα:
9, 3 supra αὐτῶν add. τῶν παίδων $P^{sl}Q^{it}Z^{it}$
14, 5 post κοινῆς add. οὐσίας $P^{sl}Q^{it}Z^{it}$
19, 6 post δὲ add. ὅτι $P^{sl}Q^{it}Z^{it}$
68, 9 ἐμμανῆ $WLMVBP^{mg}Q^{it}Z^{it}$: ἐκμανῆ Ald.: om. P

Ὅπως ἀναφέρθηκε, ὁ ἀντιγραφέας τοῦ χειρογράφου P εἶναι ὁ Νικόλαος Μαλαξός, ἐνῶ ὁ ἀντιγραφέας τοῦ πρώτου μέρους τοῦ χειρογράφου Z εἶναι ὁ Μανουὴλ Μαλαξός, ἀδελφὸς τοῦ Νικολάου. Στὸ χειρόγραφο Q τὸ κείμενο τῆς «πραγματείας» ἔχει ἀντιγραφεῖ ἀπὸ τὸν Μανουὴλ Μαλαξό, ἐνῶ τὸ κείμενο ποὺ ἀκολουθεῖ τὴν «πραγματεία» ἀπὸ τὸν ἀδελφό του Νικόλαο Μαλαξό. Εὔλογα συνεπῶς ὑποθέτει κανεὶς ὅτι τὰ τρία χειρόγραφα δημιουργήθηκαν στὸ ἴδιο ἀντιγραφικὸ ἐργαστήριο στὰ μέσα τοῦ 16ου αἰώνα, ἰδίως ὕστερα ἀπὸ τὴ διαπίστωση ὅτι ὅλα τὰ κείμενα ποὺ περιέχονται στὸ P παραδίδονται μὲ τὴν ἴδια σειρὰ καὶ στὸ πρῶτο μέρος τοῦ χειρογράφου Z, ἐνῶ τὸ χειρόγραφο Q περιλαμβάνει σχεδὸν ὅλα τὰ ἔργα ποὺ παραδίδονται στὰ ἄλλα δύο χειρόγραφα. Καὶ τὰ τρία χειρόγραφα ἔχουν τὰ ἴδια διακοσμητικὰ σχέδια (στὸ Q εἶναι ἐλαφρῶς ἁπλούστερα), ἐνῶ στὶς πρῶτες σελίδες τοῦ κειμένου στὰ χειρόγραφα Q καὶ Z, εἶναι φανερὸ ὅτι γίνεται προσπάθεια ἀπὸ τὸν Μανουὴλ Μαλαξὸ νὰ ἀναπαραγάγει καὶ τὴ διάταξη τῶν σειρῶν τοῦ κειμένου στὸν P.

Στὴ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν περιπτώσεων, τὰ τρία

χειρόγραφα παραδίδουν τὶς ἴδιες γραφές. Τὰ Q καὶ Z ἔχουν ὅλα τὰ λάθη τοῦ P καὶ κάποια ἐπιπλέον ποὺ τὰ διαχωρίζουν μεταξύ τους. Κάποια ἀπὸ τὰ διαχωριστικὰ λάθη τῶν δύο χειρογράφων εἶναι τὰ ἑξῆς:

Διαχωριστικὰ λάθη Q

10, 14 δύναμιν WLMVBPZ Ald.: δύναμίν ἐστιν Q
11, 11 ὀσμᾶσθαι WLMVBPZ Ald.: om. Q
16, 2 εἴ γε - 3 ἑπομένας iter. Q
17, 3 ἠξίωσα WL Ald.: ἐζήτησα MVBPZ: ἐζητήσαμεν Q
21, 6 ἐργάζεται WLMVPZ: ἐργάζεσθαι Q: om. B
78, 2 ἐχθροὶ - φίλοι WLMVBPZ Ald.: om. Q

Διαχωριστικὰ λάθη Z

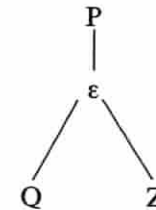
10, 17 ὀφθαλμῶν WLMVBPQ Ald.: om. Z
14, 16 αὐτοῦ WLMVB Ald.: αὐτοῖς PQ: αὐτὴν Z
16, 11 ὥσπερ WLMVBPQ Ald.: om. Z
20, 3 μεγαθύμου WLMVB Ald.: μεθύμου PQ: θύμου Z
43, 5 διαφορὰν WLMVBPQ Ald.: διαφθορὰν Z
54, 7 ὅσοι - 9 μετέχουσιν iter. Z

Τέλος, τὸ Z περιέχει σχεδὸν ὅλες (149) τὶς παρασελίδιες σημειώσεις τοῦ P (157 στὸ σύνολο). Τὸ Q ἐπίσης περιέχει τὶς περισσότερες (143), ἀλλὰ ὄχι πάντα τὶς ἴδιες μὲ τὸ Z. Ὑπάρχουν παρασελίδιες σημειώσεις ποὺ παραλείπει τὸ Z, ἐνῶ τὶς ἔχει τὸ Q καὶ τὸ ἀντίθετο.

Συνεπῶς τὰ δύο χειρόγραφα εἶναι ἀνεξάρτητα μεταξύ τους καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προέρχεται τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Τὰ συνδετικὰ λάθη ποὺ μοιράζονται ὅμως ἔναντι τοῦ χειρογράφου P –στὴν κατηγορία αὐτὴ ἀνήκουν καὶ οἱ σημειώσεις στὰ διάστιχα τοῦ P ποὺ τὰ χειρόγραφα Q καὶ Z ἐνσωματώνουν στὸ κείμενο–, παραπέμπουν σὲ κάποιο χαμένο πρότυπο

(ε), τὸ ὁποῖο καταγόταν ἀπευθείας ἀπὸ τὸ P. Κάποια ἀπὸ τὰ λάθη αὐτὰ εἶναι τὰ ἀκόλουθα:
7, 7 τοῖς WLMVBP Ald.: τοῦ QZ
7, 8 ἠθῶν Goulston: ἐθῶν WLMVBP Ald.: ἐθνῶν QZ
18, 14-15 διὰ τί μωρίαν WLMP Ald.: διὰ τιμωρίαν VBQZ
60, 11 σφυγμὸν WLMVBP Ald.: σφυγμένον QZ

Οἱ σχέσεις συνεπῶς μεταξὺ τῶν τριῶν χειρογράφων ἀπεικονίζονται ὡς ἑξῆς:

Τὸ χειρόγραφο B

Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ ἀνήκει μὲ βεβαιότητα στὴ δεύτερη οἰκογένεια. Τὸ B δὲν ἀντιγράφηκε ἀπὸ κανένα ἀπὸ τὰ ἄλλα χειρόγραφα τῆς δεύτερης οἰκογένειας, διότι δὲν ἀκολουθεῖ τὶς παραλείψεις λέξεων καὶ φράσεων ποὺ ἔχουν αὐτά. Οὔτε καὶ τὰ ἄλλα χειρόγραφα ὅμως τῆς δεύτερης οἰκογένειας προέρχονται ἀπὸ τὸ B γιὰ τὸν ἴδιο λόγο. Τὸ βιενναῖο αὐτὸ χειρόγραφο ἔχει πολλὲς ἰδιαίτερες γραφὲς καὶ παραλείψεις ποὺ τὸ διαχωρίζουν ἀπὸ ὅλα τὰ ὑπόλοιπα χειρόγραφα. Κάποια ἀπὸ αὐτὰ εἶναι τὰ ἀκόλουθα:
11, 14 αὐτῇ -15 ἐπιθυμητικὴν WLMVPQZ Ald.: om. B
21, 4 διὰ - 6 ἐργάζεται WLMVPQZ Ald.: om. B
23, 6 βρεφῶν WLMVPQZ Ald.: φλεβῶν B
41, 3 τοίνυν - 4 καρδίᾳ WLMVPQZ Ald.: om. B
69, 3 τούς - 4 παρακαλεῖν WLMVPQZ Ald.: om. B

87, 2 οὐ γάρ - 4 κακίας WLMVPQZ: om. B

Τὸ B παρουσιάζει μὲ τὴν ἴδια συχνότητα κοινὰ λάθη καὶ μὲ τὴν ὑποομάδα MV καὶ μὲ τὴν ὑποομάδα PQZ ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν Aldina. Γιὰ παράδειγμα, μοιράζεται μεταξὺ ἄλλων τὰ ἀκόλουθα κοινὰ λάθη μὲ τὰ χειρόγραφα MV:

48, 4 μέσον WLPQZ: μέσα MVB
60, 10 κρατήσαντος L Ald. κράσαντος MVB:: κρα///σαντος W: κρούσαντος PQZ
72, 5 ὅστις WL Ald.: ὅσον τις MVB: ὅσον τὴν PQZ

τὰ ἀκόλουθα μὲ τὰ χειρόγραφα PQZ:

11, 8 καὶ ante ἑκάστην add. BPQZ: om. WLMV Ald.
11, 9 ante οὐ add. ὅτι BPQZ: om. WLMV Ald.
11, 11 αὖ WLMV Ald.: οὖν BPQZ
66, 7 post χυμούς add. συνίστησι BPQZ: om. WLMV Ald.
80, 9 ὥς μηδ' WL Ald.: εἰ μηδὲ BPQZ: εἰ μὴ MV
88, 8 ἐξηγούμενος WLMV: κατὰ BPQZ

καὶ τὰ ἑξῆς μὲ τὴν Aldina:

9, 10 τῆς WLMVPQZ: περὶ Ald.: περὶ τῆς B
32, 5 γὰρ WLMVPQZ: om. B Ald.
66, 1 tert. καὶ WLMVPQZ: om. B Ald.

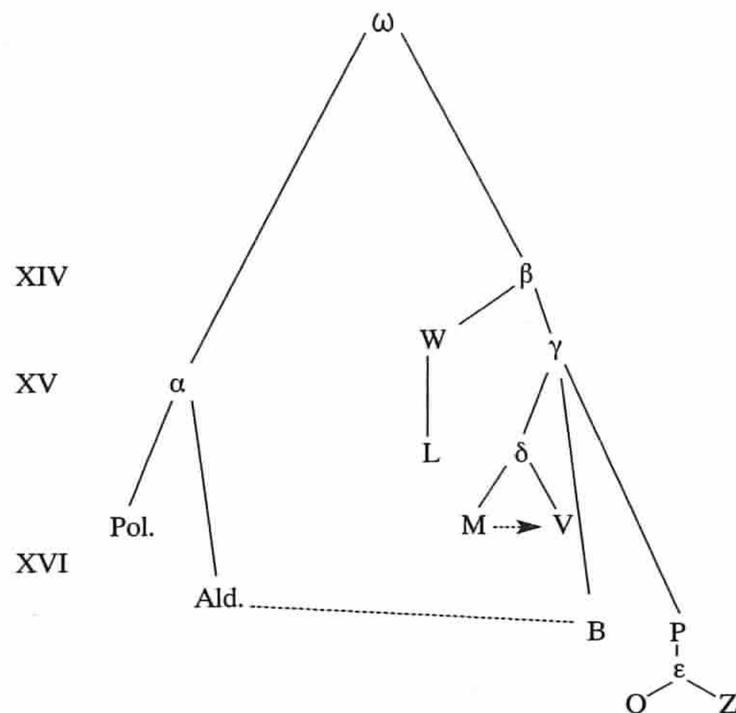
Δύο γραφές του (βλ. κατωτέρω σελ. 12, 2 καὶ 13, 1) σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς γραφὲς τῶν ὑπολοίπων χειρογράφων τῆς δεύτερης οἰκογένειας, ὁδηγοῦν στὴν εἰκασία ὅτι τὸ πρότυπό του ἢ καλύτερα τὸ πρότυπο τῆς δεύτερης οἰκογένειας (γ) εἶχε ἐναλλακτικὲς γραφὲς στὸ περιθώριο. Γιὰ τὶς συγκεκριμένες δύο περιπτώσεις, εἰκάζω ὅτι ἐνῶ τὸ πρότυπο τῆς ὑποομάδας MV καὶ τὸ P ἐπέλεξαν κάποια ἀπὸ τὶς ἐναλλακτικὲς γραφές, τὸ B προσπάθησε νὰ τὶς συγχωνεύσει:

12, 2 εἰωθότων Ald.: ἤγουν τὸ λογιστικὸν εἰωθότων WLPQZ: ἤγουν τὸ λογικὸν εἰωθότων MV: ἢ τὸ λογικὸν λογιστικὸν εἰωθότων B

13, 1 ἑκάστου τῶν ἐσθιομένων WL Ald.: ἑκάστης τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν ἐσθιομένων PQZ: ἑκάστου τῶν ἐπιθυμιῶν οἷον αἰσθιομένων B: ἑκάστου τῶν ἐπιθυμιῶν MV

Κατὰ τὴ γνώμη μου τὸ B εἶναι προϊὸν σύμφυρσης καὶ ἡ θέση του στὸ στέμμα εἶναι ἰσοδύναμη μὲ αὐτὴ τῶν δύο ὑποομάδων (MV καὶ PQZ) τῆς δεύτερης οἰκογένειας.

4. Στέμμα χειρογράφων

Γ. Η ΕΜΜΕΣΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

1. Οἱ «παλαιὲς» μεταφράσεις

Οἱ μεταφράσεις στὰ συριακὰ καὶ ἀραβικά

Τὸ ἔργο τοῦ Γαληνοῦ ἦταν ἰδιαίτερα γνωστὸ στὸν ἰσλαμικὸ κόσμο, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸν μεγάλο ἀριθμὸ μεταφράσεων τῶν πραγματειῶν του στὰ συριακὰ καὶ ἀραβικά[102], ποὺ ἔγιναν κατὰ τὴ χρυσὴ περίοδο τοῦ ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ (8ο-9ο αἰ.) στὴ Βαγδάτη στὸν Οἶκο τῆς Σοφίας, σπουδαῖο κέντρο μεταφραστικῆς δραστηριότητας καὶ πνευματικῆς δημιουργίας. Ὑπεύθυνος ἦταν ὁ Ḥunain ibn Isḥāq[103] – γνω-

---

102. Βλ. Strohmaier, *Der syrische und der arabische Galen* καὶ *The uses of Galen in the Arabic Literature*. Οἱ ἐρευνητὲς τοῦ γαληνικοῦ *corpus* κατὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες ἔχουν δώσει ἰδιαίτερη ἔμφαση στὴ σημαντικὴ συμβολὴ τῶν συριακῶν (ἤδη ἀπὸ τὸν 6ο αἰώνα) καὶ ἀραβικῶν μεταφράσεων στὴν ἀποκατάσταση τῶν κειμένων τοῦ Γαληνοῦ. Οἱ γραφὲς τῶν μεταφράσεων αὐτῶν, βασισμένες σὲ ἑλληνικὰ χειρόγραφα ποὺ δὲν σώζονται σήμερα, ἀποδεικνύονται σὲ πολλὲς περιπτώσεις πιὸ ἀξιόπιστες ἀπὸ αὐτὲς τῶν πολὺ μεταγενεστέρων σωζομένων ἑλληνικῶν χειρογράφων καὶ «παλαιῶν» λατινικῶν μεταφράσεων. Γιὰ παραδείγματα ἀξιοποίησης τῆς ἀραβικῆς παράδοσης σὲ σύγχρονες ἐκδόσεις ἑλληνικῶν κειμένων, βλ. τὴ θέση της στὴν Εἰσαγωγὴ καὶ τὸ στέμμα τῶν ἀκόλουθων ἐκδόσεων Boudon-Millot, *Galien* I CLIII-CLXIV, 50-62, 241-245, 268, 279 καὶ Boudon, *Galien* II, 234-241, 270. Ἐπίσης, Garofalo, *Galien* VII 27-29, 35, 109-110, 115 καὶ *Galien* VIII, 17-18, 23, 66-67, 73.

103. Γιὰ τὸν Ḥunain βλ. Strohmaier, *Ḥunain b. Isḥāk* καὶ Anawati - Iskandar, *Ḥunayn ibn Isḥāq* 230-249. Ὁ Ḥunain, ὅπως ἀναφέρει ὁ ἴδιος στὴ *Risāla/Ἐπιστολή* του (Meyerhof, *Les versions syriaques et arabes* 43-45), γιὰ νὰ ἐκπονήσει τὶς μεταφράσεις του, ἐργαζόταν ὡς φιλόλογος-ἐκδότης καὶ ὄχι ὡς ἁπλὸς μεταφραστής (βλ. Meyerhof, *New light on Ḥunain* 690-691, 707-708 καὶ 724). Ὀργάνωνε ἐρευνητικὲς ἀποστολὲς πρὸς ἀναζήτηση

στὸς στὴ Δύση μὲ τὸ ὄνομα Johannitius (809-877), ἰατρὸς καὶ φιλόσοφος, συγγραφέας πραγματειῶν ποικίλου περιεχομένου καὶ μεταφραστὴς τῶν ἔργων τοῦ Γαληνοῦ στὰ συριακὰ καὶ ἀραβικά.

Ὁ Ḥunain στὴ *Risāla*/*Ἐπιστολή*[104] του, ἀναφέρει ὅτι ἔγιναν δύο μεταφράσεις τῆς «πραγματείας»[105] στὰ συριακά, ἡ

ἑλληνικῶν χειρογράφων καὶ ἀφοῦ συγκέντρωνε ὅσο περισσότερα χειρόγραφα εὕρισκε γιὰ τὰ ἔργα ποὺ ἤθελε νὰ μεταφράσει, ἐπέλεγε τὸ πιὸ ἀξιόπιστο κατὰ τὴν κρίση του. Ἂν δὲν θεωροῦσε κανένα διαθέσιμο χειρόγραφο ἄξιο νὰ ἀποτελέσει τὸ κείμενο-βάση γιὰ τὴ μετάφρασή του, ἀποκαθιστοῦσε ὁ ἴδιος τὸ κείμενο μὲ βάση τὶς γραφὲς τῶν διαθέσιμων χειρογράφων. Ἂν στὴ συνέχεια, ἀκόμη καὶ μετὰ ἀπὸ πολλὰ χρόνια, ἐντόπιζε κάποιο νέο χειρόγραφο, καλύτερο ἀπὸ τὸ προηγούμενο κείμενο-βάση γιὰ τὴ μετάφραση ἑνὸς ἔργου, ἐπέφερε διορθώσεις στὴν ἀρχικὴ μετάφραση ἢ τὴν ἐκπονοῦσε πάλι ἀπὸ τὴν ἀρχή. Μετέφραζε μὲ μεγάλη πιστότητα, ἐνῶ σὲ περιπτώσεις τεχνικῶν ὅρων τῶν ὁποίων δὲν γνώριζε τὴ μετάφραση, μετέγραφε στὰ ἀραβικὰ τὴν ἑλληνικὴ λέξη, διασώζοντάς μας ἔτσι τὴ γραφὴ τοῦ προτύπου του. Γιὰ τὸν Ḥunain καὶ τοὺς μαθητές του, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦταν ὁ γιός του Isḥāq ibn Ḥunain, ὁ ἀνεψιός του Ḥubaiš ibn al-Ḥasan, ὁ Ayyūb ar-Ruhāwī, καὶ ἄλλοι, βλ. Meyerhof, *New light on Ḥunain* 702-712. Βλ. ἐπίσης Irigoin, *Les traductions arabes*.

104. Ἡ *Risāla* (= *Ἐπιστολή*) εἶναι ἡ ἐκτενὴς ἀναφορὰ σὲ μορφὴ ἐπιστολῆς πρὸς τὸν ᶜAlī ibn Yaḥyā ποὺ συνέγραψε ὁ Ḥunain τὸ 856 καὶ συμπλήρωσε τὸ 864 (Meyerhof, *Les versions syriaques* 40-41). Περιέχει τὸν κατάλογο τῶν ἔργων τοῦ Γαληνοῦ ποὺ γνώριζε ὁ Ḥunain καὶ πληροφορίες γιὰ τὶς ἀραβικὲς καὶ συριακὲς μεταφράσεις τους, τὸ περιεχόμενο καὶ τὴ γνησιότητά τους. Βλ. ἔκδοση καὶ μετάφραση τῆς *Risāla* στὰ γερμανικὰ ἀπὸ τὸν Bergsträsser, *Ḥunain ibn Isḥāq* καὶ *Neue Materialen*. Γιὰ τὴν «πραγματεία», βλ. Bergsträsser, *Ḥunain ibn Isḥāq* 41, ἀρ. 123 καὶ Degen, *Galen im Syrischen* 138.

105. Γιὰ τὴν «πραγματεία» βλ.Ullmann, *Die Medizin im Islam* 39, ἀρ. 6 καὶ Sezgin, *Geschichte des arabischen Schrifttums* III 70, 72. Ἐπίσης, Steinschneider, *Die arabische Übersetzungen* 296 (348), ἀρ. 69.

πρώτη ἀπὸ τὸν Ayyūb ar-Ruhāwī[106] καὶ ἡ δεύτερη ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ḥunain γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Salmawayh ibn Bunān[107]. Ὁ Ḥubaiš ibn al-Ḥasan[108], ἀνεψιὸς τοῦ Ḥunain, ἀνέλαβε νὰ μεταφράσει στὰ ἀραβικὰ τὴ συριακὴ μετάφραση τοῦ Ḥunain γιὰ τὸν Muḥammad ibn Mūsā[109]. Ἡ μετάφραση αὐτή, ὅταν ὁλοκληρώθηκε, ἀντεβλήθη μὲ ἕνα ἑλληνικὸ χειρόγραφο ἀπὸ τὸν Muḥammad καὶ τὸν Stephanos ibn Basileios[110] καὶ διορθώθηκε σὲ κάποια σημεῖα.

Οἱ συριακὲς μεταφράσεις δὲν σώζονται σήμερα, ἐνῶ ἡ μετάφραση τοῦ Ḥubaiš στὰ ἀραβικά (Ar.) σώζεται στὸ χειρόγραφο τῆς Κωνσταντινούπολης ***Aya Sofya 3725*** τοῦ 11ου αἰώνα. Ἡ μετάφραση τῆς «πραγματείας» περιέχεται στὰ φύλλα 101b-122a καὶ φέρει τὸν τίτλο: *Kitāb Ǧalīnūs. fī anna quwā n-nafs tābiᶜa li-mizāǧ al-badan* (=Γαληνοῦ βιβλίο ὅτι οἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς ἀκολουθοῦν τὶς κράσεις τοῦ σώματος)[111]. Ἡ «πραγματεία» ἦταν εὐρέως γνωστὴ στὸν ἀραβικὸ κόσμο, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὶς ἀναφορὲς σὲ αὐτὴν καὶ τὴν παράθεση ἀποσπασμάτων της σὲ μεταγενέστερα ἔργα[112].

---

106. Βλ. Meyerhof, *New light on Ḥunain* 703-704.

107. Βλ. Micheau, *Mécènes et médecins* 150 κ.ἑ. καὶ Meyerhof, *New light on Ḥunain* 718-719.

108. Βλ. Meyerhof, *New light on Ḥunain* 708-709.

109. Βλ. Micheau, *Mécènes et médecins* 167 κ.ἑ. καὶ Meyerhof, *New light on Ḥunain* 714-715.

110. Βλ. Micheau, *Mécènes et médecins* 155 κ.ἑ. καὶ Meyerhof, *New light on Ḥunain* 705-706.

111. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. Ritter - Walzer, *Arabische Übersetzungen* 811, ἀρ. 11 καὶ Biesterfeldt, *Galens Traktat* 9-12.

112. Βλ. Ullmann, *Die Medizin im Islam* 39 (ἀρ. 6) καὶ Biesterfeldt, *Galens Traktat* 13-15.

Τὸ ἀραβικὸ κείμενο ἔχει ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὸν Biesterfeldt[113] καὶ συνοδεύεται ἀπὸ γερμανικὴ μετάφραση. Παραδίδει πολλὲς καλὲς γραφὲς ποὺ ἐπιβεβαιώνουν τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν ἀξιοπιστία του. Τὸ ἑλληνικὸ χειρόγραφο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔγινε ἡ πρώτη μετάφραση στὰ συριακά, ἀλλὰ καὶ τὸ ἑλληνικὸ χειρόγραφο μὲ βάση τὸ ὁποῖο ἔγιναν διορθώσεις στὴν πρώτη μορφὴ τῆς ἀραβικῆς ἐκδοχῆς τῆς «πραγματείας», ἦταν σίγουρα πολὺ σημαντικοὶ μάρτυρες τοῦ κειμένου. Ἡ ἀραβικὴ μετάφραση ἔχει βέβαια κάποιες ἀδυναμίες καὶ μειονεκτήματα, ὅπως εἶναι ἀναμενόμενο, ἂν σκεφθεῖ κανεὶς ὅτι συνιστᾶ δύο φορὲς ἔμμεση μαρτυρία σὲ σχέση μὲ τὸ ἑλληνικὸ κείμενο, διότι δὲν ἔγινε ἀπευθείας ἀπὸ τὰ ἑλληνικά, ἀλλὰ ἀπὸ τὴ συριακὴ μετάφραση ποὺ βασίστηκε σὲ ἑλληνικὸ κείμενο. Ἔχει λοιπὸν ἀρκετὲς περιφράσεις, σὲ πολλὰ σημεῖα δύο λέξεις ἀντὶ γιὰ μία καὶ κάποιες ἀνακρίβειες στὴ μετάφραση ἢ παραλείψεις[114]. Τὰ σφάλματά της ὅμως εἶναι περιορισμένης ἔκτασης σὲ σχέση μὲ τὴν ποιότητα τῶν γραφῶν ποὺ διασώζει.

Ἡ ἀραβικὴ μετάφραση παραδίδει τὶς ὀρθὲς γραφὲς σὲ πολλὰ σημεῖα ὅπου τὰ χειρόγραφα (ἐνίοτε καὶ ἡ Aldina)

---

113. Βλ. Biesterfeldt, *Galens Traktat*.

114. Δὲν σημείωσα ὅλες τὶς παραλείψεις ἢ ἰδιορρυθμίες τῆς ἀραβικῆς μετάφρασης στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα. Σὲ ἐξαντλητικὴ ἀποτίμηση τῶν «ἰδιαίτερων» γραφῶν της καὶ ἀξιολόγηση τῆς μεταφραστικῆς τεχνικῆς τοῦ Ḥubaiš ἔχει προβεῖ ὁ Biesterfeldt (*Galens Traktat* 16-28), ὁ ὁποῖος καὶ συνέκρινε τὴν ἀραβικὴ μετάφραση μὲ τὸ ἑλληνικὸ κείμενο τῆς «πραγματείας» στὴν ἔκδοση τῶν *Scripta Minora* καὶ σημείωσε ἀναλυτικά τὶς διαφορὲς μεταξὺ τῶν δύο κειμένων. Ἀναθεώρηση κάποιων ἀναγνώσεών του σὲ γραφὲς τοῦ ἀραβικοῦ κειμένου δημοσίευσε ὁ Biesterfeldt τὸ 1986 (*Ǧalīnūs Quwā n-nafs* 134-136), ἐνῶ κάποιες ἐπιπλέον διορθώσεις ἔχουν κάνει καὶ οἱ Endress καὶ Gutas, *A Greek and Arabic Lexicon*.

ὑστεροῦν, ἐνῶ ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὴν Aldina καὶ συχνὰ καὶ μὲ τὴν «παλαιὰ» λατινικὴ μετάφραση παραδίδει λέξεις καὶ φράσεις ποὺ τὰ χειρόγραφα παραλείπουν. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραδείγματα ποὺ ἔχουν ἤδη ἀναφερθεῖ[115], παραδίδονται μεταξὺ πολλῶν ἄλλων οἱ ἀκόλουθες ὀρθὲς γραφές:

18, 16 ἀπὸ τοῦ πάθους, ὃ Ald. *von den Krankheiten* Ar.: om. codd. Lat.

32, 11 ἄνοιαν Ald. *Unverstand* Ar.: ἔννοιαν codd. *mentem* Lat.

47, 9 οἱ μὲν ἀναιδεῖς Chartier *die starrenden Augen auf Dreistigkeit hin* Ar. *hi quidem inverecundi* Lat.: οἱ μὲν ἀνεμώδεις codd. Ald.

64, 8-9 ὡς οὐκ εἰσὶν ἄλλοι τινὲς διαφέροντες ἄλλων τόπων add. Goulston *daß die einen Plätze sich von den anderen nicht dadurch unterscheiden* Ar.: om. codd. Ald. Lat.

65, 6-7 τουτέστι τὰς ἐξ ἡλίου θερμότητας codd. Ald.: om. Ar.: seclusi ut glossema

71, 6 νόμον Müller *Gesetz* Ar.: λόγων WLMVPQZ: λόγον Ald.: om. B

77, 9-10 τῷ μηδένα γενέσθαι φύσει κακόν Schöne *der Mensch werde von Natur aus nicht als schlechter geboren* Ar.: τὸ μηδένα γενέσθαι (vel γίγνεσθαι) φυσικὸν ὅρον [ὅλοι, ὅροι] codd. Ald.

81, 14 τοῖς αὐτοῖς Chartier *gleichen* Ar. *eisdem* Lat.: τοῖς ἄλλοις codd.

83, 4 οὐδὲν ἰδόντες τοιοῦτον Müller *kein solches gesehen hatten* Ar. *nullum talem viderunt* Lat.: οὐδενὸς ὄντος τοιούτου MV^{mg}: οὐδενὸς ὄντες τοιοῦτον WLBPQZ: οὐδενὸς ἂν ὄντες τοιοῦτον V

---

115. Βλ. ἀνωτέρω σελ. 31*-32*.

Πρέπει ὅμως νὰ ἐπισημανθεῖ καὶ ἕνα χαρακτηριστικὸ τῆς ἀραβικῆς μετάφρασης. Παρατηρεῖται ὅτι στὴ μετάφραση τῶν χωρίων ἄλλων συγγραφέων (Πλάτωνος, Ἱπποκράτους, Ἀριστοτέλους) ποὺ παραθέτει ὁ Γαληνὸς στὴν «πραγματεία», ἡ ἀραβικὴ μετάφραση ἔχει τὴν τάση σὲ κάποια σημεῖα νὰ συμφωνεῖ μὲ τὸ *textus receptus* τῶν συγγραφέων αὐτῶν καὶ ὄχι μὲ τὶς γραφὲς τῶν κωδίκων ἢ τῆς Aldina. Αὐτὸ εἶναι ἀπολύτως λογικό, ἂν σκεφθεῖ κανεὶς ὅτι ὁ Ḥunain ἐργαζόταν ὡς φιλόλογος-ἐκδότης καὶ ὄχι ἁπλῶς ὡς μεταφραστής. Τὰ σημεῖα αὐτὰ δὲν εἶναι πολλά, ἀλλὰ ἀπαιτεῖται ἰδιαίτερη προσοχὴ κατὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου. Γιὰ παράδειγμα, ἀπαντοῦν οἱ ἀκόλουθες γραφές:

34, 11 ἑλκόμενοι codd. Ald.: εἱλλόμενοι Plat. Ar.
35, 1 σφόδρα codd. Ald. Lat.: deest Plat. Ar.
40, 5 ἐν ταῖς πήξεσι codd. Ald. Lat.: deest Arist. Ar.
45, 4 post ἐκστατικοί add. οἷς δὲ περιφερές, θυμικοί Arist. Ar.: om. codd. Ald. Lat.
72, 1 μήτε δούλους Ald.: μήτε δούλην WLVBPQZ: μήτε δοῦλον M: μήτε δούλην μήτε δοῦλον Plat. Ar.: *ut servi vel servae* Lat.

Συμπερασματικά, ἡ ποιότητα τῆς ἀραβικῆς μετάφρασης τὴν καθιστᾶ μοναδικὸ μάρτυρα τοῦ προτύπου της, ἑλληνικοῦ χειρογράφου ποὺ σωζόταν τὸν 9ο αἰώνα, ὄχι ὅμως καὶ σήμερα, καὶ συνεπῶς τὴν τοποθετεῖ σὲ ὑψηλότερη θέση ἀπὸ ἐκείνη τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων. Ἡ συμφωνία της σὲ πολλὰ σημεῖα μὲ τὴν Aldina (1525), συνήθως ἔναντι τῶν ἐμφανῶς λανθασμένων γραφῶν τῆς ὑπόλοιπης παράδοσης, ἀποδεικνύει ὅτι τὰ πρότυπά τους, χαμένα σήμερα, πέρα ἀπὸ ἀρχαιότερα, ἦταν καὶ καλύτερα (πιὸ κοντὰ στὸ πρωτότυπο ἑλληνικὸ κείμενο) ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα ποὺ μᾶς ἔχουν σωθεῖ. Ἡ συμφωνία αὐτὴ ἐπιβάλλει τὴν ἐπανεκτίμηση τῆς ἀξίας τῆς Aldina, ἡ ὁποία μέχρι τώρα θεωροῦνταν ἀσήμαντη.

Πρόσφατα ἀνακαλύφθηκε ἕνα νέο ἀραβικὸ χειρόγραφο (Ar^{M}) ποὺ παραδίδει μετάφραση τῆς «πραγματείας» στὰ ἀραβικά, τὸ ***Rida ṭibb 5223*** (11ου αἰώνα) τὸ ὁποῖο φυλάσσεται στὴν πόλη Meshed στὸ Ἰράν[116]. Τὸ κείμενο (φφ. 2v-21v) σταματᾶ στὴ σελίδα 89, 5 («ἀποδοῦναι», βλ. κατωτέρω) τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου· τὸ φύλλο ποὺ θὰ περιεῖχε τὸ τέλος τῆς «πραγματείας» λείπει. Τὸ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον τοῦ νέου χειρογράφου ἔγκειται σὲ μία σημείωση (φ. 2r) στὴν ὁποία ἀναφέρεται ὡς μεταφραστὴς ὁ Stephanos ibn Basileios γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Muḥammad ibn Mūsā. Πρόκειται συνεπῶς γιὰ τὴν ἀναθεωρημένη ἐκδοχὴ τῆς μετάφρασης τοῦ Ḥubaiš καὶ ὄχι γιὰ μιὰ δεύτερη μετάφραση. Ἐξάλλου εἶναι βέβαιο ὅτι ἂν ὑπῆρχε καὶ ἄλλη μετάφραση, θὰ τὴν εἶχε ἀναφέρει ὁ Ḥunain στὴ *Risāla* του.

Ἐξέτασα περίπου ἑβδομήντα (70) γραφές (μεμονωμένες λέξεις καὶ ἐκφράσεις)[117], μὲ βάση τὶς ὁποῖες κατέληξα στὸ

---

116. Boudon, *Deux manuscrits médicaux* 1197-1222 καὶ Boudon *Galen's On my own books* 9-18. Κατὰ τὸν Sezgin (*Geschichte des arabischen Schrifttums* III 79), ὁ ὁποῖος ἀναφέρει μόνο τὴ μετάφραση τῆς πραγματείας *Περὶ τῶν ἰδίων βιβλίων* στὸ χειρόγραφο (φφ. 22r-38v), ὁ κώδικας χρονολογεῖται στὸν 13ο αἰώνα. Κατὰ τὴ Boudon-Millot (*Galen's On my own books* 12 καὶ *Galien* I 54), τὸ χειρόγραφο εἶναι μᾶλλον παλαιότερο (11ου αἰ.).

117. Εὐχαριστῶ πολὺ τὴ συνάδελφο V. Boudon-Millot, Διευθύντρια ἐρευνῶν στὸ C.N.R.S., γιὰ τὴν εὐγένειά της νὰ ἐλέγξει στὸ χειρόγραφο τοῦ Meshed τὰ σημεῖα ποὺ τῆς ζήτησα, ὅπως καὶ γιὰ τὶς συμπληρωματικὲς γραφὲς ποὺ εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ στείλει. Ἡ κυρία Boudon-Millot ἔκανε τὴ σύγκριση τῶν δύο ἐκδοχῶν τῆς ἀραβικῆς μετάφρασης (στὴν ἔκδοση τοῦ Biesterfeldt ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ στὸ χειρόγραφο τοῦ Meshed) καὶ ἔχει ἤδη επισημάνει (*Deux manuscrits médicaux* 1207): «il s'agissait bien en réalité de la même traduction, même

συμπέρασμα ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν ἀραβικὴ μετάφραση τῆς «πραγματείας» ἀπὸ τὸν Ḥubaiš (Ar.) μὲ κάποιες διαφορές, ποὺ ἀποδίδω στὶς διορθώσεις ποὺ ἐπέφερε ὁ Stephanos ibn Basileios.

Τὸ γεγονὸς ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια μετάφραση τεκμηριώνεται ἀπὸ τὰ κοινὰ λάθη καὶ παραλείψεις καὶ τὶς κοινὲς ἰδιαίτερες γραφὲς τῶν δύο μεταφράσεων. Γιὰ νὰ ἀναφερθοῦν κάποια παραδείγματα, οἱ δύο μεταφράσεις ἔχουν μεταξὺ ἄλλων τὰ ἀκόλουθα συνδετικὰ σφάλματα:
7, 8 post τῶν ἠθῶν add. *n-nafs* (sc. τῆς ψυχῆς) Ar. Ar^{M}
56, 4 καὶ τῇσι - 5 εὔκρητα om. Ar. Ar^{M}
69, 3 καὶ δὴ - 5 παιδιάν om. Ar. Ar^{M}
80, 1sq. καὶ ἀσκήσεως om. Ar. Ar^{M}
87, 12 post ἧττον add. *im unvernünftigen Seelenteil ausgeglichene oder maßlose Bewegungen und auch darin starkes oder geringes Maß* Ar. Ar^{M}

Οἱ δύο μεταφράσεις ἐνίοτε ἀποδίδουν μία λέξη τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου μὲ τὶς ἴδιες δύο λέξεις:
28, 12 ὑώδεις add. Müller: *unwissend und töricht* Ar. *incultes et idiots* Ar^{M}
50, 7 ἠπιώτερα codd.: ἡμερώτερα Ald.: *sanfter und ihre Handlungen besser* Ar. *plus doux et leurs comportements sont meilleurs* Ar^{M}

Παρουσιάζουν ὅμως μεταξύ τους τὶς ἀκόλουθες διαφορές:

vocabulaire, même ordre des mots mais une comparaison suivie est venue confirmer la supériorité du manuscrit de Meshed (=M) sur celui d'Istanbul (=I)».

50, 5 καλλίω καὶ μείζω codd. Ar.: *μείζω καὶ καλλίω* Ar^{M}
69, 3 *Gott* (sc. θεόν) Ar.: θεοὺς Ar^{M}
μὲ χειρότερες γραφές τῆς Ar^{M}:
24, 9 *benennen muß* (sc. προσαγορεύουσαι) Ar.: *προσαγόμεναι* Ar^{M}
56, 4 post ψιλὰ add. *élévés* (=ὑψηλὰ) Ar^{M}
καὶ μὲ καλύτερες γραφὲς τῆς Ar^{M}:
14, 7-8 ὕλης τε καὶ εἴδους Ar^{M} : om. Ar. (sed add. Biesterfeldt)
48, 1 οἱ δ' ἀβέβαιοι Ar^{M}: *βέβαιοι* Ar. sed corr. Biesterfeldt in *ἀβέβαιοι*
50, 6 *ἡμερωτέρη* Ar^{M}: *χείρων* Ar. sed corr. Biesterfeldt in *besser*

Εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἡ Ar^{M} συμφωνεῖ μὲ τὴν Ar. σὲ ὅλα τὰ ὑπόλοιπα σημεῖα ποὺ μπόρεσα νὰ ἐλέγξω, παραδίδοντας τὴν ὀρθὴ γραφὴ εἴτε μόνες τους εἴτε ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὴν Aldina καὶ τὶς περισσότερες φορὲς καὶ μὲ τὴ λατινικὴ μετάφραση. Ἡ Ar^{M} συνεπῶς εἶναι ἕνα δεύτερο χειρόγραφο ποὺ παραδίδει τὴν ἀραβικὴ μετάφραση τοῦ Ḥubaiš στὴ βελτιωμένη ἐκδοχή της καὶ συνιστᾶ σημαντικὸ μάρτυρα γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου.

Σώζεται τέλος, μία ἀραβικὴ ἐπιτομὴ τῆς «πραγματείας» στὸ χειρόγραφο **Taymūr, aḫlāq 290** τοῦ 14ου ἢ 15ου αἰώνα, τὸ ὁποῖο φυλάσσεται στὸ Dār al-Kutub (Οἶκο τῶν Βιβλίων) στὸ Κάιρο[118]. Τὸ κείμενο τῆς ἐπιτομῆς (σελ. 235-242 τοῦ χειρο-

118. Βλ. Biesterfeldt, *Traktat* 12. Θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω ἰδιαιτέρως τὸν καθηγητὴ κ. H. H. Biesterfeldt γιὰ τὴν ἀποστολὴ φωτογραφιῶν τῶν σχετικῶν σελίδων ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τοῦ Καΐρου καὶ χρήσιμης βιβλιογραφίας σχετικὰ μὲ τὶς ἀραβικὲς πηγὲς τῆς «πραγματείας». Εὐχαριστῶ ἐπίσης τὸν Heshām Ḥassan, ὑποψήφιο διδάκτορα Βυζαντινῆς Φιλολο-

γράφου) εἶναι τὸ ἕβδομο σὲ μιὰ συλλογὴ ἀπὸ εἴκοσι κείμενα ἀναλόγου περιεχομένου καὶ φέρει τὸν τίτλο *Min maqāla li-Ǧalīnūs fī anna quwā n-nafs tawābiᶜ li-mizāǧ al-badan* (='Από τὴν πραγματεία τοῦ Γαληνοῦ ὅτι οἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς ἀκολουθοῦν τὶς κράσεις τοῦ σώματος). Ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ κειμένου τῆς «πραγματείας» στὴν ἐπιτομή (Ar^C) καὶ ἀπὸ τὴ σύγκρισή του μὲ τὴν ἀραβική της μετάφραση στὰ χειρόγραφα τῆς Κωνσταντινούπολης (Ar.) καὶ τοῦ Meshed (Ar^M)[119], προκύπτει ὅτι ἡ Ar^C ἀποτελεῖ μία περίληψη τῆς γνωστῆς μετάφρασης τῆς «πραγματείας».

Ἡ ἐπιτομὴ συνοψίζει τὰ περιεχόμενα τῆς «πραγματείας» μὲ ἐξαιρετικὰ ἄνισο τρόπο. Περίπου ἡ μισὴ ἔκταση τῆς ἐπιτομῆς (58 ἀπὸ τὶς συνολικὰ 126 σειρὲς τοῦ κειμένου) ἀναφέρεται στὸ τελευταῖο κεφάλαιο τῆς «πραγματείας». Τὰ χωρία ποὺ παρουσιάζει περισσότερο ἢ λιγότερο συνοπτικά (ἐνίοτε καὶ αὐτολεξεί, ἄλλοτε ὅμως παραφράζοντάς τα ἢ προσθέτοντας καὶ φράσεις τοῦ συντάκτη της) εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

Κεφάλαιο 1

Ὁλόκληρο.

Κεφάλαιο 2

8, 1 Ἀρχὴ - 8, 8 αἰσχυντηρά· 8, 10 ἐνταῦθα - 9, 2 οὐσίας· 9, 5 δῆλον - 8 δυνάμεσι· 9, 11 ὡς - 10, 1 γινομένου· 11, 6 ἢ - 9 ἄλλων· 12, 10 - ἐπιθυμητικὸν - 13, 3 ἐπιθυμητικόν.

γίας τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν γιὰ τὴ βοήθεια ποὺ μοῦ παρέσχε στὴν ἀνάγνωση τῶν σελίδων τῆς ἐπιτομῆς.

119. Κρίνοντας βέβαια ἀπὸ τὰ σημεῖα γιὰ τὰ ὁποῖα εἶχα στὴ διάθεσή μου γραφὲς τῆς Ar^M. Βλ. ἀνωτέρω σελ. 59*.

Κεφάλαιο 3

13, 9 ὅτι - 14, 12 πάνθ· 15, 14 ὥστε - 15 τεττάρων· 16, 3 εἰ - 8 βούλεται· 16, 12 γίνεται - 17, 1 διακαής· 17, 7 οὐ - 8 ψυχήν· 17, 10 διὰ - 11 ἐστιν· 20, 11 οἶνος - κακόν· 20, 8 καὶ - 9 ἄμεινον· 21, 1 ὄντως - 2 αἱματώσει· 19, 1 λύπης - 2 πινόμενος· 21, 4 διὰ - 5 κράσεως· 21, 10 θεώμενος - 11 ἀναιροῦντα· 21, 15 ἀναγκαῖον - 22, 8 συμμέτρως.

Κεφάλαιο 4

25, 1 τὴν - 4 σύνεσιν· 25, 14 ὁπότ' - 26, 8 ἐπιθυμητικόν.

Κεφάλαιο 6

37, 5 τί γὰρ - 10 γίγνεται· 37, 11 ὅτι - 38, 4 εὑρεῖν (συνοπτικά).

Κεφάλαιο 7

44, 2 βούλεται - 7 ἤθη (συνοπτικά)· 44, 10 καὶ - 14 ἐνδείκνυται (συνοπτικά).

Κεφάλαιο 8 καὶ 9

Σὲ τέσσερις (4) σειρὲς ἀραβικοῦ κειμένου συμπυκνώνεται τὸ νόημα τοῦ 8ου καὶ 9ου κεφαλαίου

Κεφάλαιο 11

78, 4 πῶς - 80, 8 ψυχήν· 80, 11 θαυμάζω - 81, 12 συνετωτάτῳ· 82, 3 ὡς - 6 ποιεῖσθαι· 82, 12 οὗτοι - 83, 7 κακούς· σὲ δύο (2) σειρὲς ἀραβικοῦ κειμένου γίνεται περίληψη τοῦ κειμένου ἀπὸ τὴ σελίδα 83, 7 ἕως τὴ σελίδα 86, 12· 86, 12 καὶ δεόμεθα - 88, 11 κακῆς · 88, 12 οὐχ - τέλος.

Οἱ γραφὲς ποὺ παραδίδει ἡ ἀραβικὴ ἐπιτομή (Ar^C) ταυτίζονται μὲ τὶς γραφὲς ποὺ ἤδη γνωρίζουμε ἀπὸ τὴν ἀραβικὴ μετάφραση. Τὰ δύο κείμενα μοιράζονται τὰ ἀκόλουθα κοινὰ συνδετικὰ σφάλματα:

25, 14 μονοειδῆ codd. Ald.: *spezielle* (i.e. ἰδίαν) Ar. Ar^C

89, 6 ἤθεσι V *moribus* Lat.: ἔθεσι WLMVBP: ἔθνεσι QZ *der Völker* Ar. Ar^C

καὶ τὶς ἀκόλουθες ἰδιαίτερες γραφές:

16, 12 γίνεται - 17, 1 διακαής post βούλεται (p. 16, 8) transp. Ar. Ar^C
87, 6 ante ἐκ add. *Von jenen schlechten (Menschen)* Ar. Ar^C: om. codd.
87, 7 ἐθισμοί (ἐθίσιμοι W) codd.: *Sitten und Gewohnheiten* Ar. Ar^C
87, 8 δόξαι codd.: *Ansichten und Meinungen* Ar. Ar^C
87, 10 ante δόξαι add. *die vernünftige Seele* Ar. Ar^C
87, 10 δόξαι codd.: *Ansichten und Meinungen* Ar. Ar^C
87, 10 ante ἐθισμοὶ add. *die unvernünftige Seele* Ar. Ar^C
87, 10 ἐθισμοὶ δὲ χρηστοί codd.: *schöne und gute Sitten und Gewohnheiten* Ar. Ar^C
87, 12 post ἧττον add. *im unvernünftigen Seelenteil ausgeglichene oder maßlose Bewegungen und auch darin starkes oder geringes Maß* Ar. Ar^C
88, 1 post εὐχύμοις add. *oder schlechtem Saft* Ar. Ar^C
89, 4 post τῆς διαίτης add. *und Heilmittel* Ar. Ar^C

Ἡ ἐπιτομὴ τῆς ἀραβικῆς μετάφρασης ἔχει καὶ κάποιες ἀποκλίσεις ἀπὸ τὴ γνωστὴ μετάφραση τοῦ Ḥubaiš, ὅπως εἶναι αὐτὲς ποὺ ἀκολουθοῦν:

8, 5 τινὰ δὲ καταπληκτικώτατα ante τινὰ (4) transp. Ar^C
12, 15 *τόλμης* pro ἐλευθερίας Ar^C sed add. *ἐλευθερίας* in marg.
13, 1 ἀφροδισίων post ἀπολαύσεως (2) transp. Ar^C
14, 11 *σώματα* pro χρυσὸς καὶ σίδηρος Ar^C
14, 11 post χρυσὸς add. *βότανα* Ar^C
21, 2 θρέψει om. Ar^C.

Σχετικὰ μὲ τὸ ἐρώτημα ἂν ἡ ἐπιτομή (Ar^C) ἔγινε μὲ βάση τὴ μετάφραση τοῦ Ḥubaiš (Ar.) ἢ τὴ διορθωμένη ἀπὸ τὸν Stephanus ibn Basileios ἐκδοχή της, ἡ γραφὴ στὸ κείμενο 14, 7-8 (ὕλης τε καὶ εἴδους Ar^M Ar^C: om. Ar.) φανερώνει ὅτι ἡ Ar^C

ἀποτελεῖ, ὡς φαίνεται[120], περίληψη τοῦ κειμένου στὴ διορθωμένη ἐκδοχὴ τῆς ἀραβικῆς μετάφρασης (Ar^M).

Ἡ «παλαιὰ» λατινικὴ μετάφραση (*vetus translatio*).

Ὁ Müller, ἐκδότης τῆς «πραγματείας» στὰ *Scripta Minora*, ἀναφέρει μία λατινικὴ μετάφραση τοῦ κειμένου ποὺ περιέχεται στὸ περγαμηνὸ χειρόγραφο τοῦ δεύτερου μισοῦ τοῦ 15ου αἰώνα, *Dresdensis latinus Db 92-93*[121]. Πρόκειται γιὰ ἕναν κώδικα σὲ δύο τόμους, συνολικὰ 617 φύλλων. Σύμφωνα μὲ τὸν Nutton ποὺ ἐπισκέφθηκε τὴ βιβλιοθήκη τῆς Δρέσδης[122], οἱ δύο τόμοι τοῦ χειρογράφου, ποὺ περιεῖχαν μεταφράσεις γαληνικῶν ἔργων ἀπὸ τὸν Νικόλαο ἀπὸ τὸ Ρήγιο (καθηγητὴ Ἰατρικῆς στὸ Σαλέρνο καὶ τὴ Νάπολη κατὰ τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 14ου αἰώνα και φημισμένου *de verbo ad verbum* μεταφραστὴ ἔργων τοῦ Γαληνοῦ)[123], καταστράφηκαν σὲ σημαντικὸ βαθμὸ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Β΄ παγκοσμίου πολέμου. Ὁ πρῶτος τόμος, στὸν ὁποῖον περιλαμβάνεται ἡ μετάφραση τῆς «πραγματείας» (ἀπὸ τὸ φύλλο 304^r κ.ἑ.), σύμφωνα μὲ τὸν Nutton, εἶναι κατεστραμμένος· τὰ κείμενα

120. Ὅπως ἔχει ἤδη ἀναφερθεῖ, ἐξέτασα ἑβδομήντα σημεῖα τῆς ἀραβικῆς μετάφρασης τοῦ χειρογράφου τοῦ Meshed (Ar^M). Γιὰ νὰ ἀποφανθῶ συνεπῶς κατηγορηματικὰ γιὰ τὸ χειρόγραφο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔγινε ἡ ἐπιτομὴ Ar^C, πρέπει νὰ μελετήσω ἐκτενέστερα τὴν ἐκδοχὴ Ar^M καὶ τὰ σημεῖα συμφωνίας ἢ διαφωνίας της μὲ τὴν ἐπιτομὴ ἔναντι τῆς ἐκδοχῆς τοῦ Ḥubaiš.

121. *SM* II XXXIV.

122. Nutton, *A forgotten manuscript* 332-334.

123. Τὸ πλῆρες ὄνομά του ἦταν Niccolò Ruperti di Deoprepio, ἀλλὰ εἶναι εὐρύτερα γνωστὸς ὡς Niccolò da Reggio. Βλ. Ielo, *Nicola Deoprepio* καὶ Thorndike, *Translations of works of Galen*.

σχεδὸν στὸ σύνολό τους δὲν διαβάζονται καὶ οἱ μικρογραφίες εἶναι σβησμένες ἀπὸ τὸ νερό. Σώζονται ὅμως πολλὲς ἀπὸ τὶς γραφὲς τοῦ χειρογράφου γιὰ τὸ κείμενο τῆς «πραγματείας», ὅπως τὶς κατέγραψε καὶ ἀξιοποίησε στὸ κριτικό του ὑπόμνημα ὁ Müller, ὁ ὁποῖος μελέτησε τὸ λατινικὸ χειρόγραφο στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα.

Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ ἦταν πολὺ φημισμένο, διότι περιεῖχε ἐντυπωσιακὲς μικρογραφίες μεγάλης καλλιτεχνικῆς ἀξίας. Σχετικὰ μὲ τὴν «πραγματεία», ποὺ φέρει τὸν τίτλο *De sequela potentiarum seu virtutum animae ad complexionem corporis*, στὴν ἀρχὴ τοῦ κειμένου μπορεῖ νὰ δεῖ κανεὶς τὴ μικρογραφία ἀρ. 63 (σύμφωνα μὲ τὴν ἀρίθμηση τῶν Van Leersum καὶ Martin)[124], ποὺ ἀπεικόνιζε τὴν ἐπίδραση τῆς *εὐκρασίας* τοῦ σώματος στὶς δυνάμεις τῆς ψυχῆς. Ἡ μικρογραφία παρίστανε τὸν Γαληνὸ νὰ δείχνει σὲ τρεῖς μαθητές του δύο ἀνθρώπους γυμνούς, ἕναν ἄνδρα καὶ μία γυναίκα μὲ ὡραῖα σώματα, καὶ προφανῶς νὰ τοὺς διδάσκει ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἐξαιτίας τῆς καλῆς φυσικῆς τους κατάστασης, ἦταν καὶ ἐνάρετοι.

Στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἀκαδημίας τῆς Ἰατρικῆς στὸ Παρίσι, φυλάσσονται ἕξι χειρόγραφοι τόμοι (ἀρ. 51-56, olim 1005-

124. Οἱ Van Leersum καὶ Martin μελέτησαν, φωτογράφισαν καὶ παρουσίασαν τὶς μικρογραφίες τοῦ κώδικα σὲ μία προσεγμένη ἔκδοση τὸ 1910 (*Miniaturen*). Γιὰ τὴν «πραγματεία» βλ. *Miniaturen* XXVIII. Ὁ Daremberg, στὴν *Ἀναφορά* του πρὸς τὸν Ὑπουργὸ Δημόσιας Ἐκπαίδευσης (*Rapport* 21), ἐντυπωσιασμένος περιγράφει τὸν *Dresdensis lat. Db 92-93* ὡς ἀριστούργημα ὄχι μόνο ὅσον ἀφορᾶ στὴν ὡραία του ἐμφάνιση, ἀλλὰ καὶ στὴν ποιότητα τῶν κειμένων ποὺ παραδίδει. Βλ. ἐπίσης, Nutton, *A forgotten manuscript* 332.

1010), χαρτῷοι (26×20, 5 cm), ποὺ χρονολογοῦνται στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 15ου αἰώνα. Περιέχουν λατινικὲς μεταφράσεις ἔργων τοῦ Γαληνοῦ καὶ τοῦ Ἱπποκράτους. Ὁ τρίτος τόμος (ἀρ. 53) περιέχει τὴ μετάφραση τῆς «πραγματείας» ἀπὸ τὸν Νικόλαο ἀπὸ τὸ Ρήγιο (φφ. 324ʳ-339ᵛ) μὲ παρασελίδιες σημειώσεις ἐπεξηγηματικοῦ χαρακτήρα.

Τὸ περιεχόμενο τῶν δύο αὐτῶν χειρογράφων (τοῦ χειρογράφου τῆς Δρέσδης, ὅπως τὸ γνωρίζουμε ἀπὸ τὶς γραφὲς ποὺ χρησιμοποίησε ὁ Müller στὰ *Scripta Minora* καὶ τοῦ χειρογράφου τῆς Ἀκαδημίας τῆς Ἰατρικῆς) εἶναι, ὅπως ἦταν ἀναμενόμενο, σχεδὸν ταυτόσημο[125].

Μελέτησα τὴ λατινικὴ μετάφραση τοῦ Νικολάου ἀπὸ τὸ Ρήγιο (τὴν *vetus translatio*, σύμφωνα μὲ τοὺς μεταγενέστερους μεταφραστές[126]) στὸ χειρόγραφο τῆς Ἀκαδημίας τῆς Ἰατρικῆς καὶ ἐπίσης στὶς ἐκδόσεις τοῦ 1490 στὴ Βενετία[127] καὶ τοῦ 1528 στὴ Λυών[128]. Σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ μεταφραστῆ στὸ τέλος τοῦ κειμένου, ἡ «πραγματεία» ἦταν ἐπίσης γνωστὴ μὲ τὸν τίτλο *De substantia virtutum animalium*. Ἂν καὶ πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο κατὰ βάση κείμενο, ὑπάρχουν παραλλαγὲς σὲ κάποιες γραφὲς ἢ παραλείψεις λέξεων. Ὅπου ἐκτιμῶ ὅτι χρειάζεται νὰ ἀναφερθοῦν οἱ διαφορὲς μεταξὺ

125. Οἱ λατινικὲς μεταφράσεις ἔργων τοῦ Γαληνοῦ ἀπὸ τὸν Νικόλαο ἀπὸ τὸ Ρήγιο παραδίδονται καὶ σὲ ἄλλα χειρόγραφα, ὅπως στὸ *Paris. lat. 6865* καὶ στὸ *Malatest. plut. S.V.4*, τὴ σχέση μεταξὺ τῶν ὁποίων ἔχει μελετήσει ἐκτενῶς ὁ Nutton, *The manuscripts of the Latin Galen*. Τὰ χειρόγραφα αὐτὰ δὲν περιέχουν μετάφραση τῆς «πραγματείας».

126. Βλ. κατωτέρω σελ. 83* κ.έ.

127. Bonardus, *Galeni Opera omnia* I 117ᵛ-120ᵛ.

128. Campegius, *Annotationes seu lima* 230ʳ-233ᵛ. Βλ. κατωτέρω σημ. 162.

τῶν ἐκδοχῶν τῆς μετάφρασης στὴ χειρόγραφη καὶ ἔντυπη μορφή, τὶς σημειώνω στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα.

Ἡ μετάφραση τοῦ Νικολάου ἀπὸ τὸ Ρήγιο βρίσκεται πολὺ κοντὰ στὰ σωζόμενα ἑλληνικὰ χειρόγραφα καὶ ἀντιπροσωπεύει μιὰ μορφὴ τῆς παράδοσης τοῦ κειμένου, ὅπως σωζόταν τὸν 14ο αἰώνα. Ἔχει γίνει κατὰ λέξη μὲ βάση τὸ ἑλληνικό της πρότυπο, χαμένο σήμερα, γι' αὐτὸ καὶ εἶναι πολύτιμη[129]. Ἡ στενή της σχέση μὲ τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα παραδείγματα, ὅπου επισημαίνονται συνδετικὰ λάθη:

32, 11 ἄνοιαν Ald. *Unverstand* Ar.: ἔννοιαν codd. *mentem* Lat.
37, 7 ὡς - 8 κακὸς Ald. *daß sie (dem freien) Willen der schlechten (Menschen) entsprechen, ist zum großten Teil unberechtig ... schlecht* Ar.: om. codd. Lat.
54, 6 ἔχουσιν Ald. *hat* Ar.: μετέχουσιν codd. *participant* Lat.
67, 7 καὶ φιλομαθέστεροι καὶ φρονιμώτεροι Ald. *an ... Schnelligkeit der Auffassungsgabe und des Verstandes zunehmen* Ar.: om. codd. Lat.

ἐνῶ ὑπάρχουν καὶ περιπτώσεις ὅπου μοιράζεται συνδετικὰ λάθη καὶ μὲ τὴν Aldina, ὅπως φαίνεται στὴ συνέχεια:

36, 12 ὀστῶν Goulston: ὡς τὴν (τὴν om. M) codd. Ald. *utque* Lat.
51, 11 λίην Müller *sehr* Ar.: λέγει [-ων] codd. Ald. *dicit* $Lat_{(M)}$ *dico* $Lat_{(E)}$

129. Ὁ Νικόλαος ἀπὸ τὸ Ρήγιο ἀκολουθοῦσε τὴ *de verbo ad verbum* μέθοδο μετάφρασης. Βλ. Boudon-Millot, *Galien* I CCVI. Γιὰ ἕνα παράδειγμα ἀπὸ τὴν «πραγματεία», βλ. κατωτέρω σελ. 23, 1 λέγει γὰρ ὧδέ πως αὐτοῖς ῥήμασιν codd. *Dicit enim ita qualiter ipsis verbis* Lat.

52, 7 ἀνανδρείης Müller *Mangel an...Mut* Ar.: ἀνδρείη[-α]ς codd. *virilitate* Lat.: ἀνδρίης Ald.

Ἀκόμη πιὸ στενὴ εἶναι ἡ σχέση τῆς λατινικῆς μετάφρασης μὲ τὰ χειρόγραφα τῆς πρώτης οἰκογένειας (WL), ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν παρουσιάζουν πολλὰ ἀπὸ τὰ συνδετικὰ λάθη τῆς δεύτερης οἰκογένειας χειρογράφων (MVBPQZ):

21, 10 ὑπερθερμαίνοντα WL *übermäßig ... erhitzende* Ar. *supercalefaciunt* Lat.: θερμαίνοντα MVBPQZ Ald.
40, 7 τοιούτων WL *talium* Lat.: τιμίων MVBPQZ: τοῦτο Ald.
40, 14 οἷον - 41, 1 μυρμήκων WL Ald. *etwa bei den Wespen, den Ameisen* Ar. *puta apes et genus formicarum* Lat.: om. MVBPQZ

Σὲ κάποιες περιπτώσεις ἡ λατινικὴ μετάφραση εἶναι ὁ μοναδικὸς μάρτυρας ποὺ συμφωνεῖ μὲ τὴν ἀραβικὴ μετάφραση (9ου αἰ.), ἡ ὁποῖα ἀποτελεῖ ἕνα ἀκόμη παλαιότερο στάδιο τῆς παράδοσης τοῦ κειμένου, καὶ παραδίδει τὴν ὀρθὴ γραφή, ὅπως φαίνεται στὴ συνέχεια:

7, 8 περὶ τῶν ἠθῶν Goulston *die Eigenschaften* Ar. *de moribus* Lat.: περὶ τῶν ἐθ[-ν-]ῶν codd. Ald.
45, 9-10 μωκοῦ καὶ εἴρωνος Müller *törichtes und splaßhaftes Naturell* Ar. *subsannatoris et derisoris* Lat.: μεμηκυῖαι εἴρωνος codd. Ald.
60, 11 ἅπασαν Müller *alle* (sc. Bewegungen) Ar. *omnem* Lat.: ἁπασῶν codd. Ald.
81, 14 τοῖς αὐτοῖς Chartier *gleichen* Ar. *eisdem* Lat.: τοῖς ἄλλοις codd.
82, 10 ἐναργῶς - 11 τῶν add. Müller cf. *die Theorie ... auf den Wahrnehmung offenbaren Dingen* Ar. *evidenter apparent incipientes theoriam* Lat.: om. codd.

Συνεπῶς, ἡ «παλαιὰ» λατινικὴ μετάφραση εἶναι σημαντικὴ γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς «πραγματείας»· βρίσκεται κοντὰ στὰ χειρόγραφα τῆς πρώτης οἰκογένειας (WL), ἀλλὰ

ἀντιπροσωπεύει ἕνα μέρος τῆς παράδοσης ἀρχαιότερο ἀπὸ αὐτά.

2. Τὰ παραθέματα

Κατ' ἀρχάς, παραδίδεται ἕνα παράθεμα τοῦ κειμένου στὸ χειρόγραφο *Barberinianus gr.* 5 τῶν μέσων περίπου τοῦ 16ου αἰώνα[130]. Στὸ τέλος τοῦ χειρογράφου, μετὰ τὸ ἔργο τοῦ Ἱπποκράτους *Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων* (φφ. 249-304), στὸ ἐπάνω μέρος τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ ὀπισθοφύλλου τοῦ κώδικα, ὁ ἀντιγραφέας ἔχει σημειώσει τὸ παρακάτω ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν «πραγματεία»:

«(α): εκ τ(ῶν) Θεογνιδος / Γαληνὸς ἐν τῷ ὅτι τὰ τ(ῆς) ψυχ(ῆς) ἤθη a(ld.) 168: 40 / Οἶνος πινόμενός γε πολὺς κακὸν: ἢν δέ τις / πίνη αὐτὸν ἐπισταμένως, (οὐ) κακὸν, ἀλλ' ἀγαθὸν.» (βλ. κατωτέρω σελ. 20, 11-12).

Ἐφόσον πρόκειται γιὰ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν Aldina, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν παραπομπὴ «a(ld.) 168: 40»[131], δὲν συνεισφέρει στὴν ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου.

Ὁ **Ὀρειβάσιος**, ἰατρὸς τοῦ 4ου αἰώνα, παρέθεσε ἕνα ὁλόκληρο χωρίο ἀπὸ τὴν «πραγματεία», στὸ ὁποῖο ὁ Γαληνὸς μὲ τὴ σειρά του παραθέτει ἕνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν *Τίμαιο* τοῦ Πλάτωνος. Στὸ σύγγραμμά του *Ἰατρικαὶ συναγωγαί*[132] στὸ κεφάλαιο «Περὶ βλάβης ψυχῆς», ὁ Ὀρειβάσιος γράφει χωρὶς νὰ ἀναφέρει τὴν πηγή του:

130. Capocci, *Codices Barberiniani* I 6-7. Βλ. ἐπίσης Jouanna, *Airs, eaux, lieux* 94 κ.ἑ.

131. Δηλαδὴ Aldina, φ. 168, σειρὰ 40.

132. *Oribasii Collectionum medicarum reliquiae* IV. *Lib. Inc.* 58 (158, 26 - 159, 6 Raeder).

«Βλάπτεται ἡ ψυχὴ ἐπὶ κακοχυμίᾳ τοῦ σώματος· οἶδε γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Πλάτων τὴν ψυχὴν βλαπτομένην ἐπὶ κακοχυμίᾳ τοῦ σώματος· ὅπου γὰρ ἂν ἡ τῶν ὀξέων καὶ τῶν ἁλυκῶν φλεγμάτων ἢ καὶ ὅσοι πικροὶ καὶ χολώδεις χυμοὶ κατὰ τὸ σῶμα πλανηθέντες ἔξωθεν μὲν μὴ λάβωσι διαπνοήν, ἐντὸς δ' ἑλκόμενοι τὴν αὐτῶν ἀτμίδα τῇ τῆς ψυχῆς διαθέσει σφόδρα συμμίξαντες ἀνακερασθῶσιν, παντοδαπὰ νοσήματα ψυχῆς ἐμποιοῦσι, μᾶλλον καὶ ἧττον καὶ ἐλάττω καὶ πλείω πρὸς τοὺς τρεῖς τρόπους ἐνεχθέντα τῆς ψυχῆς» (βλ. κατωτέρω σελ. 34, 6 - 35, 5).

Τὸ παράθεμα αὐτὸ συνεισφέρει στὴν ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου τῆς «πραγματείας» μὲ τὶς λέξεις *ἑλκόμενοι* (34, 11) καὶ *διαθέσει* (35, 1) ποὺ παραδίδονται ἐπίσης ἀπὸ ὅλα τὰ χειρόγραφα. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο τὶς ἐπέλεξα σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς γραφὲς *εἱλλόμενοι* καὶ *φορᾷ* ποὺ βρίσκουμε στὸ κείμενο τοῦ Πλάτωνος καὶ προτίμησε ὁ Müller, ὁ ὁποῖος συνήθιζε νὰ ἀποκαθιστᾶ τὰ παραθέματα ἄλλων συγγραφέων μὲ βάση τὶς ἐκδόσεις τῶν ἔργων τους στὴν ἐποχή του.

Ἐκτενὴ παραθέματα τῆς «πραγματείας» ἀπαντοῦν καὶ στὸ ἔργο τοῦ ἰατροῦ Abū Saʿīd ibn Baḫtīšūʿ († 1058) *Risāla fī ṭ-ṭibb wa-l-aḥdāṯ an-nafsānīyya*[133]. Ὁ Abū Saʿīd παραθέτει ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν «πραγματεία» στὰ ὁποῖα ὁ Γαληνός, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Ἱπποκράτης παρουσιάζονται νὰ συμφωνοῦν ὅτι τὸ σῶμα γενικά, ἀλλὰ καὶ ἡ σύσταση τοῦ

133. Ὁ Klein-Franke, *Über die Heilung* ἐξέδωσε τὸ ἀραβικὸ κείμενο ἀπὸ τὸ χειρόγραφο *Leiden 1332* τοῦ 13ου αἰώνα καὶ τὸ μετέφρασε στὴ γερμανικὴ γλώσσα. Γιὰ πρακτικοὺς λόγους ἡ ἀναφορὰ στὸ ἔργο αὐτὸ θὰ γίνεται ἐφεξῆς μὲ τὸ σύμβολο Ar^L. Βλ. ἀνωτέρω σελ. 16* καὶ σημ. 41. Διορθώσεις σὲ ἀρκετὰ σημεῖα τοῦ ἀραβικοῦ κειμένου ποὺ ἐξέδωσε ὁ Klein-Franke, ἔκανε στὴ βιβλιοκρισία του ὁ Biesterfeldt, *Bibliotheca orientalis* 771-772.

αἵματος καὶ ὁ σφυγμὸς εἰδικότερα, ἐπηρεάζουν τὶς δυνάμεις, τὶς ἰδιότητες τῆς ψυχῆς καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Abū Saʿīd παραθέτει τὰ ἀκόλουθα χωρία τῆς «πραγματείας» μὲ τὴ σειρὰ ποὺ σημειώνονται στὴ συνέχεια:
59, 15 ὧν - 60, 1 τυφώδεις (= 34, 11-12 ἀραβ. κειμ. = 64, 16-17 γερμ. μετάφρ.)
60, 2 ὧν - 4 εἰσι (= 34, 12-14 ἀραβ. κειμ. = 64, 18-20 γερμ. μετάφρ.)
60, 13 ἐκ - 61, 6 ψυχρότης (= 34, 14-17 ἀραβ. κειμ. = 64, 20-24 γερμ. μετάφρ.)
38, 10 ἔστι - 14 αἷμα (= 38, 15-17 ἀραβ. κειμ. = 69, 14-17 γερμ. μετάφρ.)
39, 12 τὰς - 40, 3 ἐστι (= 39, 1-2 ἀραβ. κειμ. = 69, 18-20 γερμ. μετάφρ.)
40, 12 διὰ - 42, 4 πάντων (= 39, 3-15 ἀραβ. κειμ. = 69, 22 - 70, 12 γερμ. μετάφρ.)
33, 12 τὸ - 37, 3 σώματος (= 40, 1 - 41, 4 ἀραβ. κειμ. = 70, 27 - 72, 4 γερμ. μετάφρ.)
66, 2sq. ἀλλ' ἡμεῖς - 69, 10 εἶναι (=41, 19 - 43, 2 ἀραβ. κειμ. = 73, 6 - 74, 17 γερμ. μετάφρ.)
70, 16 ἀλλὰ - 71, 3 ὠφέλιμα (=43, 8-9 ἀραβ. κειμ. = 74, 28-30 γερμ. μετάφρ.)
75, 3 πειρατέον - 7 τροφή (=43, 12-14 ἀραβ. κειμ. = 75, 4-9 γερμ. μετάφρ.)
76, 9 ὅστις - 77, 7 φιλοσόφων (=43, 16 - 44, 2 ἀραβ. κειμ. = 75, 11-22 γερμ. μετάφρ.)

Ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν ἀραβικῶν χωρίων[134] καταλήγω στὰ

134. Μελέτησα τὸ ἀραβικὸ κείμενο, ὅπως ἔχει ἐκδοθεῖ (συνοδευόμενο ἀπὸ κριτικὸ ὑπόμνημα) καὶ μεταφραστεῖ στὰ γερμανικὰ ἀπὸ τὸν Klein-

ἀκόλουθα συμπεράσματα: ὁ Abū Saʿīd ibn Baḫtīšū μελέτησε τὴν «πραγματεία» στὴν ἀραβικὴ μετάφραση τοῦ Ḥubaiš, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὶς κοινὲς ἰδιαίτερες γραφὲς καὶ τὰ συνδετικὰ λάθη μὲ τὸ ἀραβικὸ κείμενο ποὺ ἐξέδωσε ὁ Biesterfeldt. Τὰ δύο κείμενα εἶναι ἀκριβῶς τὰ ἴδια ἐκτὸς ἀπὸ κάποιες ἐπουσιώδεις διαφορὲς σὲ ὁρισμένα σημεῖα. Καὶ τὰ δύο ἔχουν τὶς ἴδιες περιφράσεις, προκειμένου νὰ ἀποδώσουν τὶς παρακάτω λέξεις:
35, 9-10 ἐν κακίᾳ
38, 10 ἰσχύος
60, 4 μανικοί
77, 5 ἀναιρετικὸς

Μοιράζονται ἐπίσης τὰ ἴδια συνδετικὰ λάθη καὶ ἰδιαίτερες γραφές:
37, 2-3 διὰ μοχθηρὰν ἕξιν σώματος codd. Ald.: *aufgrund der üblen körperlichen Säfte* Ar. (Biesterfeldt 55) *durch die schlechten Körpersäfte* Ar^{L} (Klein-Franke 72)
41, 13 - 42, 1 ἐν τῷ αἵματι codd.: ἐν τῷ σώματι Ald. *im Körper* Ar. (Biesterfeldt 57) *fī l-badan* (i.e. ἐν τῷ σώματι) Ar^{L} (σελ. 39, 12 ἀραβ. κειμ.)[135]

Franke (*Über die Heilung*) τὸ 1977. Ἐπίσης, τὰ *Errata* ποὺ ἐπισημαίνει στὴ βιβλιοκρισία του ὁ Biesterfeldt, *Bibliotheca Orientalis* (1981). Εἶμαι εὐγνώμων στὸν καθηγητὴ Biesterfeldt γιὰ τὴν εὐγένειά του νὰ μοῦ ἀποστείλει ἀνάτυπο τῆς βιβλιοκρισίας του. Εὐχαριστῶ ἰδιαιτέρως ἐπίσης τὸν Heshām Hāssan, ὑποψήφιο διδάκτορα Βυζαντινῆς Φιλολογίας τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, γιὰ τὴ βοήθεια ποὺ μοῦ παρέσχε στὴν ἀνάγνωση τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος στὸ βιβλίο τοῦ Klein-Franke καὶ τῶν διορθώσεων στὴ βιβλιοκρισία τοῦ Biesterfeldt.

135. Ὁ Klein-Franke παραλείπει νὰ μεταφράσει τὴ φράση στὴ σελίδα 70 τῆς μετάφρασής του, ἐνῶ τὸ ἀραβικὸ κείμενο τὴν ἔχει.

67, 5 τοῦ λογιστικοῦ codd.: *der denkenden Seele* Ar. (Biesterfeldt 68) *der denkenden Seele* Ar^{L} (Klein-Franke 73)

καὶ τὶς ἴδιες παραλείψεις:

35, 1 διαθέσει
35, 8 δυσμαθίας
36, 2 γλοιῶδες
36, 3 τοῦ συμμέτρου
76, 12 ἐπ' αὐτοῖς

ἢ προσθῆκες:

41, 4 ante τῷ ψυχρῷ add. *seiner Natur nach* Ar. (Biesterfeldt 57) *seiner Natur gemäß* Ar^{L} (Klein-Franke 69)
66, 10 post ψυχρότερά add. *getrocknet* Ar. (Biesterfeldt 67) *trocken* Ar^{L} (Klein-Franke 73)

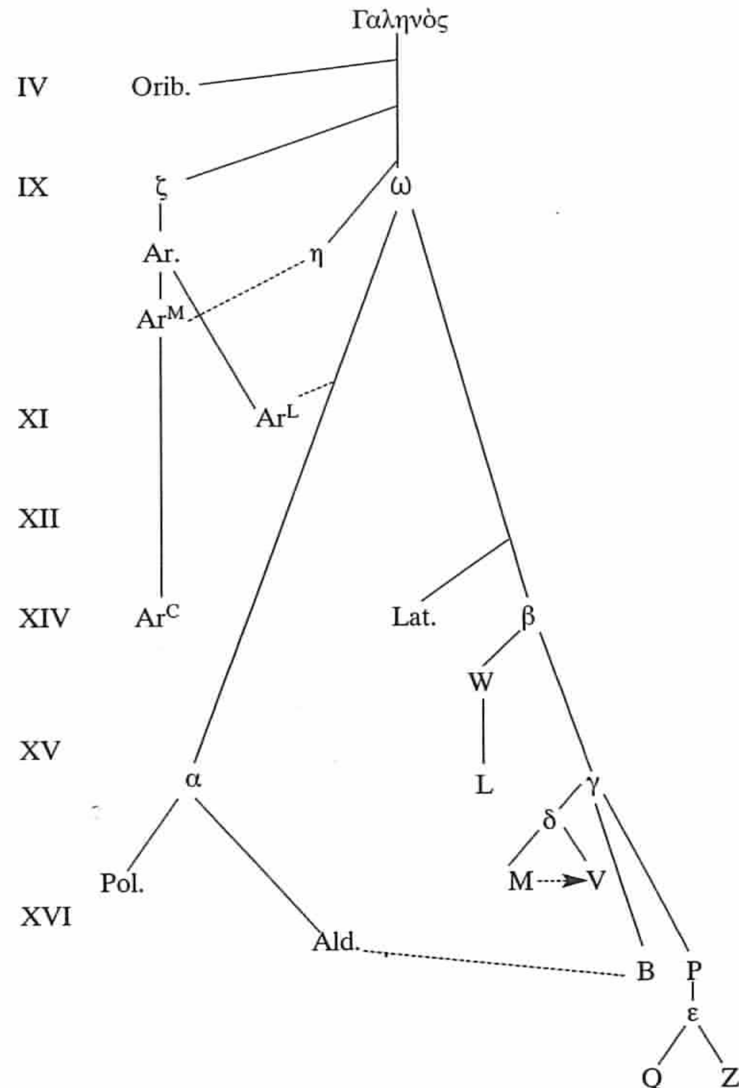
Ἐνίοτε τὸ κείμενο τοῦ Abū Saʿīd ibn Baḫtīšūʿ συμπυκνώνει τὸ κείμενο τῆς μετάφρασης τοῦ Ḥubaiš χρησιμοποιώντας ὅμως τὶς λέξεις τῆς μετάφρασης αὐτῆς (βλ. κατωτέρω σελ. 34, 2-5: «οὐδὲν αὐτῆς τῆς ὀπτικῆς δυνάμεως πεπονθυίας· τὸ δ' ἀνθ' ἑνὸς τρία βλέπειν αὐτῆς τῆς ὀπτικῆς δυνάμεώς ἐστι μέγιστον πάθος, ὃ τῷ φρενιτίζειν ἔοικεν», τὸ ὁποῖο ὁ Klein-Franke, *Über die Heilung* 71, μεταφράζει: *Ähnliches tritt beim Wahnsinn infolge der Geistesverwirrung ein*). Ἐνίοτε παρουσιάζει καὶ κάποιες ἀντιστροφὲς λέξεων (βλ. κατωτέρω σελ. 40, 1 ὅπου ὁ Abū Saʿīd ibn Baḫtīšūʿ παραδίδει «δορκάδων καὶ ἐλάφων» ἀντὶ «ἐλάφων καὶ δορκάδων» ποὺ παραδίδουν ἡ μετάφραση τοῦ Ḥubaiš καὶ τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα) ἢ ἐπιπλέον παραλείψεις (βλ. στὸ κείμενο 66, 14 ὅπου παραλείπει νὰ μεταφράσει τὸ *ἀκολαστοτέρους*, ποὺ ὁ Ḥubaiš στὴ μετάφρασή του ἀποδίδει μὲ δύο λέξεις). Οἱ διαφορὲς ὅμως ποὺ ἐντοπίζονται μεταξὺ τῶν δύο κειμένων εἶναι ἐπουσιώδεις καὶ πολὺ συχνὰ ἀποδεικνύεται ὅτι ὀφείλονται σὲ μεταφραστικὲς ἀστοχίες στὰ γερμανικά[136].

Καταλήγω συνεπῶς ὅτι τὰ ἀποσπάσματα ποὺ παραδίδει ὁ Abū Saʿīd ibn Baḫtīšūʿ προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀραβικὴ μετάφραση τοῦ Ḥubaiš καὶ ἄρα δὲν συνεισφέρουν νέα στοιχεῖα στὴν ἀποκατάσταση τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου. Ἡ μόνη ἀξιοσημείωτη διαφορά, κατὰ τὴ γνώμη μου, εἶναι ἡ παράδοση τοῦ τίτλου τῆς «πραγματείας» στὴν ἐκδοχὴ μὲ τὴ λέξη «ἤθη» (ἀραβ. *aḫlāq*)[137].

136. Βλ. σημ. 133, 134, 135 καὶ 137.

137. Καὶ στὰ τέσσερα σημεῖα ποὺ ὁ Abū Saʿīd ἀναφέρεται στὴν «πραγματεία» (βλ. ἀνωτέρω σελ. 16) ἡ ἀραβικὴ λέξη εἶναι *aḫlāq* (= ἤθη), ὁ Klein-Franke ὅμως μεταφράζει ἄλλοτε *Kräfte* καὶ ἄλλοτε *Konstitutionen*, προφανῶς ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν τίτλο τῆς «πραγματείας» στὴν ἔκδοση τοῦ Müller στὰ *Scripta Minora* (*Ὅτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἕπονται*), ἐνῶ γιὰ νὰ ἀποδώσει στὰ γερμανικὰ τὸν τίτλο *Περὶ ἠθῶν* (*Kitāb al-aḫlāq*), μεταφράζει *Über die Charaktere* (62, 18 γερμ. μετάφρ. = 32, 20 ἀραβ. κειμ.). Ἡ μετάφραση τοῦ Klein-Franke δὲν βοηθᾶ καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα τὰ ὁποῖα μπόρεσα νὰ ἐλέγξω στὸ ἀραβικὸ κείμενο: βλ. κατωτέρω σελ. 35, 7-8 «πολλάκις ... λήθας», ἀκριβῶς οἱ ἴδιες ἀραβικὲς λέξεις μεταφράζονται ἀπὸ τὸν Biesterfeldt (σελ. 54): *manchmal bewirken sie verschiedenerlei Verwegenheit, Feigheit und Vergeßlichkeit*, ἐνῶ ἀπὸ τὸν Klein-Franke (σελ. 71) ἐλλιπῶς: *manchmal bewirken sie allerlei Arten von Vergeßlichkeit*.

3. Στέμμα μαρτύρων

Δ. ΟΙ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Τὸ κείμενο τυπώθηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὰ ἑλληνικά (*editio princeps*) τὸ 1525, στὸν πρῶτο ἀπὸ τοὺς πέντε συνολικὰ τόμους τῆς **Aldina** τῶν ἔργων τοῦ Γαληνοῦ (168^{r}-171^{v})[138]. Ἐπιμελητὴς τῆς ἔκδοσης ἦταν ὁ Giovanni Battista Opizo, σὲ συνεργασία μὲ ἄλλους λογίους τῆς ἐποχῆς. Τὸ κείμενο τῆς «πραγματείας» εἶναι κολοβό (βλ. κατωτέρω σελ. 81, 7) καὶ φέρει τὸν τίτλο *Ὅτι τὰ τῆς ψυχῆς ἤθη ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν ἕπεται.*

Οἱ περισσότεροι μελετητὲς θεωροῦν ὅτι ἡ συμβολὴ τῆς Aldina περιορίζεται στὸ ὅτι πρώτη αὐτὴ παρουσίασε τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ γαληνικοῦ *corpus* στὰ ἑλληνικά[139]. Κατὰ τὰ ἄλλα θεωροῦνταν ἀναξιόπιστη, διότι παρέδιδε κείμενα κολοβά, μὲ ἐκτενῆ χάσματα καὶ ἐμφανῆ λάθη. Γιὰ τὴν «πραγματεία» ὅμως, ὅπως ἔχει ἤδη ἀναφερθεῖ, ἡ Aldina ἀποδεικνύεται πολὺ σημαντική, ἐπέχοντας ἀξία χειρογράφου (*instar codicis*) παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν παραδίδει τὸ κείμενο στὸ σύνολό του. Σχετικὰ μὲ τὸ πρότυπό της, ἀνέφερα ἤδη[140] ὅτι θεωρεῖται χαμένο σήμερα, ἦταν ὅμως πολὺ συγγενές, ἂν δὲν ταυτιζόταν, μὲ τὸ ἐπίσης χαμένο σήμερα χειρόγραφο τῆς Μπολόνια ποὺ συμβουλεύτηκε ὁ λόγιος Angelo Poliziano στὰ τέλη τοῦ 15ου αἰώνα.

Μετὰ τὴν Aldina, ἡ «πραγματεία» παρουσιάστηκε στὴν ἔκδοση τῶν *Ἁπάντων* τοῦ Γαληνοῦ **στὴ Βασιλεία τὸ 1538**[141]

138. Βλ. Mani, *Die griechische editio princeps des Galenos.*
139. Nutton, *John Caius* 34, 42 καὶ Irigoin, *Hippocrate, Galien* 602.
140. Βλ. ἀνωτέρω σελ. 33* κ.ἑ.
141. Camerarius, *Γαληνοῦ ἅπαντα* I 344-351.

ὑπὸ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Andreas Cratander. Ἡ ἔκδοση τῆς Βασιλείας δὲν σημειώνει πρόοδο σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου τῆς «πραγματείας», ἀφοῦ παρὰ τὶς φιλόδοξες προγραμματικὲς δηλώσεις τῶν ἐκδοτῶν της[142], στὴν πραγματικότητα ἀντιγράφει (μὲ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις ἀνάξιες ἀναφορᾶς)[143] τὸ κείμενο τῆς Aldina. Ἡ «πραγματεία» ἐκδίδεται μὲ τὸν ἐλαφρῶς παραλλαγμένο τίτλο *Ὅτι τὰ τῆς ψυχῆς ἤθη ἕπεται τῇ τοῦ σώματος κράσει*, ἐνῶ τὸ κείμενο σταματᾶ στὸ ἴδιο σημεῖο μὲ τὴν *editio princeps* (βλ. κατωτέρω σελ. 81, 7).

Κατὰ τὸν 17ο αἰώνα κυκλοφορήθηκαν καὶ δίγλωσσες ἐκδόσεις (στὰ ἑλληνικὰ καὶ λατινικά) τῶν ἔργων τοῦ Γαληνοῦ ποὺ περιεῖχαν τὴν «πραγματεία». Ἡ πρώτη ἦταν ἡ ἔκδοση τοῦ ἰατροῦ **Theodore Goulston**[144], στὸ Λονδίνο τὸ 1640. Ὁ Goulston (1527-1632) μετέφρασε ἐννέα γαληνικὲς πραγματεῖες φιλοσοφικοῦ ἐνδιαφέροντος, τὶς ὁποῖες ὁ συνάδελφος καὶ φίλος του Thomas Gataker, δημοσίευσε τὸ 1640 στὸ Λονδίνο μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Goulston. Ἡ ἔκδοση τῆς «πραγματείας» μὲ τὸν τίτλο *Quod animi mores sequantur temperamentum corporis* (τὸ ἔνατο στὴ σειρὰ κείμενο τοῦ βιβλίου) ἀκολουθεῖ σὲ γενικὲς γραμμὲς τὸ κείμενο τῆς Aldina· συνεπῶς ἡ «πραγματεία» ἐξακολουθεῖ νὰ ἐκδίδεται κολοβή. Σὲ ὁρισμένα σημεῖα ὅμως ὁ Goulston εἰσηγεῖται διορθώσεις μὲ βάση τὴν ἀντιβολὴ τοῦ κειμένου στοὺς ὀνομαζόμενους *Codex Adelphi* καὶ *Codex Londinensis*[145]. Τὸ κείμενο τῶν πραγματειῶν συνοδεύεται ἀπὸ παρασελίδιες σημειώσεις μὲ γραφὲς ἀπὸ προηγούμενες ἐκδόσεις καὶ διορθώσεις τοῦ ἴδιου τοῦ Goulston. Μετὰ τὸ τέλος τῶν κειμένων, ἀκολουθοῦν σχόλια στὶς πραγματεῖες[146].

Ὁ ἑλληνιστὴς **Federicus Morellus** ἦταν ὁ πρῶτος[147] (1617) ποὺ παρουσίασε τὸ τελευταῖο τμῆμα τῆς «πραγματείας», τὸ ὁποῖο ἔλειπε ἀπὸ τὶς μέχρι τότε διαθέσιμες ἑλληνικὲς ἐκδόσεις τοῦ κειμένου. Ὁ ἴδιος σημειώνει[148] ὅτι μετέγραψε τὴ συνέχεια τοῦ κειμένου ἀπὸ ἕνα χειρόγραφο τῆς Βασιλικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Γαλλίας τὸ 1590. Ὁ Morellus δὲν ἐξέδωσε τὸ κείμενο στὸ σύνολό του ἀλλὰ μόνο τὸ τμῆμα ποὺ ἔλειπε (βλ. κατωτέρω σελ. 81, 7 κ.ἑ.), τὸ ὁποῖο καὶ προσέθεσε μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἔργου τοῦ Ἱπποκράτους *Περὶ τῶν φαρμάκων καθαιρόντων*, συνοδεύοντάς το μὲ λατινικὴ μετάφραση (σελ. 50-57) καὶ κριτικὲς παρατηρήσεις (σελ. 58-59).

Ὁ Morellus μετέγραψε τὸ κείμενο ἀπὸ τὸ χειρόγραφο *Parisinus Coislin. 336* (P), ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ ὁρισμένες

142. Βλ. τελευταία σελίδα στὴν *Praefatio* τῆς ἔκδοσης.

143. Οἱ διαφορετικὲς γραφὲς στὸ κείμενο τῆς ἔκδοσης τῆς Βασιλείας σὲ σχέση με τὸ κείμενο τῆς «πραγματείας» στὴν Aldina εἶναι περίπου δεκαπέντε (15), οἱ περισσότερες ἀνάξιες λόγου, διότι συνήθως ἀντὶ νὰ «βελτιώνουν» τὰ ἐμφανὴ σφάλματα τῆς Aldina, παραδίδουν «ὑποδεέστερες» ἀπὸ ἄποψη ποιότητας γραφές (βλ. κατωτέρω σελ. 18, 14sq., 20, 6sq. καὶ 65, 8), ἐνῶ μόνο σὲ μία περίπτωση ἡ διόρθωση εἶναι ἄξια ἀναφορᾶς (βλ. κατωτέρω σελ. 25, 3).

144. Goulston, *Opuscula* 216-247.

145. Goulston, *Opuscula* XLIII. Ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε (βλ. ἀνωτέρω σελ. 39*-40*), δὲν πρόκειται γιὰ πραγματικὰ χειρόγραφα. Ὁ Goulston χρησιμοποιοῦσε τὴ λέξη *codex*, γιὰ νὰ δηλώσει ὄχι μόνο τοὺς χειρόγραφους κώδικες, ἀλλὰ καὶ τὶς ἔντυπες ἐκδόσεις.

146. Βλ. σελ. 249 κ.ἑ.

147. Morellus, *Hippocratis De pharmacis purgantibus* 37-47.

148. Morellus, *Hippocratis De pharmacis purgantibus* 47.

ἰδιαίτερες γραφὲς τοῦ κειμένου τοῦ Morellus ποὺ ἀπαντοῦν στὸ P (καὶ στὰ ἐξαρτώμενα ἀπὸ αὐτὸ χειρόγραφα Q καὶ Z) σὲ σημεῖα ποὺ τὰ ὑπόλοιπα χειρόγραφα παραδίδουν διαφορετικὲς γραφές. Κάποια παραδείγματα:

82, 7 παλαιότατοι WLMVB: πάλαι θειότατοι PQZ Morellus
84, 1 δὴ ἄλλοις WLMVB: ἐν ἄλλοις PQZ Morellus
84, 2 εὐήθεις WLMVB: ἀληθεῖς PQZ Morellus
85, 3 οὕτως ἂν scripsi: κἂν οὕτως WLMVB: καὶ οὕτως PQZ Morellus
88, 4 γινόμενοι scripsi: γιγνόμενοι WLMVB: γίνονται PQZ Morellus
88, 13 καὶ τῆς φυσικῆς διαφορᾶς WLMVB: τῇ φυσικῇ διαφορᾷ PQZ Morellus

Ὁ Morellus προσπάθησε ἀνεπιτυχῶς νὰ διορθώσει τὸ κείμενο τοῦ P σὲ ἀρκετὰ σημεῖα. Γιὰ παράδειγμα:

81, 10 κοινωνικοῦ Chartier: κοινικοῦ WLB: κανικοῦ PQZ: κοινοῦ MV: ἀκάκου Morellus
84, 4 καὶ τοῦ ἄλγους, τῆς Nauck: καὶ τό γε αὐτῆς codd.: καίτοι γε αὐτῆς Morellus
85, 11 οὐκ ἐπαινεῖται Daremberg: αἷς ἕπεται τῶν codd.: οὐχ ἕπεται τῶν Morellus

Ἡ «πραγματεία» ἐκδόθηκε ὁλόκληρη γιὰ πρώτη φορὰ στὴ δίγλωσση ἔκδοση τοῦ **René Chartier**, ὁ ὁποῖος συγκέντρωσε τὰ ἔργα τοῦ Ἱπποκράτους καὶ τοῦ Γαληνοῦ σὲ δεκατρεῖς τόμους (1639-1679)[149]. Ὁ Chartier κατατάσσει τὴν «πραγματεία» στὰ «*ψυχικὰ opera quae ad animam spectant*»[150]. Τὸ ἑλληνικὸ κείμενο ἀκολουθεῖ σὲ γενικὲς γραμμὲς τὸ κείμενο τῆς ἔκδοσης τῆς Βασιλείας (1538). Ὁ Chartier χρησιμοποίησε τὴ λατινικὴ μετάφραση τοῦ J. Guinterius Andernacus[151], ἀφοῦ τῆς ἐπέφερε ἐλάχιστες διορθώσεις. Στὶς σημειώσεις ποὺ συνοδεύουν τὴν «πραγματεία» (V 469), ἀναφέρει πὼς γιὰ τὸ τελευταῖο τμῆμα τοῦ κειμένου ποὺ ἔλειπε ἀπὸ τὶς προηγούμενες ἑλληνικὲς ἐκδόσεις, ἀντέβαλε τὸ κείμενο στὴν ἔκδοση τοῦ Morellus μὲ ἕνα χειρόγραφο τὸ ὁποῖο παρέλαβε ἀπὸ τὸν Casaubonus μέσω τοῦ Dionysius Guerinus. Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ φαίνεται ὅτι ἦταν ὁ *Parisinus Coisl. 336*, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἐξάλλου μετέγραψε ὁ Morellus τὸ ἀπόσπασμα.

Τὸν 19ο αἰώνα ἔχουμε δύο ἐκδόσεις τῆς «πραγματείας». Ἡ πρώτη περιλαμβάνεται στὸν τέταρτο τόμο τῆς γνωστῆς ἔκδοσης τῶν *Ἁπάντων* (1821-1833) τοῦ Γαληνοῦ ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Ἰατρικῆς στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Λειψίας **C.G. Kühn**[152]. Ἡ «πραγματεία» παρουσιάζεται στὰ ἑλληνικὰ ὁλόκληρη, συνοδεύεται ἀπὸ λατινικὴ μετάφραση καὶ δὲν ἔχει κριτικὸ ὑπόμνημα. Γιὰ τὸ ἑλληνικὸ κείμενο ὁ Kühn ἀναπαράγει σχεδὸν ἐπακριβῶς τὸ κείμενο τῆς ἔκδοσης τοῦ Chartier[153]. Ἡ

149. Chartier, *Hippocratis et Galeni* V 444-461.

150. Chartier, *Hippocratis et Galeni* V *Πίνακας περιεχομένων*.

151. Βλ. κατωτέρω σελ. 85*.

152. Kühn, *Claudii Galeni Opera omnia* IV 767-822. Ὁ τέταρτος τόμος ἐκδόθηκε τὸ 1822. Γιὰ μία ἀξιολόγηση τῆς προσφορᾶς τῆς ἔκδοσης τοῦ Kühn, ἡ ὁποία βρίθει σφαλμάτων καὶ ἀβλεψιῶν, βλ. Nutton, *In defense of Kühn* 4, 7 καὶ *Karl Gottlob Kühn* 7-8.

153. Ἡ «πραγματεία» στὴν ἔκδοση τοῦ Kühn διαφέρει ἀπὸ τὸ κείμενο στὴν ἔκδοση τοῦ Chartier σὲ περίπου 45 σημεῖα, στὰ ὁποῖα διορθώνονται ὀρθογραφικά, γραμματικοσυντακτικὰ καὶ νοηματικὰ σφάλματα τῆς προηγούμενης ἔκδοσης.

λατινικὴ μετάφραση εἶναι ἡ ἴδια ποὺ συναντοῦμε στὴν ἔκδοση τοῦ Chartier, ὁ ὁποῖος μὲ τὴ σειρά του, ὅπως ἀνέφερα ἤδη, χρησιμοποίησε τὴ λατινικὴ μετάφραση τοῦ Guinterius Anternacus. Τὸ λατινικὸ κείμενο διαφοροποιεῖται συχνὰ ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ κείμενο ποὺ βρίσκεται ἀκριβῶς ἀπὸ πάνω καὶ ποὺ ὑποτίθεται ὅτι μεταφράζει.

Γιὰ τὸ τελικὸ τμῆμα τοῦ κειμένου ποὺ ἔλειπε ἀπὸ τὴν Aldina, ὁ Kühn ἀναφέρει ὅτι ἀντέβαλε τὸ κείμενο στὴν ἔκδοση τοῦ Chartier μὲ τὴ συνέχεια τοῦ κειμένου ὅπως τὴν εἶχε μεταγράψει γι' αὐτὸν ὁ Fr. Jacobs ἀπὸ τὸ χειρόγραφο *Monacensis gr. 109* (M)[154]. Πάντως τὸ τμῆμα αὐτό (βλ. κατωτέρω σελ. 81, 7 κ.ἑ.) στὸν Kühn πλησιάζει περισσότερο τὸ κείμενο τοῦ χειρογράφου P, τοῦ προτύπου τοῦ Chartier γι' αὐτὸ τὸ τμῆμα τῆς «πραγματείας»[155]. Ἀκολουθεῖ ὅλες του τὶς ἰδιορρυθμίες, τὶς παραλείψεις, ἐνῶ ἀντιθέτως δὲν ἀκολουθεῖ τὸν M μὲ τὶς πολλὲς δικές του ἀντιστροφὲς λέξεως καὶ ἰδιαίτερες γραφὲς ποὺ δὲν ἀπαντοῦν σὲ ἄλλα χειρόγραφα.

Ἡ δεύτερη ἔκδοση τῆς «πραγματείας» τοῦ 19ου αἰώνα εἶναι αὐτὴ ποὺ περιλαμβάνεται στὸν δεύτερο τόμο τῶν ***Scripta Minora*** ποὺ ἐκδόθηκε από τὸν I. Müller στὴ Λειψία (1891)[156]. Πρόκειται γιὰ τὴν πρώτη ἔκδοση τοῦ κειμένου ποὺ συνοδεύεται ἀπὸ κριτικὸ ὑπόμνημα, ἐνῶ εἶναι καὶ ἡ πιὸ ἀξιόπιστη σὲ σύγκριση μὲ ὅλες τὶς προηγούμενες, διότι βασίζεται στὴν ἀντιβολή (ἔστω καὶ ἐλλιπὴ καὶ ἐνίοτε ἐσφαλμένη) ὅλων

154. Kühn, *Claudii Galeni Opera omnia* I XV.

155. Γιὰ ἕνα παράδειγμα βλ. κατωτέρω σελ. 84, 2 εὐήθεις WLMVB: ἀληθεῖς PQZ Chartier Kühn, ἐνῶ ἡ λατινικὴ μετάφραση τοῦ Kühn παραδίδει *stulti* (sc. εὐήθεις).

156. *SM* II 32-79.

τῶν χειρογράφων ποὺ ἦταν γνωστὰ στὸν ἐκδότη της, στὴ μετάφραση καὶ στὶς διορθώσεις τοῦ Charles Daremberg[157] καὶ κυρίως στὴ λατινικὴ μετάφραση τοῦ Νικολάου ἀπὸ τὸ Ρήγιο. Κατὰ συνέπεια, πρόκειται γιὰ μία ἔκδοση ποὺ βελτιώνει σημαντικὰ τὸ κείμενο τῆς «πραγματείας», ἂν καὶ ὁ Müller εἶχε τὴν τάση ἀφ' ἑνὸς νὰ ἐκδίδει τὰ παραθέματα ἀπὸ ἄλλους συγγραφεῖς ποὺ περιλαμβάνονται στὴν «πραγματεία» μὲ βάση τὶς ἐκδόσεις τῆς ἐποχῆς του[158], ἀφ' ἑτέρου νὰ ὀβελίζει πολλὰ χωρία χωρὶς νὰ εἶναι ἀπαραίτητο[159].

Ὁ Müller παρουσίασε ἐπίσης (πρὶν ἀπὸ τὴν τελικὴ ἔκδοση τῆς «πραγματείας» τὸ 1891), δεῖγμα τῆς ἐργασίας ποὺ ἑτοίμαζε σὲ τρία μέρη: τὰ κεφάλαια I-IV τὸ 1880, τὰ κεφάλαια V-VIII τὸ 1885 καὶ τὰ ὑπόλοιπα τὸ 1886[160].

Ε. ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

1. Λατινικὲς μεταφράσεις

Ἡ παλαιότερη λατινικὴ μετάφραση τῆς «πραγματείας» παρουσιάστηκε στὸν πρῶτο τόμο τῶν *Galeni Opera Omnia* τοῦ Diomedes Bonardus στὴ Βενετία τὸ 1490[161], στὴν πολὺ καλὴ μετάφραση τοῦ Νικολάου ἀπὸ τὸ Ρήγιο (c. 1280 - c. 1350) ὑπὸ τὸν τίτλο *De sequela potentiarum seu virtutum animae ad*

157. Daremberg, *Œuvres anatomiques* I 47-91.

158. Βλ. κατωτέρω σελ. 39, 2; 39, 3; 39, 6; 41, 1; 41, 11; 46, 4; 47, 2.

159. Βλ. κατωτέρω σελ. 10, 15-17; 12, 8-10; 16, 5-7; 79, 5-10.

160. Müller, *Specimina novae editionis*.

161. Bonardus, *Galeni Opera omnia* I 117ᵛ-120ᵛ.

complexionem corporis. Τὴν πρώτη αὐτὴ ἔκδοση τῶν ἔργων τοῦ Γαληνοῦ στὴ λατινικὴ ἀκολούθησαν πολλὲς ἄλλες λατινικὲς ἐκδόσεις τῶν *Opera Omnia* ἢ καὶ μεμονωμένων πραγματειῶν καὶ ἐπανεκδόσεις αὐτῶν, ποὺ πολλαπλασιάστηκαν κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 16ου αἰώνα (ἰδίως μεταξὺ τοῦ 1525, χρονολογία κυκλοφορίας τῆς Aldina, καὶ τοῦ 1560)[162], γεγονὸς ποὺ ἀποδεικνύει τὸ ἀναγνωστικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν Γαληνὸ ἐκείνη τὴν ἐποχή[163].

Ὁ πρῶτος μεταφραστὴς τῆς «πραγματείας» στὰ λατινικὰ ἦταν συνεπῶς ὁ **Νικόλαος ἀπὸ τὸ Ρήγιο** (πρῶτο μισὸ 14ου αἰώνα). Ἡ μετάφρασή του (*vetus translatio*), ποὺ ἀφορᾶ τὸ κείμενο στὸ σύνολό του, δημοσιεύθηκε μαζὶ μὲ μεταφράσεις ἄλλων γαληνικῶν πραγματειῶν τὸ 1490, ἀνατυπώθηκε τὸ 1515, ἀλλὰ καὶ ἀργότερα σὲ συγκεντρωτικὲς ἐκδόσεις γαληνικῶν ἔργων μεταφρασμένων στὰ λατινικά.

---

162. Ὁ Nutton (*John Caius* 66) σημειώνει: «the highpoint in Galenic publishing was 1549 (30 seperate imprints)». Γιὰ ἕναν σχεδὸν πλήρη κατάλογο τῶν λατινικῶν μεταφράσεων τῶν ἔργων τοῦ Γαληνοῦ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 16ου αἰώνα, βλ. Durling *A Chronological Census*. Στὸ λῆμμα γιὰ τὴν «πραγματεία» (ἀρ. 142, σελ. 294), πρέπει νὰ προστεθεῖ ἡ ἔκδοση τοῦ 1528 στὴ Λυὼν μὲ ἔντυπες σημειώσεις «per Symphorianum Campegium» (βλ. Campegius, *Opera omnia*). Ἡ «πραγματεία» παρουσιάζεται στὴ μετάφραση τοῦ Νικολάου ἀπὸ τὸ Ρήγιο στὰ φύλλα CCXXX^{r}-CCXXXIII^{v}. Ἡ ἐξαιρετικὰ σπάνια αὐτὴ ἔκδοση φυλάσσεται στὴ Bibliothèque Interuniversitaire de Médecine στὸ Παρίσι (ἀρ. 6040).

163. Τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ μειώθηκε κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 17ου αἰώνα καὶ ἀκόμη περισσότερο κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 18ου αἰώνα, διότι τότε ἀμφισβητήθηκαν καὶ κατακρίθηκαν ἔντονα πολλὲς ἰατρικὲς ἀπόψεις τοῦ Γαληνοῦ. Βλ. Nutton, *John Caius*, 73. Ὁ Kühn μὲ τὴν ἔκδοσή του (1821-1833) καὶ ὁ Daremberg μὲ τὶς μεταφράσεις του (1854-1856) συνετέλεσαν στὴν ἀναβίωση τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὸν Γαληνό.

Ὁ δεύτερος μεταφραστὴς τῆς «πραγματείας» ἦταν ὁ **Johannes Guinterius Anternacus**, ὁ ὁποῖος μετέφρασε τὴν «πραγματεία» τὸ 1528[164]. Ἡ συγκεκριμένη μετάφραση ἀνατυπώθηκε τὸ 1529, τὸ 1534 καὶ τὸ 1536 σὲ διαδοχικὲς ἐκδόσεις ἔργων τοῦ Γαληνοῦ. Τὸ κείμενο τῆς μετάφρασης φέρει τὸν ἀκόλουθο τίτλο: *Claudii Galeni Pergameni liber quod animi mores corporis temperaturam sequuntur*. Ἀκολουθεῖ τὸ κείμενο τῆς *editio princeps* (ἀκόμη καὶ τὶς ἀντιστροφὲς λέξεων τῆς Aldina) μὲ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις. Ὁ Guinterius Anternacus ἀντλεῖ τὸ τέλος τῆς «πραγματείας», ποὺ λείπει ἀπὸ τὴν Aldina, ἀπὸ τὴ λατινικὴ μετάφραση τοῦ Νικολάου ἀπὸ τὸ Ρήγιο, μεταφράζοντας μὲ δικά του λόγια τὸ ἀντίστοιχο ἀπόσπασμα.

Ἡ «πραγματεία» μεταφράστηκε ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὸν **Junius Paulus Crassus**. Ἡ μετάφρασή του δημοσιεύτηκε τὸ 1541[165] καὶ στὴ συνέχεια ἀνατυπώθηκε πολλὲς φορές. Ὁ τίτλος τῆς «πραγματείας» στὴ μετάφραση αὐτὴ εἶναι ὁ ἀκόλουθος: *Galeni quod animi vires corporis temperaturas sequuntur*. Ἡ μετάφραση βασίζεται σὲ προηγούμενες λατινικὲς μεταφράσεις, ἡ «πραγματεία» μεταφράζεται στὸ σύνολό της, ἐνῶ ὁ Crassus σημειώνει (σελ. 356) ὅτι παίρνει τὴ συνέχεια τοῦ κειμένου *ex veteri translatione*. Τὸ 1602 ὁ **Giovanni Battista Persona** χρησιμοποίησε τὴ μετάφραση αὐτὴ στὸ ἔργο του *In Galeni Quod animi mores*[166], τὸ ὁποῖο περιέχει ἐκτενὴ σχόλια στὴν «πραγματεία».

Ὁ **Bartholomaeus Sylvanius**[167] ἦταν ὁ τέταρτος μετα-

---

164. Guinterius Anternacus, *Claudii Galeni Pergameni libri tres* 1^{r}-19^{v}.

165. Ricci, *Galeni operum omnium* I 331-359.

166. Persona, *In Galeni Quod animi mores*.

167. Montanus, *Galeni Prima classis* I 310^{r} -315^{r}.

φραστὴς τῆς «πραγματείας» στὰ λατινικά. Ἡ μετάφρασή του πρωτοπαρουσιάστηκε στὴν ἔκδοση τῶν ἔργων τοῦ Γαληνοῦ ἀπὸ τὸν J. B. Montanus (1541-1542) μὲ τίτλο *Galeni quod animi mores corporis temperatures sequantur* καὶ ἀνατυπώθηκε πολλὲς φορές. Τὸ πρότυπό του ἦταν ἡ Aldina, ἀλλὰ γιὰ τὸ τμῆμα τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου ποὺ ἀπουσιάζει ἀπὸ αὐτήν, ἀναπαράγει αὐτούσιο τὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴ μετάφραση τοῦ Νικολάου ἀπὸ τὸ Ρήγιο.

Ὁ πέμπτος μεταφραστὴς τῆς «πραγματείας» στὰ λατινικὰ ἦταν ὁ **Johannes Baptista Rasarius**[168] στὴν ἔκδοση τῶν ἔργων τοῦ Γαληνοῦ ποὺ ἔκανε ὁ ἴδιος στὴ Βενετία (1561-1562). Ἡ «πραγματεία» φέρει τὸν τίτλο *Galeni liber, in quo probatur animi mores corporis temperaturam sequi* καὶ συνοδεύεται ἀπὸ ἔντυπες παρασελίδιες σημειώσεις. Ἡ μετάφραση στηρίζεται στις προηγούμενες μεταφράσεις τῆς «πραγματείας» στὰ λατινικά, ἀπὸ τὶς ὁποῖες παίρνει ἐπίσης καὶ τὴ μετάφραση τοῦ ἑλληνικοῦ τμήματος τῆς «πραγματείας» ποὺ λείπει ἀπὸ τὴν Aldina.

Τέλος, ὁ **Theodore Goulston**, ὅπως προαναφέρθηκε (βλ. ἀνωτέρω σελ. 78*), μετέφρασε ἐπίσης τὴν «πραγματεία» στὰ λατινικά.

2. Μεταφράσεις σὲ σύγχρονες γλῶσσες

Ἡ «πραγματεία» ἔχει μεταφραστεῖ ὀκτὼ φορὲς σὲ πέντε εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες. Τὴν πρώτη μετάφραση, στὴ γαλλικὴ γλώσσα, ἐκπόνησε ὁ Jean Le Bon, ἰατρὸς τοῦ βασιλιᾶ Καρόλου IX, στὸ Παρίσι τὸ 1557[169]. Ὁ Le Bon μετέφρασε μὲ βάση

168. Rasarius, *Galeni omnia* I 9ᵛ-14ʳ (μεταξὺ τῶν *extra ordinem classium libri*).

169. Le Bon, *Galien. Que les meurs de l'âme* 5ᵛ-35ᵛ. Πρόκειται γιὰ ἕνα μικροῦ μεγέθους βιβλίο (12ᵒ) 48 φύλλων.

ἕνα ἑλληνικὸ πρότυπο ποὺ δὲν παρέδιδε τὴν «πραγματεία» στὸ σύνολό της. Τὸ πρότυπό του φαίνεται ὅτι ἦταν ἡ Aldina (1525), ἀλλὰ γιὰ τὸ τμῆμα τοῦ κειμένου ποὺ λείπει σὲ αὐτήν, ὁ Le Bon ἀκολουθεῖ, ὅπως λέει (φ. 32ᵛ), τὴ *vieille translation*, δηλαδὴ τὴ μετάφραση τοῦ Νικολάου ἀπὸ τὸ Ρήγιο (14ου αἰ.). Στὴ μετάφραση τοῦ Le Bon ὑπάρχουν ἔντυπες παρασελίδιες σημειώσεις, κυρίως πλαγιότιτλοι.

Ἡ δεύτερη μετάφραση τῆς «πραγματείας», ἐπίσης στὴ γαλλική, ἔγινε ἀπὸ τὸν Charles Daremberg[170], καθηγητὴ Ἱστορίας τῆς Ἰατρικῆς στὸ Παρίσι, ὁ ὁποῖος ἐξέδωσε τὴ μετάφραση ἕντεκα πραγματειῶν τοῦ Γαληνοῦ σὲ δύο τόμους (1854-1856). Ἡ μετάφρασή του εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Daremberg χρησιμοποίησε ὡς βάση γιὰ τὴ μετάφρασή του τὸ ἐξαιρετικὰ φθαρμένο κείμενο τῆς «πραγματείας» στὴν ἔκδοση τοῦ Kühn. Ὁ Daremberg ἀναζήτησε καὶ μελέτησε πολλὰ χειρόγραφα ἰατρικοῦ περιεχομένου κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐρευνητικῶν του ἀποστολῶν σὲ βιβλιοθῆκες τοῦ ἐξωτερικοῦ. Γιὰ τὴν «πραγματεία» μαρτυρεῖ ὅτι συμβουλεύθηκε τοὺς κώδικες L καὶ V[171], ὅπως ἐπίσης καὶ προηγούμενες ἐκδόσεις καὶ λατινικὲς μεταφράσεις τῆς «πραγματείας»· μπόρεσε συνεπῶς νὰ διορθώσει σὲ ἀρκετὰ σημεῖα τῆς μετάφρασής του τὸ ἑλληνικὸ κείμενο τῆς ἔκδοσης τοῦ Kühn (*vulgata*). Ἡ μετάφραση αὐτὴ ἀνατυπώθηκε τὸ 1993 συνοδευόμενη ἀπὸ μιὰ ἐξαιρετικὴ εἰσαγωγὴ τοῦ Jackie Pigeaud[172].

170. Daremberg, *Oeuvres anatomiques* I 47-91.

171. Βλ. τὶς σημειώσεις του στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἀκαδημίας τῆς Ἰατρικῆς στὸ Παρίσι («Fonds Daremberg») στὸ χειρόγραφο ἀρ. 461, φφ. 62ᵛ καὶ 225ʳ.

172. Van der Elst, *Galien. Traité des passions*. Ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ Pigeaud καταλαμβάνει τὶς σελίδες 1-38 τοῦ βιβλίου.

Ἡ τρίτη μετάφραση ἔγινε ἀπὸ τὴν Erika Hauke στὴ γερμανικὴ γλώσσα τὸ 1937[173] μὲ βάση τὸ ἑλληνικὸ κείμενο τῶν *Scripta Minora* καὶ τὴ μετάφραση τοῦ Daremberg. Ἡ Hauke υἱοθετεῖ κάποιες ἐνδιαφέρουσες διορθώσεις τοῦ Dr. Rupprecht καὶ παρουσιάζει μιὰ ἀξιόπιστη μετάφραση τῆς «πραγματείας».

Τὸ 1972 ὁ Luis García Ballester μεταφράζει τὴν «πραγματεία» στὴν ἰσπανικὴ γλώσσα στὸ βιβλίο του *Alma y enfermedad en la obra de Galeno*[174], ἕνα πόνημα ἀφιερωμένο στὸ ἐκδιδόμενο ἐδῶ ἔργο τοῦ Γαληνοῦ, ποὺ περιλαμβάνει καὶ ἐκτενὴ σχολιασμὸ τοῦ κειμένου. Ἡ μετάφραση ἀκολουθεῖ σὲ γενικὲς γραμμὲς τὴν ἔκδοση τῶν *Scripta Minora* καὶ τὴ μετάφραση τοῦ Daremberg, ἐπιλέγοντας ὅμως ἐνίοτε γραφὲς καὶ ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ Kühn.

Ἡ πέμπτη μετάφραση περιλαμβάνεται στὸ βιβλίο τῶν Ivan Garofalo καὶ Mario Vegetti *Opere scelti di Galeno*[175] στὴν ἰταλικὴ γλώσσα τὸ 1978. Ἡ μετάφραση ακολουθεῖ τὸ κείμενο τῶν *Scripta Minora* καὶ εἶναι ἀκριβής.

Τὸ 1995 δημοσιεύθηκε στὸ βιβλίο τῶν Vincent Barras, Terpsichore Birschler καὶ Anne-France Morand *Galien: l'âme et ses passions*[176] μετάφραση τῆς «πραγματείας» στὰ γαλλικά, ἡ ὁποία συνοδεύεται ἀπὸ μιὰ ἐνδιαφέρουσα εἰσαγωγὴ τοῦ Jean Starobinski καὶ σύντομα σχόλια τῶν μεταφραστῶν. Ἡ μετάφραση στηρίζεται στὸ κείμενο τῶν *Scripta Minora* καὶ εἶναι ἀξιόπιστη.

173. Hauke, *Die Vermögen der Seele*.
174. García Ballester, *Alma y enfermedad*.
175. Garofalo - Vegetti, *Opere scelti di Galeno* 968-997.
176. Barras - Birschler - Morand, *Galien: l'âme et ses passions* 76-115.

Ἡ «πραγματεία» μεταφράστηκε ἐπίσης στὰ ἀγγλικὰ τὸ 1997 ἀπὸ τὸν Peter N. Singer[177], ὁ ὁποῖος ἑτοιμάζει καὶ νέα μετάφραση. Καὶ αὐτὴ ἡ μετάφραση ἀκολουθεῖ τὴν ἔκδοση τῶν *Scripta Minora* καὶ συνοδεύεται ἀπὸ σύντομα εὔστοχα σχόλια.

Τέλος, ἡ Juana Zaragoza Gras[178] παρουσίασε τὸ 2003 μιὰ μετάφραση τῆς «πραγματείας» στὰ ἰσπανικὰ μὲ σύντομη εἰσαγωγὴ καὶ κάποια σχόλια. Ἡ μετάφραση ἔγινε μὲ βάση τὴν ἔκδοση τοῦ κειμένου στὸν Kühn, ἂν καὶ ἀναφέρει (σελ. 168) ὅτι συμβουλεύθηκε καὶ τὴν ἔκδοση τῶν *Scripta Minora*.

Κάποια ἀποσπάσματα τῆς «πραγματείας» ἔχουν ἐπίσης μεταφραστεῖ στὰ ἀγγλικὰ ἀπὸ τὸν Arthur J. Brock τὸ 1929[179].

ΣΤ. Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΕΚΔΟΣΗ

Constitutio textus

Ἡ παρούσα ἔκδοση χρησιμοποιεῖ γιὰ πρώτη φορὰ τὶς γραφὲς τῶν χειρογράφων B, P καὶ Z, ἐπαναπροσδιορίζει τὴν ἀξία τῆς Aldina (Ald.) καὶ ἀξιοποιεῖ γιὰ πρώτη φορὰ τὸ σύνολο τῶν «παλαιῶν» μεταφράσεων τῆς «πραγματείας» (ἀραβική, λατινική), τὴν ἐπιτομὴ τῆς ἀραβικῆς μετάφρασης (Ar^C) καὶ ἐκτενὴ παραθέματα τῆς «πραγματείας» στὰ ἀραβικά (Ar^L). Γιὰ τὴν προετοιμασία τῆς ἔκδοσης μελέτησα ἐπίσης τὶς σημαντικότερες ἐκδόσεις τῆς «πραγματείας» (Aldina, ἔκδοση

177. *Galen Selected Works* 150-176.
178. Zaragoza Gras, *Galeno* 169-204.
179. Brock, *Greek Medicine* 232-244.

τῆς Βασιλείας καὶ ἐκδόσεις τῶν Chartier, Goulston, Kühn καὶ Scripta Minora), ὅπως ἐπίσης καὶ τὶς λατινικὲς μεταφράσεις της ποὺ ἔγιναν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ἀναγέννησης. Ἡ ἀλλαγὴ σελίδας στὶς δύο προηγούμενες ἐκδόσεις τῆς «πραγματείας», δηλαδὴ στὰ *Scripta Minora* (1891) καὶ στὴν ἔκδοση τοῦ Kühn (1822), σημειώνεται συστηματικὰ στὸ κείμενο μὲ μία κάθετη γραμμὴ (|). Ἡ διάκριση τῶν κεφαλαίων ἀκολουθεῖ τὴν ἀντίστοιχη διάκριση στὴν τελευταία ἔκδοση (*Scripta Minora*).

Apparatus criticus

Τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τῆς παρούσας ἔκδοσης εἶναι ἀρνητικὸ σύμφωνα μὲ τὶς προδιαγραφὲς τῆς σειρᾶς *ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ* τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Τὰ χειρόγραφα παρατίθενται κατὰ χρονολογικὴ σειρά. Τὰ χειρόγραφα ποὺ χρονολογοῦνται στὸν ἴδιο αἰώνα σημειώνονται κατὰ ἀλφαβητικὴ σειρὰ μὲ βάση τὸ γράμμα τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου ποὺ χρησιμοποιεῖται ὡς σύμβολό τους.

Ἐπειδὴ τὸ χειρόγραφο **L** ὡς ἀπόγραφο τοῦ **W** εἶναι *codex eliminandus*, σημείωσα στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τὶς γραφές του μόνο στὰ σημεῖα ποὺ παραδίδουν ὀρθότερη γραφὴ (προφανῶς *emendatio*) σὲ σχέση μὲ τὴν ἀντίστοιχη στὸ χειρόγραφο W. Ἐπίσης, δὲν σημείωσα τὶς γραφὲς τῶν χειρογράφων **Z** καὶ **Q**, ὅταν ταυτίζονται μὲ ἐκεῖνες τοῦ **P**, καὶ τὶς γραφὲς ποὺ παραδίδει τὸ **V**, παρὰ μόνον ὅπου διαφέρουν ἀπὸ τὶς γραφὲς τοῦ **M** ἢ ὅπου ὑπάρχει διόρθωση στὸ περιθώριο ($\mathbf{V^{mg}}$). Σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὸ χειρόγραφο **B**, σημείωσα τὶς γραφές του συστηματικὰ στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα, διότι, κατὰ τὴν ἄποψή μου, δὲν εἶναι ἀπόγραφο κάποιου ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα χειρόγραφα· ἔχει ὑποστεῖ σύμφυρση (*codex contaminatus*). Θεώρησα χρήσιμο

νὰ ἀναφέρω τὶς γραφὲς ποὺ παραδίδει, γιὰ να μπορέσει νὰ τοποθετηθεῖ σωστὰ στὸ στέμμα κωδίκων, σὲ περίπτωση ποὺ «ἀνακαλυφθεῖ» κάποιο, ἄγνωστο ἕως τώρα, νέο χειρόγραφο τῆς «πραγματείας», ποὺ ἐνδεχομένως θὰ σχετίζεται μὲ τὸν κώδικα B. Οἱ γραφὲς τῆς Aldina (**Ald.**) ἀναφέρονται ἐπίσης συστηματικὰ στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα ἀμέσως μετὰ τὰ χειρόγραφα, διότι ἡ Aldina ἐπέχει ἀξία χειρογράφου (*instar codicis*). Γιὰ νὰ μὴ διογκώσω ὅμως τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα μὲ ὑπερβολικὲς λεπτομέρειες, δὲν σημείωσα ὅλες τὶς ἰδιαίτερες γραφὲς ἢ παραλείψεις τῶν χειρογράφων καὶ τῆς Aldina, παρὰ μόνον αὐτὲς ποὺ ἔκρινα ὡς πιὸ σημαντικές. Κάποιες ἐπιπλέον γραφὲς ἀναφέρονται στὴν παρούσα Εἰσαγωγὴ στὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ κάθε χειρογράφου (διαχωριστικὰ λάθη).

Οἱ «παλαιὲς» μεταφράσεις (ἀραβική, λατινική) ἀκολουθοῦν στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τὰ χειρόγραφα μὲ χρονολογικὴ σειρά (συνεπῶς πρῶτα ἡ ἀραβικὴ καὶ στὴ συνέχεια ἡ λατινική). Σχετικὰ μὲ τὴν ἀραβικὴ μετάφραση (**Ar.**), ἡ ὁποία ἔχει μεταφραστεῖ στὰ γερμανικά, οἱ γραφές της δὲν ἀναφέρονται στὰ σημεῖα ὅπου ὁ Ḥubaiš παρέφρασε τὸ ἑλληνικὸ κείμενο ἢ ὅπου εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξαχθοῦν συμπεράσματα γιὰ τὸ ἑλληνικὸ κείμενο λόγω τῆς διαφορετικῆς σύνταξης καὶ διατύπωσης στὴν ἀραβικὴ γλώσσα. Οἱ λέξεις τῆς γερμανικῆς μετάφρασης ποὺ βρίσκονται σὲ παρένθεση, βρίσκονταν σὲ παρένθεση καὶ στὴ μετάφραση τοῦ Biesterfeldt, ἐκτὸς ἐὰν προηγεῖται *sc.* (= *scilicet*), ὅπου χάριν σαφηνείας προσθέτω στὴν παρένθεση μία ἢ περισσότερες λέξεις ἀπὸ τὴ μετάφραση τοῦ Biesterfeldt.

Ἐφόσον ἀποδείχθηκε ὅτι ἡ μετάφραση ποὺ παραδίδεται στὸ χειρόγραφο τοῦ Meshed ($\mathbf{Ar^{M}}$) εἶναι κατ' οὐσίαν ἡ ἴδια μὲ τὴ μετάφραση τοῦ Ḥubaiš (Ar.) μὲ κάποιες ἐπιπλέον διορθώσεις, σημειώνω στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα μόνον τὰ σημαντικότε-

ρα σημεῖα τῆς Ar^{M} ὅπου οἱ δύο ἐκδοχὲς τῆς ἀραβικῆς μετά-
φρασης (Ar. καὶ Ar^{M}) διαφέρουν. Ὑπενθυμίζω βέβαια ὅτι δὲν
συμβουλεύθηκα ὁλόκληρο τὸ κείμενο τῆς Ar^{M}, ἀλλὰ μόνον
ἑβδομήντα χαρακτηριστικὰ σημεῖα του, προσεκτικὰ ἐπιλεγ-
μένα, τὰ ὁποῖα ὅμως θεωρῶ ὅτι ἦταν ἀρκετὰ γιὰ νὰ καταλή-
ξω σὲ ἀσφαλὴ συμπεράσματα. Σχετικὰ μὲ τὴν ἀραβικὴ ἐπιτο-
μὴ (**Ar^{C}**) τῆς «πραγματείας», ἐφόσον ἀποδείχθηκε ὅτι ἔγινε μὲ
βάση τὴν ἀραβικὴ μετάφραση στὴ διορθωμένη της ἐκδοχή,
ἀναφέρω τὶς γραφές της σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση μόνον στὰ
σημεῖα ὅπου διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὶς γραφὲς τῆς ἀραβικῆς
μετάφρασης (Ar.). Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὰ παραθέματα τῆς
«πραγματείας» ὅπως τὰ παραδίδει ὁ Abū Saʿīd ibn Baḫtīšūʿ
(**Ar^{L}**).

Τέλος, ἡ λατινικὴ μετάφραση τοῦ Νικολάου ἀπὸ τὸ
Ρήγιο, ἡ μοναδικὴ ἀπὸ τὶς λατινικὲς μεταφράσεις ποὺ ἀξίζει
νὰ ἀναφέρεται συστηματικὰ στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα, σημειώ-
θηκε ὡς **Lat.** ὅπου ὑπῆρχε συμφωνία μεταξὺ τῶν μαρτύρων
της (χειρογράφου της Ἀκαδημίας τῆς Ἰατρικῆς στὸ Παρίσι
καὶ διαδοχικῶν ἐκδόσεων). Ὅπου παραδίδονται διαφορε-
τικὲς γραφές καὶ εἶναι ἄξιες ἀναφορᾶς, σημείωσα ὡς **$\mathrm{Lat}_{(\mathrm{M})}$** τὴ
γραφὴ τοῦ χειρογράφου καὶ **$\mathrm{Lat}_{(\mathrm{E})}$** τὴ γραφὴ τῶν ἐκδόσεων.

Γλωσσικὰ ζητήματα

Σχετικὰ μὲ τὴ χασμωδία, τὴν κράση, τὸ ἐφελκυστικὸ *ν*,
τὴν ἐπιλογὴ μεταξὺ τῶν τύπων *γιγν-/γιν-* ἢ *ξυν-/συν-*, ἐξέτα-
σα διεξοδικὰ τὶς γραφὲς τῶν χειρογράφων, ὅπως καὶ τὶς ἐπι-
λογὲς τῶν προηγούμενων ἐκδοτῶν τῆς «πραγματείας» ἢ
ἐκδοτῶν ἄλλων πραγματειῶν τοῦ Γαληνοῦ, καὶ κατέληξα στὰ
ἀκόλουθα συμπεράσματα:

Ὅσον ἀφορᾶ στὴ **χασμωδία**, φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν

«πραγματεία» ὅτι ὁ Γαληνὸς προσπαθοῦσε νὰ τὴν ἀποφεύγει
μὲ τὴ χρησιμοποίηση διπλῶν τύπων γιὰ κάποιες λέξεις
(*ἐθέλω/θέλω*, *ἕνεκεν/ἕνεκα*, *μέχρι/μέχρις* ...) ἀναλόγως μὲ τὶς
λέξεις ποὺ προηγοῦνταν ἢ ἔπονταν ἢ πιὸ συχνὰ μὲ ἐκτεταμέ-
νη χρήση ἔκθλιψης[180]. Ἂν ὁ κώδικας W ἢ ἡ Aldina ἢ τὰ
περισσότερα χειρόγραφα παραδίδουν ὀρθὲς γραφὲς ποὺ
θεραπεύουν τὴ χασμωδία, τὶς προτιμῶ (βλ. γιὰ παράδειγμα
κατωτέρω σελ. 81, 6). Ἐνίοτε ὅμως παραδίδεται χασμωδία
στὸ κείμενο ἀπὸ ὅλους τοὺς μάρτυρες τῆς ἄμεσης παράδο-
σης. Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς διατήρησα τὶς γραφὲς τῶν χει-
ρογράφων ὡς ἔχουν, σημειώνοντας ἐκ παραλλήλου τὶς δια-
φορετικὲς γραφὲς στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα. Τὴν ἴδια τακτικὴ
ἀκολούθησα καὶ γιὰ τὸ **ἐφελκυστικὸ ν** –τὰ χειρόγραφα σὲ
γενικὲς γραμμὲς σέβονται τὴν εὐφωνία–, ὅπως ἐπίσης καὶ γιὰ
τὴν **κράση**, τὴν ὁποία χρησιμοποιοῦσε πολὺ συχνὰ ὁ Γαλη-
νός, ὅπως φαίνεται στὰ χειρόγραφα, ὅπου στὶς περισσότερες
περιπτώσεις ὅλα ἢ τὰ πιὸ ἀξιόπιστα ἀπὸ αὐτὰ παραδίδουν
τύπους μὲ κράση.

Στὰ χειρόγραφα ποὺ διασώζουν γαληνικὰ κείμενα,
παραδίδονται ἐνίοτε διαφορετικοὶ τύποι γιὰ τὶς ἴδιες λέξεις.
Ἔτσι γιὰ τοὺς τύπους τῶν ρημάτων ***γίγ(ν)ομαι καὶ***
γι(γ)νώσκω, οἱ μαρτυρίες καὶ γιὰ τὴ μία μορφὴ τοῦ θέματος
καὶ γιὰ τὴν ἄλλη μοιράζονται καὶ μέσα στὸ ἴδιο τὸ χειρογρά-
φο. Ἐπειδὴ ὅμως στὴν ἐκδιδομένη πραγματεία οἱ περιπτώ-
σεις κατὰ τὶς ὁποῖες τὰ χειρόγραφα καὶ ἡ Aldina συμφωνοῦν
στὴ μορφὴ τοῦ θέματος *γιν-* εἶναι περίπου τριπλάσιες (15)
ἔναντι τῶν περιπτώσεων ὅπου ὑπάρχει συμφωνία γιὰ τὸ θέμα

180. *Galeni De foetum formatione* 44-45 (*CMG* V.3.3 Nickel).

γιγν- (6 περιπτώσεις), προτίμησα νὰ γενικεύσω τὴ γραφὴ *γιν*-
, θεωρώντας ὅτι τὸ θέμα *γιγν*- συνιστᾶ ἀρχαϊσμό. Σημείωσα
παρὰ ταῦτα στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τὶς διαφορετικὲς γραφὲς
τῶν χειρογράφων γιὰ τοὺς συγκεκριμένους τύπους. Ἐξαίρε-
ση ἀποτελοῦν τὰ παραθέματα ἀπὸ τὸν Πλάτωνα (10 σημεῖα)
ὅπου τὸ θέμα *γιγν*- κυριαρχεῖ εἴτε σὲ ὅλα τὰ χειρόγραφα καὶ
τὴν Aldina εἴτε στὰ πιὸ ἀξιόπιστα. Στὰ σημεῖα αὐτὰ γενίκευ-
σα τὴ γραφὴ σὲ *γιγν*-. Ὁμοίως σχετικὰ μὲ τοὺς τύπους ***συν-***
/ξυν-, μετὰ ἀπὸ προσεκτικὴ μελέτη, παρατήρησα ὅτι σχεδὸν
σὲ ὅλη τὴν «πραγματεία» ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἱπποκρατικὰ χωρία,
ὅπου βεβαίως ἐπικρατοῦν οἱ ἰωνικοὶ τύποι, τὰ χειρόγραφα
παραδίδουν *συν*-. Γενίκευσα συνεπῶς τὴ χρήση τοῦ τύπου
συν- παντοῦ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραθέματα τοῦ Ἱπποκράτους,
σημειώνοντας ὅμως παράλληλα στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τὶς
γραφὲς ποὺ δὲν υἱοθέτησα.

Τὴ μεγαλύτερη δυσκολία ἀντιμετώπισα στοὺς **διαλεκτι-**
κοὺς τύπους τῶν παραθεμάτων τοῦ Ἱπποκράτους, διότι
ἀκόμη καὶ τὰ ἴδια τὰ ἱπποκρατικὰ χειρόγραφα παρουσιά-
ζουν πολὺ μεγάλες διαφορὲς μεταξύ τους στοὺς τύπους ποὺ
παραδίδουν γιὰ τὶς ἴδιες λέξεις. Ἀφοῦ μελέτησα ἐκδόσεις
ἱπποκρατικῶν κειμένων καὶ τὶς ἐπιλογὲς ἄλλων ἐκδοτῶν τοῦ
Γαληνοῦ, ἐντόπισα τὰ σημεῖα στὰ ὁποῖα συμφωνοῦν ὅλα τὰ
χειρόγραφα καὶ ἡ Aldina. Στὴ συνέχεια ἐναρμόνισα τὶς
ὑπόλοιπες γραφὲς μὲ βάση τὰ σημεῖα συμφωνίας εἴτε ὅλων
εἴτε τῶν περισσοτέρων ἢ πιὸ ἀξιόπιστων χειρογράφων, εὐνο-
ώντας τὶς γραφὲς ἐκεῖνες ποὺ ἔμοιαζαν περισσότερο «ἱππο-
κρατικές», διέσωζαν δηλαδὴ τοὺς ἰωνικοὺς τύπους, γιὰ παρά-
δειγμα *γιν*- ἀντὶ γιὰ *γιγν*-, *ἐς* ἀντὶ γιὰ *εἰς*, *ξυν*- ἀντὶ γιὰ *συν*-
καὶ τοὺς ἀσυναίρετους τύπους.

Τέλος, στὰ σημεῖα ὅπου ἡ Aldina παραδίδει ἰσοδύναμες
γραφὲς μὲ τὰ χειρόγραφα, προτίμησα τὶς γραφὲς τῶν χειρο-

γράφων. Εὐνοήθηκαν οἱ γραφὲς τῆς Aldina ὅπου συμφωνοῦν
μὲ τὴν ἀραβική (σὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ σημεῖα αὐτὰ καὶ μὲ τὴ λατι-
νική) μετάφραση καὶ εἶναι βεβαίως ὀρθές. Στὴν ἀποκατάστα-
ση τῶν παραθεμάτων ἄλλων συγγραφέων, ἐφόσον κατὰ τὴν
ἄποψή μου, ἡ ἀραβικὴ μετάφραση παρουσιάζει ἐνίοτε μία
τάση νὰ ἀποκαθιστᾶ τὸ ἀρχικὸ κείμενο τῶν συγγραφέων
αὐτῶν καὶ συνεπῶς νὰ ἀπομακρύνεται ἐνδεχομένως ἀπὸ τὴ
γραφίδα τοῦ Γαληνοῦ, δὲν ἀξιολόγησα τὶς γραφές της ἐκ προ-
οιμίου ὡς ἰδιαίτερα σημαντικὲς παρὰ μόνον ὅπου συμφωνοῦν
καὶ μὲ τὴ λατινικὴ μετάφραση, ἡ ὁποία εἶναι πιὸ πιθανὸν νὰ
διασώζει τὴ γραφὴ τοῦ προτύπου της ὡς εἶχε στὰ συγκεκρι-
μένα σημεῖα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ – ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΣ
(σὲ χρονολογικὴ σειρά)

Bonardus D., *Galeni Opera omnia*, Venetiis, P. Pinciusi, 1490, I, 117^{v}-120^{v}.

Opizo J.B., *Γαληνοῦ ἅπαντα. Galeni opera omnia. Γαληνοῦ Α΄. Galeni librorum pars prima...*, Venetiis, in aedibus Aldi et Andrea Asulani, 1525, I, 168^{r}-171^{v}.

Campegius S., *Opera omnia...sexta impressio. Annotationes seu lima in Galeni Opera per Symphorianum Campegium*, Lugduni, 1528, 230^{r}-233^{v}.

Guinterius Anternacus I., *Claudii Galeni Pergameni libri tres. Primus, de Facultatum naturalium substantia. Secundus, quod animi mores, corporis temperaturam sequuntur. Tertius, de propriorum animi cuiusque affectuum cognitione et remedio,* Parisiis, apud Simonem Colinaeum, 1528, 1^{r}-19^{v}.

Camerarius J. - Fuchs L. - Gemusaeus H., *Γαληνοῦ ἅπαντα. Galeni Pergameni summi semper viri quique primus artem medicinae universam ... Opera omnia*, Basileae, apud A. Cratander, J. Hervagius, J. Bebel, 1538, I, 344-351.

Montanus J., *Galeni Prima classis humani, corporis originem, formationem, dissectionem, temperaturam, facultates,...*, Venetiis, Juntae, 1541, I, 310^{r}-315^{r}.

Ricci A., *Galeni operum omnium sectio prima. Illustriores... Augustino Ricco...*, Venetiis, 1541, 331-359.

Rasarius J. B., *Galeni omnia quae extant...Io. Baptistae Rasarii*

emendata ..., Venetiis, apud Vincentium Valgrisium, 1562, I, 9v-14r.

Morellus F., *Ἱπποκράτους περὶ τῶν φαρμάκων καθαιρόντων. Hippocratis de pharmacis purgantibus libellus... Fed. Morellus... latine vertit et notis illustravit. Acessit Galeni Corollarium hactenus ineditum e Bibliotheca Regia eodem interprete*, Lutetiae, apud Federicum Morellum, 1617, 37-47.

Chartier R., *Operum Hippocratis Coi et Galeni Pergameni, medicorum omnium principum*, Lutetiae Parisiorum, apud J. Villery, 1639, V, 444-461.

Goulston Th., *Κλαυδίου Γαληνοῦ Περγαμηνοῦ τῶν σωζομένων τινά. Claudii Galeni opuscula varia a viro clarissimo D. Theodoro Goulstono* ..., Londini, sumptibus P. Stephani et C. Meredith, 1640, 216-247.

Kühn C.G., *Claudii Galeni Opera omnia*, Leipzig, Knobloch, 1822, IV, 767-822 (ἀνατ. Hildesheim, 1964).

Müller I., *Specimina novae editionis libri Galeniani qui inscribitur* Ὅτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἕπονται, Univ. Progr. Erlangen, I-III, 1880-1886.

SM II= *Scripta Minora* II = Müller I., *Claudii Galeni Pergameni Scripta Minora*, Leipzig, Teubner, 1891, II, 32-79 (ἀνατ. Amsterdam, Hakkert, 1967).

Le Bon J., *Galien. Que les meurs de l'âme suyvent la température du corps*. Interprété par J. Le Bon, Paris, P. Gaultier, 1557.

Persona G.B., *In Galeni librum cui titulus est* Quod animi mores corporis temperiem sequuntur *commentarius singularis*, Bergomi, typis C. Venturae, 1602.

Daremberg Ch., *Œuvres anatomiques, physiologiques et médicales de Galien*, 2 τ., Paris, Baillère, 1854-1856.

Brock A.J., *Greek Medicine: being extracts illustrative of medical writers from Hippocrates to Galen*, E. Barker, London-J.M. Dent, Toronto-E.D. Nutton, New York, 1929.

Hauke E., «Galen: Daß die Vermögen der Seele eine Folge der Mischungen des Körpers sind», *Abhandlungen zur Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften* 21, Berlin, 1937.

García Ballester L., *Alma y enfermedad en la obra de Galeno.* Traduccion y commentario del escrito *Quod animi mores corporis temperamenta sequantur*, Valencia, Catedra de Historia de la Medicina, Granada, 1972.

Biesterfeldt H.H., «Galens Traktat, daß die Kräfte der Seele den Mischungen des Körpers folgen», *Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes* 40, 4, Wiesbaden, F. Steiner, 1973.

Garofalo I. - Vegetti M., *Opere scelti di Galeno*, Turin, UTET, 1978.

Van der Elst R. - Daremberg Ch., *Galien. Traité des passions de l'âme et de ses erreurs suivi de* 'Que les moeurs de l'âme suivent les tempéraments du corps'. Traduction française avec introduction, notes, commentaire et lexique. Nouvelle préface de J. Pigeaud, Clichy, G.R.E.C., 1993.

Barras V. - Birschler T. - Morand A.-F., *Galien: L'âme et ses passions: Les passions et les erreurs de l'âme. Les facultés de l'âme suivent les tempéraments du corps.* Introduction, traduction et notes. Préface de J. Starobinski, Paris, Les Belles Lettres, 1995.

Singer P.N., *Galen Selected Works*, Oxford-New York, Oxford University Press, 1997.

Zaragoza Gras, J., *Sobre las facultades naturales. Las facultades del alma siguen los temperamentos del cuerpo*, Madrid, Ed. Gredos, 2003.

ΚΕΙΜΕΝΑ

Ἀριστοτέλης

Louis P., *Aristote Les Parties des animaux*, Paris, Les Belles Lettres, 1956.
Louis P., *Aristote L'Histoire des animaux*, 3 τ., Paris, Les Belles Lettres, 1964-1969.

Γαληνός

Boudon-Millot V., *Galien*. Tome I. *Introduction générale. Sur l'ordre de ses propres livres. Sur ses propres livres. Que l'excellent médecin est aussi philosophe*, Paris, Les Belles Lettres, 2007.
Boudon V., *Galien*. Tome II. *Exhortation à l'étude de la médecine. Art médical*, Paris, Les Belles Lettres, 2000.
Boudon-Millot V. - Jouanna J. - Pietrobelli A., *Galien*. Tome IV. *Ne pas se chagriner*, Paris, Les Belles Lettres, 2010.
Garofalo I. - Debru A., *Galien*. Tome VII. *Les Os pour les débutants - L'Anatomie des muscles*, Paris, Les Belles Lettres, 2005.
Garofalo I. - Debru A., *Galien*. Tome VIII. *L'Anatomie des nerfs. L'Anatomie des veines et des artères*, Paris, Les Belles Lettes, 2008.
Kühn = Kühn C.G., *Claudii Galeni Opera omnia*, 20 τ. (οἱ τ. XVII καὶ XVIII διπλοί), Leipzig 1821-1833 (ἀνατ. Hildesheim, 1964-1965).
Mewaldt I., Helmreich G., Westenberger I., *Galeni In Hippocratis De natura hominis: in Hippocratis De victu acutorum; De diaeta Hippocratis in morbis acutis*, *CMG* V.9.1, Lipsiae et Berolini, in aedibus B.G. Teubneri, 1914.
Nickel D., *Galeni De foetuum formatione*, *CMG* V 3.3, Berlin, Akademie-Verlag, 2001.
Nutton V., *Galen On my own Opinions*, *Galeni de propriis placitis CMG* V 3.2, Berlin, Akademie-Verlag, 1999.

Petit C., *Galien*. Tome III. *Le médecin. Introduction*, Paris, Les Belles Lettres, 2009.
SM = *Scripta Minora* = Marquardt I., Müller I., Helmreich G., *Claudii Galeni Pergameni Scripta Minora*., Rec. I. Marquardt, I. Müller, G. Helmreich, 3 τ., Leipzig, Teubner, 1884-1893 (ἀνατ. Amsterdam, Hakkert, 1967).

Θέογνις

Carrière J., *Théognis. Poèmes élégiaques*, Paris, Les Belles Lettres, 1948.

Ἡράκλειτος

Diels H., *Die Fragmente der Vorsokratiker*. Neunte Auflage Herausgegeben von Walther Kranz, Dublin, Weidmann, I, 1960.

Ἱπποκράτης

Littré E., *Oeuvres complètes d'Hippocrate*, II, Paris, 1840 (ἀνατ. Amsterdam, Hakkert, 1961).
Jouanna J., *Hippocrate Airs, Eaux, Lieux*, Paris, Les Belles Lettres, 1996.

Ὅμηρος

Bérard V., *Homère Odyssée*, 3 τ., Paris, Les Belles Lettres, 1955-1956^2.

Ὀρειβάσιος

Raeder I., *Oribasii Collectionum medicarum reliquiae*, IV. *Libri XLIX, Libri incerti, Eclogae medicamentorum, Index, CMG* VI 2.2., Leipzig, Berlin, 1933 (ἀνατ. Amsterdam, Hakkert, 1964).

Πλάτων

Burnet I., *Platonis Opera*. Tetralogiam IX definitiones et spuria continens, Oxonii, e typographeo Clarendoniano, V, 1959.

Rivaud A., *Platon œuvres complètes*. Tome X. *Timée - Critias*. Cinquième tirage revu et corrigé, Paris, Les Belles Lettres, 1970.

Ποσειδώνιος

Edelstein L. - Kidd I.G., *Posidonius*, 4 τ., Cambridge, New York, Cambridge University Press, 1972-1999.

Theiler W., *Poseidonios. Die Fragmente* Bd. 1. *Texte*, Bd. 2 *Erläuterungen*, Berlin, W. De Gruyter, 1982.

Σούδα

Adler A., *Lexicographi Graeci*, Vol. I. *Suidae lexicon*, Leipzig, 1928 (ἀνατ. Stuttgart, B. G.Teubner, 1967).

ΜΕΛΕΤΕΣ

Anawati G.C. - Iskandar A. Z., «Ḥunayn ibn Isḥāq» στὸ Gillispie Ch. C. (ἐκδ.), *Dictionary of Scientific Biography*, New York, Charles Scribner's Sons, XV, Suppl. I, 230-249.

Bardong K., «Beiträge zur Hippokrates-und Galenforschung», *NAWG* 7, 1942, 577-640.

Bazou A., «L'influence du traité de Galien *Ὅτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν αἱ τὰς ψυχῆς δυνάμεις ἕπονται* (*Que les facultés de l'âme suivent les tempéraments du corps*) aux écrivains postérieurs», *Πρακτικὰ τοῦ ΙΑ' Διεθνοῦς Συνεδρίου Κλασσικῶν Σπουδῶν (FIEC)*, Ἀθῆναι, 2001, τ. 1, 108-120.

Beguin D., «L'édition Goulston et les prétendus manuscrits perdus de Galien», *RHT* 19, 1989, 341-349.

Bergsträsser G., «Ḥunain ibn Isḥāq über die syrischen und arabischen Galen Übersetzungen», *Abhandlungen für die*

Kunde des Morgenlandes, 17, 2, Leipzig, 1925 (ἀνατ. στὸ *Islamic Medicine. Galen in the Arabic Tradition* [*Texts and Studies* I, collected and reprinted by F. Sezgin], Frankfurt am Main, Institute for the History of Arabic-Islamic Science, 18, 1996, 185-306).

———, «Neue Materialen zu Ḥunain ibn Isḥāq's Galen-Bibliographie», *Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes*, 19, 2, Leipzig, 1932 (ἀνατ. στὸ *Islamic Medicine. Galen in the Arabic Tradition* [*Texts and Studies* II, collected and reprinted by F. Sezgin], Frankfurt am Main, Institute for the History of Arabic-Islamic Science, 19, 1996, 1-106.

Biedl A., «Der Handschriftenschreiber Ioannes Skytariotes», *BZ* 38, 1938, 96-98.

Biesterfeldt H.H., Βιβλιοκρισία τοῦ F. Klein-Franke, *Über die Heilung der Krankheiten der Seele und des Körpers*, Beyrouth [*Recherches*, N.S., *Orient Chrétien*, IV], 1977 στὸ *Bibliotheca orientalis* XXXVIII, 5/6, Sept.-Nov. 1981, 766-773.

———, «Ǧālīnūs Qwuā n-nafs. Zitiert, adaptiert, korrigiert», *Der Islam* 63, 1986, 119-136.

Boudon V., «L'apport des sources arabes à la biographie de Galien», στὸ Ph. Brunet and M.-P. Noël, *Vies anciennes d'auteurs grecs: Mythe et biographie* [*Archipel Egéen* 1994-1995, N.S. 1],Tours, 1998, 61-79.

———, «Deux manuscrits médicaux arabes de Meshed (Rida tibb 5223 et 80): nouvelles découvertes sur le texte de Galien», *CRAI* avril-juin 2001, fasc. II, 1197-1222.

———, «Galen's On my own books: new material from Meshed Rida, tibb 5223», στὸ V. Nutton (ἐκδ.), *The unknown Galen* [*BICS* Suppl. 77], London, Institute of Classical Studies, 2002, 9-18.

Bowersock G.W., *Greek Sophists in the Roman Empire*, Oxford, Clarendon Press, 1969.

Briquet C.M., *Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du*

papier dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600. 4 τ., New York, Hacher Art Books, 1966[2].

Brunt P.A., «The Bubble of the Second Sophistic», *BICS* 39, 1994, 25-52.

Chauvet E., *Mémoire sur le traité de Galien intitulé Que les meurs de l'âme suivent le tempérament du corps*, Caen, A. Hardel, 1857.

Cobet C.G., «Ad Galenum», *Mnemosyne* N.S. IX, 1881, 445-448.

———, «Ad Galenum», *Mnemosyne* N.S. X, 1882, 178-192.

Daremberg Ch., *Rapport adressé à M. le Ministre de l'Instruction publique*, Paris, le 15 avril 1845 [*Mélanges* 90, Histoire de la Médecine (A-F)].

Degen R.J., «Galen im Syrischen: eine Übersicht über die syrische Überlieferung der Werke Galens», στὸ V. Nutton (ἐκδ.), *Galen: Problems and Prospect. A Collection of Papers submitted at the 1979 Cambridge Conference*, London, Wellcome Institute for the History of Medicine, 1981, 131-166.

De Gregorio G., *Il copista greco Manouel Malaxos, studio biografico e paleografico-codicologico*, Città del Vaticano, 1991.

De Lacy Ph., «Galen's Platonism», *AJP* 93, 1972, 27-39.

———, «The Third Part of the Soul», στὸ P. Manuli - M. Vegetti (ἐκδ.), *Le opere psicologiche di Galeno*. Atti del terzo colloquio galenico internazionale (Pavia, 10-12 settembre 1986), Napoli, Bibliopolis, 1988, 43-64.

Diels H., «Die Handschriften der antiken Ärzte, I. Hippocrates und Galenos II. Die übrigen griechischen Ärzte außer Hippokrates und Galenos», *Abhandlungen der Königlichen Preussischen Akademie der Wissenschaften*, Phil-Hist. Klasse 1905-1906. «Ester Nachtrag zu die Handschriften», *Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften*, Phil-hist. Klasse 1907-1908.

Donini P., *Tre studi sull' aristotelismo nel II secolo d.C.*, Turin, Paravia, 1974.

———, «Motivi filosofici in Galeno», *PP* 1989, XXXV, 333-370.

———, «Galeno e la filosofia», *ANRW* 36.5, 1992, 3484-3504.

Durling R..J, «A Chronological Census of Renaissance Editions and Translations of Galen», *JWCI* 24, 1961, 230-305.

———, «Prepositional idiom in Galen», *Glotta* 1986, LXIV, 24-30.

———, *A Dictionary of Medical Terms in Galen*, Leiden, E.J. Brill, 1993.

Endress G. - Gutas D., *A Greek and Arabic Lexicon. Materials for a Dictionary of the Mediaeval Translations from Greek into Arabic* [*Handbuch der Orientalistik*, I.xi], Leiden, E.J. Brill, 1992-.

Evans E.C., «Galen the Physician as Physiognomist», *TAPhA* 76, 1945, 287-298.

Fichtner G., *Corpus Galenicum. Verzeichnis der galenischen und pseudogalenischen Schriften*. Erweiterte und verbesserte Ausgabe, Tübingen, Institut für Ethik und Geschichte der Medizin, 2004.

Frede M., «On Galen's Epistemology», στὸ V. Nutton (ἐκδ.), *Galen: Problems and Prospects. A Collection of Papers submitted at the 1979 Cambridge Conference*, London, Wellcome Institute for the History of Medicine, 1981, 65-86 (ἀνατ. στὸ M. Frede, *Essays in Ancient Philosophy*, Oxford 1987, 279-298).

Gamillscheg E. - Harlfinger D., *Repertorium der greichischen Kopisten 800-1600*, 2A: *Handschriften aus Bibliotheken Frankreichs und nachtrage zu den Bibliotheken Grossbritanniens*, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1989.

Gamillscheg E. - Harlfinger D. - Eleuteri P., *Repertorium der griechischen Kopisten 800-1600*, 3A: *Handschriften aus Bibliotheken Roms mit der Vatican*, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1997.

García Ballester L., «La 'psique' en el somaticismo médico de la Antiqüedad: l'actitud de Galeno», *Episteme* 1969, 3, 195-209.

———, «L'utilización de Platon y Aristóteles en los escritos tardios de Galeno», *Episteme* 1971, 5, 112-120.

———, *Galeno en la sociedad y en la ciencia de su tiempo (c.130-c.200 d.C.)*, Madrid, Guadarrama, 1972.

———, «Soul and body: disease of the soul and disease of the body in Galen's medical thought», στὸ P. Manuli - M. Vegetti (ἐκδ.), *Le opere psicologiche di Galeno*. Atti del terzo colloquio galenico internazionale (Pavia, 10-12 settembre 1986), Napoli, Bibliopolis, 1988, 117-152 (ἀνατ. στὸ L. García Ballester, *Galen and Galenism: Theory and Medical Practice from Antiquity to the European Renaissance*, Ashgate Variorum, 2002, κεφ. III).

Hankinson R. J., «Galen's Philosophical Eclecticism», *ANRW* 36.5, 1992, 3505-3522.

———, *The Cambridge Companion to Galen*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008.

Ielo M., «Nicola Deoprepio. Un greco traduttore di Ippocrate e Galeno presso la corte di Roberto d'Angiò», *Παρνασσός* LV, 1991, 353-356.

Ieraci Bio A.M., «Galeno e la concezione del medico», στὸ U. Criscuolo (ἐκδ.), *Ταλαρίσκος. Studia graeca a Antonio Garzya sexagenario a discipulis oblata*, Napoli, M. D'Auria, 1987, 147-163.

———, «Sulla concezione del medico pepaideumeno in Galeno e nel tardoantico», στὸ J.A. López Férez (ἐκδ.), *Galeno: Obra, pensamiento e influencia*. (Coloquio internacional celebrado en Madrid 22-25 de Marzo de 1988), Madrid, UNED, 1991, 133-151.

Ilberg V. J., «Über die Schriftstellerei des Klaudios Galenos», *RhM* 47, 1892, 489-514.

———, «Über die Schriftstellerei des Klaudios Galenos», *RhM* 51, 1896, 165-196.

Irigoin J., *Règles et recommandations pour les éditions critiques: série grecque*, Paris, Les Belles Lettres, 1972.

———, «Hippocrate, Galien et quelques autres médecins grecs», *ACF 1988-1989*, LXXXIX, Paris, 1989, 585-603 (ἀνατ. στὸ J. Irigoin, *Tradition et critique des textes grecs*, Paris, Les Belles Lettres, 1997, 211-236).

———, «Les traductions arabes de traités médicaux grecs et leurs différents types de sources», στὸ A. Garzya (ἐκδ.), *Tradizione e ecdotica dei testi medici tardoantichi e bizantini*. Atti del I Convegno Internazionale (Anacapri, 29-31 October, 1990), Napoli, M. D'Auria, 1992, 147-155 (ἀνατ. στὸ J. Irigoin, *La tradition des textes grecs. Pour une critique historique* [*L'âne d'or*], Paris, Les Belles Lettres, 2003, 405-416).

Jacquart D. - Micheau F., *La médecine arabe et l'Occident médiéval*, Paris, Maisonneure et Larosse, 1990.

Jouanna J. - Boudon V., «Présentation du projet d'édition de Galien dans la Collection des Universités de France», *BAGB* 1993, 2, 101-135.

Klein-Franke F., *Über die Heilung der Krankheiten der Seele und des Körpers*, Beyrouth [*Recherches*, N.S., *Orient Chrétien*, IV], 1977.

Kollesch J., «Galen und seine ärztlichen Kollegen», *Das Altertum* 1965, XI, 47-53.

———, «Galen und die Zweite Sophistik», στὸ V. Nutton (ἐκδ.), *Galen: Problems and Prospects, A Collection of Papers submitted at the 1979 Cambridge Conference*, London, Wellcome Institute for the History of Medicine, 1981, 1-11.

Kollesch J. - Nickel D., «Bibliographia Galeniana. Die Beiträge des 20. Jahrhunderts zur Galenforschung», *ANRW* II. 37. 2, Berlin, 1994, 1351-1420.

Lloyd G.E.R., «Scholarship, authority and argument in Galen's *Quod animi mores*» στὸ P. Manuli - M. Vegetti (ἐκδ.), *Le opere*

psicologiche di Galeno. Atti del terzo colloquio galenico internazionale (Pavia, 10-12 settembre 1986), Napoli, Bibliopolis, 1988, 11-42.

Mani N., « Die griechische Editio princeps des Galenos (1525), ihre Entstehung und ihre Wirkung», *Gesnerus* 13, 1956, 29-52.

Meyerhof M., «Les versions syriaques et arabes des écrits galéniques», *Byzantion* 3, 1926, 33-51 (ἀνατ. στὸ *Islamic Medicine. Galen in the Arabic Tradition. Texts and Studies* III, collected and reprinted by F. Sezgin, Frankfurt am Main, Institute for the History of Arabic-Islamic Science, 20, 1996, 41- 59.

——, «New light on Ḥunain ibn Isḥāq and his period», *Isis* 8, 1926, 685-724 (ἀνατ. στὸ *Islamic Medicine. Galen in the Arabic Tradition. Texts and Studies* III, collected and reprinted by F. Sezgin, Frankfurt am Main, Institute for the History of Arabic-Islamic Science, 20, 1996, 1- 40).

Mewaldt J., «Galenos 2», *RE* 7, 1, Stuttgart, 1910, 578-591.

Micheau F., «Mécènes et médecins à Bagdad au IIIe/IXe siècle: Les commanditaires des traductions de Galien par Ḥunayn ibn Isḥāq», στὸ D. Jacquart (ἐκδ.), *Les voies de la science grecque. Etudes sur la transmission des textes de l'Antiquité au dix-neuvième siècle*, Ecole Pratique des Hautes Etudes, IVe section [*Hautes études médiévales et modernes* 78], Genève, Droz, 1997, 147-179.

Mondrain B., «La constitution de corpus d'Aristote et de ses commentateurs aux XIIIe-XIVe siècles», *Codices Manuscripti* 29, 2000, 11-33.

Moraux P., «Galien et Aristote», στὸ F. Bossier - G. Maertens - W. Vanhamel - D. Verhelst - A. Welkenhuysen - C. Laga (ἐκδ.), *Images of Man in Ancient and Medieval Thought*, Leuven, 1976, 127-146.

——, «Galien comme philosophe: la philosophie de la nature», στὸ V. Nutton (ἐκδ.), *Galen: Problems and Prospects. A Collection of Papers submitted at the 1979 Cambridge Conference*, London, Wellcome Institute for the History of Medicine, 1981, 87-116.

——, «Galen and Aristotle's *De partibus animalium*», στὸ A. Gotthelf (ἐκδ.), *Aristotle on Nature and Living Things. Philosophical and Historical Studies Presented to David M. Balme on his seventieth Birthday*, Pittsburgh - Bristol, Mathesis Publications. Inc. - Bristol Classical Press, 1985, 327-344.

——, *Galien de Pergame. Souvenirs d'un médecin*, Paris, Les Belles Lettres, 1985.

Müller I. von, «Galen als Philologe», *BPW* 11, 25, 1891, 799-800.

Nancel N., *De immortalitate animae, velitatio adversus Galenum*, Parisiis, 1587.

Nutton V., *Karl Gottlob Kühn and his Edition of the Works of Galen: A Bibliography*, Oxford Microform Publications Ltd., 1976.

——, «A forgotten manuscript of Galenus latinus», *Studia Codicologica* TU 124, Berlin, 1977, 331-340.

—— (ἐκδ.), *Galen: Problems and Prospects. A Collection of Papers submitted at the 1979 Cambridge Conference*, London, Wellcome Institute for the History of Medicine, 1981.

——, «Galen in the Eyes of his Contemporaries», *BHM* 58, 3, 1984, 315-324 (ἀνατ. στὸ V. Nutton, *From Democedes to Harvey*, London, Variorum Reprints, 1988, κεφ. III).

——, *John Caius and the Manuscripts of Galen* [*Proceedings of the Cambridge Philological Society*. Supplementary vol. 13], Cambridge, Cambridge University Press, 1987.

——, «The Galenic Codices of Theodore Goulston», *RHT* 22, 1992, 259-268.

——, «Galen ad multos annos», *Dynamis*, 15, 1995, 25-40.

——, «In defence of Kühn», στὸ V. Nutton (ἐκδ.), *The unknown Galen* [*BICS* Suppl. 77], London, Institute of Classical Studies, 2002, 1-7.

——— (ἐκδ.), *The Unknown Galen* [*BICS* Suppl. 77], London, Institute of Classical Studies, 2002.
———, *Ancient Medicin*, London-New York, Routledge, 2004.
———, «The Manuscripts of the Latin Galen and a Quotation from De humoribus», στὸ V. Boudon-Millot, Al. Guardasole, C. Magdelaine (ἐκδ.), *La science médicale antique. Nouveaux regards. Etudes réunies en l'honneur de Jacques Jouanna*, Paris, Beauchesne, 2008, 339-352.
Palau A., «Les copistes de Guillaume Pellicier, évêque de Montpellier (1490-1567)», *Scrittura e civiltà* 10, 1986, 199-237.
Perosa A., «Codici di Galeno postillati dal Poliziano», στὸ V. Barca et al., *Umanesimo e Rinascimento. Studi offerti a Paul Oskar Kristeller*, Firenze, Olschki, 1980, 75-109.
Pesenti G., «Frammenti monacensi di Galeno», *Rendiconti del Reale Istituto Lombardo di Scienze e Lettere* ser. II, 53, 1920, 586-590.
Riese W., «La pensée morale de Galien», *RPhF* 153, 1963, 331-346.
Ritter H. - Walzer R., «Arabische Übersetzungen griechischer Ärzte in Stambuler Bibliotheken», *SPAW* 26, Berlin 1934, 801-846 (= *Islamic Medicine. Galen in the Arabic Tradition. Texts and Studies* IV, collected and reprinted by F. Sezgin, Frankfurt am Main, Institute for the History of Arabic-Islamic Science, 21, 1996, 1-47).
Scarborough J., «The Galenic Question», *SA* 65, 1981, 1-31.
Schlange-Schöningen H., *Die römische Gesellschaft bei Galen. Biographie und Socialgeschichte.* [*Untersuchungen zur antiken Literatur und Geschichte* 65], Berlin, New York, Walter de Gruyter, 2003.
Schöne H., «Verbesserungen zum Galentext», *SPAW* 15, 1924, 94-106.
Senzasono L., «Limiti del platonismo di Galeno», *Metalogicon* IX, 1, 1996, 9-90.
Sezgin F., *Geschichte des arabischen Schrifttums* III. *Medizin-*

Pharmazie-Zoologie-Tierheilkunde bis ca. 430 H., Leiden, E.J. Brill, 1970.
Singer P.N., «Aspects of Galen's Platonism», στὸ J.A. López Férez (ἐκδ.), *Galeno, obra, pensamiento e influencia* (Coloquio internacional celebrado en Madrid 22-25 de Marzo de 1988), Madrid, UNED, 1991, 41-55.
Σκιαδᾶς Ἀ. Δ., *Ἀρχαϊκὸς Λυρισμός* 2, Ἀθήνα, ἐκδ. Καρδαμίτσα, 1981.
Staden H. Von, «Galen and the 'Second Sophistic'», στὸ R. Sorabji, *Aristotle and after* [*BICS* Suppl. 68], London, Institute of Classical Studies, 33-55.
Steinschneider M., «Die arabischen Übersetzungen aus dem griechischen», *Archiv für Pathologische Anatomie und Physiologie und für Klinische Medizin* 124, XII, IV, 1891, 268-298 (ἀνατ. Graz 1960, 320-348).
Strohmaier G., «Ḥunain b. Isḥāḳ al-ʿIbādī», *EI*, new ed., III, Leiden-London, 1971, 578-581.
———, «Der syrische und der arabische Galen», *ANRW* II, 37.2, Berlin, 1994, 1987-2017.
———, «The uses of Galen in Arabic Literature», στὸ V. Nutton (ἐκδ.), *The unknown Galen* [*BICS* Suppl. 77], London, Institute of Classical Studies, 2002, 113-120.
———, «La longévité de Galien et les deux places de son tombeau», στὸ V. Boudon-Millot - Al. Guardasole - C. Magdelaine (ἐκδ.), *La science médicale antique. Nouveaux regards. Etudes réunies en l'honneur de Jacques Jouanna*, Paris, Beauchesne, 2008, 393-403.
Temkin O., *Galenism. Rise and Decline of a Medical Philosophy*, New York, Ithaca/London, Cornell University Press, 1973.
Thorndike L., «Translations of Works of Galen from the greek by Niccolò da Reggio (c. 1308 -1345)», *Byzantina Metabyzantina* I, 1946, 213-235.
Ullmann M., *Die Medizin im Islam* [*Handbuch der Orientalistik*,

Erste Abt., Erg.-Bd. VI], Leiden-Köln, E. J. Brill, 1970.

Van Leersum E.C. - Martin W., *Miniaturen der lateinischen Galenos-Handschrift der kgl. öffentl. Bibliothek in Dresden, Db 92-93 in phototypischer Reproduktion*, Leiden, A.W. Sijthoff's Uiteever-M^{IJ}, 1910.

Vegetti M., «Modelli di medicina in Galeno», στὸ V. Nutton (ἐκδ.), *Galen: Problems and Prospects. A Collection of Papers submitted at the 1979 Cambridge Conference,* London, Wellcome Institute for the History of Medicine, 1981, 47-63.

———, «L'immagine del medico e lo statuto epistemologico della medicina in Galeno», *ANRW* II, 37.2, Berlin, 1994, 1672-1717.

———, «Galeno e la rifondazione della medicina», *Dynamis* 15, 1995, 67-101.

Veith I., «Galen's psychology», *Perspectives in Biology and Medicine* 4, 3, 1961, 316-323.

Vogel M. - Gardthausen V., «Die griechischen Schreiber des Mittelalters und der Renaissance», *Zentralblatt für Bibliothekswesen*, Beiheft 33, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1909 (ἀνατ. Georg Olms, Hildesheim, 1966).

Walzer R., «New Light on Galen's Moral Philosophy (from a recently discovered Arabic source)», *CQ* 43, 1949, 82-96 (ἀνατ. στὸ R. Walzer, *Greek into Arabic: Essays on Islamic Philosophy* [*Oriental Studies* 1], Oxford 1962, 142-163).

———, «A Diatribe on Galen», *HThR* 47, 1954, 243-254 (ἀνατ. στὸ R. Walzer, *Greek into Arabic: Essays on Islamic Philosophy* [*Oriental Studies* 1], Oxford 1962, 164-174).

Wilson N.G., «A Byzantine Miscellany: Ms. Barocci 131 described», *JÖB* 27, 1978, 157-179.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ

Bandini A.M., *Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Medicae Laurentianae*, II, Florentiae, 1768 (ἀνατ. Leipzig, 1961).

Capocci V., *Bybliothecae Apostolicae Vaticanae codices manu scripti recensiti. Codices barberiniani graeci*, I: *codices 1-163*, in Bybliotheca Apostolica Vaticana, 1958.

De Matthaei Chr. Fr., *Accurata codicum graecorum manuscriptorum bibliothecarum mosquensium Sanctissimae Synodi notitia et recensio*, I. *Bibliotheca Sanctissimae Synodi*, Lipsiae, 1805.

De Montfaucon B., *Bibliotheca Coisliana, olim Segueriana sive manuscriptorum omnium graecorum quae in ea continentur accurata descriptio...*, Parisiis, 1715.

Devreesse R., *Bibliothèque Nationale. Département des manuscrits. Catalogue des manuscrits grecs.* II. *Le fonds Coislin*, Paris, L'Imprimerie nationale, 1945.

Hardt I., *Catalogus codicum manuscriptorum graecorum Bibliothecae regiae bavaricae*, II, Münich, 1806.

Hunger H., *Katalog der griechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek*, I: *Codices historici, codices philosophici et philologici*, Wien, Georg Prachner Verlag, 1961.

Ἰακώβου Βατοπεδινοῦ Ἀρχιμ., *Ἡ ἐν Μόσχᾳ Συνοδικὴ βιβλιοθήκη τῶν χειρογράφων: ἐπιτομὴ τοῦ ἐπὶ ἀρχιμανδρίτου Βλαδημίρου ρωσσιστὶ ἐκδοθέντος καταλόγου τοῦ Τμήματος τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων τῆς ἐν τῷ Κρεμλίνῳ βιβλιοθήκης*, Moskva, 1896.

Maïer I., *Les manuscrits d'Ange Politien. Catalogue descriptif. Avec dix-neuf documents inédits en appendice*, Genève, Droz, 1965.

Martini E., *Catalogo di manoscritti greci esistenti nelle biblioteche italiane*, τ. 2. *Catalogus codicum Graecorum qui in Bibliotheca Vallicellana Romae adservatur*, Milano, Ulrico Hoelpi, 1902.

Omont H., *Inventaire sommaire des manuscrtits grecs de la Bibliothèque nationale et des autres bibliothèques de Paris et des départements* IV, Paris, Ernest Leroux, 1898.
Savva (Ἀρχιμ.), *Ukazatel' dlia obozreniia Moskovskoi Patriarshei (nyne Sinodal'noi biblioteki)*, Moskva 1858².
Schnorr von Carolsfeld, Fr. - Schmidt L., *Katalog der Handschriften der Königlichen Öffentlichen Bibliothek zu Dresden*, I, Leipzig, 1882.
Stevenson H. (senior), *Codices manuscripti graeci Reginae Svecorum et Pii Pp. II. Bibliothecae Vaticanae descripti*, praeside I.B. cardinali Pitra, Romae, ex Typographeo Vaticano, 1888.
Vladimir (Ἀρχιμ.), *Sistematicheskoe opisanie rukopisei Moskovskoi Sinodal'noi (Patriarshei) biblioteki Pt. I. Rukopisi grecheskiia*, Moskva, 1894.
Wendel C., «Die griechischen Handschriften der Provinz Sachsen» στὸ *Aufsätze fritz Milkau gewidmet*, Leipzig, 1921, 372-373.

TEXTUS

TABULA NOTARUM IN APPARATIBUS ADHIBITARUM

Codices

W	Vallicellanus B 93; s. XIV
L	Laurentianus gr. 56.15; s. XV
M	Monacensis gr. 109; s. XV
M¹	correctiones cod. Monacensis gr. 109 manu scriptoris
V	Vaticanus Reg. gr. 154; s. XV
B	Vindobonensis Phil. gr. 303; s. XVI
P	Parisinus Coisl. 336; s. XVI
Q	Mosquensis Sinod. gr. 260; s. XVI
Z	Zeitz: Stiftsbibliothek 66; s. XVI
codd.	codices omnes
Pol.	excerpta Politiani in cod. Monac. Lat. 807; a. 1491
Barb.	Vaticanus Barber. gr. 5; s. XVI

Translationes antiquae

Ar.	versio arabica Hubaishi; s. IX (secundum versionem Germanicam: H.H. Biesterfeldt, «Galens Traktat, daß die Kräfte der Seele den Mischungen des Körpers folgen», *Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes*, 40, 4, Wiesbaden, Franz Steiner, 1973)
Ar^{C}	lectiones compendii arabici cod. Cairoensis Taymūr, aḫlāq 290; s. XIV/XV
Ar^{M}	lectiones versionis arabicae cod. Meshed Rida ṭibb 5223, (s. XI) mihi communicatae a V. Boudon-Millot
Ar^{L}	citationes arabicae apud Abū Saʿīd ibn Baḫtīšūʿ; s. XI (secundum versionem Germanicam: F. Klein-Franke, *Über die Heilung der Krankheiten der Seele und des Körpers*, Beyrouth, 1977)
Lat.	Nicolai versio latina; s. XIV

Lat$_{(M)}$	Nicolai versio in codice Parisino Academiae Medicinalis 53 tradita; s. XV
Lat$_{(E)}$	Nicolai versio secundum editionem D. Bonardi (I, 117^{v}-120^{v}), Venetiis (a. 1490)

Editiones

Ald.	editio Aldina, Venetiis, 1525 (I, 168^{r}-171^{v})
Basil.	editio Basileensis, 1538 (I, 344-351)
Biesterfeldt	editio versionis arabicae Hubaishi (vd. supra **Ar.**)
Chartier	R. Charterii editio, Lutetiae Parisiorum, 1639 (V, 444-461)
Goulston	Th. Goulstoni editio, Londini, 1640, 216-247
Kühn	C.G. Kühn editio, Lipsiae, 1822 (IV, 767-822)
Morellus	F. Moreli editio *Hippocratis de pharmacis* ... (1617) ultimam partem libelli graece continens, 37-47
Müller	Muelleri editio in *Scripta Minora*, 1891 (II, 32-79)
SM	Muelleri editio in *Scripta Minora*, 1891 (II, 32-79)
Rasarius	J.B. Rasarii versio latina, Venetiis, 1562 (I, 9^{v}-14^{r})

Emendatores

Cobet	*Mnemosyne* N.S. IX, 1881 et X, 1882
Daremberg	*Œuvres anatomiques, psysiologiques et médicales de Galien*, Paris, Baillère, 1854, I, 47-91
Edelstein - Kidd	L. Edelstein - I. G. Kidd, *Posidonius* I. *The Fragments* 18 (T58, T59), 54-55 (F35) II. *The Commentary* 48-49 (T58, T59), 173-178 (F35), Cambridge - New York, Cambridge University Press, 1972
Endress - Gutas	G. Endress - D. Gutas, *A Greek and Arabic Lexicon. Materials from a Dictionary of the Medieval Translations from Greek to Arabic*, Leiden, E.J. Brill, 1992-...
Nauck	Emendationes communicatae a Müller
Rupprecht	Emendationes apud E. Hauke, «*Galen: Daß die Vermögen der Seele eine Folge der Mischungen des Körpers sind*», *Abhandlungen zur Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften*, Heft 21, Berlin, 1937
Schöne	H. Schöne, «Verbesserungen zu der Galentext», *SAWDDR* 15, 1924, 97-98
Theiler	W. Theiler, *Poseidonios. Die Fragmente*. I *Texte*, 342-344 (F423) et II. *Erläuterungen* 315, 322, 360-361 (F423), Berlin - New York, De Gruyter, 1982

Cetera

abbrev.	abbreviatio, abbreviatione
acc.	accentus, accentu
ac	ante correctionem
add.	addidit
alt.	alterum
app. font.	apparatus fontium
cett.	ceteri
cf.	confer
codd.	codices
comp	per compendium
corr.	correxit
e corr.	e correctione
f.	folium, folii, folio
fort.	fortasse
hab.	habet, habent
i.e.	id est
in marg.	in margine
in ras.	in rasura
it	in textu

iter.	iteravit
lac.	lacuna
lin.	linea
litt.	litterae, litterarum
mg	in margine
om.	omisit, omiserunt
p.	pagina
pc	post correctionem
pos.	posuit, posuerunt
Praef.	*Praefatio* huius editionis
pr.	prius
sc.	scilicet
secl.	seclusit
sec.	secundum
sl	supra lineam
susp.	suspicatur
tert.	tertium
Tit.	titulus
transp.	transposuit
vd.	vide
vid.	videtur

K IV, 767
SM II, 32

ΓΑΛΗΝΟΥ
ΟΤΙ ΤΑΙΣ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΚΡΑΣΕΣΙΝ ΑΙ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΕΠΟΝΤΑΙ

I. Ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν ἕπεσθαι τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς, οὐχ ἅπαξ ἢ δὶς ἀλλὰ πάνυ πολλάκις, οὐδ' ἐπ' ἐμαυτοῦ μόνου βασανίσας τε καὶ πολυειδῶς ἐρευνήσας, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς μὲν ἅμα τοῖς διδασκάλοις, ὕστερον δὲ σὺν τοῖς ἀρίστοις φιλοσόφοις, ἀληθῆ τε διὰ παντὸς εὗρον τὸν λόγον ὠφέλιμόν τε τοῖς κοσμῆσαι τὰς ἑαυτῶν ἐθέλουσι ψυχάς, ἐπειδήπερ [γάρ], ὡς διῆλθον ἐν τῇ Περὶ | τῶν ἠθῶν 768 πραγματείᾳ, [καὶ] διὰ τῶν ἐδεσμάτων τε καὶ πομάτων ἔτι τε τῶν ὁσημέραι πραττομένων εὐκρασίαν ἐργαζόμεθα τῷ σώματι, κἀκ ταύτης εἰς ἀρετὴν τῇ ψυχῇ συντελέσομεν, ὡς οἱ περὶ Πυθαγόραν τε καὶ Πλάτωνα καί τινες ἄλλοι τῶν παλαιῶν ἱστοροῦνται πράξαντες.

Tit. Γαληνοῦ - ἕπονται codd. Ar. Lat.: Γαληνοῦ ὅτι τὰ τῆς ψυχῆς ἤθη ταῖς τοῦ σώματος κράσεσι ἕπεται Ald. **7** τοῖς: τοῦ QZ ἐθέλουσι W Ald.: θέλουσι MBP **8** γάρ om. Ald.: secl. Müller περὶ τῶν ἠθῶν Goulston Daremberg cf. *Die Eigenschaften* Ar. cf. *de moribus* Lat.: περὶ τῶν ἐθῶν (ἐθνῶν QZ) codd. Pol. Ald. post τῶν ἠθῶν add. *der Seele* (sc. τῆς ψυχῆς) Ar. **9** καὶ secl. Müller **11** ἐργαζόμενοι Ald. τῷ σώματι del. Müller post ἀρετὴν add. τὶ Ald. **11sq.** τῇ ψυχῇ WVBP: τῆς ψυχῆς M Ald. **12** συντελέσομεν W Ald.: συντελέσωμεν MBP **13** ἱστοροῦνται M Ald.: ἱστορεῖται WBP

II. Ἀρχὴ δὲ παντὸς τοῦ μέλλοντος εἰρήσεσθαι λόγου γνῶσις τῆς διαφορᾶς τῶν ἐν τοῖς μικροῖς παιδίοις φαινομένων ἔργων τε καὶ παθῶν τῆς ψυχῆς, ἐξ ὧν αἱ δυνάμεις αὐτῆς κατάδηλοι γίνονται. τινὰ μὲν γὰρ αὐτῶν φαίνονται δειλότατα, τινὰ δὲ καταπλη-
κτι|κώτατα, καὶ τινὰ μὲν ἄπληστα καὶ λίχνα, τινὰ 33
δ' ἐναντίως διακείμενα, καὶ τινὰ μὲν ἀναίσχυντα, τινὰ δ' αἰσχυντηρά, ‹...› καὶ πολλὰς ἑτέρας ἔχοντα τοιαύτας διαφοράς, ἃς ἁπάσας ἐν ἑτέροις διῆλθον. ἐνταῦθα δ' ἀρκεῖ παραδείγματος ἕνεκα τῶν τριῶν αὐτῆς εἰδῶν τε καὶ μερῶν ἐνδεδεῖχθαι τὰς δυνάμεις ἐναντίας ὑπαρχούσας φύσει τοῖς βρέφεσιν. ἐκ τούτου γὰρ ἐνέσται συλλογίζεσθαι μὴ τὴν αὐτὴν ἅπασιν
εἶναι φύσιν τῆς ψυχῆς· | [εὔδηλον δ' ὅτι τὸ τῆς φύσε- 769

1 εἰρήσεσθαι Müller: εἰρῆσθαι codd. Ald. **4** αὐτῆς VBP Ald. Ar. Lat.: αὐτῶν LMV^{mg}: αὐτοῦ W^{comp} γίνονται M Ald.: γίγνονται WVBP **5** τινὰ δὲ καταπληκτικώτατα ante τινὰ (lin. 4) transp. Ar^{C} τινὰ δὲ Ald. Ar.: ἢ codd.: καὶ Müller sec. Lat. καταπληκτικώτατα[-τοι B] WBP Ald. *sehr mutigen* Ar. *valde stupentes* Lat.: καταπληκτικά MV^{mg}: καταπληκτά V: ἀκαταπληκτικώτατα Cobet (*Mnemosyne* X 1882 184) post καταπληκτικώτατα lacunam susp. Müller **6** post μὲν add. γὰρ αὐτῶν φαίνονται V λίχνα Ald. Ar.: λάγνα codd. Lat. **8** post αἰσχυντηρά lacunam susp. Müller (*SM* II XXXVIsq.) **10** ἐνταυθοῖ Ald. **11** αὐτῆς MBP Ald. Ar. Lat.: αὐτοῖς WV ἐνδεδεῖχθαι LM^{1}V^{mg}B Ald. Ar. Lat.: ἐνδεδεῖσθαι WMVB^{sl}P **13** ἐνέσται Ald.: ἔνεσται[-τιν V] codd. **13sq.** ἅπασιν εἶναι φύσιν WVBP: εἶναι φύσιν ἅπασιν M: ἅπασι φύσιν εἶναι Ald. **14** pr. τῆς om. Ald. **14** εὔδηλον - **9, 2** οὐσίας secl. Müller (*SM* II XXXVII) φύσεως W Ald. Ar. Lat.: ψυχῆς MVBP: ἀρχῆς V^{mg}

ως ὄνομα κατὰ τοὺς τοιούτους λόγους ταὐτὸν σημαίνει τῷ τῆς οὐσίας·] εἴπερ γὰρ ἦν ἀπαράλλακτος αὐτῶν ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς, ἐνήργουν τ' ἂν τὰς αὐτὰς ἐνεργείας ἔπασχόν τ' ἂν ἀπὸ τῶν αὐτῶν αἰτιῶν ταὐτὰ πάθη. δῆλον οὖν ὅτι διαφέρουσιν ἀλλήλων οἱ παῖδες εἰς τοσοῦτον ταῖς τῶν ψυχῶν οὐσίαις, εἰς ὅσον καὶ ταῖς ἐνεργείαις τε καὶ τοῖς παθήμασιν αὐτῶν· εἰ δὲ τοῦτο, καὶ ταῖς δυνάμεσι. συγκεχυμένοι δ' εἰσὶν εὐθὺς ἐν τούτῳ πολλοὶ τῶν φιλοσόφων ἀδιάρθρωτον ἔννοιαν ἔχοντες τῆς δυνάμεως· ὡς γὰρ ἐνοικοῦντός τινος πράγματος ταῖς οὐσίαις, ὡς ἡμεῖς ταῖς οἰκίαις, οὕτω μοι δοκοῦσι περὶ τῶν δυνάμεων φαντάζεσθαι μὴ γινώσκοντες ὅτι τῶν γινομένων ἑκάστου ποιητική τίς ἐστιν αἰτία νοουμένη κατὰ τὸ πρός τι καὶ ταύτης τῆς αἰτίας ὡς μὲν πράγματος τοιοῦδέ τινος ἰδίᾳ καὶ καθ' ἑαυτὸ προσηγορία τίς ἐστιν, ἐν δὲ τῇ πρὸς τὸ γινόμενον

3 supra αὐτῶν add. τῶν παίδων P^{sl}Q^{it}Z^{it} ἂν om. Ald. **5** τὰ αὐτὰ Ald. **10** σοφῶν Ald. ἀδιάρθρωτον codd. Ar^{M} Lat.: ἀδιόρθωτον Ald.: *nicht richtig verstanden* Ar. τῆς WMP: περὶ Ald.: περὶ τῆς B **11** ὥσπερ Ald. **12** οἰκίαις LP Ald.: οἰκείαις WMB οὔπω Ald. **13** γινώσκοντες MBQZ Ald.: γιγνώσκοντες WP **14** γινομένων MZ Ald.: γιγνομένων WBPQ ποιητική LP Ald.: ποιητ^{+} M: ποιητὸν V: ποιητῶν V^{mg}: W^{comp}B^{comp} τίς Ald. Ar.: om. codd. Lat. **17** προσηγορία Ald. Ar. Lat.: κατηγορία codd. **17 - 10, 1** ἐν δὲ τῇ πρὸς τὸ γινόμενον ἀφ' ἑαυτῆς σχέσει δύναμίς ἐστι Ald. *wenn du sie (aber) als Ursache in Beziehung zu dem Ding setzt, das von ihr herrüht, sie eine Kraft des Dinges ist, das von ihr herrührt* Ar. *per habitudinem vero eius quod fit ab ea potentia est* Lat.: ἐν δὲ τῇ πρός τι codd.

ἀφ' ἑαυτῆς | σχέσει δύναμίς ἐστι τοῦ γινομένου, καὶ 34
διὰ τοῦτο τοσαύτας δυνάμεις ἔχειν τὴν οὐσίαν
φαμέν, ὅσας ἐνεργείας· οἷον τὴν ἀλόην καθαρτικήν
τε δύναμιν ἔχειν | καὶ τονωτικὴν στομάχου καὶ τραυ- 770
μάτων ἐναίμων κολλητικὴν ⟨καὶ⟩ ἰσοπέδων ἑλκῶν
ἐπουλωτικὴν ⟨καὶ⟩ ὑγρότητος βλεφάρων ξηραντικήν,
οὐ δήπου τῶν εἰρημένων ἔργων ἕκαστον ἄλλου τι-
νὸς ποιοῦντος παρὰ τὴν ἀλόην· αὕτη γάρ ἐστιν ἡ
ταῦτα δρῶσα, καὶ διὰ τὸ δύνασθαι ποιεῖν αὐτὰ
τοσαύτας ἐλέχθη δυνάμεις ἔχειν, ὅσα τὰ ἔργα· λέγο-
μεν οὖν τὴν ἀλόην καθαίρειν δύνασθαι καὶ ῥωννύναι
τὸν στόμαχον καὶ κολλᾶν τραύματα καὶ ἕλκη συνου-
λοῦν καὶ ὀφθαλμοὺς ὑγροὺς ξηραίνειν, ὡς οὐδὲν δια-
φέρον ἢ καθαίρειν δύνασθαι φάναι τὴν ἀλόην ἢ δύνα-
μιν ἔχειν καθαρτικήν· οὕτω δὲ καὶ τὸ ξηραίνειν
ὑγροὺς ὀφθαλμοὺς δύνασθαι ταὐτὸν σημαίνει τῷ
δύναμιν ἔχειν ὀφθαλμῶν ξηραντικήν. κατὰ δὲ τὸν

1 τοῦ Ald.: om. codd. γινομένου[-η M] codd.: γιγνομένου Ald. **2** ἔχειν ante δυνάμεις transp. B: om. MP **5** καὶ post κολλητικὴν add. Müller sec. Lat. **6** ἀπουλωτικὴν Ald. καὶ post ἐπουλωτικὴν add. Müller sec. Lat. ὑγρότητος MV[sl] Ald.: ὑγρότητα VB: W[comp]P[comp] **8** παρὰ τὴν ἀλόην Ald. Ar.: παρ' αὐτὴν τὴν ἀλόην codd. Lat. αὕτη M Ald.: αὐτὴ WVBP **9** δρᾶσα Ald. **10** ἐλέχθη Ald. Ar. Lat.: ἐδέχθη W: ἐδείχθη MBP **11** γοῦν Ald. **12** τὸν om. Ald. **13** ὀφθαλμοὺς ὑγροὺς Ald. Ar. Lat. (vd. lin. 16): ὀφθαλμὸν ὑγρὸν codd. **14** δύναμιν: δύναμίν ἐστιν Q **15** οὕτω - **17** ξηραντικήν secl. Müller **15** δὲ Ald. Lat.: om. codd.

αὐτὸν τρόπον, ὅταν εἴπωμεν· «ἡ ἐν ἐγκεφάλῳ καθι-
δρυμένη λογιστικὴ ψυχὴ δύναται μὲν αἰσθάνεσθαι
διὰ τῶν αἰσθητηρίων, δύναται δὲ καὶ μεμνῆσθαι
[διὰ] τῶν αἰσθητῶν αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, ἀκολουθίαν
τε καὶ μάχην ἐν τοῖς πράγμασιν ὁρᾶν, ἀνάλυσίν τε
καὶ σύνθεσιν», οὐκ ἄλλο τι δηλοῦμεν ἢ εἰ περιλαβόν-
τες εἴποιμεν· «ἡ λογιστικὴ ψυχὴ δυνάμεις | ἔχει πλεί- 771
ους, αἴσθησιν καὶ μνήμην καὶ σύνεσιν ἑκάστην τε
τῶν ἄλλων»· ἐπεὶ δ' οὐ μόνον αἰσθάνεσθαι δύνασθαί
φαμεν αὐτήν, ἀλλὰ καὶ κατ' εἶδος ὁρᾶν, ἀκούειν,
ὀσμᾶ|σθαι, γεύεσθαι, ἅπτεσθαι, πάλιν αὖ δυνάμεις 35
αὐτὴν ἔχειν λέγομεν ὀπτικήν, ἀκουστικήν, ὀσφρητι-
κήν, γευστικήν, ἁπτικήν· οὕτω δὲ καὶ τὴν ἐπιθυμη-
τικὴν αὐτῇ δύναμιν ὁ Πλάτων ὑπάρχειν ἔλεγεν, ἥν
γε δὴ κοινῶς ἐπιθυμητικήν, οὐκ ἰδίως ὀνομάζειν ἔθος
αὐτῷ. πλείους μὲν γὰρ εἶναι ταύτης τῆς ψυχῆς ἐπι-
θυμίας φησίν, πλείους δὲ καὶ τῆς θυμοειδοῦς, πολὺ

2 λογιστικὴ W Ald.: λογικὴ MBP **4** διὰ secl. Müller **7** πλείους: τὰς πλείους Ald. **8** ἑκάστην τε Ald.: καὶ ἑκάστην BP: ἑκάστην WM **9** οὐ WM Ald.: ὅτι οὐ BP δύνασθαι WM Ald.: δύναται BP **11** αὖ WM Ald.: οὖν BP **12** ἀκουστικήν, ὀσφρητικήν: ὀσφραντικὴν, ἀκουστικὴν Ald. **14** αὐτῇ - **15** ἐπιθυμητικήν om. B **15** γε cum Schöne et Rupprecht scripsi: τε codd.: *manchmal* Ar. (i.e. *ποτε*): om. Ald. Lat.: secl. Müller **16** πλείους - **17** φησίν om. Lat(E) sed hab. Lat(M) **16** ταύτης: καὶ ταύτης Ald. τῆς ψυχῆς om. P sed add. ἤγουν τῆς ψυχῆς in marg. **17** φησίν P Ald. Ar.: φασίν WMB πολὺ: πολλῷ Ald.

δὲ πλείους καὶ ποικιλωτέρας τῆς τρίτης, ἣν δι' αὐτὸ
τοῦτο κατ' ἐξοχὴν ὠνόμασεν ἐπιθυμητικὴν εἰωθότων
οὕτω τῶν ἀνθρώπων ἐνίοτε τὰ πρωτεύοντα τῶν ἐν
τῷ γένει τῷ τοῦ γένους ὅλου προσαγορεύειν ὀνόμα-
τι, καθάπερ ὅταν εἴπωσιν ὑπὸ μὲν τοῦ ποιητοῦ λελέ-
χθαι τόδε τὸ ἔπος, ὑπὸ δὲ τῆς ποιητρίας τόδε·
πάντες γὰρ ἀκούομεν Ὅμηρον μὲν λέγεσθαι ποιη-
τήν, Σαπφὼ δὲ ποιήτριαν· οὕτω δὲ καὶ θῆρα λέγου-
σιν ἐξαιρέτως τὸν λέοντα καὶ ἄλλα τοιαῦτα κατ'
ἐξοχὴν ὀνομάζουσιν. | ἐπιθυμητικὸν οὖν ἐστι κατὰ τὸ 772
κοινὸν τῆς ἐπιθυμίας σημαινόμενον ἀληθείας μὲν καὶ
ἐπιστήμης καὶ μαθημάτων καὶ συνέσεως καὶ μνήμης
καὶ συλλήβδην εἰπεῖν ἁπάντων τῶν καλῶν ἐκεῖνο τὸ
μέρος τῆς ψυχῆς, ὃ καλεῖν εἰθίσμεθα λογιστικόν·
ἐλευθερίας δὲ καὶ νίκης καὶ τοῦ κρατεῖν καὶ ἄρχειν
καὶ δοξάζεσθαι καὶ τοῦ τιμᾶσθαι τὸ θυμοειδές·

1 ἣν - **2** ἐπιθυμητικὴν om. Lat. **2** ἐπιθυμητικὴν V^mgP Ald.: ἐπιθυμητικὸν WMVB εἰωθότων Ald. Ar. Lat(E): ἤγουν τὸ λογιστικὸν εἰωθότων WP Lat(M): ἤγουν τὸ λογικὸν εἰωθότων M: ἢ τὸ λογικὸν λογιστικὸν εἰωθότων B **3** τὰ πρωτεύοντα W Ald. Lat.: τὰ πράγματα τὰ πρωτεύοντα MBP Ar. **4** ὅλου om. Ald. **7** μὲν Pol. Ald.: om. codd. **8** οὕτω - **10** ὀνομάζουσιν secl. Müller **8** λέγουσιν Pol. Ald. Lat.: λέγομεν codd.: *nennt man* Ar. **10** ἐπιθυμητικὸν Ald. Ar. Lat.: λογιστικὸν codd. **15** ἐλευθερίας: *τόλμης* Ar^C sed add. *ἐλευθερίας* in marg. alt. καὶ om. codd. **16** ante δοξάζεσθαι add. τοῦ Müller τοῦ secl. Müller

ἀφροδισίων δὲ καὶ | τῆς ἐξ ἑκάστου τῶν ἐσθιομένων 36
τε καὶ πινομένων ἀπολαύσεως τὸ κατ' ἐξοχὴν ὀνο-
μαζόμενον ὑπὸ Πλάτωνος ἐπιθυμητικόν, οὔτε τῆς
αὐτῆς ψυχῆς ὄρεξιν τοῦ καλοῦ ἔχειν δυναμένης οὔτε
τῆς λογιστικῆς ἀφροδισίων ἢ βρωμάτων ἢ πομάτων,
ὥσπερ οὐδὲ νίκης ἢ ἀρχῆς ἢ δόξης ἢ τιμῆς· κατὰ δὲ
τὸν αὐτὸν λόγον οὔτε τῆς θυμοειδοῦς ὧν ὀρέξεις
εἶχεν ἥ τε λογιστικὴ καὶ ἡ ἐπιθυμητική.

III. Ὅτι μὲν οὖν τρία τῆς ψυχῆς ἐστιν εἴδη καὶ
ὅτι ὁ Πλάτων βούλεται ταῦτα, δι' ἑτέρων ἐπιδέδει-
κται, καθάπερ γε καὶ ὅτι τὸ μὲν ἐν ἥπατι, τὸ δ' ἐν
καρδίᾳ, τὸ δ' ἐν ἐγκεφάλῳ καθίδρυται· ὅτι δ' ἐκ
τούτων τῶν εἰδῶν τε | καὶ μερῶν τῆς ὅλης ψυχῆς τὸ 773
λογιστικὸν ἀθάνατόν ἐστι, Πλάτων μὲν φαίνεται
πεπεισμένος, ἐγὼ δ' οὔθ' ὡς ἔστιν οὔθ' ὡς οὐκ ἔστιν
ἔχω διατείνεσθαι πρὸς αὐτόν. πρῶτον μὲν οὖν ἐπι-

1 ἀφροδισίων δὲ Kühn cf. *venereorum vero* Lat.: ἀφροδισίων τε codd. Ald. ἀφροδισίων post ἀπολαύσεως (2) transp. Ar^C ἑκάστου τῶν ἐσθιομένων W Ald. Ar. Lat.: ἑκάστης τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν ἐσθιομένων P: ἑκάστου τῶν ἐπιθυμιῶν οἷον αἰσθιομένων B: ἑκάστου τῶν ἐπιθυμιῶν M **3sq.** τῆς αὐτῆς ψυχῆς Ald. Ar.: τῆς αὐτῆς ἐπιθυμητικῆς codd.: τῆς ἐπιθυμητικῆς ψυχῆς Müller: *ipsa anima concupiscibili* Lat. **4** τοῦ καλοῦ codd. Ald. Lat(E): τῶν καλῶν Müller Ar.: om. Lat(M) **5** βρωμάτων ἢ πομάτων codd. Lat.: πομάτων ἢ βρωμάτων Ald. Ar. **6** νίκης: εἰκὸς Ald. **10** ὅτι om. Ald. **14** ἐστι - **16, 8** ἐστιν om. Lat. **16** διατείνεσθαι LMBP: διατείνασθαι W Ald. μὲν om. WMB Ald.

σκεψώμεθα περὶ τῶν ἐν καρδίᾳ καὶ ἥπατι τῆς ψυχῆς εἰδῶν, ἃ κἀκείνῳ κἀμοὶ συνωμολόγηται φθείρεσθαι κατὰ τὸν θάνατον· ἔχοντος δ' ἰδίαν οὐσίαν ἑκατέρου τῶν σπλάγχνων, ἥτις μέν ἐστιν ἀκριβῶς αὕτη, μηδέπω ζητῶμεν, ἀναμνησθῶμεν δὲ περὶ τῆς κοινῆς ἁπάντων σωμάτων συστάσεως, ὡς ἐκ δυοῖν ἀρχῶν ἡμῖν ἐδείχθη σύνθετος ὑπάρχειν, ‹ὕλης τε καὶ εἴδους›, ὕλης μὲν ἀποίου κατ' ἐπίνοιαν, ἐχούσης δ' ἐν αὐτῇ ποιοτήτων τετ|τάρων κρᾶσιν, θερμότητος, 37 ψυχρότητος, ξηρότητος, ὑγρότητος· ἐκ τούτων καὶ χαλκὸς καὶ σίδηρος καὶ χρυσὸς ἥ τε σὰρξ νεῦρόν τε καὶ χόνδρος καὶ πιμελὴ καὶ πάνθ' ἁπλῶς τὰ πρωτόγονα μὲν ὑπὸ Πλάτωνος, ὁμοιομερῆ δ' ὑπ' Ἀριστοτέλους ὀνομαζόμενα γέγονεν. ὥσθ', ὅταν αὐτὸς οὗτος Ἀριστοτέλης εἶδος εἶναι τοῦ σώματος εἴπῃ τὴν ψυχήν, ἐρωτητέον αὐτὸν ἢ τούς γ' ἀπ' αὐτοῦ πότε-

3 κατὰ τὸν θάνατον WB Ald. Ar.: μετὰ τὸν θάνατον MP **4** αὕτη M Ald.: αὐτὴ WVBP **5** post κοινῆς add. οὐσίας P^{sl} et Q^{it}Z^{it} **6** συστάσεως Ald. Ar.: om. codd. ὡς om. Ald. δυοῖν: δυοῖν γὰρ Ald. **7sq.** ὕλης τε καὶ εἴδους add. Rasarius (10^{r} *ex materia et forma*) Goulston Daremberg Müller: hab. Ar^{M} Ar^{C}: om. codd. Ald. Ar. sed corr. Biesterfeldt sec. Ar^{C} et Müller **8** μὲν Ald.: om. codd. **9** αὐτῇ Kühn: ἑαυτῇ M: αὐτῇ WBP Ald.: θ' αὐτῇ V **10** ξηρότητος, ὑγρότητος codd. Ar.: ὑγρότητος, ξηρότητος Ald. **11** χαλκὸς καὶ σίδηρος: *σώματα* Ar^{C} post χρυσὸς add. *βότανα* Ar^{C} νεῦρόν M Ar.: νεύρων WVBP: νεῦρα Ald. **11** νεῦρον - **12** πιμελὴ om. Ar^{C} **13** δ' om. MBP **14** ὅταν Müller Ar.: ὅτε codd.: εἴτε Ald.: εἴγε Kühn **16** αὐτὸν Ald. Ar.: γ' (γὰρ γ' B) αὐτὸν codd. τοὺς γ' ἀπ' WMB Ald.: τοὺς ἀπ' P Ar. αὐτοῦ WMB Ald.: αὐτοῖς PQ: αὐτὴν Z

ρον τὴν μορφὴν εἶδος εἰρῆσθαι πρὸς | αὐτοῦ νοήσωμεν, 774 ὥσπερ ἐν τοῖς ὀργανικοῖς σώμασιν, ἢ τὴν ἑτέραν ἀρχὴν τῶν φυσικῶν σωμάτων σῶμα δημιουργοῦσαν, ὅπερ ὁμοιομερές τ' ἐστὶ καὶ ἁπλοῦν ὡς πρὸς αἴσθησιν, οὐχ ἔχον ὀργανικὴν σύνθεσιν. ἀποκρινοῦνται γὰρ ἐξ ἀνάγκης τὴν ἑτέραν ἀρχὴν τῶν φυσικῶν σωμάτων, εἴ γε δὴ τούτων εἰσὶ πρώτως ἐνέργειαι· δέδεικται γὰρ τοῦθ' ἡμῖν ἑτέρωθι καὶ νῦν, ἂν δεήσῃ, πάλιν εἰρήσεται. καὶ μὴν εἴπερ ἐξ ὕλης τε καὶ εἴδους ἅπαντα συνέστηκε τὰ τοιαῦτα σώματα, δοκεῖ δὲ καὶ αὐτῷ τῷ Ἀριστοτέλει τῶν τεττάρων ποιοτήτων ἐγγινομένων τῇ ὕλῃ τὸ φυσικὸν γίνεσθαι σῶμα, τὴν ἐκ τούτων κρᾶσιν ἀναγκαῖον αὐτοῦ τίθεσθαι τὸ εἶδος, ὥστε πως καὶ ἡ τῆς ψυχῆς οὐσία κρᾶσίς τις ἔσται τῶν τεττάρων εἴτε ποιοτήτων ἐθέλεις λέγειν, θερμότητός τε καὶ ψυχρότητος, ξηρότητός τε καὶ ὑγρότητος, εἴτε σωμάτων, θερμοῦ καὶ

1 νοήσω[-σο-W]μεν codd.: νομίσομεν Ald. **3** διμιουργῆσαν (sic) Ald. **4** τ' ἐστὶ W Ar.: ἐστὶ Ald.: τουτέστι MBP **5** ἔχον L Ald.: ἔχων WMBP **9** τε om. MP **11** δὲ καὶ αὐτῷ Ald.: δ' αὐτῷ codd. **12** τὸ φυσικὸν: τῶν φυσικῶν Ald. γίνεσθαι WVBP: γίγνεσθαι Ald.: ἐγγίνεσθαι MV^{mg} **13** σῶμα, τὴν: σωματικὴν Ald. αὐτοῦ W: αὐτῇ MP: αὐτῷ B: αὐτὸ Ald. **15** τις om. Ald. εἴτε: εἴπερ Ald. **16sq.** θερμότητός τε καὶ ψυχρότητος, ξηρότητός τε καὶ ὑγρότητος codd.: ὑγρότητος τε καὶ ξηρότητος, καὶ ψυχρότητος καὶ θερμότητος Ald. **17** τε om. W **17sq.** θερμοῦ καὶ ψυχροῦ, ξηροῦ τε καὶ ὑγροῦ codd.: ὑγροῦ καὶ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ καὶ ξηροῦ Ald.

ψυχροῦ, ξηροῦ τε καὶ ὑγροῦ. [τῇ δὲ τῆς ψυχῆς οὐσίᾳ τὰς δυνάμεις αὐτῆς δεικνύναι ἑπομένας, εἴ γε καὶ τὰς ἐνεργείας˙] εἰ μὲν οὖν τὸ λογιζόμενον εἶδος τῆς | ψυχῆς ἐστι θνητόν, ἔσται καὶ αὐτὸ | κρᾶσίς τις 38 775 ἐγκεφάλου˙ καὶ πάνθ' οὕτω τὰ τῆς ψυχῆς εἴδη τε καὶ μέρη τὰς δυνάμεις ἑπομένας ἕξει τῇ κράσει, τουτέστιν [αὐτὴ οὖν] τῇ τῆς ψυχῆς οὐσίᾳ˙ εἰ δ' ἀθάνατόν ἐστιν, ὡς ὁ Πλάτων βούλεται, διὰ τί χωρίζεται ‹αὕτη› ψυχθέντος σφοδρῶς ἢ ὑπερθερμανθέντος ἢ ὑπερξηρανθέντος ἢ ὑπερυγρανθέντος τοῦ ἐγκεφάλου, καλῶς ἂν ἐπεποιήκει γράφας αὐτός, ὥσπερ καὶ τἆλλα τὰ κατ' αὐτὴν ἔγραφεν. γίνεται γὰρ ὁ θάνατος κατὰ Πλάτωνα χωριζομένης τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος. διὰ τί δ' αὐτὴν αἵματος κένωσις χωρίζει

1 τῇ δὲ - **3** ἐνεργείας secl. Müller (*SM* II XXXVIII): post οὐσίας (9,2) transp. Schöne **2** εἴ γε - **6** ἑπομένας iter. Q **3** οὖν: οὖν καὶ Ald. **4** ἐστι Müller Ar.: ἢ (vel ἥ) codd. Ald. comma post θνητόν posui sec. *Wenn nun die denkende Art der Seele sterblich ist* Ar.: ante θνητόν comma pos. Ald. Müller punctum post ἔσται pos. Ald. Müller καὶ: καὶ γὰρ καὶ Ald. **5** ἐγκεφάλῳ Ald. **5** καὶ - **7** οὐσία secl. Müller **6** τουτέστιν codd. Ar.: καὶ ἔσται Ald. **7** αὐτὴ οὖν codd.: τοιαύτη Ald.: om. Ar.: seclusi τῇ: ἡ Ald. **7sq.** ἀθάνατόν ἐστιν scripsi sec. *wenn diese (denkende) Art (aber) unsterblich ist* Ar.: ἀθάνατός ἐστιν codd. Ald.: ἀθάνατον ἔσται Müller **9** αὕτη addidi **12** αὐτὴν Ald. Ar. Lat.: ταῦτα MBP: ταυ^τ W **12** γίνεται - **17, 1** διακαής post βούλεται (p. 16, 8) transp. Ar. **13** Πλάτωνα: τὸν Πλάτωνα Ald. **14** κένωσις αἵματος Ald.

πολλὴ καὶ κώνειον ποθὲν καὶ πυρετὸς διακαής, εἰ μὲν ὁ Πλάτων αὐτὸς ἔζη, παρ' ἐκείνου πάντως ἂν ἠξίωσα μαθεῖν˙ ἐπεὶ δ' οὔτ' ἐκεῖνος ἔστιν ἔτι καὶ τῶν Πλατωνικῶν διδασκάλων οὐδεὶς οὐδεμίαν αἰτίαν ἐδίδαξέ με, δι' ἣν ὑφ' ὧν εἶπον ἡ ψυχὴ τοῦ σώματος ἀναγκάζεται χωρίζεσθαι, τολμῶ λέγειν αὐτὸς ὡς οὐ πᾶν εἶδος σώματος ἐπιτήδειόν ἐστιν ὑποδέξασθαι τὴν λογιστικὴν ψυχήν. ἀκόλουθον γὰρ ὁρῶ τοῦτο τῷ περὶ ψυχῆς δόγματι τοῦ Πλά|τωνος, ἀπό- 776 δειξίν γε μὴν οὐδεμίαν ἔχω λέγειν αὐτοῦ διὰ τὸ μὴ γινώσκειν με τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς ὁποία τίς ἐστιν, ἐκ τοῦ γένους τῶν ἀσωμάτων ὑποθεμένων ἡμῶν ὑπάρχειν αὐτήν. ἐν μὲν γὰρ σώμασι [τε] τὰς κράσεις ὁρῶ πάμπολύ τε διαφερούσας ἀλλήλων καὶ παμπόλλας οὔσας˙ ἀσωμάτου δ' οὐσίας αὐτῆς καθ' ἑαυτὴν εἶναι δυνα|μένης, οὐκ οὔσης δὲ ποιότητος ἢ 39 εἴδους σώματος, οὐδεμίαν ἐπινοῶ διαφορὰν καίτοι πολλάκις ἐπισκεψάμενός τε καὶ ζητήσας ἐπιμελῶς, ἀλλ' οὐδὲ πῶς οὐδὲν οὖσα τοῦ σώματος εἰς ὅλον

2 ὁ Πλάτων codd. Ald.: secl. Müller αὐτὸς om. Ald. **3** ἠξίωσα W Ald.: ἐζήτησα MBP: ἐζητήσαμεν Q καὶ WVBP Ald.: ἐκ MV^mg **5** ἐδιδάξατό με Ald. ὑφ' ὧν εἶπον om. Ar. εἶπον W Ald. Lat.: εἶπεν MBP **8** λογιστικὴν W Ald.: λογικὴν MBP **10** γε μὴν Ald.: μὴν WM^1VB: δὲ M: om. P **11** με WVBP Ald.: ἐμὲ MV^mg **13** ἐν - **18, 6** ὑπερθερμαίνει om. Lat. **13** τε codd.: γε Müller: om. Ald.: seclusi **17** νοῶ Ald.

αὐτὸ δύναιτ' ἂν ἐκτείνεσθαι. τούτων μὲν οὐδὲν οὐδ' ἄχρι φαντασίας ἐννοῆσαι δεδύνημαι καίτοι προθυμηθεὶς χρόνῳ παμπόλλῳ· γινώσκω δ' ἐκεῖνο σαφῶς ⟨καὶ⟩ ἐναργῶς φαινόμενον, ὡς ἡ μὲν τοῦ αἵματος κένωσις καὶ ἡ τοῦ κωνείου πόσις καταψύχουσι τὸ σῶμα, πυρετὸς δὲ σφοδρὸς ὑπερθερμαίνει. καὶ πάλιν ἐρῶ ταὐτόν· διὰ τί ψυχόμενον ἢ ὑπερθερμαινόμενον τὸ σῶμα καταλείπει τελέως ἡ ψυχή; πολλὰ ζητήσας οὐχ εὗρον, ὥσπερ γ' οὐδὲ διὰ τί χολῆς μὲν ξανθῆς | 777 ἐν ἐγκεφάλῳ πλεοναζούσης εἰς παραφροσύνην ἑλκόμεθα, διὰ τί δὲ τῆς μελαίνης εἰς μελαγχολίαν, διὰ τί δὲ τὸ φλέγμα καὶ ὅλως τὰ ψυκτικὰ παραίτια ληθάργων, ἐξ ὧν καὶ μνήμης καὶ συνέσεως βλάβαις ἁλισκόμεθα, καὶ μέντοι καὶ διὰ τί μωρίαν αὐτῇ ἐργάζεται κώνειον ποθέν, ᾧ καὶ τοὔνομα ἔνθεν παρώνυμον ἀπὸ τοῦ πάθους, ὃ [καὶ]

2 δεδύνησαι Ald. **3** γινώσκω LV Ald.: γινώσκων WMBP σαφῶς om. Ald. **3sq.** σαφῶς καὶ ἐναργῶς φαινόμενον post ὑπερθερμαίνει (6) transp. Ar. **4** καὶ add. Müller **7** post ψυχόμενον add. σφοδρῶς Müller **11** διὰ - μελαγχολίαν iter. P τῆς μελαίνης Ald.: τὴν μέλαιναν codd.: διὰ δὲ τὴν μέλαιναν Nauck **13** ληθάργων Müller: ληθάργης WVBP: ληθάργοις M Ald. λ., ἐξ ὧν Ald.: ἐξ ὧν λ. codd. **14sq.** διὰ τί μωρίαν WMP Ald. Ar. Lat.: διὰ τιμωρίαν VBQZ Basil.: διὰ τί μωρὰν Cobet (*Mnemosyne* IX 1881 448) **15** αὐτῇ Goulston: αὐτὴν codd. Ald.: om. Lat.: secl. Müller τοὔνομα Ald.: τὸ ὄνομα codd. **16** ἔνθεν (om. P) παρώνυμον codd. Ald. Lat.: secl. Müller ἀπὸ τοῦ πάθους, ὃ Ald. Ar.: om. codd. Lat. καὶ codd.: om. Ald.: secl. Müller

πάσχον ὁρῶμεν ὑπ' αὐτοῦ τὸ σῶμα. λύπης δ' ἁπάσης καὶ δυσθυμίας κουφίζει σαφῶς οἶνος πινόμενος· ἑκάστης γὰρ ἡμέρας τούτου πειρώμεθα· καὶ Ζήνων, ὥς φασιν, ἔλεγεν ὅτι καθάπερ οἱ πικροὶ θέρμοι βρεχόμενοι τῷ ὕδατι γίνονται | 40 γλυκεῖς, οὕτω καὶ αὐτὸς ὑπ' οἴνου διατίθεται. φασὶ δὲ καὶ τὴν οἰνοπίαν ῥίζαν ἔτι καὶ μᾶλλον ἐργάζεσθαι τοῦτο καὶ ταύτην εἶναι τὸ τῆς Αἰγυπτίας ξένης φάρμακον, ὅ φησιν ὁ ποιητής·

«αὐτίκ' ἄρ' εἰς οἶνον βάλε φάρμακον, ἔνθεν ἔπινον,
νηπενθές τ' ἄχολόν τε κακῶν ἐπίληθες ἁπάντων.»

ἡ μὲν οὖν οἰνοπία ῥίζα χαιρέτω· δεόμεθα γὰρ αὐτῆς οὐδὲν | 778 εἰς τὸν λόγον ὁρῶντες ὁσημέραι τὸν οἶνον ἐργαζόμενον ὅσαπερ οἱ ποιηταὶ λέγουσιν·

«οἶνός σε τείρει μελιηδής, ὅς τε καὶ ἄλλους

19, 10 αὐτίκ' - **11** ἁπάντων: Hom. δ 220-221 **19, 15** οἶνός - **20, 5** Πειριθόοιο: Hom. φ 293-298

1 ὁρῶ Ald. **3** τούτου πειρώμεθα: τούτῳ χρώμεθα Ald. **5** γίνονται BP Pol. Ald.: γίγνονται WM αὐτὸν Ald. **6** διατίθεται scripsi: διατίθεσθαι codd. Ald. **10** ἐς Hom. ὅθεν Ald. ἔπινεν Ald. **11** τ' Ald. Hom. Ar. Lat.: om. codd. Pol. ἐπίληθον Hom. **12** δέομαι Ald. **14** ὅσαπερ - λέγουσιν iter. Ar. **15 - 20, 1** om. Ar. **15** τεί[τή-P]ρει codd.: τρώει Ald. Hom. τε Ald. Hom.: om. codd.

βλάπτει, ὅς ἄν μιν χανδὸν ἕλῃ μηδ' αἴσιμα πίνῃ·
οἶνος καὶ Κένταυρον, ἀγακλυτὸν Εὐρυτίωνα,
ἄασ' ἐνὶ μεγάρῳ μεγαθύμου Πειριθόοιο
εἰς Λαπίθας ἐλθόνθ'· ὃ δ' ἐπεὶ φρένας ἄασεν οἴνῳ,
μαινόμενος κάκ' ἔρεξε δόμον κατὰ Πειριθόοο.»

καὶ ἀλλαχόθι περὶ αὐτοῦ φησιν·

«ἠλεός, ὅς τ' ἐφέηκε πολύφρονά περ μάλ' ἀεῖσαι
καί θ' ἁπαλὸν γελάσαι, καί τ' ὀρχήσασθαι ἀνῆκεν
καί τι ἔπος προέηκεν, ὅπέρ τ' ἄρρητον ἄμεινον.»

οὕτω δὲ καὶ Θεόγνις ἔλεγεν·

«οἶνος πινόμενος πολὺς κακόν· ἢν δέ τις αὐτὸν
πίνῃ ἐπισταμένως, οὐ κακὸν ἀλλ' ἀγαθόν.» |

20, 7 ἠλεός - **9** ἄμεινον: Hom. ξ 464-466 **20, 11** οἶνος - **12** ἀγαθόν: Thgn. *Eleg.* 1, 509-510
TEST. 20, 11 οἶνος - **12** ἀγαθόν: Barb. gr. 5 (vd. supra 70*)

1 ἕλῃ Müller ex Hom.: ἕλοι codd. Ald. πίνῃ Müller ex Hom.: πίνει codd.: πίνοι Ald. **2** Εὐρυτίων Ald. **3** ἄασ' Ald. Hom.: ἄασσ' W: ἄγασσ' MBP μεγάροιο MV^{mg} **4** εἰς codd.: ἐς Ald. Hom. ἐλθόνθ' Ald. Lat. Hom.: ἐλθόντος WBP: ἐλθόντες MV: ἐλθόντα V^{mg}: om. Ar. ἐπεὶ WB Ald. Lat. Hom.: ἐπὶ MP ἄασεν Ald. Hom.: ἄασσεν W: ἄγασσεν MBP **6** ἀλλαχόθι W Ald.: ἀλλαχόσε MBP **6sq.** φησιν· ἠλεός Goulston: φησὶνηλέος (sic) Ald.: φησι· Νηλέος Chartier sec. φησὶ νηλέος Bas.: om. codd. Ar. **8** καί θ' Ald. Ar. Lat. Hom.: καθ' (κατὰ V^{mg}) codd. **11** πολὺς codd. Pol. Ald.: πουλὺς Goulston Müller Theognis **11** ἢν - **12** πίνῃ Pol. Ald. Theognis: εἰ - πίνει codd.

ὄντως γάρ, εἰ συμμέτρως ποθείη, καὶ πέψει καὶ ἀνα- 41
δόσει καὶ αἱματώσει καὶ θρέψει μεγάλα συντελεῖ
μετὰ τοῦ καὶ τὴν ψυχὴν ἡμῶν ἡμερωτέραν | θ' ἅμα 779
καὶ θαρσαλεωτέραν ἐργάζεσθαι διὰ μέσης δηλονότι τῆς κατὰ τὸ σῶμα κράσεως, ἥντινα πάλιν [αὐτὴν] ἐργάζεται διὰ μέσων τῶν χυμῶν. οὐ μόνον δ', ὡς ἔφην, ⟨ἡ⟩ κρᾶσις τοῦ σώματος ὑπαλλάττει [καὶ] τὰς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ χωρίζειν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ σώματος δύναται. τί γὰρ ἂν ἄλλο τις εἴποι θεώμενος τὰ ψύχοντά τε καὶ ὑπερθερμαίνοντα φάρμακα παραχρῆμα τὸν προσενεγκάμενον ἀναιροῦντα; τοῦ γένους δ' εἰσὶ τούτων καὶ οἱ τῶν θηρίων ἰοί· τοὺς δηχθέντας οὖν ἀπὸ τῆς ἀσπίδος ὁρῶμεν ἀποθνήσκοντας αὐτίκα παραπλήσιον τοῖς ἀπὸ κωνείου πόσεως, ὡς καὶ τοῦ ταύτης ἰοῦ ψύχοντος. ἀνα-

1 ἀναδόσει om. Ar^{C} **2** θρέψει om. Ar^{C} ante συντελεῖ add. δὲ Ald. **3** τοῦ καὶ MBP: καὶ τοῦ W: αὐτοῦ καὶ Ald. θ' Müller: τε Ald.: om. codd. **4** διὰ - **6** ἐργάζεται om. B **5** ἀνάπαλιν Ald. **6** αὐτὴν codd. Lat.: om. Ald. Ar.: secl. Müller **7** ἡ add. Corn. κρᾶσις codd. Ar. Lat$_{(E)}$: κράσεις Ald. Lat$_{(M)}$ τοῦ om. Ald. **8** καὶ codd. Ald. Lat$_{(E)}$: om. Lat$_{(M)}$: secl. Müller **10** ὑπερθερμαίνοντα W Ar. Lat.: θερμαίνοντα MBP Ald. **12** εἰσὶ L Ald. Lat.: ἐστὶ WMBP τούτων WVBP Ald. Lat.: τούτου MV^{mg} Ar. **13** τοὺς δηχθέντας - **14** αὐτίκα om. Lat$_{(M)}$ **13** οὖν codd. Ald.: γοῦν Müller ἀπὸ WMB: ὑπὸ P Ald. **14** τοῖς W: τῆς MBP Ald. post τοῖς add. ἀποθνήσκουσι Müller ἀπὸ codd. Ald.: ὑπὸ ⟨τῆς⟩ Müller

γκαῖον οὖν ἔσται καὶ τοῖς ἰδίαν οὐσίαν ἔχειν ὑποθε-
μένοις τὴν ψυχὴν ὁμολογῆσαι δουλεύειν αὐτὴν ταῖς
τοῦ σώματος κράσεσιν, εἴ γε καὶ χωρίζειν ἐξουσίαν
ἔχουσι καὶ παραφρονεῖν ἀναγκάζουσι καὶ μνήμην
καὶ σύνεσιν ἀφαιρεῖσθαι καὶ λυπηροτέραν καὶ ἀτολ-
μοτέραν καὶ ἀθυμοτέραν ἐργάζονται, καθάπερ ἐν
ταῖς μελαγχολίαις | φαίνεται· καὶ τούτων ἔχει τἀνα- 42
ντία ὁ πίνων τὸν οἶνον συμμέτρως. |

IV. Ἆρ' οὖν ὑπὸ μὲν τῆς κατὰ τὸ θερμόν τε καὶ 780
ψυχρὸν κράσεως ὑπαλλάττεσθαι πεφύκασιν αἱ δυνά-
μεις τῆς ψυχῆς, ὑπὸ δὲ τῆς κατὰ τὸ ξηρόν τε καὶ
ὑγρὸν οὐδὲν πάσχειν; καὶ μὴν τούτου πολλὰ τεκμή-
ρια κατά τε ⟨τὰ⟩ φάρμακα καὶ τὴν ὁσημέραι δίαιταν
ἔχομεν, ἃ τάχ' ἂν ἐφεξῆς εἴποιμι σύμπαντα πρότε-
ρον ἀναμνήσας ὃν ὁ Πλάτων ἔγραψε λόγον, ὑπὸ
[δὲ] τῆς τοῦ σώματος ὑγρότητος εἰς λήθην ἔρχεσθαι
τὴν ψυχὴν ὧν πρότερον ἠπίστατο, πρὶν ἐνδεθῆναι

1 οὖν om. Ald. ἰδίαν Ald. Ar. Lat.: ἰδίοις codd. **5** ἀφαιρεῖσθαι codd. Ald.: ἀφαιροῦνται Müller λυπηρότερα Ald. ἀτολμότερα Ald. **6** ἀθυμοτέραν Müller cf. *Ärger beherrschen zu lassen* Ar. cf. *inanimosiorem* Lat.: ἀθυμότερα Ald.: εὐθυμότερα codd. ἐργάζονται Müller cf. *operantur* Lat.: ἐργάζεσθαι codd. Ald. **7** ἔχει Ald.: ἔχειν codd. Müller **8** ὁ πίνων codd. Ald.: τὸν πίνοντα Müller **9** ἆρ' LV Ald.: ἄρ' WMBP **12** post μὴν add. καὶ MBP **13** τὰ add. Müller **14** ξύμπαντα codd. **15** ἀναμνήσας W Ald.: ὑπομνήσας MBP ὃν W: οἷον MBP: ὧν (sc. λόγων) Ald. λόγων Ald. **16** δὲ codd.: om. Ald. Ar. Lat.: secl. Müller

τῷ σώματι. λέγει γὰρ ὧδέ πως αὐτοῖς ῥήμασιν ἐν
Τιμαίῳ κατ' ἐκεῖνο τὸ χωρίον τοῦ συγγράμματος,
ἔνθα φησὶ τοὺς θεοὺς δημιουργῆσαι τὸν ἄνθρωπον
ἐνδοῦντας τὴν ἀθάνατον ψυχὴν «εἰς ἐπίρρυτον σῶμα
καὶ ἀπόρρυτον», εὔδηλον ὅτι τὴν ὑγρότητα τῆς τῶν
βρεφῶν οὐσίας αἰνιττόμενος· ἐφεξῆς γοῦν τούτοις
τάδε φησίν· «αἱ δ' εἰς ποταμὸν ἐνδεθεῖσαι πολὺν
⟨οὔτ' ἐκράτουν⟩ οὔτ' ἐκρατοῦντο, βίᾳ δ' ἐφέροντό τε
καὶ ἔφερον»· καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν· «πολλοῦ γὰρ
ὄντος τοῦ κατακλύζοντος καὶ ἀπορρέοντος κύματος,
ὃ τὴν τροφὴν παρεῖχεν, | ἔτι μείζονα θόρυβον ἀπειρ- 781
γάζετο τὰ τῶν προσπιπτόντων παθήματα ἑκάστῳ»·

23, 4-5 εἰς ἐπίρρυτον σῶμα καὶ ἀπόρρυτον: Plat. *Tim.* 43a6 **23, 7** αἱ - **9** ἔφερον: Plat. *Tim.* 43a6-8 **23, 9** πολλοῦ - **12** ἑκάστῳ: Plat. *Tim.* 43b4-7

1 γὰρ Ald. Ar. Lat.: καὶ codd. **4** ἐνδοῦντας Goulston Cobet (*Mnemosyne* X 1882 185) Ar. Lat(M): ἐνδόντας codd. Ald. Lat(E) **5** τῶν om. Ald. **6** βρεφῶν: φλεβῶν B **8** οὔτ' ἐκράτουν add. Daremberg ex Plat. cf. *behaupteten sich* Ar. cf. *neque obtinebant* Lat. ante βίᾳ add. καὶ Ald. δ' om. Ald. τε om. Plat. **9** καὶ ἔφερον om. Lat. **11** μείζονα: μείζω Plat. ἀπειργάζετο codd.: ἀπεργάζετο Ald.: ἀπηργάζετο Plat. **12** τὰ τῶν προσπιπτόντων παθήματα Müller ex Plat. cf. *durch die zufälligen, alltaglichen Dinge frisch hervorgerufenen Affektionen* Ar. cf. *passiones quae occurebant* Lat.: τὰ προσπίπτοντα τῶν μαθημάτων codd.: τὰ προσπίπτοντα τῶν παθημάτων Ald. ἑκάστῳ codd. Lat.: ἑκάστης Ald.: ἑκάστοις Plat.: om. Ar.

καὶ μέντοι καὶ διελθὼν αὐτὰ πάλιν ἐφεξῆς | φησί· 43 «διὰ δὴ ταῦτα πάντα τὰ πάθη κατ' ἀρχὰς ἄνους ἡ ψυχὴ γίγνεται τὸ πρῶτον, ὅταν εἰς σῶμα ἐνδεθῇ θνητόν· ὅταν δὲ τὸ τῆς αὐξήσεως καὶ τροφῆς ἔλαττον ἐπίῃ ῥεῦμα, πάλιν δ' αἱ περίοδοι λαμβανόμεναι γαλήνης τὴν ἑαυτῶν ὁδὸν ἴωσι καὶ καθιστῶνται μᾶλλον ἐπιόντος τοῦ χρόνου, τότε ἤδη πρὸς τὸ φύσει ἰόντων σχῆμα ἑκάστου τῶν κύκλων αἱ περιφοραὶ κατευθυνόμεναι, τό τε θάτερον καὶ τὸ ταὐτὸν προσαγορεύουσαι κατ' ὀρθόν, ἔμφρονα τὸν ἔχοντα αὐτὰς γιγνόμενον ἀποτελοῦσιν.» «ὅταν» φησὶ «τὸ τῆς

24, 2 διὰ - **11** ἀποτελοῦσιν: Plat. *Tim.* 44a$_8$-b$_8$ **24, 11** ὅταν et τὸ - **25, 1** ῥεῦμα: Plat. *Tim.* 44b$_{2-3}$

1 pr. καὶ - φησί om. Ar. διελθὼν Goulston: διέλθωμεν codd. Ald. Lat. post πάλιν forte punxit Ald. post ἐφεξῆς add. γὰρ Ald. **2** ταῦτα πάντα: πάντα ταῦτα W πάθη: παθήματα νῦν Plat. Ar. post κατ' ἀρχὰς add. τε Plat. ἄνους Müller ex Plat. cf. *des Verstandes beraubt* Ar. cf. *absque intellectu* Lat.: ἀνους (sic) WMB: ἄνοις P: om. Ald. ἡ om. Plat. **3** γίγνεται Plat.: γίνεται codd. Ald. **4** αὐξήσεως: αὔξης Plat. τροφῆς: πρὸς Ald. **5** ἐπίῃ Müller ex Plat. cf. *advenit* Lat$_{(E)}$: ἐπῇ codd. Ald.: *est* Lat$_{(M)}$ δ' αἱ Müller ex Plat. cf. *autem* Lat.: δὲ Ald.: om. codd. Ar. **6** καθιστῶνται L Ald. Plat.: καθιστῶντε W: καθιστῶντες MBP **7** φύσει[-σικὸν V] codd.: κατὰ φύσιν Ald. Plat. Lat. **8** ἑκάστου codd. Ald. Lat$_{(E)}$: ἑκάστων Plat. Lat$_{(M)}$ **9** προσαγορεύουσαι Müller ex Plat. cf. *benennen muß* Ar. cf. *nuncupavit* Lat.: προσαγό[-γορευό-V^{sl}]μεναι WMVBP Ald. Ar^{M} **10** ἔμφρονα Müller ex Plat. cf. *verständig* Ar. cf. *prudentem* Lat.: εὔφρονα codd. Ald. **11** γιγνόμενον codd. Plat.: γινόμενον Ald.

αὐξήσεως καὶ τροφῆς ἔλαττον ἐπίῃ ῥεῦμα», τὴν ὑγρότητα δηλονότι λέγων, τὴν ἔμπροσθεν ὑπ' αὐτοῦ εἰρημένην τῆς κατὰ ψυχὴν ἀνοίας αἰτίαν γινομένην, ὡς τῆς μὲν ξηρότητος εἰς σύνεσιν, τῆς δ' ὑγρότητος εἰς ἄνοιαν ἀγούσης τὴν ψυχήν. ἀλλ' εἴπερ ὑγρότης μὲν ἄνοιαν ἐργάζεται, ξηρότης δὲ σύνεσιν, ἡ μὲν ἄκρα ξηρότης ἄκραν ἐργάζεται σύνεσιν, ἡ δ' ἐπίμικτος ὑγρότητι τοσοῦτον ἀφαιρήσει τῆς τελείας συνέσεως, ὅσον ἐκοινώνησεν ὑγρότητος. | τίνος οὖν θνη- 782 τοῦ ζῴου τοιοῦτον σῶμα [τίνος] ἄμοιρον ὑγρότητος, ὥσπερ τὰ τῶν ἄστρων; οὐδενὸς οὐδ' ἐγγύς· ὥστ' οὐδὲ συνέσεως ἄκρας ἐγγύς | ἐστι [τι] σῶμα θνητοῦ 44 ζῴου, πάντα δ' ὥσπερ ὑγρότητος οὕτω καὶ ἀνοίας μετέχει. ὁπότ' οὖν τὸ λογιστικὸν τῆς ψυχῆς μονοειδῆ οὐσίαν ἔχον τῇ τοῦ σώματος κράσει συμμετα-

1 αὐξήσεως: αὔξης Plat. ἐπίῃ Müller ex Plat. Lat.: ἐπῇ codd. Ald. **2** ὑπ' αὐτοῦ secl. Müller **3** ἀνοίας Basil.: ἀνίας Ald.: ἐννοίας codd.: *Unwissenheit* Ar. *ignorantiae* Lat. αἰτίας codd. γινομένην MBP Ald.: γιγνομένην W **6** ἄνοιαν: ἄγνοιαν M Ar. **6** ξηρότης - **7** ἐργάζεται om. B **8** ὑγρότητι WM Ar. Lat.: ὑγρότης P Ald.: ὑγρότοισι B **9** ὑγρότητος Ald.: ὑγρότητι codd. θνητοῦ: ἢ τοῦ Ald. **10** τοιοῦτον: τοιουτόν δε Ald. τίνος codd. Ald.: ὥστ' Müller Lat$_{(M)}$: πάσης Goulston: om. Ar. Lat$_{(E)}$: seclusi **12** ἄκρας WM Ald. Lat.: ἄκρα VBP ἐγγύς ἐστι secl. Müller τι codd. Lat.: om. Ald.: secl. Nauck et Müller **14** ὁπότ' - **29, 5** ἐπισκεψόμεθα om. Lat. **14** λογιστικὸν WMB: λογικὸν P Ald. μονοειδῆ: *spezielle* Ar. **15** ante οὐσίαν add. τὴν Müller συμμεταβάλλεται Ald. Ar.: συμβάλλεται codd.

βάλλεται, τί χρὴ νομίσαι πάσχειν τὸ θνητὸν εἶδος αὐτῆς; ἢ δῆλον ὅτι πάντη δουλεύει τῷ σώματι; ἄμεινον δὲ φάναι μὴ δουλεύειν, ἀλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτ' εἶναι τὸ θνητὸν τῆς ψυχῆς, τὴν κρᾶσιν τοῦ σώματος. [ἐδείχθη γὰρ ἔμπροσθεν ἡ θνητὴ ψυχὴ κρᾶσις οὖσα τοῦ σώματος.] ἡ μὲν οὖν τῆς καρδίας κρᾶσις τὸ θυμοειδὲς εἶδός ἐστι τῆς ψυχῆς, ἡ δὲ τοῦ ἥπατος τὸ καλούμενον ὑπὸ Πλάτωνος μὲν ἐπιθυμητικόν, θρεπτικὸν δὲ καὶ φυτικὸν ὑπ' Ἀριστοτέλους. Ἀνδρόνικον δὲ τὸν Περιπατητικόν, ὅτι μὲν ὅλως ἐτόλμησεν ἀποφήνασθαι τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς ὡς ἐλεύθερος ἀνὴρ ἄνευ τοῦ περιπλέκειν ἀσαφῶς, ἐπαινῶ τε πάνυ καὶ ἀποδέχομαι τὴν προαίρεσιν τἀνδρός· εὑρίσκω γὰρ αὐτὸν καὶ κατ' ἄλλα πολλὰ τοιοῦτον· | ὅτι δέ 783
τοι κρᾶσιν εἶναί φησιν ἢ δύναμιν ἑπομένην τῇ κρά-

2 πάντη Ald. Ar.: παντὶ codd. δουλεύει Goulston: δουλεύειν codd. Ald. **3** δὴ W Ald.: om. MBP **5** ἐδείχθη - **6** σώματος secl. Müller **7** εἶδός om. Ald. **8** ante Πλάτωνος add. τοῦ Ald. Πλάτωνος: *die Anhänger Platons* Ar. **9** φυτικὸν Chartier cf. *vegetative* Ar.: φυσικὸν (vel φησὶν) codd. Pol. Ald. **9** ὑπ' (ὑπὸ τοῦ Pol. Ald.) Ἀριστοτέλους - **10** Περιπατητικόν Pol. Ald. Ar.: om. codd. **10** ὅλως WV^mg Pol. Ald. Ar.: ὁ λαὸς MVBP **11** post τῆς ψυχῆς add. κρᾶσιν ἢ δύναμιν εἶναι τοῦ σώματος Müller sec. Zeller (*Philosophie der Griechen* III 1880 624) et Siebeck (*Geschichte der Psychologie* I 1880 166) **12** πλέκειν Pol. **13** ἀποδέχομαι - τἀνδρός post τοιοῦτον (14) transp. Ar. προαίρεσιν codd. Ar.: φράσιν Pol. Ald. τἀνδρός W: τοῦ ἀνδρός MBP Pol. Ald. **14sq.** δέ τοι Pol. Ald.: δέ τι codd.: δ' ἤτοι Müller Ar.

σει, μέμφομαι τῇ προσθήκῃ τῆς δυνάμεως. εἰ γὰρ ἡ ψυχὴ πολλὰς ἔχει δυνάμεις οὐσία τις οὖσα καὶ τοῦτ' ὀρθῶς Ἀριστοτέλει λέλεκται —καὶ τούτῳ διώρισται καλῶς ἡ ὁμωνυμία· λεγομένης γὰρ οὐσίας καὶ τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἴδους καὶ τοῦ | συναμφοτέρου, τὴν 45
κατὰ τὸ εἶδος οὐσίαν ἀπεφήνατο ψυχὴν ὑπάρχειν—, οὐκ ἐγχωρεῖ λέγειν ἄλλο τι παρὰ τὴν κρᾶσιν, ὡς ὀλίγον ἔμπροσθεν ἐδείκνυτο. ἐν ταὐτῷ δὲ γένει τῆς οὐσίας καὶ ἡ τῶν Στωϊκῶν περιέχεται δόξα. πνεῦμα μὲν γάρ τι τὴν ψυχὴν εἶναι βούλονται, καθάπερ καὶ τὴν φύσιν, ἀλλ' ὑγρότερον μὲν καὶ ψυχρότερον τὸ τῆς φύσεως, ξηρότερον δὲ καὶ θερμότερον τὸ τῆς ψυχῆς. ὥστε καὶ τοῦθ' ὕλη μέν τις οἰκεία τῆς ψυχῆς ἐστι τὸ πνεῦμα, τὸ δὲ τῆς ὕλης εἶδος ἡ ποιὰ κρᾶσις ἐν συμμετρίᾳ γινομένη τῆς ἀερώδους τε καὶ πυρώδους οὐσίας· | οὔτε γὰρ ἀέρα μόνον οἷόν τε φάναι 784
τὴν ψυχὴν οὔτε πῦρ, ὅτι μήτε ψυχρὸν ἄκρως ἐγχωρεῖ γίνεσθαι ζῴου σῶμα μήτ' ἄκρως θερμόν, ἀλλὰ μηδ' ἐπικρατούμενον ὑπὸ θατέρου κατὰ μεγάλην

1 ante μέμφομαι add. καὶ Pol. Ald. μέμφομαι τῇ προσθήκῃ Pol. Ald.: μέμφομαι τῇ προσθέσει W: σύμφημι τῇ προαιρέσει MBP εἰ γὰρ ἡ W: εἰ γὰρ καὶ ἡ MBP: ἡ γάρ τοι Pol. Ald. **3** τούτῳ: πρόσθεν τούτῳ Ald. **7** ἐγχωρῶν Ald. λέγειν Ald. Ar.: om. codd. παρὰ WB Ald.: περὶ MP **10** τι W Ald.: τοι MBP **14** ἡ ποιὰ: ἤτοι Pol. Ald. κρᾶσις: κράσεως Pol. Ald. **15** ἐν συμμετρίᾳ Pol. Ald. Ar.: ἐκ συμμετρίας codd. γινόμενη: γιγνομένης Pol. Ald. **17** ἐγχωρεῖ: ἐμφανῆ Ald. **18** γίγνεσθαι Ald.

ὑπεροχήν, ὅπου γε, κἂν βραχεῖ πλεῖον γένηται τοῦ συμμέτρου, πυρέττει μὲν τὸ ζῷον ἐν ταῖς τοῦ πυρὸς ἀμέτροις ὑπεροχαῖς, καταψύχεται δὲ καὶ πελιδνοῦται καὶ δυσαίσθητον ἢ παντελῶς ἀναίσθητον γίνεται κατὰ τὰς τοῦ ἀέρος ἐπικρατήσεις· οὗτος γὰρ αὐτός, ὅσον μὲν ἐφ' ἑαυτῷ, ψυχρός ἐστιν, ἐκ δὲ τῆς πρὸς τὸ πυρῶδες στοιχεῖον ἐπιμιξίας εὔκρατος γίνεται. δῆλον οὖν ἤδη σοι γέγονεν ὡς ἡ τῆς ψυχῆς οὐσία κατὰ ποιὰν κρᾶσιν ἀέρος τε καὶ πυρὸς γίνεται κατὰ τοὺς Στωϊκούς· καὶ συνετὸς μὲν ὁ Χρύσιππος ἀπείργασται διὰ τὴν τούτων εὔκρατον μίξιν, οἱ δ' Ἱπποκράτους υἱεῖς ‹ὑώδεις›, οὓς ἐπὶ μωρίᾳ σκώπτουσιν οἱ κωμικοί, | διὰ τὴν ἄμετρον θέρμην. ἴσως 46
οὖν τις ἐρεῖ μήτε Χρύσιππον ἐπαινεῖσθαι δεῖν ἐπὶ συνέσει μήτ' ἐκείνους ἐπὶ μωρίᾳ ψέγεσθαι, παραπλησίως δὲ καὶ εἰς τὰ τοῦ θυμοειδοῦς ἔργα καὶ πάθη

1 ὑπεροχήν Kühn cf. *Übermaß hinsichtlich der Menge* Ar.: περιοχήν codd. Ald. πλεῖον Ald.: πλείω codd. **3** ἀμέτροις Ald.: ἀμέτρως codd. πελιδνοῦται W Ald.: πελιδνᾶται MBP **5** τὰς … ἐπικρατήσεις P: τὰς …ἐπικρατῆσαι MB: τὸ … ἐπικρατῆσαι W Ar[M]: τὰς … κράσεις Ald.: *wenn es sich um Luft handelt* Ar. **6** ἐκ - **7** γίνεται om. Ar. **10** συνετὸς - **11** μίξιν om. Ar. **12** υἱοὶ Pol. ὑώδεις add. Müller: *unwissend und töricht* Ar. οὓς M Pol. Ald.: υἱοὺς WBP: ὑοὺς Q σκώπτωσιν W **13** διὰ τὴν ἄμετρον θέρμην: *wobei ihrer beider (der Komponenten) Mischung in ihnen nicht ausgewogen war* Ar. ἄμετρον: ἄκρατον Pol. post θέρμην add. ἀσύνετοι Goulston

μήτε τοὺς εὐτόλμους ἐπαινεῖσθαι χρῆν μήτε τοὺς ἀτόλμους ψέγεσθαι μήτ' αὖ πάλιν ἐπὶ τῷ τῆς ψυχῆς ἐπιθυμητικῷ τοὺς ἐγκρατεῖς μὲν ἐπαινεῖσθαι, τοὺς δ' ἀκολάστους ψέγεσθαι.

V. Περὶ μὲν οὖν τούτων ὀλίγον ὕστερον ἐπισκεψόμεθα· | νυνὶ δ' οἷς ἐξ ἀρχῆς προὐθέμην, προσθή- 785
σω τὰ λείποντα τοσοῦτον ἔτι πάλιν ἐπειπών, ὡς οὐχ οἷόν τ' ἐστὶ πάντα δεικνύειν ἐν ἅπασι καὶ ὡς δυοῖν οὐσῶν αἱρέσεων ἐν φιλοσοφίᾳ κατὰ τὴν πρώτην τομήν —ἔνιοι μὲν γὰρ ἡνῶσθαι τὴν κατὰ τὸν κόσμον οὐσίαν ἅπασαν, ἔνιοι δὲ διῃρῆσθαί φασι κενοῦ παραπλοκῇ—, τὴν δευτέραν αἵρεσιν ἐφωράσαμεν οὐχ ἀληθῆ δι' ἐκείνων τῶν ἐλέγχων, οὓς ἐν τῷ Περὶ τῶν καθ' Ἱπποκράτην στοιχείων ἐγράψαμεν. πρὸς δὲ τὸν παρόντα λόγον ὑπόθεσιν λαβόντες ‹τὸ› ἀλλοιοῦσθαι τὴν οὐσίαν ἡμῶν καὶ τὴν κρᾶσιν αὐτῆς ἐν ὁμοιομε-

1 χρῆν Ald.: χρὴ codd.: secl. Nauck **2** μήτ' αὖ - **4** ψέγεσθαι codd.: om. Ald.: post ἐπὶ μωρίᾳ ψέγεσθαι (28, 15) transp. Müller **5** ὕστερον WVBP Ar.: πρόσθεν Ald.: om. M **7** πάλιν W Ald. Lat.: μᾶλλον MBP: om. Ar. **9** ἐν φ. Ald. Ar. Lat.: ὁ (vel ἡ) ἐν φ. codd. κατὰ τὴν πρώτην τομήν secl. Müller **11** διῃρῆσθαι WMV[mg]B Ald. Ar. Lat.: δια[-η- Q]νῦσθαι P: δεικνῦσθαι V παραπλοκῇ B Ald. Ar.: περιπλοκῇ WMP Lat. **13** περὶ Pol. Ald. Ar. Lat.: om. codd. **15** τὸ add. Müller post ἀλλοιοῦσθαι add. τε codd.: om. Ald. **16** ἐν ὁμοιομερεῖ om. Ar.

ρεῖ ἐργάζεσθαι τὸ φυσικὸν σῶμα, τὴν τῆς ψυχῆς
οὐσίαν ἐδείξαμεν κατὰ τὴν κρᾶσιν συνισταμένην, ἐάν
γε μή τις αὐτὴν ὑπόθηται, καθάπερ ὁ Πλάτων,
ἀσώματον ὑπάρχειν καὶ ἄνευ τοῦ σώματος εἶναι
δυναμένην· ὑποθεμένοις δὲ τοῦτο, τὸ ὑπὸ τῆς τοῦ
σώματος κράσεως ἐνεργεῖν κωλύεσθαι τὰς οἰκείας
ἐνεργείας, ἱκανῶς μὲν | ἤδη δέδεικται, προστεθήσο- 47
νται δὲ καὶ ἄλλαι τινὲς ἀποδείξεις. ἀλλὰ νῦν γε [καὶ
τούτου τοῦ | τρόπου εἰρημένου] τὸν περὶ τῶν κρά- 786
σεων λόγον προσθεῖναι δοκεῖ μοι βέλτιον εἶναι.
δυνήσονται γὰρ λέγειν οἱ τὴν ψυχὴν εἶδος εἶναι τοῦ
σώματος ἡγούμενοι τὴν συμμετρίαν τῆς κράσεως, οὐ
τὴν ξηρότητα, συνετωτέραν αὐτὴν ἐργάζεσθαι· καὶ
ταύτῃ διαφωνήσουσι τοῖς ἡγουμένοις ὅσῳπερ ἂν ἡ
κρᾶσις γίνηται ξηροτέρα, τοσούτῳ καὶ τὴν ψυχὴν
ἀποτελεῖσθαι συνετωτέραν. ἀλλ' εἰ καὶ ξηρότητα μὴ
συγχωρήσαιεν αἰτίαν εἶναι συνέσεως, ⟨ὡς⟩ οἵ γ'

1 ἐργάζεσθαι Ald.: ἐργάζεται WVBP: ἀπεργάζεται MV^{mg} **4** ἀσώματον: *immortalem* Lat. καὶ ἄνευ L Lat.: ἄνευ WMBP Ald. Ar. **6** κωλύεσθαι - **7** ἐνεργείας om. Ar. **8** καὶ τούτου - **9** εἰρημένου om. Ar. Lat.: secl. Müller **9** τούτου Ald.: τούτου ἐστὶ WVBP: ἐστὶ τούτου M **10** βέλτιον εἶναι secl. Nauck **14** ἂν W Ald.: ἐὰν MBP **15** γίνηται W: γένηται MBP: γίνεται Ald.: γίγνηται Müller **16** ξυνετωτέραν Ald. εἰ καὶ codd. Ald.: οὐ καὶ Müller Ar.: om. Lat. μὴ Ald.: om. codd. Ar. Lat. **17** συγχωρήσαιεν MBP Ar. Lat.: συγχωρήσομεν W: ξυγχωρῆσαι Ald. αἰτίαν codd. Ar. Lat.: ἐναντίαν Ald. ὡς addidi: ὥσπερ add. Müller sec. Lat. οἵ γ' Müller: οἵ γε codd. Ar. Lat.: εἴ γε Ald.

[μὴν] ἀμφ' Ἡράκλειτον, —καὶ γὰρ καὶ οὗτος
εἶπεν· «αὐγὴ ξηρὴ ψυχὴ σοφωτάτη», τὴν ξηρότητα
πάλιν ἀξιῶν συνέσεως εἶναι αἰτίαν [τὸ γὰρ τῆς
αὐγῆς ὄνομα τοῦτ' ἐνδείκνυται·]—, καὶ βελτιόνά γε
δόξαν ταύτην εἶναι νομιστέον ἐννοήσαντας τοὺς ἀστέ-
ρας αὐγοειδεῖς θ' ἅμα καὶ ξηροὺς ὄντας ἄκραν σύνε-
σιν ἔχειν· εἰ γὰρ μή τις αὐτοῖς ὑπάρχειν τοῦτο φαίη,
δόξει τῆς τῶν θεῶν ὑπεροχῆς ἀναίσθητος εἶναι. διὰ
τί τοίνυν εἰς ἔσχατον γῆρας ἀφικνούμενοι παρελήρη-
σαν οὐχ ὀλίγοι τῆς τοῦ γήρως ἡλικίας ἀποδεδειγμέ-
νης εἶναι ξηρᾶς; οὐ διὰ τὴν ξηρότητα φήσομεν ἀλλὰ
διὰ τὴν ψυχρότητα· φανερῶς γὰρ | αὕτη πᾶσι τοῖς 787

31, 2 αὐγὴ ξηρὴ ψυχὴ σοφωτάτη: Heracl. Fr. 118 D.-K.

1 μὴν codd. Ald.: *nun* Ar.: secl. Müller ἀμφ' Ἡράκλειτον WMB Ar.: περὶ τὸν Ἡράκλειτον P: ὑφ' Ἡρακλείτου Ald. alt. καὶ om. Ald. post οὗτος add. οὐχ οὕτως Ald. **2** αὐγὴ ξηρὴ ψυχὴ (ψυχὴ om. V) codd. Pol. Ald. Ar. Lat.: αὔη ψυχὴ Daremberg ex αὔη ψυχὴ (vel αὐγὴ ξηρὴ) σοφωτάτη καὶ ἀρίστη Heracl. **3** εἶναι συνέσεως Ald. **3** τὸ γὰρ - **4** ἐνδείκνυται secl. Müller **5** ταύτην om. MBP εἶναι secl. Müller ἐννοήσαντας Ald.: ἐννοήσαμεν WVBP: ἐννοήσωμεν M: *cogitans (sc. Eraclitus)* Lat. post ἐννοήσαντας add. καὶ Ald. **7** εἰ γὰρ - **8** εἶναι secl. Müller **7** αὐτοῖς Ald. Lat. Daremberg: om. codd. **9** ἀφικνούμενοι γῆρας Ald. παρελήρησαν W: περιελήρησαν MV^{mg}BP: περιέλκουσαν V: παρεληρήθησαν Ald. **10** ἐπιδεδειγμένης Ald. **12** γὰρ L Ald. Ar. Lat.: om. WMBP

ἔργοις τῆς ψυχῆς λυμαίνεται. ἀλλὰ ταῦτα μέν, εἰ καὶ πάρεργά ἐστιν, ἀλλ᾽ ἐναργῶς τὸ τῆς προκει|μένης 48 νῦν ἡμῖν πραγματείας ἐνδείκνυται, τὰ τῆς ψυχῆς ἔργα καὶ πάθη ταῖς τοῦ σώματος ἕπεσθαι κράσεσιν. εἰ μὲν γὰρ εἶδός ἐστιν ὁμοιομεροῦς σώματος ἡ ψυχή, τὴν ἀπόδειξιν ἐξ αὐτῆς τῆς οὐσίας ἕξομεν ἐπιστημονικωτάτην· εἰ δ᾽ ὑποθοίμεθα ταύτην ἀσώματον εἶναι φύσιν ἰδίαν ἔχουσαν, ὡς ὁ Πλάτων ἔλεγεν, ἀλλὰ τό γε δεσπόζεσθαι καὶ δουλεύειν τῷ σώματι καὶ κατ᾽ αὐτὸν ἐκεῖνον ὁμολογεῖται διά τε τὴν τῶν βρεφῶν ἄνοιαν καὶ τὴν τῶν ἐν γήρᾳ ληρούντων, ἔτι τε τῶν εἰς παραφροσύνην ἢ μανίαν ἢ ἐπιλησμοσύνην [ἢ ἄνοιαν] ἀφικνουμένων ἐπὶ φαρμάκων δόσεσιν ἤ τισιν ἐν τῷ σώματι γεννηθεῖσι μοχθηροῖς χυμοῖς. ἄχρι μὲν γὰρ τοῦ λήθην ἢ ἄνοιαν ἢ ἀκινησίαν ἢ ἀναισθησίαν ἕπεσθαι τοῖς εἰρημένοις, ἐμποδίζεσθαι φαίη τις ἂν αὐτὴν ἐνεργεῖν αἷς ἔχει φύσει δυνάμεσιν· ὅταν δ᾽ οἴηται βλέπειν τὰ μὴ βλεπόμενα καὶ ἀκού-

2 τὸ om. Ald. **3** ante τὰ add. τὸ Müller **4** καὶ πάθη om. Ar. ἕπεσθαι Müller sec. *quoniam sequuntur* Lat.: ἑπόμενα codd. Ald. **5** γὰρ om. B Ald. Ar. εἴδους Ald. **6** τὴν ἀπόδειξιν - **8** ἔχουσαν om. Lat. **7** ὑποθοίμεθα Müller: ὑποθώμεθα codd. Ald. ἀσώματον Goulston Müller: ἀθάνατον codd. Ald. Ar. **8** ὡς om. Ald. **10** τε W Ald.: om. MBP **11** ἄνοιαν Ald. Ar.: ἔννοιαν codd. Lat. **13** ἢ ἄνοιαν codd. Ald. Lat.: secl. Müller **17** φύσει WM Ald.: φύσεως LP: B^{comp} **18** ante οἴηται add. τις Müller οἴηται W Ald.: οἴεται MBP

ειν ἃ μηδεὶς ἐφθέγξατο καὶ φθέγγηταί τι | τῶν 788 αἰσχρῶν ἢ ἀπορρήτων ἢ ὅλως ἀδιανοήτων, οὐ μόνον ἀπωλείας ἐστὶ τεκμήριον ὧν εἶχε δυνάμεων ἡ ψυχὴ συμφύτων, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν ἐναντίων ἐπεισόδου. τοῦτο μὲν οὖν ἤδη καὶ ὑποψίαν τινὰ φέρει μεγάλην ὅλῃ τῇ τῆς ψυχῆς οὐσίᾳ, μὴ οὐχ ἀσώματος ᾖ. πῶς γὰρ ἂν ὑπὸ τῆς τοῦ σώματος κοινωνίας εἰς τὴν ἐναντίαν ἑαυτῆς φύσιν ἀχθείη μήτε ποιότης τις οὖσα τοῦ σώματος μήτ᾽ εἶδος μήτε πάθος μήτε δύναμις; ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἐάσωμεν, ἵνα μὴ τὸ πάρεργον ἡμῖν γένηται αὖ πολὺ μεῖζον | ἔργου οὗ 49 προὐθέμεθα. τὸ δ᾽ ὑπὸ τῶν τοῦ σώματος κακῶν δυναστεύεσθαι τὴν ψυχὴν ἐναργῶς ἐν μελαγχολίαις καὶ φρενίτισι καὶ μανίαις φαίνεται· τὸ μὲν γὰρ ἀγνοῆσαι διὰ νόσημα σφᾶς τ᾽ αὐτοὺς καὶ τοὺς ἐπιτηδείους, ὅπερ ὅ τε Θουκυδίδης συμβῆναι πολλοῖς φησιν ἔν τε τῇ λοιμώδει νόσῳ τῇ νῦν γενομένῃ ἔτεσιν οὐ πολλοῖς [ἦν] καὶ ἡμεῖς ἐθεασάμεθα, παρα-

2 ἀνοήτων Ald. **5** τοῦτο - **10** δύναμις om. Lat. **5** οὖν om. codd. φέρει: ἀφαιρεῖ Ald. **6** ἀσώματον Ald. **8** ποιότης MVP Ald.: ποιότητος WV^{mg}B **10** μὴ om. WBP **11** γένοιτο Pol. αὖ codd. Pol. Ald.: om. Ar. Lat.: secl. Müller ἔργου Goulston cf. *als das Thema* Ar. cf. *opere* Lat.: ἔργον codd. Pol. Ald. **12** τὸ δ᾽: οὐδ᾽ Ald. **16** ἐμβῆναι Ald. **17** τε om. Ar. Lat. γενομένῃ: γενόμενον Müller Ar. **18** ἦν codd. Ald. Lat.: om. Ar.: secl. Müller

πλήσιον εἶναι δόξει τῷ μὴ βλέπειν διὰ λήμην ἢ
ὑπόχυσιν οὐδὲν αὐτῆς τῆς ὀπτικῆς δυνάμεως πεπον-
θυίας· | τὸ δ' ἀνθ' ἑνὸς τρία βλέπειν αὐτῆς τῆς 789
ὀπτικῆς δυνάμεώς ἐστι μέγιστον πάθος, ὃ τῷ φρενι-
τίζειν ἔοικεν.

VI. Ὅτι δὲ καὶ ὁ Πλάτων αὐτὸς οἶδε βλαπτο-
μένην τὴν ψυχὴν ἐπὶ τῇ κακοχυμίᾳ τοῦ σώματος, ἡ
ἑξῆς ῥῆσις ἤδη δηλώσει· «ὅτου γὰρ ἂν ἢ τῶν ὀξέων
καὶ τῶν ἁλυκῶν φλεγμάτων ἢ καὶ ὅσοι πικροὶ καὶ
χολώδεις χυμοὶ κατὰ τὸ σῶμα πλανηθέντες ἔξω μὲν
μὴ λάβωσιν ἀναπνοήν, ἐντὸς δὲ ἑλκόμενοι τὴν ἀφ'

34, 8 ὅτου - **35, 8** δυσμαθίας: Plat. *Tim.* 86e5-87a7
TEST. 34, 6 καὶ ὁ Πλάτων - **35, 3** ψυχῆς: Orib. *Lib. inc.* 58 (IV, 158, 27 - 159, 6 Raeder)

3 αὐτοῖς Ald. **4** ὃ τῷ Pol. Ald.: ᾧ τὸ WVBP: ὡς τὸ MV^{mg} φρενιτίζειν Ald.: φρενε[-η- P]τίζειν codd. **6** ante καὶ transp. οἶδε (vd. infra) et post οἶδε add. γὰρ Orib. καὶ Ald. Orib. Lat.: om. codd. Ar. ὁ Πλάτων αὐτὸς codd. Ald.: αὐτὸς ὁ Πλάτων Orib. βλαπτομένην Ald. Ar. Lat.: βαπτομένην codd. **6sq.** βλαπτομένην τὴν ψυχὴν: τὴν ψυχὴν βλαπτομένην Orib. **7** ἐπὶ κακοχυμίᾳ Orib. **8** ὅτου Ald. Plat.: ὅπου Orib.: ὅταν codd. Ar. ἢ Plat.: ἡ codd. Ald. Orib.: οἱ Müller **9** φλεγμάτων L Ald. Ar. Lat.: φθεγμάτων WMBP ἢ om. Plat. **10** ἔξωθεν Orib. **11** ἀναπνοήν: διαπνοήν Orib. δὲ Ald. Plat. Orib. Ar. Lat.: om. codd. ἑλκόμενοι codd. Ald. Orib.: εἱλλόμενοι Plat. *kreisen* Ar.: *lati* Lat$_{(M)}$: om. Lat$_{(E)}$ **11sq.** ἀφ' ἑαυτῶν codd.: ἀπ' αὐτῶν Ald.: ἀφ' αὑτῶν Plat.: αὑτῶν Orib.

ἑαυτῶν ἀτμίδα τῇ τῆς ψυχῆς διαθέσει σφόδρα συμ-
μίξαντες ἀνακερασθῶσι, παντοδαπὰ νοσήματα
ψυχῆς ἐμποιοῦσι μᾶλλον καὶ ἧττον καὶ ἐλάττω καὶ
πλείω, πρός τε τοὺς τρεῖς τόπους ἐνεχθέντα τῆς
ψυχῆς, πρὸς ὃν ἂν ἕκαστ' αὐτῶν προσπίπτῃ, ποικί-
λα μὲν [γὰρ εἶναι] εἴδη δυσκολίας καὶ | δυσθυμίας 50
παντοδαπάς, πολλάκις δὲ θρασύτητάς τε καὶ δει-
λίας, ἔτι τε λήθας ἅμα καὶ δυσμαθίας.» ἐν ταύτῃ τῇ
ῥήσει σαφῶς ὁ Πλάτων ὡμολόγησε τὴν ψυχὴν ἐν
κακίᾳ τινὶ γίνεσθαι διὰ τὴν ἐν τῷ σώματι κακοχυ-
μίαν, ὥσπερ γε πάλιν ἐν νόσῳ καθίσταται διὰ τὴν

1 διαθέσει codd. Ald. Orib. Lat.: φορᾷ Plat.: om. Ar. σφόδρα codd. Ald. Orib. Lat.: om. Plat. Ar. **3** ante ψυχῆς add. τῆς Ald. ἧττον Plat. Orib. Ar. Lat.: ἥττω codd. Ald. **4** τε om. B Orib. **4** πρός - **5** προσπίπτῃ om. Lat. τρόπους Ald. Orib. **5** ὃν ἂν W Ald. Ar. Plat.: ὅλην ἂν MBP ἕκαστ' Müller ex Plat.: ἑκάστη codd. Ald. προσπίπτῃ Plat.: προσπίπτει P: προσπίπτοι WMB Ald. ποικίλα (sc. εἴδη) codd. Ar. Lat.: ποικίλας (sc. δυσκολίας) Ald.: ποικίλλει (sc. εἴδη) Müller ex Plat. **6** γὰρ (om. γὰρ M Ald.) εἶναι codd. Ald.: om. Ar. Lat. Plat.: seclusi εἴδη om. Ald. **7** παντοδαπάς codd. Lat.: παντοδαπά Ald. Plat.: om. Ar. πολλάκις δὲ θρασύτητάς[-ός P] codd. Ald. Lat.: *manchmal... verschiedenerlei Verwegenheit* Ar.: ποικίλλει δὲ θρασύτητός Müller ex Plat. **8** τε Ald.: δὲ Plat.: om. codd. λήθας codd. Ald. Lat.: λήθης Müller ex Plat. δυσμαθίας Müller ex Plat.: δυσθυμίας οἵας codd.: δυσθυμίας Ald. Lat.: om. Ar. **10** γίνεσθαι MBP: γίγνεσθαι W Ald. **11** γε Schöne: δὲ WMB Ald.: om. P Ar. Lat.: secl. Müller νούσῳ Ald.

ἐν τῷ σώματι ἕξιν κατὰ τήνδε τὴν ῥῆσιν· «τὸ δὲ
σπέρμα πολὺ | καὶ γλοιῶδες περὶ τὸν μυελὸν γίγνε- 790
ται, καθαπερεὶ δένδρον πολυκαρπότερον τοῦ συμμέτρου πεφυκὸς ᾖ· πολλὰς μὲν καθ' ἕκαστον ὠδῖνας, πολλὰς δ' ἡδονὰς κτώμενος ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ τοῖς περὶ τὰ τοιαῦτα τόκοις, ἐμμανὴς τὸ πλεῖστον τοῦ βίου γιγνόμενος, διὰ τὰς μεγίστας ἡδονὰς καὶ λύπας, νοσοῦσαν καὶ ἄφρονα ἴσχων ὑπὸ τοῦ σώματος τὴν ψυχήν, οὐχ ὡς νοσῶν ἀλλ' ὡς ἑκὼν κακὸς δοξάζεται· τὸ δ' ἀληθές, ἡ περὶ τὰ ἀφροδίσια ἀκολασία κατὰ τὸ πολὺ μέρος διὰ τὴν ἑνὸς γένους ἕξιν ὑπὸ μανότητος ὀστῶν ἐν τῷ σώματι ῥοώδη καὶ

36, 1 τὸ - **37, 1** γέγονεν: Plat. *Tim.* $86c_4$-d_5

2 post σπέρμα add. ὅτῳ Müller ex Plat. γλοιῶδες: ῥυῶδες Plat. περὶ τὸν μυελὸν γίγνεται: ἔχων Ald. μυελὸν: *Gehirn* Ar. γίγνεται Müller ex Plat.: γίγνεσθαι WVBP: γίνεσθαι MZQ **3** ante καθαπερεὶ add. καὶ Plat. καθαπερεὶ Müller ex Plat. cf. *wie* Ar. cf. *sicut* Lat.: καθάπερ εἰ Ald.: καθάπερ ἢ codd. πολύκαρπον Ald. **3sq.** τοῦ συμμέτρου πεφυκὸς ᾖ om. Ar. **4** ᾖ Müller ex Plat. cf. *facta est* Lat.: ἢ codd. Ald. **6** τὸ πλεῖστον Müller ex Plat. cf. *der meisten Zeit* Ar. cf. *secundum plurimum* Lat.: τε πλεῖστον WBP Ald.: τε μᾶλλον MV^{sl}: τι μᾶλλον V **7** τοῦ βίου γιγνόμενος P Ald.: τοῦ βίου γιγνόμενον WMB: γιγνόμενος τοῦ βίου Plat. **8** νοσοῦσαν Goulston ex Plat. cf. *seine Seele ist krank* Ar.: καὶ νόσους codd. Ald. Lat. καὶ Ald. Plat.: om. codd. Lat. **9** ἑκὼν κακὸς codd. Ar. Plat.: ἔχων κακὸς Ald.: ἑκὼν κακὸς κακῶς Müller: *malus* Lat. **11** κατὰ τὸ πολὺ μέρος Müller ex Plat.: καὶ τὸ πολὺ μέρος V^{sl} Ald. Lat.: καὶ τὸ πολυμερῶς WMBP **12** ὀστῶν Goulston ex Plat.: ὡς τὴν (τὴν om. M) codd. Ald. Lat. τῷ om. Ald. Plat. ῥοώδη codd. Ald.: ῥυώδη Goulston ex Plat.

ὑγραίνουσαν νόσος ψυχῆς γέγονεν.» ἱκανῶς μὲν οὖν κἂν ταύτῃ τῇ ῥήσει τὴν ψυχὴν νοσεῖν ἀπεφήνατο διὰ [τὸ] μοχθηρὰν ἕξιν σώματος. ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἔτι καὶ διὰ τῶν ἐφεξῆς ὑπ' αὐτοῦ γεγραμμένων ἡ
γνώμη κατάδηλος γίνεται | τοῦ φιλοσόφου· τί γάρ 51
φησι; «καὶ σχεδὸν ἅπανθ' ὁπόσα ἡδονῶν ἀκρασία καὶ ὄνειδος ὡς ἑκόντων λέγεται τῶν κακῶν, οὐκ ὀρθῶς ὀνειδίζεται· κακὸς μὲν γὰρ ἑκὼν οὐδείς, διὰ δὲ πονηρὰν ἕξιν τοῦ σώματος καὶ ἀπαιδεύτους τροφὰς κακὸς γίγνεται, παντὶ δὲ ταῦτα ἐχθρὰ καὶ ἄκοντι προσγίγνεται.» ὅτι μὲν οὖν ὁ Πλάτων αὐτὸς
| ὁμολογεῖ τὰ προαποδεδειγμένα ὑπ' ἐμοῦ, ἔκ τε 791

37, 6 καὶ - **11** προσγίγνεται: Plat. *Tim.* $86d_5$-e_3

1 νόσος Goulston ex Plat. Ar. Lat.: νοῦσον codd. Ald. γέγονεν Goulston ex Plat. Lat.: γεγονέναι codd. Ald. οὖν om. MBP **3** τὸ codd.: τὴν Müller: om. Ald.: seclusi μοχθηρὰν ἕξιν σώματος codd. Ald. Lat.: *üblen körperlichen Säfte* Ar. ante σώματος add. τοῦ Müller ἔτι WB Ald. Lat.: ἔστι MP: om. Ar. **6** ἅπανθ: δὴ πάντα Plat. ἀκρασία: ἀκράτεια Plat. **7** ὡς - **8** κακὸς Ald. Plat. *daß sie (dem freien) Willen der schlechten (Menschen) entsprechen, ist zum größten Teil unberechtigt...schlecht* Ar.: om. codd. Lat. **7** ἑκόντων: ἐχόντων Ald. **8** οὐδείς - **10** τροφὰς om. $Lat_{(M)}$ **9** ἕξιν τοῦ: ἕξιν τινὰ τοῦ Plat. **9sq.** ἀπαιδεύτους τροφὰς codd. Ald. Lat.: ἀπαίδευτον τροφὴν Plat.: *schlechten Gewohnheit* Ar. **10** κακὸς γίγνεται scripsi: κακὸς γίνεται codd. Ald. Lat.: ὁ κακὸς γίγνεται κακός Plat.: om. Ar. **11** προσγίνεται Ald.

τούτων αὐτοῦ τῶν ῥήσεών ἐστι δῆλον ἐξ ἄλλων τε πολλῶν, ὧν τινὰς μὲν ἐν τῷ Τιμαίῳ, καθάπερ καὶ τάσδε τὰς νῦν εἰρημένας, τινὰς δ' ἐν ἄλλοις αὐτοῦ βιβλίοις ἔστιν εὑρεῖν.

VII. Ὅτι δὲ καὶ Ἀριστοτέλης τῇ κράσει τοῦ τῆς μητρὸς αἵματος, ἐξ οὗ τὴν γένεσιν ἔχειν ἡμῶν φησι τὸ αἷμα, τὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἀκολουθεῖν οἴεται, δῆλόν ἐστιν ἐκ τῶνδε τῶν ῥήσεων αὐτοῦ. κατὰ μέν γε τὸ δεύτερον Περὶ ζῴων μορίων οὕτως ἔγραφεν· «ἔστι δ' ἰσχύος μὲν ποιητικώτερον τὸ παχύτερον αἷμα καὶ θερμότερον, αἰσθητικώτερον δὲ καὶ νοερώτερον τὸ λεπτότερον καὶ ψυχρότερον. τὴν αὐτὴν δ' ἔχει διαφορὰν καὶ τῶν ἀνάλογον ὑπαρχόντων πρὸς τὸ αἷμα· διὸ καὶ μέλιτται καὶ ἄλλα τοιαῦτα ζῷα φρονιμώτερα τὴν φύσιν ἐστὶν ἐναίμων πολλῶν, καὶ

38, 10 ἔστι - **39, 7** σώματος: Arist. *PA* 648a2-13

1 αὐτοῦ Ald. Ar. Lat.: αὐτῶν codd. **2** τινὰς Ald.: τινὲς codd. **3** τινὰς: τὰς MBP **3sq.** αὐτοῦ βιβλίοις W: βιβλίοις αὐτοῦ MBP Ald. **8** τῶνδε Ald. Ar. Lat.: om. codd. αὐτοῦ: οὗτος Ald. **9** ante περὶ add. τὸ Ald. **10** παχύτερον W Ald. Arist. Lat.: παχὺ MBP Ar. **11** καὶ νοερώτερον om. Ald. **13** ἀνάλογον: ἀνάπαλιν Ald.

τῶν ἐναίμων τὰ ψυχρὸν ἔχοντα καὶ λεπτὸν αἷμα
φρονιμώτερα τῶν ἐναντίων. ἄριστα δὲ τὰ [τὸ] θερ-
μὸν ἔχοντα καὶ λεπτὸν καὶ καθαρὸν αἷμα· πρός τε
γὰρ ἀνδρείαν τὰ τοιαῦτα καὶ ‹πρὸς› φρό|νησιν ἔχει 52
καλῶς· διὸ | καὶ τὰ ἄνω μόρια πρὸς τὰ κάτω ταύ- 792
την ἔχει τὴν διαφορὰν καὶ πρὸς τὸ θῆλυ τὸ ἄρρεν καὶ
τὰ δεξιὰ πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ σώματος.» εὔδηλος
μὲν οὖν ἐστιν [ὡς] ὁ Ἀριστοτέλης κἀκ ταύτης τῆς
ῥήσεως ἕπεσθαι βουλόμενος τὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις
τῇ φύσει τοῦ αἵματος· οὐδὲν δ' ἧττον καὶ κατωτέρω
τοῦ συγγράμματος ἀποφαινόμενος τὴν αὐτὴν δόξαν
ἔγραφεν ὧδε· «τὰς δὲ καλουμένας ἶνας τὸ μὲν ἔχει

39, 12 τὰς - **42, 14** ζῴοις: Arist. *PA* 650b14 - 651a12

1 ante ψυχρὸν add. μὲν Ald. **2** ἐναντία Ald. post ἐναντίων add. ἐστίν Goulston et Müller ex Arist. τὸ WMV[mg] BP: τῶν V: om. Ald. Arist.: secl. Müller **3** post καθαρὸν punxit Müller αἷμα codd. Ald.: ἅμα Müller ex Arist. πρός τε γὰρ codd. Ald.: γὰρ πρός τε Müller ex Arist. **4** πρὸς add. Müller ex Arist. **5** ταύτην: τὴν αὐτὴν Ald. **6** τὴν om. Ald. post θῆλυ add. αὖ Müller ex Arist. **6sq.** καὶ τὰ - σώματος (7) post διαφορὰν (6) transp. Ar. **7** pr. τὰ om. Ald. εὔδηλος Müller: εὔδηλον codd. Ald. **8** μὲν om. Ald. ὡς secl. Müller κἀκ W Ar. Lat.: κἂν M[1]VP: καὶ MB: om. Ald. **8sq.** ταύτῃ τῇ ῥήσει Ald. **10** αἵματος: σώματος V Müller post αἵματος add. ἀπεφήνατο ἕπεσθαι Ald. δ' om. M Ald. ἧττω Ald. **11** αὐτὴν om. Ald. **12sq.** τὸ μὲν ἔχει αἷμα (αἷμα om. codd.) codd. Arist.: αἷμα τὸ μὲν ἔχει Ald.

αἷμα, τὸ δ' οὐχ ἔχει, οἷον τὸ τῶν ἐλάφων καὶ δορκάδων· διόπερ οὐ πήγνυται τὸ τοιοῦτον αἷμα· τοῦ γὰρ αἵματος τὸ μὲν ὑδατῶδες μᾶλλον ψυχρόν ἐστι, διὸ καὶ οὐ πήγνυται, τὸ δὲ γεῶδες πήγνυται ἐξατμιζομένου τοῦ ὑγροῦ ἐν ταῖς πήξεσι· ⟨αἱ δ' ἶνες γῆς εἰσιν⟩. συμβαίνει δ' ἔνια καὶ γλαφυρωτέραν ἔχειν τὴν διάνοιαν τῶν τοιούτων, οὐ διὰ τὴν ψυχρότητα τοῦ αἵματος ἀλλὰ διὰ ⟨τὴν⟩ λεπτότητα μᾶλλον καὶ διὰ τὸ καθαρὸν εἶναι· τὸ γὰρ γεῶδες οὐδέτερον ἔχει τούτων. εὐκινητοτέραν γὰρ ἔχουσι τὴν αἴσθησιν τὰ λεπτοτέραν ἔχοντα τὴν ὑγρότητα καὶ καθαρωτέραν· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τῶν ἀναίμων ἔνια συνετωτέραν ἔχει τὴν ψυχὴν ἐνίων ἐναίμων, καθάπερ εἴρηται | καὶ πρότερον, οἷον ἡ μέλιττα | καὶ τὸ γένος τὸ τῶν 793 53

1 δορκάδων: προκῶν Arist.: *capriolorum* Lat. **2** αἷμα om. codd. **4** ἐξατμι[-η-]ζομένου codd. Ald. Ar.: ἐξατμίζοντος Müller sec. *evaporante* Lat.: συνεξατμίζοντος Arist. **5** ἐν ταῖς πήξεσι codd. Ald. Lat.: om. Arist. Ar.: secl. Müller **5sq.** αἱ δ' ἶνες γῆς εἰσιν add. Chartier ex Arist. cf. *die Fibern im Blut sind (ja) erdig* Ar. cf. *ines autem terrae sunt* Lat. **6** ἔνια καὶ: ἐνίοτε κἂν Ald. post ἔνια add. γε Arist. γλαφυρότερον Ald. **7** τῶν om. Ald. τῶν τοιούτων W Arist. Lat.: τῶν τιμίων MBP: τοῦτο Ald. **8** τὴν add. Müller ex Arist. **10** εὐκινητοτέραν Müller ex Arist. Ar. Lat$_{(M)}$: εὐκινητότερον W Ald.: ἀκινητότερον[-έραν M] MBP: *meliorem* Lat$_{(E)}$ **10sq.** τὰ λεπτοτέραν Ald. Ar. Lat. Arist.: καὶ λεπτοτέραν codd. **11** ὕγρανσιν Ald. **12** ἀναίμων: ἐναίμων MB **13sq.** εἴρηται καὶ πρότερον WM Ald.: εἴρηται πρότερον B Arist. Lat.: καὶ πρότερον εἴρηται P **14** οἷον - **41, 1** μυρμήκων W Ald. Arist. Ar. Lat.: om. MBP **14** μέλισσα W Ald. alt. τὸ om. Ald.

μυρμήκων κἂν εἴ τι τοιοῦτον ἕτερόν ἐστι. δειλότερα δὲ τὰ λίαν ὑδατώδη· ὁ γὰρ φόβος καταψύχει. προωδοποίηται τοίνυν τῷ πάθει τὰ τοιαύτην ἔχοντα τὴν ἐν τῇ καρδίᾳ κρᾶσιν· τὸ γὰρ ὕδωρ ⟨τῷ⟩ ψυχρῷ πηκτόν ἐστι· διὸ καὶ τὰ ἄλλα τὰ ἄναιμα δειλότερα τῶν ἐναίμων ἐστίν, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, καὶ ἀκινητίζει γε φοβούμενα καὶ προΐεται περιττώματα καὶ μεταβάλλει ἔνια τὰς χρόας αὐτῶν. τὰ δὲ πολλὰς ἔχοντα λίαν ἶνας καὶ παχείας γεωδέστερα τὴν φύσιν ἐστὶ καὶ θυμώδη τὸ ἦθος καὶ ἐκστατικὰ διὰ τὸν θυμόν· θερμότητος γὰρ παρεκτικὸς ὁ θυμός. τὰ δὲ στερεὰ θερμανθέντα μᾶλλον θερμαίνει τῶν ὑγρῶν· αἱ δ' ἶνες στερεὸν καὶ γεῶδες, ὥστε γίνονται οἷον πυρίαι ἐν

1 κἂν: καὶ Ald. τοιοῦτον ἕτερόν codd.: τῶν τοιούτων ἕτερον Ald.: ἕτερον τοιοῦτον Müller ex Arist. **2** δὲ: γὰρ πάντα Ald. λίαν om. Ald. προωδοποίηται Müller ex Arist. Ar. Lat.: προοδοποιεῖται codd.: προσδοποιεῖται Ald. **3** τοίνυν - **4** καρδίᾳ om. B τοίνυν: οὖν Arist. τῷ πάθει Müller ex Arist. Ar. Lat.: τὰ πάθη codd. Ald. τοιαύτην W Ald. Arist. Ar. Lat.: τοιαῦτα MBP **4** τὸ - **5** ἐστι: om. Ald. τῷ add. Müller ex Arist. **4sq.** ψυχρῷ πηκτόν W Ar. Lat.: ψυχροῦ ποιητικόν MBP **5** τὰ ἄλλα: τἆλλα Arist. alt. τὰ om. Ald. ἄναιμα: ἔναιμα Ald. **6** ἐναίμων: ἀνέμων (sic) Ald. **7** γε WMB Ald.: δὲ P: τε Müller ex Arist. **8** αὐτῶν om. codd. **9** λίαν ἶνας: λιάνδρας MBP **11** παρεκτικὸς codd. Ald. Ar.: ποιητικὸν Müller ex Arist. cf. *effectus* Lat$_{(E)}$ *factivus* Lat$_{(M)}$ **12** μᾶλλον θερμαίνει τῶν ὑγρῶν: μᾶλλον εἰσὶν ἢ προσῆκε θερμά, ὡς ἡ τῶν ἰνῶν φύσις ἐν τῷ ὑγρῷ Ald. δ': γὰρ Ald. **13** στερεὸν: στερεώτεραι Ald. γεῶδες, ὥστε: γεωδέστεραι Ald. γίνονται Ald. Arist.: γίγνονται codd. ante πυρίαι add. αἱ Ald.

τῷ αἵματι καὶ ζέσιν ποιοῦσιν ἐν τοῖς θυμοῖς· διὸ οἱ ταῦροι καὶ οἱ κάπροι θυμώδεις καὶ ἐκστατικοί· τὸ γὰρ αἷμα τούτων ἰνωδέστατον καὶ τό γε τοῦ ταύρου τάχιστα πήγνυται πάντων. ἐξαιρουμένων δὲ τῶν ἰνῶν τούτων οὐ | πήγνυται τὸ αἷμα, [αἱ γὰρ ἶνες 794 γεώδεις·] καθάπερ γὰρ ἐκ πηλοῦ εἴ τις ἐξέλοι τὸ γεῶδες, οὐ πήγνυται τὸ ὕδωρ, οὕτω καὶ τὸ αἷμα· αἱ γὰρ ἶνες γῆς. μὴ ἐξαιρουμένων δὲ πήγνυται, οἷον [ἂν πάθη ἢ] ὑγρὰ γῆ ὑπὸ ψύχους· τοῦ γὰρ θερ|μοῦ 54 ὑπὸ τοῦ ψυχροῦ ἐκθλιβομένου συνεξατμίζεται τὸ ὑγρόν, καθάπερ εἴρηται πρότερον, καὶ πήγνυται οὐχ ὑπὸ θερμοῦ ἀλλ' ὑπὸ ψυχροῦ ξηραινόμενον· ἐν δὲ τοῖς σώμασιν ὑγρόν ἐστι διὰ τὴν θερμότητα τὴν ἐν τοῖς ζῴοις.» ταῦτα προειπὼν ὁ Ἀριστοτέλης ἐφεξῆς

1 αἵματι: σώματι Ald. Ar. ποιοῦσιν: ποιοῦνται Ald. ἐν τοῖς θυμοῖς: ἐν τοῖς χυμοῖς codd. 3 ἰνωδέστατον: ἰνω[-ο-]δέστερον codd. 4sq. τῶν ἰνῶν τούτων codd. Lat.: τούτων τῶν ἰνῶν Arist.: τῶν ἰνῶν Ald. *die Fibern* Ar. 5 οὐ πήγνυται: οὐκ ἂν ξηρανθείη Ald. 5sq. αἱ γὰρ ἶνες γεώδεις codd. Ald.: om. Ar. Lat. Arist.: secl. Müller γὰρ om. Ald. 8 αἱ γὰρ ἶνες γῆς om. Lat. αἱ γὰρ ἶνες γῆς: τῶν ἰνῶν Ald. μὴ: μὲν Ald. δὲ: οὐ Ald. post πήγνυται add. μενουσῶν δὲ πήγνυται Ald. 9 ἂν πάθη codd.: ἂν πάθοι Ald. (sed post ψύχους transp.): *verfestigt* Ar.: om. Lat.: secl. Müller ex Arist. ἢ om. Ald.: secl. Müller ex Arist. ante ὑγρὰ add. καὶ Ald. ante ὑπὸ ψύχους add. καὶ Ald. 10 συνεξατμίζεται codd. Ald.: συνεξατμίζει Müller ex Arist. et Lat. 13 σώμασιν: ὄμμασιν Ald. 14 προειπὼν MP Lat.: προσειπὼν WB Ald.: om. Ar.

αὐτοῖς συνάπτει ταῦτα· «πολλῶν δ' ἐστὶν αἰτία ἡ τοῦ αἵματος φύσις καὶ κατὰ τὸ ἦθος τοῖς ζῴοις καὶ κατὰ τὴν αἴσθησιν, εὐλόγως· ὕλη γάρ ἐστι παντὸς τοῦ σώματος· ἡ γὰρ τροφὴ ὕλη, τὸ δ' αἷμα ‹ἡ› ἐσχάτη τροφή. πολλὴν οὖν ποιεῖ διαφορὰν θερμὸν ὂν καὶ ψυχρὸν καὶ λεπτὸν καὶ παχὺ καὶ καθαρὸν καὶ θολερόν.» οὐσῶν δὲ καὶ ἄλλων αὐτοῦ ῥήσεων ἐν ταῖς περὶ τῶν ζῴων [αὐτοῦ] πραγματείαις καὶ τοῖς τῶν Προβλημάτων αὐτοῦ βιβλίοις, ἔδοξέ μοι περιτ|τὸν εἶναι παραγράφειν ἁπάσας· ἀρκεῖ γὰρ μίαν 795 [τὴν] Ἀριστοτέλους ἐνδείξασθαι γνώμην, ἣν ἔχει περί τε τῶν κράσεων τοῦ σώματος καὶ τῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων· ὅμως δὲ προσθήσω καὶ τὰ κατὰ τὸ πρῶτον εἰρημένα τῆς τῶν ζῴων ἱστορίας, ὧν τινὰ μὲν ἄντικρυς εἰς τὴν κρᾶσιν ἀνάγεται, τινὰ δὲ διὰ

43, 1 πολλῶν - **7** θολερόν: Arist. *PA* 651a12-17

2 αἵματος: σώματος codd. κατὰ τὸ ἦθος: κατὰ τὸ εἶδος codd. 4 alt. ἡ add. Müller ex Arist. 5 οὖν Ald. Arist. Lat.: ἂν codd. Ald.: *γὰρ* Ar. (Endress - Gutas 54) ποιῇ codd. 6 παχὺ V^{mg} Arist. Ar. Lat$_{(M)}$: πολὺ WMVBP Ald. Lat$_{(E)}$ post παχὺ add. *multus et paucus* Lat$_{(M)}$ 6sq. καθαρὸν καὶ θολερόν: θολερὸν καὶ καθαρόν Arist. 7 αὐτοῦ Ald. Lat.: αὐτῷ codd. 8 αὐτοῦ codd. Ald.: om. Lat.: secl. Müller τοῖς om. MBP 9 αὐτοῦ secl. Müller 10 παραγράφειν W Ald.: περιγράφειν MBP: *scribere* Lat. μίαν codd. Ar. Lat$_{(M)}$: μοι Ald. Lat$_{(E)}$ 11 τὴν WMB Ald.: τῶν V: τ (lac. 2-3 litt.)καὶ P: seclusi 12 pr. τῶν om. MBP 14 εἰρημένον Ald.

μέσων τῶν φυσιογνωμονικῶν σημείων καὶ μάλιστα κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην. βούλεται γὰρ οὗτος τοῖς τῆς ψυχῆς ἤθεσί τε καὶ δυνάμεσιν οἰκείαν γίνεσθαι τὴν διάπλασιν ὅλου τοῦ σώματος ἑκάστῳ γένει ζῴων· οἷον αὐτίκα τῶν ἐναίμων ἡ γένεσις μέν ἐστιν ἐκ τοῦ | τῆς μητρὸς αἵματος, ἀκολουθεῖ δὲ τῇ κράσει τού- 55
του τὰ τῆς ψυχῆς ἤθη, καθότι καὶ διὰ τῶν προγεγραμμένων ῥήσεων ἀπεφήνατο· τῶν δ' ὀργανικῶν μορίων ἡ διάπλασις οἰκεία τοῖς τῆς ψυχῆς ἤθεσι γίνεται κατ' αὐτὸν τὸν Ἀριστοτέλην· καὶ κατὰ τοῦτο δὴ λοιπὸν οὐκ ὀλίγα πέφυκε ‹σημεῖα› περί τε τῶν τῆς ψυχῆς ἠθῶν καὶ τῆς τοῦ σώματος κράσεως. ἔνια δὲ τῶν φυσιογνωμονικῶν ἄντικρύς τε καὶ δι' οὐδενὸς μέσου τὴν κρᾶσιν ἐνδείκνυται· τοιαῦτα δ' ἐστὶ κατὰ τὰς χρόας καὶ τρίχας, ἔτι δὲ τὰς φωνὰς |
καὶ τὰς ἐνεργείας τῶν μορίων. ἀκούσωμεν οὖν 796
ἤδη τῶν ὑπ' Ἀριστοτέλους γεγραμμένων ἐν τῷ

1 καὶ - **2** Ἀριστοτέλην codd. Ald. Ar. Lat.: secl. Müller **4** ὅλου Ald. Ar. Lat.: ὅλην codd. ante ζῴων add. τῶν MP **5** ἐστιν om. MBP **10** γίγνεται Ald. κατ' -Ἀριστοτέλην codd. Ald. Ar. Lat.: secl. Müller **11** σημεῖα add. Endress - Gutas (p. 53): γνωρίσματα add. Müller cf. *Merkmale* Ar.: om. codd. Ald. Lat. **12** τῶν τῆς om. Ald. **15** ante τρίχας add. τὰς MV[mg] δὲ codd.: τε Ald. **17** ἤδη W Ald. Lat.: δὴ MBP: om. Ar.

πρώτῳ Περὶ ζῴων ἱστορίας· «προσώπου δὲ τὸ μὲν ὑπὸ τὸ βρέγμα ‹μεταξὺ τῶν ὀμμάτων› μέτωπον· τοῦτο δ' οἷς μὲν μέγα, βραδύτεροι, οἷς δὲ μικρόν, εὐκίνητοι, καὶ οἷς μὲν πλατύ, ἐκστατικοί.» μία μὲν αὕτη ῥῆσις· ἑτέρα δ' οὐ μετὰ πολὺ τῆσδε τόνδε τὸν τρόπον ἔχουσα· «ὑπὸ ‹δὲ› τῷ μετώπῳ ὀφρύες· ὧν αἱ μὲν εὐθεῖαι φύουσαι μαλακοῦ ἤθους σημεῖον, αἱ δὲ πρὸς τὴν ῥῖνα καμπυλότητα ἔχουσαι στρυφνοῦ, αἱ δὲ πρὸς τοὺς κροτάφους μωκοῦ καὶ εἴρωνος, ‹αἱ δὲ κατεσπασμέναι φθόνου›.» εἶτα πάλιν

45, 1 προσώπου - **4** ἐκστατικοί: Arist. *HA* 491b11-13 **45, 6** ὑπὸ - **10** φθόνου: Arist. *HA* 491b14-18

1 περὶ Ald. Lat.: τῆς τῶν codd. **2** ὑπὸ τὸ βρέγμα om. Ald. μεταξὺ τῶν ὀμμάτων add. Chartier ex Arist.: *zwischen ihr (sc. der Vorderpartie des Kopfes) und dem Auge* Ar. Lat. **4** post ἐκστατικοί add. οἷς δὲ περιφερές, θυμικοί Arist. cf. *und bei denen er gerundet ist, die sind jähzornig* Ar. **5** τῆσδε om. Ald. **6** δὲ add. Müller ex Arist. Lat. **7** ὀφρύες scripsi sec. *die Augenbrauen* Ar. Lat(M): ὀφρύων codd. Ald.: ὀφρύες διφυεῖς Arist. Chartier Müller Lat(E) ὧν αἱ μὲν εὐθεῖαι Müller ex Arist. cf. *horum recta quidem* Lat: *Wenn sie gerade* Ar.: μὲν αἱ μὲν εὐθεῖαι MBP: δὲ αἱ μὲν εὐθεῖαι W Ald. φύουσαι codd. Ald. Ar.: om. Lat.: secl. Müller ex Arist. **8** αἱ - **9** στρυφνοῦ om. Ald. **8** πρὸς τὴν ῥῖνα Chartier Lat.: πρὸς τῇ ῥινὶ codd. ante καμπυλότητα add. τὴν Müller ex Arist. **9** μωκοῦ καὶ Müller ex Arist. cf. *törichtes und... Naturell* Ar. cf. *subsannatoris et* Lat.: μεμηκυῖαι codd. Ald.: μώμου καὶ Chartier **10** αἱ δὲ κατεσπασμέναι φθόνου add. Chartier ex Arist. (vd. infra 46, 6-7)

οὐ μετὰ πολύ· «κοινὸν δὲ βλεφαρίδων μέρος | τῆς 56
ἄνω καὶ κάτω κανθοί, δύο μὲν πρὸς τῇ ῥινί, δύο δὲ
πρὸς τοῖς κροτάφοις· οἳ ἂν μὲν ὦσι μακροί, κακοη-
θείας σημεῖον, ἂν δὲ βραχεῖς, ἤθους βελτίονος, ἂν δ'
οἷον οἱ κτένες κρεῶδες ἔχωσι πρὸς τῷ μυκτῆρι,
πονηρίας.» [εἶτ' ἐφεξῆς πάλιν· «αἱ ὀφρύες ἂν ὦσι
κατεσπασμέναι, φθόνου»]. καὶ μετὰ τοῦτο πάλιν·
«ὀφθαλμῶν δὲ τὸ μὲν λευκὸν ὅμοιον ὡς ἐπὶ ‹τὸ› πολὺ
πᾶσι, τὸ ‹δὲ› καλούμενον μέλ|αν διαφέρει· τοῖς μὲν 797

46, 1 κοινὸν - **6** πονηρίας: Arist. *HA* 491b$_{22\text{-}26}$ **46, 8** ὀφθαλμῶν - **47, 3** ἐστί: Arist. *HA* 491b$_{34}$-492a$_{4}$.

1 οὐ μετὰ πολύ P Ald. Lat.: οὐ μετ' οὐ πολύ WMB post δὲ add. τῆς Arist. βλεφαρίδων WBP Ar.: βλεφαρίων V: βλεφάρων M: βλεφαρίδος Ald. Lat.: τῆς βλεφαρίδος Müller ex Arist. **2** δύο μὲν codd. Ald. Ar.: δύο, ὁ μὲν Müller ex Arist. Lat. δύο δὲ codd. Ald. Ar.: ὁ δὲ Müller ex Arist. Lat. **3** οἳ ἂν μὲν ὦσι Müller ex Arist. cf. *wenn nun die Augenwinkel ...sind* Ar. cf. *quae si* (*si* om. Lat$_{(M)}$) *quidem fuerint* Lat.: οἷς οὖν εἰσι codd.: οἷς μὲν εἰσὶ Ald. **4** ἂν(vel οἷς) δὲ βραχεῖς, ἤθους βελτίονος codd. Ald.: om. Ar. Lat.: del. Müller ex Arist. **4sq.** ἂν(ἐὰν Müller) δ' οἷον οἱ κτένες κρεῶδες ἔχωσι Müller cf. *wenn die...fleischig wie bei der Weihe sind* Ar. cf. *si autem velut ktenes* (*berecenes* Lat$_{(M)}$) *carnositatem habeant* Lat.: ὧν δὲ οἱ κτένες οἷον κρεῶδες ἔχοντες codd. Ald.: ἂν δ' οἷον οἱ ἰκτῖνες κρεῶδες ἔχωσι τὸ Arist. **6** εἶτ' - **7** φθόνου om. Arist. Ar.: del Chartier: secl. Müller (vd. supra 45, 10) **8** ὀφθαλμῶν codd. Ar. Lat.: ὀφθαλμοῦ Ald. Arist. Müller τοῦ μὲν λευκοῦ Ald. ὅμοιον ὡς Müller ex Arist.: ὁμοίως codd. Ald. τὸ add. Müller ex Arist. **9** δὲ add. Müller ex Arist. cf. *aber* Ar. cf. *autem* Lat.

γάρ ἐστι μέλαν, τοῖς δὲ καὶ σφόδρα γλαυκόν, τοῖς δὲ χαροπόν, ‹ὃ ἤθους› [τοῦ] βελτίστου σημεῖον ἐστί.» καὶ δὴ καὶ τούτων ἐφεξῆς τάδε γράφει· «τῶν δ' ὀφθαλμῶν οἱ μὲν μικροί, οἱ δὲ μεγάλοι, οἱ δὲ μέσοι βέλτιστοι. καὶ ἢ ἐκτὸς σφόδρα ἢ ἐντὸς ἢ μέσως· τούτων οἱ ἐντὸς μάλιστα ὀξυωπέστατοι ἐπὶ παντὸς ζῴου, τὸ δὲ μέσον ἤθους βελτίστου σημεῖον. καὶ ‹ἢ› σκαρδαμυκτικοὶ ἢ ἀτενεῖς ἢ μέσοι· ‹βελτίστου δ' ἤθους οἱ μέσοι›, ἐκείνων δ' οἱ μὲν ἀναιδεῖς,

47, 3 τῶν - **48, 1** ἀβέβαιοι: Arist. *HA* 492a$_{7\text{-}12}$

1 καὶ WBP Ald.: om. M Arist. Ar. Lat. alt. τοῖς: οἷς Ald. **2** post χαροπόν add. ἐνίοις δ' αἰγωπόν Müller ex Arist. ὃ ἤθους add. Müller ex Arist. (τοῦτο ἤθους) cf. *das...deutet auf den...Charakter* Ar. cf. *charopon igitur moris* Lat. τοῦ secl. Müller ex Arist. **3** ἐστί secl. Müller ex Arist. post ἐστί add. καὶ πρὸς ὀξύτητα ὄψεως κράτιστον Chartier ex Arist. **4** οἱ μὲν μικροί, οἱ δὲ μεγάλοι: οἱ μὲν μεγάλοι, οἱ δὲ μικροί Arist. Ar. Lat. **4sq.** δὲ μέσοι: μέσοι δὲ καὶ Ald. **5** ante μέσοι add. μέσοι οἱ Müller ex Arist. ἢ ἐκτὸς: οἱ ἐκτὸς Ald. ἐντὸς Ald. Ar. Lat.: ἐκτὸς codd. **6** τούτων P Ald. Arist. Lat.: τοῦτοι WM: τῶτοι VB ἐπὶ Ald. Arist. Ar. Lat.: om. codd. **8** ἢ add. Chartier ex Arist. Lat. ἢ ἀτενεῖς Chartier ex Arist. cf. *mit starrendem Blick* Ar. cf. *perstitivi* Lat.: ἢ προπετεῖς codd.: οἱ ἐκτὸς Ald. ante μέσοι add. οἱ Ald. **8** βελτίστου - **9** μέσοι add. Chartier ex Arist. cf. *Diese* (sc. *Mitte*) *deuten auf einen ganz vorzüglichen Charakter hin* Ar. cf. *optimi autem moris qui medii* Lat. **9** οἱ μὲν ἀναιδεῖς Chartier ex Arist. (ὁ μὲν ἀναιδής) cf. *die starrenden Augen auf Dreistigkeit hin* Ar. cf. *hi quidem inverecundi* Lat.: οἱ μὲν ἀνεμώδεις codd. Ald.

οἱ δ' ἀβέβαιοι.» καὶ πάλιν οὐ μετὰ πολὺ κατὰ | τὸν 57
περὶ τῶν ὤτων λόγον ὡδί πως ἔγραφε περὶ τοῦ μεγέθους αὐτῶν· «καὶ ἢ μεγάλα ἢ μικρὰ ἢ μέσα ἢ ἐπανεστηκότα σφόδρα ἢ οὐδὲν ἢ μέσον· τὰ δὲ μέσα βελτίστου ἤθους σημεῖον, τὰ δὲ μεγάλα καὶ ἐπανεστηκότα μωρολογίας καὶ ἀδολεσχίας.» ταῦτα μὲν ἐν τῷ πρώτῳ περὶ ζῴων ἱστορίας ὁ Ἀριστοτέλης ἔγραφεν, ⟨οὐχ⟩ ὀλίγων δὲ μέμνηται καὶ κατ' ἄλλο σύγγραμμα περὶ φυσιογνωμονικῶν θεωρημάτων, ὧν καὶ | παρεθέμην ἄν τινας ῥήσεις, εἰ μή τε μακρολο- 798

48, 3 καὶ- 6 ἀδολεσχίας: Arist. *HA* 492a$_{34}$-492b$_{3}$

1 οἱ δ' ἀβέβαιοι codd. Ald. Ar^{M}: ὁ δ' ἀβέβαιος Arist.: *οἱ δὲ βέβαιοι* Ar. (sed corr. Biesterfeldt in *ἀβέβαιοι*) πολὺ Müller Lat.: πολλὰ codd. Ald. κατὰ Müller cf. *auf* Ar. cf. *in* Lat.: καὶ Ald.: om. codd. **2** alt. περὶ - **3** καὶ om. Ald. **3** ἢ μεγάλα ἢ μικρὰ Müller ex Arist. cf. *manche von ihnen sind groß, manche klein* Ar. cf. *aut sunt magnae aut parvae* Lat$_{(M)}$: εἰ μὲν πάνυ μικρὰ Ald.: οἱ(τὰ MBP) μὲν πάνυ μα[μι- P]κρὰ codd.: *aut sunt parvae aut magnae* Lat$_{(E)}$ **4** ἢ οὐδὲν ἢ μέσον: ἢ τούτων τὰ μὲν μικρὰ, κακοήθους σημεῖον Ald. οὐδὲν Arist.: οὐθὲν Müller: οὔ (vel οὐ) codd. μέσον WP Arist.: μέσα MB **5** βελτίστου - μεγάλα om. Lat$_{(E)}$ sed hab. Lat$_{(M)}$ σημεῖον W Arist. Lat.: σημαντικά MBP: om. Ald. **7** πρώτῳ om. Ar. ἱστορίας L Ald. Ar. Lat.: om. WMBP **8** οὐχ add. Müller sec. *non* Lat. cf. *oftmals ...notiert* Ar. ὀλίγων codd.: ὀλίγα Ald. κατ' ἄλλο σύγγραμμα: ἐν ἄλλῳ συγγράμματι Ald. **9** περὶ Pol. Ald.: om. codd. Ar. Lat. **10** παρεθέμην Ald. Ar. Lat.: παρεθέμεθα codd. μή τε Ald.: μήγε W: μὴ MBP

γίας ἔμελλον ἀποίσεσθαι δόξαν ἀναλίσκειν τε τὸν χρόνον μάτην, ἐξὸν ἐπὶ τὸν πάντων ἰατρῶν τε καὶ φιλοσόφων πρῶτον εὑρόντα τὴν θεωρίαν ταύτην ἀφικέσθαι μάρτυρα, τὸν θεῖον Ἱπποκράτην.

VIII. Γράφει τοίνυν οὗτος ἐν τῷ βιβλίῳ, ἐν ᾧ περὶ ὑδάτων καὶ ἀέρων καὶ τόπων διδάσκει, πρῶτον μὲν ἐπ' ἐκείνων τῶν πόλεων, ἃς ἐστράφθαι φησὶ πρὸς ἄρκτους, ὡδί πως αὐτοῖς ὀνόμασι· «τά τε ἤθεα ἀγριώτερα ἢ ἡμερώτερα»· καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν ἐπὶ τῶν πρὸς ἀνατολὴν ἐστραμμένων ὡδί· «λαμπρόφωνοί τε οἱ ἄνθρωποι ὀργήν τε καὶ ξύνεσιν βελτίους

49, 8 τά - **9** ἡμερώτερα: Hipp. *Aër.* IV. 3 (p. 194, 10) **49, 10** λαμπρόφωνοι - **50, 1** βορρᾶν: Hipp. *Aër.* V. 4 (p. 197, 4-5)

2 ἐπὶ τὸν Ald.: ἐπὶ τῶν codd. **3** εὑρόντες Ald. **5** οὗτος W Ald.: αὐτὸς W^{mg}MBP: οὕτως Kühn ἐν ᾧ Pol. Ald.: καθ' ὃ codd. **6** περὶ ὑδάτων καὶ ἀέρων καὶ τόπων codd.: περὶ ὑδάτων καὶ ἀέρων καὶ ποτῶν Pol. Ald.: *Über die Arten der Luft, der Gewässer und der Plätze* Ar.: *de aeribus et locis* (*oris* Lat$_{(M)}$) *et aquis* Lat. **8** ἄρκτοις Ald. πως αὐτοῖς ὀνόμασι Ald.: πως(περ V) αὐτοῖς (om. P) ὀνομάζουσι codd.: *folgendes* Ar.: om. Lat. **9** ἀγριώτερα ἢ ἡμερώτερα W Ald. Hipp. Lat.: ἀγριώτεροι ἢ ἡμερώτεροι MBP **10** τῶν ... ἐστραμμένων M Ald. Ar. Lat.: τὸν ... ἐστραμμένον WV: τὸ ... ἐστραμμένον P πρὸς ἀνατολὴν om. Lat$_{(E)}$ sed hab. Lat$_{(M)}$ ὡδί: «λαμπρόφωνοί τε om. Lat$_{(E)}$ sed hab. Lat$_{(M)}$ (*sic clare voce sunt*) **11** βελτίονες Hipp. post βελτίονες (pro βελτίους) add. εἰσὶ Hipp.

τῶν πρὸς βορρᾶν». ἔπειτα προελθὼν ἐπὶ πλέον περὶ τῶν αὐτῶν ὡδί πως διεξέρχεται· «τὴν Ἀσίην πλεῖστον | διαφέρειν φημὶ τῆς Εὐρώπης ἐς τὰς 58
φύσιας τῶν ξυμπάντων τῶν τ' ἐκ γῆς φυομένων καὶ τῶν ἀνθρώπων· πολὺ γὰρ καλλίω καὶ μείζω πάντα γίνονται ἐν τῇ Ἀσίῃ· ἥ τε χώρη τῆς χώρης ἡμερωτέρη καὶ τὰ ἤθεα τῶν ἀνθρώπων ἠπιώτερα. τὸ δ' αἴτιον τούτων ἡ κρῆσις τῶν ὡρέων.» τὴν κρᾶσιν εἶναι αἰτίαν φησὶν οὐ μόνον τῶν ἄλλων ὧν διῆλθεν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἠθῶν. ὅτι δὲ τὴν τῶν ὡρῶν κρᾶσιν |

50, 2 τὴν - **8** ὡρέων: Hipp. *Aër.* XII. 2-3 (p. 219, 15 - 220, 6)

1 βορ[-ρρ- BP]ᾶν codd. Ald.: βορέην Hipp.: om. Ar. **2** Ἀσίην Müller ex Hipp. (vd. infra lin. 6 χώρη, χώρης): Ἀσίαν codd.: οὐσίαν Ald. post Ἀσίην forte punxit Ald. **3** ante διαφέρει (pro διαφέρειν) add. δὲ Ald. διαφέρει Ald. φημὶ Ald. Hipp. Ar. Lat: φησὶ codd. ἐς Müller ex Hipp. (vd. infra 58, 2): εἰς codd. Ald. **4** τῶν ξυμπάντων om. Ar. τ' om. Ald. ante γῆς add. τῆς Müller ex Hipp. **5** καλλίονα καὶ μείζονα Hipp. **6** γίνονται scripsi: γίγνονται codd. Ald.: γίνεται Hipp. Ἀσίῃ Müller ex Hipp. (vd. infra χώρη): Ἀσίᾳ codd. Ald. χώρας Ald. ἡμερω[-ο-]τέρη WMB Hipp. Ar^{M} Lat.: ἡμερωτέρα V Ald.: *besser* Ar. (e corr. Biesterfeldt): ἡμετέρη P **7** ἠπιώτερα codd.: ἡμερώτερα Ald. Lat$_{(M)}$: *miriores* Lat$_{(E)}$: ἠπιώτερα καὶ εὐοργητότερα Müller ex Hipp.: *sanfter und ihre Handlungen besser* (i.e. ἠπιώτερα καὶ εὐεργετότερα) Ar. *plus doux et leurs comportements sont meilleurs* Ar^{M} **8** κρῆσις Müller ex Hipp. (vd. infra 53, 3 Ἀσιηνοὺς): κρᾶσις codd. Ald. **9** αἰτίαν εἶναι M Ald. **10** τῶν ἠθῶν Ald. Ar. Lat.: τὴν τῶν ἡμῶν codd.

ἐν τῇ θερμότητι καὶ ψυχρότητι, ξηρότητί τε καὶ 799
ὑγρότητι διαλλάττειν ἑτέραν τῆς ἑτέρας φησί, παμπόλλας ῥήσεις παρεθέμην ἐν τῇ πραγματείᾳ, καθ' ἣν ἐπιδείκνυμι τὴν αὐτὴν φυλάττοντα δόξαν αὐτὸν περὶ [τε] τῶν στοιχείων ἐν τῇ Περὶ φύσεως ἀνθρώπου βίβλῳ καὶ κατ' ἄλλα πάντα συγγράμματα. ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς ἑπομένας ῥήσεις τῇ προκειμένῃ ταὐτὸν διδάσκων γράφει ὡδὶ περὶ τῆς εὐκράτου χώρας, ἣν καὶ τὰ τῶν ἀνθρώπων ἤθη ποιεῖν φησιν εὔκρατα· «οὔτε γὰρ ὑπὸ τοῦ θερμοῦ ἐκκέκαυται λίην οὔτε ὑπ' αὐχμῶν καὶ ἀνυδρίης ἀνεξήρανται οὔτε ὑπὸ ψύξιος πέττεται»· διὰ τοῦτ' οὖν ἐφεξῆς

51, 10 οὔτε - **12** πέττεται: Hipp. *Aër.* XII. 4 (p. 221, 1-3)

1 τῇ om. Ald. **2** διαλλάττειν L Ald.: διαλλάττει WMBP ἑτέραν Ald. Ar. Lat.: ἑτέρα[-ν W] τε codd. **4** ἐπιδεικνύμενοι W τὴν αὐτὴν Ald. Ar. Lat.: τὴν σὴν codd. **5** τε codd.: om. Ald. Ar. Lat.: secl. Müller post ἐν add. τε Müller fortasse recte φύσιος Müller **6** κατ': τ' Ald. **8** ταὐτὸν Ald. Ar.: ταύτῃ codd.: om. Lat. ὡδὶ γράφει Müller **9sq.** ποιεῖν φησι: φησὶ ποιεῖν Ald. **11** λίην Müller ex Hipp. Ar.: λέγει (vel λέγων) codd. Ald. Lat. ὑπ' αὐχμῶν Müller ex Hipp. (ὑπὸ αὐχμῶν) Ar. Lat.: ὑπὸ τῶν αὐχμῶν Ald.: ὑπαύχιος codd. ἀνυδρίης Ald. Hipp. (vd. supra 50, 6): ἀνυδρίας codd. ἀνεξήρανται: ἀναξηραίνεται Hipp. **12** ὑπὸ ψύξιος WM: ὑπὸ ψύξεος[-ως] VP Ald.: ὑπόψυος B: ὑπὸ ψύχεος Hipp. πέττεται Z Ald.: post πέττ lac. 4 litt. in PQ: π[τ-]έτται WMB: *zusammengeschrumpft und verkümmert* (i.e. πιέζεται) Ar. (vd. 58, 9 πιεζομένη *zusammenschrumpfen und verkümmern* Ar.): *gelari* Lat.: βεβιασμένη Hipp. τοῦτ': τούτων Ald.

φησι· «τὸ δὲ ἀνδρεῖον καὶ τὸ ταλαίπωρον | καὶ ‹τὸ› 59
εὔτονον καὶ ‹τὸ› θυμοειδὲς οὐκ ἂν δύναιτο ἐν τῇ τοι-
αύτῃ φύσει ἐγγίνεσθαι οὔτε ὁμοφύλου οὔτε ἀλλοφύ-
λου, ἀλλὰ τὴν ἡδονὴν ἀνάγκη κρατέειν»· καὶ μέντοι
κατωτέρω πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ γράμματι τάδε γρά-
φει· «περὶ δὲ τῆς ἀθυμίης τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς
ἀνανδρείης, ὅτι ἀπολεμώτεροί εἰσι τῶν Εὐρωπαίων
οἱ | Ἀσιηνοὶ καὶ ἡμερώτεροι τὰ [τε] ἤθεα, αἱ [τε] 800
ὧραι αἴτιαι μάλιστα, οὐ μεγάλας τὰς μεταβολὰς

52, 1 τὸ - **4** κρατέειν: Hipp. *Aër.* XII. 6-7 (p. 222, 1-5) **52, 6** περὶ - **53, 2** παραπλήσιαι Hipp. *Aër.* XVI. 1 (p. 227, 11-228, 2)

1 τὸ ταλαίπωρον Ald. Hipp. Ar. Lat.: ἀταλαίπωρον codd. **1sq.** καὶ τὸ εὔτονον om. Ald. **1** tert. τὸ add. Müller ex Hipp. **2** εὔτονον: ἔμπονον Hipp. τὸ add. Müller ex Hipp. τῇ om. Ald. Hipp. **3** ἐγγίνεσθαι M Hipp.: ἐγγίγνεσθαι WBP Ald. post ἐγγίνεσθαι lac. indic. Hipp. οὔτε ...οὔτε: μήτε... μήτε Hipp. **4** κρατεῖν Hipp. **5** γράμματι WVBP *scriptione* Lat(M): συγγράμματι MV[mg] Ald. *conscriptione* Lat(E) **6** ἀθυμίης Müller ex Hipp. Ar.: ἀθυμίας Ald.: ῥαθυμίης[-ας M] codd. Lat. **7** ἀνανδρείης Müller ex Hipp. Ar.: ἀνδρείης[-ας V] codd. Lat.: ἀνδρίης Ald. ὅτι Ald. Hipp.: οὔτε codd. Lat. **7** ἀπολεμώτεροι - **9** αἴτιαι: αὐτοδαιμονέστεροι τὰ ἤθεα θεωρεῖται Ald. ἀπολεμώτεροι Chartier ex Hipp. (ἀπολεμώτατοί) Ar. Lat.: ἀπολυμώτεροι codd. **8** Ἀσιηνοὶ Müller ex Hipp. (vd. infra 53, 3): Ἀσιανοὶ codd. Ald. pr. τε secl. Müller ex Hipp. alt. τε secl. Müller ex Hipp. **9** οὐ W Ald. Hipp. Ar. Lat.: οὕτω MBP μεγάλας τὰς μεταβολὰς Ald. Hipp. Ar.: μεγίστας μεταβολὰς codd. Lat.

ποιεύμεναι οὔτε ἐπὶ τὸ θερμὸν οὔτε ἐπὶ τὸ ψυχρὸν
ἀλλὰ παραπλήσιαι». καὶ μέντοι καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν
οὕτως εἶπεν· «εὑρήσεις δὲ καὶ τοὺς Ἀσιηνοὺς δια-
φέροντας αὐτοὺς ἑωυτῶν καὶ τοὺς μὲν βελτίονας,
τοὺς δὲ φαυλοτέρους ἐόντας· τούτων δ' αἱ μεταβο-
λαὶ αἴτιαι τῶν ὡρέων, ὥσπερ μοι εἴρηται ἐν τοῖσι
προτέροισι». καὶ κατωτέρω τοῦ συγγράμματος, ἡνίκα
περὶ τῶν τὴν Εὐρώπην οἰκούντων ὁ λόγος αὐτῷ
γίνεται, τάδε γράφει· «τὸ δ' ἄγριον καὶ τὸ ἀμείλι-
κτον καὶ ‹τὸ› θυμοειδὲς ἐν τῇ τοιαύτῃ φύσει γίνε-
ται». καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν ἐν ἑτέρᾳ ῥήσει γράφει

53, 3 εὑρήσεις - **7** προτέροισι: Hipp. *Aër.* XVI. 5 (p. 230, 1-4) **53, 9** τὸ δ' - **11** γίνεται: Hipp. *Aër.* XXIII. 3 (p. 243, 3-4)

1 ποιεύμεναι Müller ex Hipp.: ποιεύμενα Ald.: ποιούμεναι codd. οὔτε ἐπὶ τὸ θερμὸν Ald. Hipp. Ar. Lat.: om. codd. **2** παραπλησίως Ald. **3** οὕτως εἶπεν WMB: εἶπεν οὕτως P Ald. τοὺς Ἀσιηνοὺς Müller ex Hipp. Lat.: τῶν Ἀσιηνῶν WMB Ald.: Ἀσιανῶν P **4** ἑωυτῶν Ald. Hipp.: ἑαυτῶν codd. καὶ om. Hipp. **5** ὄντας Ald. **5sq.** αἱ μεταβολαὶ αἴτιαι: αἴτιαι αἱ μεταβολαὶ MBP **7** καὶ Ald.: *autem* Lat(E) *vero* Lat(M): om. codd. συγγράμματος: γράμματος W **9** γίνεται MBP: γίγνεται Ald.: W[comp] δ' codd. Ald. Lat.: τε Hipp.: om. Ar. ἀμείλικτον codd. Hipp.: ἄμυκτον Ald.: ἄμικτον Goulston Kühn Ar[M]: *ungehobelte* Ar.: *impietas* Lat. **10** τὸ add. Müller ex Hipp. γίνεται codd.: γίγνεται Ald.: ἐγγίνεται Hipp.

ταυτί· «ὅσοι | μὲν ὀρεινὴν χώρην οἰκέουσι καὶ τρη- 60
χεῖαν καὶ ὑψηλὴν καὶ εὔυδρον καὶ αἱ μεταβολαὶ
αὐτέοισι γίνονται τῶν ὡρέων μεγάλαι, ἐνταῦθα
εἰκὸς εἴδεα μεγάλα εἶναι καὶ πρὸς τὸ ταλαίπωρον
καὶ ⟨τὸ⟩ ἀνδρεῖον εὖ πεφυκότα, καὶ τό τε ἄγριον καὶ
⟨τὸ⟩ θηριῶδες αἱ τοιαῦται φύσιες οὐχ ἥκιστα ἔχου-
σιν· ὅσοι δὲ κοῖλα χωρία καὶ λειμακώδεα καὶ πνι-
γηρά, καὶ τῶν θερμῶν πνευμάτων πλέον μέρος
μετέχουσιν ἢ τῶν ψυχρῶν ὕδασί τε χρέονται θερ-
μοῖσιν, οὗτοι δὲ με|γάλοι μὲν οὐκ ἂν εἴησαν οὐδὲ 801

54, 1 ὅσοι - **55, 6** ἄν: Hipp. *Aër.* XXIV. 2 - XXIV. 3 (p. 244, 11 - 246, 4)

1 ταυτί: ταύτη Ald. ὅσοι: ὁκόσοι Hipp. χώρην Ald. Hipp.: χώραν codd. χώρην ὀρεινήν τε Hipp. οἰκέουσι Müller ex Hipp. (vd. infra 55, 12): οἰκοῦσι codd. Ald. τρηχεῖαν Müller Hipp. (vd. supra 53, 3): τραχεῖαν codd. Ald. **2** εὔυδρον WMV^mg^BQ Hipp. Lat. Ar.: ἔνυδρον V Müller: lac. 3 litt. ante -δρον in P: ἄνυδρον Ald. tert. καὶ Ald. Hipp. Lat(M): om. codd. Lat(E) αἱ om. Ald. **3** αὐτέοισι Ald.: αὐταὶ εἰσὶ codd.: αὐτοῖσι Hipp. γίνονται M Hipp.: γίγνονται WVBP Ald. μεγάλαι codd. Lat.: μέγα δὲ τὸ διάφορον Ald.: *großen Wechsel und große Verschiedenheit* Ar.: μεγάλα διάφοροι Hipp. post ἐνταῦθα punxit Ald. **4** post εἰκὸς add. γὰρ Ald.: om. codd. Lat. ante εἴδεα add. τὰ Hipp. **5** τὸ add. Müller ex Hipp. ἀνδρεῖον Ald. Hipp. Ar. Lat.: ἄνανδρον codd. τε: γε Ald. **6** τὸ add. Müller ex Hipp. φύσιες Ald. Hipp.: φύσεις codd. ἔχουσιν Ald. Hipp. Ar.: μετέχουσιν codd. Lat. **7** ὅσοι - **9** μετέχουσιν iter. Z **7** ὅσοι: ὁκόσοι Hipp. λειμώδεα Ald. **8** μέρος Ald. Hipp. Lat.: om. codd. **9** χρέονται Ald Hipp.: χρέωνται WMB: χρέων P **10** μὲν: μὲν οὖν Hipp.

χανονίαι, ἐς εὖρος δὲ πεφυκότες καὶ σαρκώδεες καὶ
μελανότριχες· καὶ αὐτοὶ μέλανες μᾶλλον ἢ λευκότε-
ροι, φλεγματίαι τε ἧσσον ἢ χολώδεες, τὸ δὲ
ἀνδρεῖον καὶ τὸ ταλαίπωρον ἐν τῇ ψυχῇ φύσει μὲν
οὐκ ἂν ὁμοίως ἐνείη, νόμος δὲ προσγενόμενος ἀπερ-
γάσαιτ' ἄν.» νόμον εἴρηκε [δὲ] δηλονότι τὴν νόμι-
μον ἐν ἑκάστῃ χώρᾳ τοῦ βίου διαγωγήν, ἣν δὴ καὶ
τροφὴν καὶ παιδείαν καὶ συνήθειαν ἐπιχώριον ὀνο-
μάζομεν, οὗ καὶ αὐτοῦ μεμνήσομαι πρὸς τὸν ὀλίγον
ὕστερον εἰρησόμενον λόγον. ἐν γὰρ τῷ παρόντι προ-
σθεῖναι ταύτας ἔτι βούλομαι τὰς ῥήσεις αὐτοῦ· «ὅσοι
δὲ ὑψηλὴν οἰκέ|ουσι χώρην καὶ λείην καὶ ἀνεμώδεα 61
καὶ εὔυδρον, εἶεν ἂν εἴδεα μεγάλοι καὶ ἑωυτοῖσι

55, 11 ὅσοι - **56, 2** γνῶμαι: Hipp. *Aër.* XXIV. 5 (p. 247, 1-4)

1 χανονίαι: εὐμήκεες Ald. ἐς Hipp. (vd. infra 58, 2): εἰς codd.: om. Ald. εὖρος: εὐρέες Ald. σαρκώδεις Hipp. **3** τε Ald. Lat.: δὲ Hipp.: om. codd. Ar. χολώδεις Hipp. δὲ: τε Hipp. **4** φύσει μὲν W Ald. Hipp. Ar.: φαμὲν MBP: om. Lat. μὲν: μὲν οὖν Hipp. **5** ἐνείη: ἔχοιεν Ald. **5sq.** ἀπεργάσαιτ' ἂν Hipp.: ἀπεργά-σοιτ' ἂν Müller: ἀπεργάζεται codd.: ὑπεργάσεται Ald. **6** δὲ codd. Lat.: om. Ald.: secl. Müller νόμιμον secl. Nauck **10** προσθεῖναι Ald. Ar. Lat.: προθεῖ[-ῆ-]ναι codd. **11** ὅσοι: ὁκόσοι Hipp. **12** post ὑψηλὴν add. τε Hipp. καὶ λείην: ἢ λισσὴν Ald. **13** εἶεν: εἴη Hipp. ante εἴδεα add. τὰ Hipp. μεγάλοι L Ald. Ar. Lat.: μεγά-λα MBP Hipp.: W^comp^ ἑωυτοῖσι Ald. Hipp.: ἑαυτοῖσι codd.

παραπλήσιοι, καὶ ἀνανδρότεραι καὶ ἡμερώτεραι τούτων αἱ γνῶμαι»· καὶ συνάπτων γε τὰ ἐφεξῆς περὶ τὸ χωρίον ἔτι τάδε γράφει· «ὅσοι δὲ λεπτὰ καὶ ἄνυδρα καὶ ψιλὰ καὶ τῇσι μεταβολῇσι τῶν ὡρέων οὐχ εὔκρητα, ἐν ταύτῃ τῇ χώρῃ τὰ εἴδεα εἰκὸς σκληρὰ καὶ εὔτονα [ἢ] καὶ ξανθότερα εἶναι ἢ μελάντερα καὶ τὰ ἤθεα | καὶ τὰς ὀργὰς αὐθάδεάς τε καὶ ἰδιογνώμονας» 802. καὶ ἔτι [γάρ], ἵνα μὴ πολλῶν αὐτοῦ μνημονεύσω ῥήσεων, ἐφεξῆς ἐρεῖ· «εὑρήσεις γὰρ ἐπὶ τὸ πολὺ τῆς χώρης τῇ φύσει ἀκολουθέοντα καὶ τὰ εἴδεα

56, 3 ὅσοι - **8** ἰδιογνώμονας: Hipp. *Aër.* XXIV. 6 (p. 247, 7 - 248, 3) **56, 9** εὑρήσεις - **57, 1** τρόπους: Hipp. *Aër.* XXIV. 7 (p. 248, 8-10)

1 παραπλήσια Hipp. pr. καὶ om. Hipp. post ἀνανδρότεραι add. δὲ Ald. Hipp. τούτων Ald.: om. codd. Hipp. Lat. **2** καὶ - **3** γράφει om. Lat.: secl. Müller **2** τὰ om. Ald. **3** ὅσοι: ὁκόσοι Hipp. post λεπτὰ add. τε Hipp. **4** post ψιλὰ add. *élévés* (i.e. ὑψηλὰ) Ar[M] alt. καὶ om. Ald. **4** καὶ τῇσι - **5** εὔκρητα om. Ar. ante μεταβολῇσι add. δὲ Hipp. **4sq.** οὐχ εὔκρητα Müller ex Hipp. cf. *non facile fluxibiles* Lat.: οὐχ εὔκριτα Ald.: οὐχ εὕρη[-υ-V]κα codd. **5** ἐν ταύτῃ: ἔχει Ald. χώρᾳ VP εἰκὸς: ἀλλὰ Ald. post σκληρὰ add. εἶναι Hipp. **6** εὔτονα: ἔντονα Hipp. ἢ secl. Müller ex Hipp. εἶναι om. Hipp. εἶναι ἢ: οἷς Ald. **6sq.** καὶ τὰ ἤθεα: εἶναι τὰ εἴδεα Ald. **7** ὀργὰς: ὁρμὰς Ald. **8** ἔτι Rupprecht: τί codd. Ald. quod secl. Müller γάρ codd. Ald.: om. Lat.: secl. Müller αὐτοῦ WMB Ald. (sed post 9 ῥήσεων transp.) Lat.: αὐτῶν P μνημονεύσω WM Ald. Lat.: μνημόνευσα P: μνημονεύσοιεν B **9** ἐπὶ τὸ (om. P) πολὺ codd. Ald.: ἐπὶ τὸ πλῆθος Hipp. **10** ἀκολουθέοντα Hipp. (vd. supra 54, 9 χρέονται et 55, 12 οἰκέουσι): ἀκολουθοῦντα codd. Ald.

τῶν ἀνθρώπων καὶ τοὺς τρόπους»· αὐτὴν δὲ δηλονότι τὴν χώραν κατὰ τὸ θερμόν τε καὶ ψυχρόν, ὑγρόν τε καὶ ξηρὸν ἑτέρας χώρας διαφέρειν εἴρηκε πολλάκις ἐν τῷ συγγράμματι. διὰ τοῦτο γοῦν καὶ πάλιν ἐφεξῆς ἐρεῖ· «ὅκου μὲν γὰρ ἡ γῆ πίειρα καὶ μαλθακὴ καὶ εὔυδρος καὶ τὰ ὕδατα κάρτα μετέωρα, ὥστε θερμὰ εἶναι τοῦ θέρεος καὶ τοῦ χειμῶνος ψυχρά, καὶ τῶν ὡρέων καλῶς κεῖται, ἐνταῦθα καὶ οἱ ἄνθρωποι σαρκώδεές εἰσι καὶ ἄναρθροι καὶ ὑγροὶ καὶ ἀταλαίπωροι | καὶ τὴν ψυχὴν κακοί, ὥστε ἐπὶ 62

57, 5 ὅκου - **58, 3** ὀξέες: Hipp. *Aër.* XXIV. 8 (p. 248, 10 - 249, 7)

2 χώρην Ald. **3** ὑγρόν τε καὶ ξηρόν: καὶ ξηρὸν, καὶ ὑγρὸν Ald. ἑτέρας χώρας Müller: ἑτέρης χώρης codd. Ald. **4** τοῦτο om. Ald. γοῦν Ald.: οὖν codd. καὶ om. Ald. **5** ante ἐφεξῆς add. τῶν Ald. ἐρεῖ: φησίν Ald. ὅκου Ald. Hipp. (vd. infra 58, 8 ὅκου): ὅπου codd. πίειρα Müller ex Hipp. cf. *fett* Ar. cf. *pinguis* (*pinguius* Lat(M)) Lat.: πίηρα WVP: πικρὰ MB Ald. **6** μαλθακὴ om. Ar. εὔυ[-η-]δρος codd. Hipp. Ar. Lat.: ἔνυγρος Ald.: ἔνυδρος Goulston Müller χάρτα: καὶ τὰ MV post μετέωρα add. ἔχουσα Ald. **7** θέρεος W Ald. Hipp.: θέρους MBP **8** ὡρέων MBP Ald. Hipp. Ar.: ὀρέων W Lat. καλῶς Ald. Hipp. Ar.: κακῶς codd. Lat. κεῖται Ald. Hipp. Lat(M): κεῖνται codd. Lat(E): χέεται Müller **9** οἱ Ald. Hipp.: om. codd. σαρκώδεις Hipp. **10** ἀταλαίπωροι Goulston Hipp. cf. *nicht ausdauernd in der Arbeit* Ar. cf. *afflictiones sustinentes male* Lat.: ταλαίπωροι codd. Ald. **10sq.** ὥστε codd. Ald.: ὡς Hipp.

‹τὸ› πολὺ τό τε ῥάθυμον καὶ τὸ ὑπνηλὸν ἔνεστιν ἐν
αὐτοῖσιν, ἔς τε τὰς τέχνας παχέες καὶ οὐ λεπτοὶ
οὐδὲ ὀξέες». ἐν τούτοις πάλιν ἐδήλωσε σαφέστατα
μὴ μόνον τὰ ἤθη ταῖς τῶν ὡρῶν κράσεσιν, ἀλλὰ καὶ
τὴν ἀμβλύτητα τῆς διανοίας ὥσπερ οὖν καὶ τὴν
σύνεσιν ἑπομένην. ὅμοια δὲ τούτοις καὶ τὰ κατὰ τὴν
ἐχομένην ῥῆσιν [ὑπ' αὐτοῦ] γέγραπται αὐτοῖς ὀνό-
μασιν· «ὅκου | δ' ἐστιν ἡ γῆ ψιλή τε καὶ ἄνυδρος καὶ 803
τρηχεῖα καὶ ὑπὸ τοῦ χειμῶνος πιεζομένη καὶ ὑπὸ τοῦ
ἡλίου κεκαυμένη, ἐνταῦθα σκληρούς τε καὶ ἰσχυροὺς
καὶ διηρθρωμένους καὶ εὐτόνους καὶ δασέας, τό τε

58, 8 ὅκου - **59, 5** εὑρήσεις: Hipp. *Aër.* XXIV. 9 (p. 249, 7 - 250, 7)

1 τὸ add. Müller ex Hipp. τό τε P Hipp. Lat.: τό (τὸν Ald.) γε WMB Ald. ὑπνηλὸν codd. Ald.: ὑπνηρὸν Hipp.: om. Lat(M) **2** post αὐτοῖσιν add. αὐτοῖσιν Müller ex Hipp.: αὐτοῖς codd. Ald. post αὐτοῖσιν add. ἰδεῖν Ald. τε Ald. Hipp.: om. codd. Lat. παχέες W Ald. Lat.: *unbeholfen* Ar.: ταχέες MB: post littera τ lac. 2-3 litt. et postea έες in P: παχεῖς Hipp. **3** ὀξεῖς Hipp. **6** τὰ om. Ald. **7** ὑπ' αὐτοῦ secl. Müller post γέγραπται add. γὰρ Müller **8** ὅκου δ' WB Ald. Hipp.: ὅκου οὐδὲ V: ὃν οὐδὲ MV[mg]: ὅπου δὲ P ἐστιν om. MBP γῆ codd. Lat.: χώρη Ald. Hipp. Ar. **8sq.** τε καὶ ἄνυδρος καὶ τρηχεῖα καὶ: καὶ χίονι Ald. ἄνυδρος codd. Hipp. Ar. Lat.: ἀνώχυρος Chartier: *aquosa* Lat(M) **9** τρηχεῖα Müller ex Hipp. (vd. supra 53, 3 Ἀσιηνοὺς): τραχεῖα codd. Ald. πιεζευμένη Hipp. post πιεζομένη add. ἢ Ald. **10** ἐκκεκαυμένη Hipp. post ἐνταῦθα add. δὲ Müller ex Hipp. ἰσχυροὺς codd. Ald. Ar. Lat(E): ἰσχνοὺς Hipp. Lat(M) post ἰσχυροὺς add. *ausdauernd* (i.e. ταλαιπώρους) Ar. **11** εὐτόνους W Ald. Lat.: εὔνους MBP: ἐντόνους Hipp.: om. Ar. post δασέας add. ἴδοις Ald.

ἐργαστικὸν ὀξὺ ἐνεὸν ἐν τῇ φύσει τῇ τοιαύτῃ καὶ τὸ
ἄγρυπνον τά τε ἤθεα καὶ τὰς ὀργὰς αὐθάδεας καὶ
ἰδιογνώμονας τοῦ τε ἀγρίου μᾶλλον μετέχοντας ἢ
τοῦ ἡμέρου, ἔς τε τὰς τέχνας ὀξυτέρους τε καὶ ξυνε-
τωτέρους καὶ τὰ πολέμια ἀμείνονας εὑρήσεις». ἐν
τούτῳ πάλιν τῷ λόγῳ σαφῶς οὐ μόνον τὰ ἤθη ταῖς
τῆς χώρας κράσεσιν ἀκόλουθά φησιν ὑπάρχειν, ἀλλὰ
καὶ πρὸς τὰς τέχνας τοὺς μὲν ὀξυτέρους, τοὺς δ'
ἀσυνετωτέρους γίνεσθαι, τουτέστιν τοὺς μὲν συνε-
τωτέρους, τοὺς δ' ἀμβλυτέρους τε καὶ παχέας τὴν
διάνοιαν. οὐκέτ' οὖν δέομαι τῶν κατὰ τὸ δεύ|τερον 63
καὶ ἕκτον τῶν Ἐπιδημιῶν γεγραμμένων φυσιογνω-
μονικῶν γνωρισμάτων ἁπάντων μνημονεύειν, ἀλλ'
ἀρκέσει παραγράψαι δείγματος ἕνεκα τήνδε τὴν
λέξιν αὐτοῦ· «ὧν ἡ φλὲψ ἡ ἐν ἀγκῶνι σφύζει, μανι-

59, 15 ὧν - **60, 1** τυφώδεις: Hipp. *Epid.* II. 5.16

3 ἢ - **4** τέχνας om. B **4** ξυνετωτέρους Hipp. (vd. supra 49, 11 ξύνεσιν): συνετωτέρους codd. Ald. **5** πολέμια: πολέμου Ald. ἀμείνονας codd. (vd. supra 53, 4 βελτίονας): ἀμείνους Ald. Hipp. **8** πρὸς om. MBP **9** γίνεσθαι - συνετωτέρους om. Ald. γίνεσθαι M: γίγνεσθαι WBP **10** ἀμβλυτέρους om. Ar. **11** οὐκέτ' οὖν Ald.: οὐκ ἔτ' (vel οὐκέτ') codd. Lat. **12** καὶ: ἢ τὸ Ald. **14** ἀρκεῖ Ald. δείγματος codd. Ald.: παραδείγματος Müller **15** λέξιν - σφύζει om. B ὧν ἡ codd. Pol. Ald. Lat.: ᾧ ἂν ἡ Müller cf. *bei wem* Ar.: οὗ ἂν ἡ Hipp. ἀγκῶνι: ἐγκεφάλῳ MBP σφύζ[-ξ-]ει codd. Pol. Ald.: σφύζῃ Müller ex Hipp. μανικὸς Müller ex Hipp.

κοὶ καὶ ὀξύθυμοι, ὧν δ' αὖ ἀτρεμέει, τυφώδεις»· κατὰ δὲ τὴν ῥῆσιν ὁ λόγος ἐστὶ τοιοῦτος· ὧν ἀνθρώπων ἡ κατὰ τὸν ἀγκῶνα ἀρτηρία σφο|δροτάτην ποι- 804 εῖται τὴν κίνησιν αὐτῆς, οὗτοι μανικοί εἰσι. φλέβας μὲν γὰρ καὶ τὰς ἀρτηρίας ἐκάλουν οἱ παλαιοί, ὡς δέδεικται πολλάκις, οὐδέπω δὲ πᾶσαν ἀρτηριῶν κίνησιν ὠνόμαζον σφυγμόν, ἀλλὰ μόνον τὴν αἰσθητὴν [αὐτὴν] αὐτῷ τῷ ἀνθρώπῳ πάντως οὖσαν σφοδράν. Ἱπποκράτης δ' ὡς καὶ πρῶτος ἄρξας τοῦ μετὰ ταῦτα κρατήσαντος ἔθους, εἴρηκέ [γάρ] που σφυγμὸν ἅπασαν τῶν ἀρτηριῶν τὴν κίνησιν, ὁποία τις ἂν ᾖ. κατὰ μέντοι τήνδε τὴν ῥῆσιν ἔτι τῷ παλαιῷ τρόπῳ τῆς ἑρμηνείας χρώμενος ἐκ σφοδρᾶς

1 ὀξύθυμος Müller ex Hipp. ὧν Pol. Ald. Lat.: ᾧ M Ar. Müller ex. Hipp.: ὃ WVBP αὖ codd.: ἂν Ald. Müller Hipp.: om. Pol. ἀτρεμέει P Pol. Ald.: ἀτρεμέῃ WMB Hipp. τυφώδεις Pol. Ald. Lat.: ὡς στυφώδης codd.: τυφώδης Müller ex Hipp. Ar. 2 ἐστὶ B Ald. Lat.: δὴ (vel δὲ) WMP 3 ἡ L Ald. Ar. Lat.: εἰ WMBP 4 τὴν Ald.: om. codd. αὐτῆς Müller Lat.: αὐτῆς W (post αὐτῆς in ras. W): αὐτῆς δὲ MB: αὐτοὶ δὲ P: om. Ald. 5 ὡς Kühn cf. *ut* Lat.: καὶ Ald.: om. codd. 6 πᾶσαν Ald. Ar. Lat.: πασῶν codd. 7 τὴν om. MP 8 αὐτὴν codd. Ald.: om. Ar. Lat.: secl. Müller αὐτῷ τῷ ἀνθρώπῳ Ald. Lat.: αὐτῷ ἀνθρώπῳ W: ἐν τῷ ἀνθρώπῳ MBP οὖσαν W Ald.: post αὐτὴν transp. M: om. BP 9 πρῶτος Ald. Ar.: πρώτως codd. Lat. ἄρξας Ald. Lat.: ἄρξασθαι codd. 10 κρατήσαντος L Ald. Ar. Lat.: κράσαντος MB: κρούσαντος P: κρα///σαντος W ἔθους W Ald. Ar. Lat.: ἤθους MBP γάρ codd.: om. Ald. Lat.: secl. Müller 11 ἅπασαν Müller Ar. Lat.: ἁπασῶν codd. Ald. 12 ᾖ Nauck: εἴη codd. Ald. 13 παλαιῷ: παλαιοτέρῳ Ald.

κινήσεως ἀρτηρίας ἐτεκμήρατο τὸν μανικὸν καὶ ὀξύθυμον ἄνθρωπον, ἐπεὶ διὰ τὸ πλῆθος τῆς ἐν τῇ καρδίᾳ θερμασίας οὕτω σφύζουσιν αἱ ἀρτηρίαι· καὶ μανικοὺς μὲν γὰρ καὶ ὀξυθύμους τὸ πλῆθος τῆς θερμασίας ἐργάζεται, | νωθροὺς δὲ καὶ βαρεῖς καὶ 64 δυσκινήτους ἡ τῆς κράσεως ψυχρότης.

IX. Ἱπποκράτης μὲν οὖν ἐπιδείξας ἐν ὅλῳ τῷ Περὶ ὑδάτων καὶ ὡρῶν κράσεως συγγράμματι ταῖς [περὶ] τοῦ σώματος κράσεσιν ἕπεσθαι [καὶ] τὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις, οὐ μόνον ὅσαι κατὰ τὸ θυμοειδὲς ἢ ἐπιθυμητικὸν αὐτῆς εἰσιν, ἀλλὰ καὶ τὰς | κατὰ τὸ 805 λογιστικόν, ἁπάντων ἀξιοπιστότατός ἐστι μάρτυς, εἴ

1 ante ἀρτηρίας add. τῆς Ald. τὸν Ald.: om. codd. 2 ἐπεὶ Ald. Ar. Lat.: ἔπειτα codd. 3 ante αἱ add. αἵδε Ald. 3sq. καὶ μανικοὺς Ald. Lat.: μανικοὺς Müller Ar.: μαλακῶς καὶ μανικοὺς WBP: καλῶς καὶ μανικοὺς M 5 ἐργάζεται W Ald.: ἐργάζεσθαι MBP 7 οὖν Ald. Lat.: om. codd. post ὅλῳ add. λόγῳ Müller sec. Lat. (*sermone*) 8 κράσεως Pol. Ald. Lat.: κράσει WVBP: *und die Örter* (i.e. καὶ τόπων) Ar.: om. M post κράσεως add. ἑπομένας Müller συγγράμματι Ald. Ar. Lat.: om. codd. 8 - 9 ταῖς … κράσεσιν Müller: τὰς … κράσεις codd. Ar.: κράσει Ald. Lat. 9 περὶ om. Ald. Lat.: del. Müller: seclusi τοῦ om. Ald. ἕπεσθαι Ald. Lat.: om. codd. καὶ om. Ald. Lat.: del. Müller: seclusi 11 αὐτῆς L Ald. Lat.: αὐτοῦ WMBP: om. Ar. 12 λογιστικόν WB Ald.: λογικόν MP ἁπάντων: ἁπάσας Ald. 12sq. εἴ τις Müller Ar. Lat.: ἥτις codd.: εἴ γε τίς (sic) Ald.

τις ἐπιμαρτύροιτο, καθάπερ ἐνίοις ἔθος ἐστί, τὴν τῶν δογμάτων ἀλήθειαν. ἐγὼ δ' οὐχ ὡς μάρτυρι πιστεύω τἀνδρὶ τοῖς πολλοῖς ὡσαύτως, ἀλλ' ὅτι τὰς ἀποδείξεις αὐτοῦ βεβαίας ὁρῶ, διὰ τοῦτο γοῦν καὶ αὐτὸν ἐπαινῶ τὸν Ἱπποκράτην. τίς γὰρ οὐχ ὁρᾷ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ἁπάντων τῶν ὑπὸ ταῖς ἄρκτοις ἀνθρώπων ἐναντιώτατα διακείμενα τοῖς ἐγγὺς τῆς διακεκαυμένης ζώνης; ἢ τίς οὐκ οἶδε τοὺς ἐν τῷ μέσῳ τούτων, ὅσοι τὴν εὔκρατον οἰκοῦσι χώραν, ἀμείνους τά τε σώματα καὶ τὰ τῆς ψυχῆς ἤθη καὶ σύνεσιν καὶ φρόνησιν ἐκείνων τῶν ἀνθρώπων; ἀλλὰ διά τινας τῶν Πλατωνικοὺς μὲν ἑαυτοὺς ὀνομαζόντων, ἡγουμένους δ' ἐμποδίζεσθαι μὲν ἐν ταῖς νόσοις τὴν ψυχὴν ὑπὸ τοῦ σώματος, ὑγιαίνοντος δὲ τὰς ἰδίας ἐνεργείας ἐνεργεῖν οὔτ' ὠφελουμένην οὔτε βλαπτομένην ὑπ' αὐτοῦ, παρα|γράφω τινὰς ῥήσεις 65

1 ἐπιμαρτύροιτο Müller Lat.: ἐπιμαρτυροῖτο WBP: ἐπιμαρτυροῖ[-ρεῖ M] τὸ MV: ἐπὶ μάρτυρι ποιεῖτο Ald. ἐνίοις ἔθος W Ald. Lat: ἐννέοις ἦθος MBP **2** δογμάτων M Ald. Ar. Lat.: δογματικῶν WBP **3** τἀνδρὶ πιστεύω Ald. **5** αὐτὸν codd. Ald. Lat.: αὐτὸς Müller: om. Ar. **6** ταῖς WMBP Ald.: τοῖς Q Müller **7** ἀνθρώπων Ald. Ar. Lat.: om. codd. διακείμενα L Ald.: διακειμένοις MP: διακειμένας BW^{comp} τοῖς ἐγγὺς Ald. Lat: τοὺς ἐγγὺς codd. **8** ἢ τίς L Ald. Ar. Lat.: ἥ[ἤ-]τις WMBP **10** τά τε Müller: τε τὰ codd. Ald. **13** μὲν Ald.: om. codd. Lat. **16** παραγράφω Müller: παρὸν ἀναγράφω codd. Ar.: ἀναγράφω Ald.: *scribam* Lat.

τοῦ Πλάτωνος, ἐν αἷς ἀποφαίνεταί τινας διὰ τὴν τῶν τόπων κρᾶσιν εἰς φρόνησιν ὠφελουμένους τε καὶ βλαπτομένους ἄνευ τοῦ νοσεῖν τὸ σῶμα. κατὰ μέν γε τὰ πρῶτα τῶν Τιμαίου | λόγων ἔγραφε· 806 «ταύτην δὴ [τὴν] σύμπασαν τὴν διακόσμησιν καὶ σύνταξιν ἡ θεὸς προτέρους ὑμᾶς διακοσμήσασα κατῴκισεν, ἐκλεξαμένη τὸν τόπον ἐν ᾧ γεγένησθε, τὴν εὐκρασίαν τῶν ὡρῶν ἐν αὐτῷ κατιδοῦσα, ὅτι ἄνδρας γεννᾷ φρονιμωτάτους»· ἀλλὰ καὶ συνάπτων ἐφεξῆς· «ἅτε οὖν φιλοπόλεμός τε καὶ φιλόσοφος ἡ

63, 5 ταύτην - **9** φρονιμωτάτους: Plat. *Tim.* $24c_{3-7}$ **63, 10** ἅτε - **64, 3** κατῴκισεν: Plat. *Tim.* $24c_7$-d_3

1 τινας Ald.: om. codd. **3** post βλαπτομένους add. τοὺς ἀνθρώπους Müller sec. *homines* Lat. **3sq.** κατὰ μέν γε τὰ πρῶτα τῶν Τιμαίου λόγων Ald.: κατὰ μέν γε τοῦ Τιμαίου τὰ πρῶτα(πρώην P) τῶν λόγων codd.: ἐν μέν γε τῷ Τιμαίῳ κατὰ τὰ πρῶτα τῶν λόγων Müller sec. Lat. **5** δὴ W Ald.: δὲ MBP: οὖν δὴ Plat. pr. τὴν codd. Ald.: τότε Plat.: del. Müller: seclusi σύμπασαν Ald. Plat.: ξύμπασαν codd. alt. τὴν om. Ald. **6** ὑμᾶς Müller Plat.: ἡμᾶς codd. Ald. Ar. Lat. **7** κατῴκισεν - **8** ὅτι om. M **7** κατῴκισεν Ald. Plat.: κατῴκησεν codd. ἐκλεξαμένη τὸν τόπον Ald. Plat. Ar. Lat.: ἐκλεξαμένων τῶν τόπων codd. ἐν ᾧ γεγένησθε om. Ar. γεγένησθε Ald. Plat.: γεγενῆσθαι codd. **8** τῶν ὡρῶν τὴν εὐκρασίαν Ald. ἐν αὐτῷ κατιδοῦσα, ὅτι Ald. Plat. Ar.: om. codd. Lat. **9** γεννᾷ scripsi cf. *für die Entstehung* Ar. et *generantur* Lat.: γεννᾶν codd.: οἴσει Ald. (sed post φρονιμωτάτους transp.): οἴσοι Plat. φρονιμωτάτους ante ἄνδρας transp. Plat. συνάπτων L Ald. Ar. Lat.: συναπάντων WMBP **10** ἅτε Ald. Plat. Ar. Lat.: ἵνα τε codd.

θεὸς οὖσα τὸν προσφερεστάτους αὐτῇ μέλλοντα οἴσειν τόπον ἄνδρας, τοῦτον ἐκλεξαμένη πρῶτον κατῴκισεν». ὅτι μὲν οὖν πολὺ δίδωσι τοῖς τόποις, τουτέστι ταῖς ἐπὶ γῆς οἰκήσεσιν, εἴς τε τὰ τῆς ψυχῆς ἤθη καὶ σύνεσιν καὶ φρόνησιν, ἤδη μὲν κἀκ τούτων ἐστὶ δῆλον, ἀλλὰ κἀν τῷ πέμπτῳ τῶν Νόμων ὡδί πως ἔγραφε· «καὶ γάρ, ὦ Μέγιλλέ τε καὶ Κλεινία, μηδὲ τοῦθ' ἡμᾶς λανθανέτω περὶ τόπων, ‹ὡς οὐχ εἰσὶν ἄλλοι τινὲς διαφέροντες ἄλλων τόπων› πρὸς τὸ γεννᾶν ἀνθρώπους ἀμείνους καὶ χείρους». ἐναργῶς πάλιν ἐνταῦθα γεννᾶν τοὺς τόπους φησὶν ἀμείνους τε καὶ | χείρους ἀνθρώπους. ἐφεξῆς δὲ πάλιν ἐπιφέρων 66
τοῖσδέ φησιν· «οἱ μέν γέ που διὰ πνεύματα παντοῖα

64, 7 καὶ γὰρ - 10 χείρους: Plat. *Lg.* $747d_{1-4}$ 64, 13 οἱ - 65, 5 ἐμποιεῖν: Plat. *Lg.* $747d_5$-e_2

1 προσφερεστάτους Ald. Plat.: προσφερέστατον codd. Lat. **3** κατῴκισεν M Ald. Plat.: κατῴκησεν WVBP **4** ante γῆς add. τῆς Ald. **5** τούτων WMB Ald. *his* Lat$_{(E)}$: τούτου P: om. Lat$_{(M)}$ **7** pr. καὶ - Κλεινία om. Ald. Lat. ὦ Μέγιλλέ τε καὶ Κλεινία Müller ex Plat.: ὁ μὲν τέ[τί- W]λλεται καὶ κλίνει ἃ codd.: *o trefflicher Kleinias* Ar. sed corr. Biesterfeldt in *o Megillos und Kleinias:* om. Lat. **8** ὑμᾶς Ald. **8** ὡς - **9** τόπων add. Goulston ex Plat. cf. *daß die einen Plätze sich von den anderen nicht dadurch unterscheiden* Ar. **10** ἐναργῶς - **12** ἀνθρώπους om. P **12** ante ἐφεξῆς add. καὶ Ald. δὲ Ald.: om. codd. **13** γέ που codd. Plat.: που γε Ald.

καὶ εἰλήσεις ἀλλόκοτοί τ' εἰσὶ καὶ ἀνείδεοι αὐτῶν, οἱ δὲ δι' ὕδατα, οἱ δὲ δι' αὐτὴν τὴν ἐκ τῆς γῆς τροφὴν ἀναδιδοῦσαν οὐ μόνον τοῖς σώμασιν ἄμεινον καὶ χεῖρον, ταῖς ψυχαῖς δ' οὐχ ἧττον δυναμένην πάντα τὰ τοιαῦτα | ἐμποιεῖν». ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ πνεύμα- 807
τα φησὶ σαφῶς καὶ [τὰς] εἰλήσεις [τουτέστι τὰς ἐξ ἡλίου θερμότητας] εἰς τὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις προσισταμένας, εἰ μή τι ἄρα νομίζουσι διὰ μὲν τὰ πνεύματα καὶ τὴν τοῦ περιέχοντος ἀέρος θερμότητα καὶ ψυχρότητα καὶ τὴν τῶν ὑδάτων τε καὶ [τὴν] τῆς τροφῆς φύσιν, ἀμείνους τε καὶ χείρους τὴν ψυχὴν ἀνθρώπους δύνασθαι γενέσθαι, ταῦτα δ' αὐτὰ μὴ διὰ μέσων τῶν κράσεων ἐργάζεσθαι τὰ κατὰ τὴν ψυχὴν

1 εἰλήσεις: δι' εἰλήσεις Plat. ἀνείδεοι codd. Ald.: ἀναίδεοι Müller: ἀπαίσιοι Kühn: ἐναίσιοι Plat.: *ungewöhnlich* Ar. *dissimiles* Lat. **2** δι' ὕδατα Ald. Plat. Ar. Lat.: δι' ὕδατος codd. δι' αὐτὴν codd. Lat.: διὰ Ald.: καὶ δι' αὐτὴν Plat. **3** ἀναδιδοῦσαν W Ald. Plat.: ἀναδοῦσαν MBP **3sq.** ἀμείνω καὶ χείρω Plat. **4** ante ψυχαῖς add. δὲ Plat. **6** φησὶ post σαφῶς transp. Ald.: post θερμότητας (7) transp. Lat. et Müller post σαφῶς add. τουτέστι τοὺς ἀνέμους Müller sec. *id est ventos* Lat. καὶ Ald. Ar. Lat.: om. codd. τὰς del. Müller: seclusi **6sq.** τουτέστι τὰς ἐξ ἡλίου θερμότητας om. Ar.: seclusi ut glossema **7** post θερμότητας add. δύνασθαι Müller **8** προσισταμένας Pol. *imprimere*[*-mantur* Lat$_{(M)}$] Lat.: προστισαμένας Ald.: προσθησαμένας Bas.: προσθησομένας Goulston Kühn: *verändern* Ar.: om. codd. **9** καὶ Ald. Ar. Lat.: om. codd. **10** τὴν om. Ald.: secl. Müller **13** τὰ Ald.: τε codd.: secl. Müller τὴν om. Ald.

ἀγαθά τε καὶ φαῦλα· καὶ γὰρ καὶ ταῦτ' ἂν εἴη τῇ
συνέσει καὶ παιδείᾳ τῶν ἀνδρῶν ἀκόλουθα. ἀλλ'
ἡμεῖς γε σαφῶς ἴσμεν ὡς ἕκαστον ἔδεσμα καταπίνε-
ται μὲν πρῶτον εἰς τὴν γαστέρα, προκατείργασται δ'
ἐν αὐτῇ καὶ μετὰ ταῦτα διὰ τῶν ἐξ ἥπατος εἰς αὐτὴν
καθηκουσῶν φλεβῶν ἀναληφθὲν ἐργάζεται τοὺς ἐν
τῷ σώματι χυμούς, ἐξ ὧν τρέφεται τἆλλα μόρια
πάντα καὶ σὺν αὐτοῖς ἐγκέφαλός τε καὶ καρδία καὶ
ἧπαρ, ἐν δὲ δὴ τῷ τρέφεσθαι θερμότερα σφῶν αὐτῶν
γίνεται, | ψυχρότερά τε καὶ ὑγρότερα συνεξομοιού- 67
μενα τῇ δυνάμει τῶν ἐπικρατούντων χυμῶν. ὥστε
σωφρονήσαντες καὶ νῦν γοῦν οἱ δυσχεραίνοντες
τροφῇ ⟨ὅτι⟩ | δύναται τοὺς μὲν σωφρονεστέρους, 808
τοὺς δ' ἀκολαστοτέρους ἐργάζεσθαι καὶ τοὺς μὲν
ἐγκρατεστέρους, τοὺς δ' ἀκρατεστέρους καὶ θαρσα-

1 tert. καὶ om. B Ald. **2** καὶ παιδείᾳ om. Ald. **3** γε Ald. Lat.: τε codd.: om. Ar. **5** καὶ om. Ald. post ταῦτα add. δὲ Ald. εἰς αὐτὴν BP Ar. Lat(E): αὐτὴν WM: αὐτῇ Ald.: om. Lat(M) **6** ἐργάζεται om. MBP **7** post χυμούς add. συνίστησι BP **9** δὴ τῷ WBP Ald.: τῇ τοῦ M: τῇ V: τοῦ V[mg] **11** ὥστε: ὡς Ald. **12** καὶ codd.: κἂν Ald.: om. Ar. Lat.: secl. Nauck **13** τροφῇ codd.: τροφὴν Ald.: τροφὴ Müller ὅτι ante τροφὴ (pro τροφῇ) add. Müller sec. *quoniam* Lat.: transposui δύνασθαι Ald. **13** σωφρονεστέρους - **14** μὲν Ald. *zurückhaltender machen kann und manche gieriger und ungehemmter, manche* Ar. *sobriores hos autem prodigaliores operari et hos* Lat(E): om. codd. Lat(M) **14** τοὺς δ' ἀκολαστοτέρους om. Ar[L] **15** ἐγκρατεστέρους: ἀκρατεστέρους Ald. τοὺς δ' ἀκρατεστέρους om. Lat. ἀκρατεστέρους: ἐγκρατεστέρους Ald.

λέους καὶ δειλούς, ἡμέρους τε καὶ πρᾴους, ἐριστι-
κούς τε καὶ φιλονείκους, ἡκέτωσαν πρός με μαθη-
σόμενοι τίνα μὲν ἐσθίειν αὐτοὺς χρή, τίνα δὲ πίνειν.
εἴς τε γὰρ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν ὀνήσονται μέγιστα
καὶ πρὸς ταύτῃ κατὰ τὰς τοῦ λογιστικοῦ δυνάμεις
ἐπιδώσουσιν εἰς ἀρετήν, συνετώτεροι καὶ μνημονι-
κώτεροι γενόμενοι καὶ φιλομαθέστεροι καὶ φρονιμώ-
τεροι· πρὸς γὰρ ταῖς τροφαῖς καὶ τοῖς πόμασι καὶ
τοὺς ἀνέμους αὐτοὺς διδάξω καὶ τὰς τοῦ περιέχοντος
κράσεις, ἔτι τε τὰς χώρας, ὁποίας μὲν αἱρεῖσθαι
προσήκει, ὁποίας δὲ φεύγειν.

X. Ἀναμνήσω δὲ πάλιν αὐτούς, κἂν μὴ θέλωσιν, ὡς ὁ Πλάτων αὐτός, ἀφ' οὗ παρονομάζουσιν ἑαυτούς, οὐχ ἅπαξ ἢ δὶς ἀλλὰ πολλάκις, ἔγραφε περὶ τούτων. ὡσαύτως δ' οὖν μοι ἀρκέσει προσθεῖναι

2 ἡκέτωσαν Ald. Ar. Lat.: εἰκέτωσαν W: εἰκότως MB: ποιῆσαι εἰκότως P πρός με μαθησόμενοι Ald. Ar. Lat.: προμεμαθησόμενοι codd. **6** μνημονικώτεροι Ald. Ar.: μνημονικοὶ codd. Lat. **7** καὶ φιλομαθέστεροι καὶ φρονιμώτεροι Ald. *an...Schnelligkeit der Auffassungsgabe und des Verstandes zunehmen* Ar.: om. codd. Lat. **9** τοῦ om. Ald. **11** προσήκει LP Ald. Lat.: προσήκειν WMB **12** δὲ om. MP **13** ἀφ' οὗ - **14** ἑαυτούς om. Lat. Ar[L] ἀφ' οὗ Ald. Ar.: ἀφ' ὧν codd. **15** δ' οὖν μοι ἀρκέσει W Ald.: δ' αὖ (om. M) μοι ἀρκέσει MBP: δ' οὖν ἀρκέσει μοι Müller Lat.

⟨τρεῖς ῥήσεις⟩ κατὰ τὸν ἐνεστῶτα λόγον, ὧν αἱ μὲν δύο περὶ οἴνου πόσεώς εἰσιν ἐκ τοῦ δευτέρου τῶν Νόμων, ⟨ἡ τρίτη δὲ περὶ τροφῆς ἐκ Τιμαίου. Ἡ δ'
οὖν ῥῆσις ἐκ τοῦ δευτέρου τῶν Νόμων⟩ ἥδε· | «ἆρ' 809
οὐ | νομοθετήσομεν πρῶτον μὲν τοὺς παῖδας μέχρις 68
ἐτῶν ὀκτωκαίδεκα τὸ παράπαν οἴνου μὴ γεύεσθαι, διδάσκοντες ὡς οὐ χρὴ πῦρ ἐπὶ πῦρ ὀχετεύειν εἴς τε τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχήν, πρὶν ἐπὶ τοὺς πόνους ἐγχειρεῖν πορεύεσθαι, τὴν ἐμμανῆ εὐλαβούμενοι ἕξιν τῶν νέων [ὄρεξιν]; μετὰ δὲ τοῦτο οἴνου μὲν δεῖ γεύεσθαι τοῦ μετρίου μέχρι τριάκοντα ἐτῶν, μέθης δὲ καὶ

68, 4 ἆρ' - **69, 10** εἶναι: Plat. *Lg.* 666a3-c2

1 τρεῖς ῥήσεις addidi sec. *drei Zitate* Ar.: ῥήσεις τινὰς add. Müller sec. *aliquae series* Lat. post λόγον add. πρὸς τῷ περὶ τροφῆς ἐκ Τιμαίου καὶ Ald. **1sq.** ὧν οἱ (pro αἱ) μὲν δύο, περὶ πόσεώς εἰσιν post Νόμων (lin. 3) transpos. Ald. **1** αἱ μὲν Müller: οἱ μὲν codd. Ald. **3** ἡ τρίτη δὲ addidi sec. *und das dritte* Ar.: ἄλλη δὲ add. Müller sec. *et alia* Lat. **3** περὶ τροφῆς - **5** Νόμων add. Müller cf. *über die Ernährung aus dem Timaios stammen. Das Zitat aus dem zweiten Buch der Gesetze* Ar. cf. *de cibo ex Timeo. Quae itaque series* (om. *series* Lat(M) sed add. *est ex*) *secundo legum* Lat. ante ἐκ add. καὶ Ald. **4** ἥδε[-η VP] codd. Lat.: om. Ald. ἆρ' codd. Plat.: ἄρ' Ald. **5** οὐ Ald. Plat.: οὖν codd.: om. Lat. **6** ἐτῶν Ald. Plat. Ar. Lat.: om. codd. **9** τὴν - **10** ὄρεξιν om. Ar. **9** ἐμμανῆ codd.: ἐκμανῆ Ald.: om. Lat. εὐλαβούμενοι Ald.: εὐλαβούμενος codd.: εὐλαβουμένους Plat. **10** ὄρεξιν om. Ald. Plat. Ar. Lat.: del. Müller: seclusi δὲ τοῦτο Ald. Plat. Lat.: δὲ τοῦ WBP: τὸ δὲ MV^mg: τῷ V δεῖ Ald. Ar.: δὴ Plat.: om. codd. Lat.

πολυοινίας τὸ παράπαν νέους ἀπέχεσθαι· τεσσαράκοντα δὲ ἐπιβαίνοντας ἐτῶν, ἐν τοῖς συσσιτίοις εὐωχηθέντας, καλεῖν τούς τε ἄλλους θεοὺς καὶ δὴ καὶ Διόνυσον παρακαλεῖν εἰς τὴν τῶν πρεσβυτέρων τελετὴν ἅμα καὶ παιδιάν, ἣν τοῖς ἀνθρώποις ἐπίκουρον τῆς τοῦ γήρως αὐστηρότητος ἐδωρήσατο τὸν οἶνον φάρμακον, ὥστ' [οὖν] ἀνίας καὶ δυσθυμίας λήθην γίγνεσθαι, μαλακώτερόν ⟨τ'⟩ ἐκ σκληροῦ τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος, καθάπερ εἰς πῦρ σίδηρον ἐντεθέντα γιγνόμενον καὶ οὕτως εὐπλαστότερον εἶναι.» ἐκ

1 τὸ Ald.: om. codd. νέους Ald. Ar. Lat.: τὸν νέον codd. Plat. τεσσαράκοντα codd. Ald.: τετταράκοντα Plat. **2** ἐπιβαίνοντας ἐτῶν scripsi cf. *Wenn Sie das vierzigste Jahr erreichen* Ar.: ἐπιβαινόντων ἐτέων codd. Lat.: ἐπιφαίνοντας ἐτέων Ald.: ἐπιβαίνοντα ἐτῶν Plat. **2** ἐν - **3** θεοὺς: *und sich dem Weine widmen dürfen so sollen sie Gott dafür preisen, daß* Ar. συσσιτίοις Plat.: ξυσσιτίοις MV^mg Ald. Lat. Müller: ξυναιτίοις WVBP **2sq.** εὐωχηθέντας, καλεῖν om. Lat. **2** εὐωχηθέντας codd.: εὐωχηθέντα Ald. Ar. Plat. **3** τούς - **4** παρακαλεῖν om. B **3** τε Goulston Plat.: δὲ codd. Ald. Lat. θεοὺς om. codd. Lat. **3** pr. καὶ - **5** παιδιάν om. Ar. δὴ Ald. Plat.: δεῖ codd. Lat. **4** πρεσβυτέρων - **5** τοῖς Ald. Plat. Lat.: om. codd. **5** τελετὴν: *finem* (i.e. τελευτὴν) Lat. ante ἀνθρώποις add. ἄλλοις Ald. ἀνθρώποις Ald.: ἀνθρώπων (vel ἄνθρωπον) codd. **6** τῆς τοῦ γήρως αὐστηρότητος om. Lat. γήρως MV^mg Ald. Ar.: ἦρος WVBP αὐστηρότητος: αὐστηρότης Ald.: *Trockenheit* Ar. **6sq.** τὸν οἶνον secl. Müller οὖν om. Ald. Lat.: secl. Müller ex Plat. ἀνίας: ἀνηβᾶν ἡμᾶς Plat. **8** λήθη Plat. τ' add. Müller ex Plat. cf. *und* Ar. σκληροῦ: σκληροτέρου Plat. Lat. **9** ἐντεθέντα W Ald. Plat. Lat.: ἐκτεθέντα MBP: om. Ar. **10** εὐπλατώτερον codd.

ταύτης τῆς ῥήσεως μεμνῆσθαι παρακαλῶ τοὺς γενναίους Πλατωνικοὺς οὐ μόνον ἃ λέλεκται περὶ πόσεως οἴνου κατ' αὐτήν, ἀλλὰ καὶ περὶ | τῆς τῶν 69
ἡλικιῶν διαφορᾶς· | ἐμμανῆ μὲν γὰρ εἶναί φησι τὴν 810
τῶν μειρακίων, αὐστηρὰν δὲ καὶ δύσθυμον καὶ σκληρὰν τὴν τῶν γερόντων, οὐ δήπου διὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ σώματος [ἔχουσαν] κρᾶσιν τὴν οὖσαν ἑκάστῃ τῶν ἡλικιῶν. ἡ μὲν γὰρ τῶν μειρακίων θερμὴ καὶ πολύαιμος, ἡ δὲ τῶν γερόντων ὀλίγαιμός τε καὶ ψυχρά, καὶ διὰ τοῦτό γ' αὖ τοῖς μὲν γέρουσιν ὠφέλιμος οἴνου πόσις εἰς συμμετρίαν θερμασίας ἐπανάγουσα τὴν ἐκ τῆς ἡλικίας ψυχρότητα, τοῖς δ' αὐξανομένοις ἐναντιωτάτη· ζέουσαν γὰρ αὐτῶν τὴν φύσιν καὶ σφοδρῶς κινουμένην ὑπερθερμαίνει τε καὶ εἰς ἀμέτρους καὶ σφοδρὰς ἐκβαίνει κινήσεις. ἀλλὰ Πλάτωνι μὲν καὶ ταῦτα καὶ

1 παρακαλῶ Müller cf. *ich ersuche* Ar. cf. *deposco* Lat.: ποιεῖ(ν) παρακαλεῖν codd.: ποιεῖν καλοὺς Ald.: προσήκει Goulston τοὺς: καὶ Ald. **2** ante Πλατωνικοὺς add. τοὺς Ald. ante οὐ add. καὶ L Ald. ἃ: ἀφ' ἧς Ald. **3** κατ' αὐτήν: ἐκείνῳ Ald.: om. Lat. τῶν om. Ald. **4** ἐμμανῆ: *warm* Ar. εἶναί Ald. Ar. Lat.: οὖν codd. **5** post μειρακίων add. φύσιν Ald. et Müller **6** οὐ δήπου L Ald. Lat.: οὐ δήποτε VP: οὐ δέποτε M: W^{comp} διὰ τὸν Ald.: κατὰ τὸν codd. **7** διὰ τὴν: κατὰ τὴν Müller ἔχουσαν om. Lat.: secl. Daremberg **10** τε om. MBP **10sq.** γ' αὖ τοῖς Ald.: γε αὐτοῖς codd.: *ipsis* Lat.: om. Ar. **11** ὠφέλιμον W **12** ἐκ τῆς ἡλικίας: *des Körpers* Ar. **13** ἐναντιωτάτη Ald. Lat.: ἐναντιωτάτην codd. **15** post ἀμέτρους add. τε Ald. **16** ἐκβαίνει codd. Lat.: ἐκμαίνει Ald.

ἄλλα πολλὰ κατὰ τὸ δεύτερον τῶν Νόμων εἴρηται περὶ πόσεως οἴνου τοῖς βουλομένοις ἀναγινώσκειν ὠφέλιμα· μόνης δ' ἔτι μιᾶς ἐγὼ ῥήσεως αὐτοῦ μνημονεύσω κατὰ τὸ τέλος εἰρημένης ἁπάντων τῶν περὶ πόσεως οἴνου λόγων, ἔνθα προήρηται τὸν τῶν Καρχηδονίων νόμον. ἔχει δ' ἡ ῥῆσις οὕτως· «ἀλλ' ἔτι μᾶλλον τῆς Κρητῶν καὶ Λακεδαιμονίων χρείας προσθείμην ἂν τῷ τῶν Καρχηδονίων | νόμῳ, μηδέ- 811
ποτε μηδένα ἐπὶ στρατοπέδου γεύεσθαι τούτου τοῦ πόματος, ἀλλ' ὑδροποσίαις | συγγίγνεσθαι τοῦτον 70

71, 6 ἀλλ' - **72, 10** οἶνος: Plat. *Lg.* 674a3-c1

3 ἔτι μιᾶς post ἐγὼ transp. Ald. αὐτοῦ ῥήσεως Ald. **5** οἴνου om. Ald. ἔνθα: ἔνθαπερ Ald. προήρηται Müller Lat.: προείρηται codd. Ar.: εἴρηκε Ald. τὸν Ald.: om. codd. **6** νόμον Müller *Gesetz* Ar.: λόγων WMP Lat.: λόγον Ald.: om. B **7** τῆς Κρητῶν MV^{mg} Ald. Plat. Ar.: τῆς(τῶ P τῶν B) κρείττω(κρεῖττον P χρήττω B) codd. χρείας WVB Ald. Plat.: χρεία MP **7sq.** προσθείμην ἂν Ald. Plat. Ar.: προστιθῇ ἂν codd. Lat. **8** τῷ Ald. Plat.: om. codd. τῶν codd. Plat.: om. Ald. νόμῳ Ald. Plat.: νόμο[-ω-]ν codd. Lat. μηδέποτε Basil. Plat. Ar.: μήτε τούς γε codd.: δέποτε Ald. **9** ἐπὶ στρατοπέδου γεύεσθαι Ald. Plat. *Angehöriger der Truppe...kostet* Ar.: ἐπιστρατοπε[-αι-]δεύεσθαι codd.: *fit dux exercitus* Lat. τούτου om. Ald. **10** πώματος Plat. ἀλλ' ὑδροποσίαις Ald. Plat. Ar. Lat$_{(E)}$: ἀλληλοποσίαις codd.: *sed sine potu vini* Lat$_{(M)}$ συγγίγνεσθαι W Ald. Plat.: συγγίνεσθαι MBP: ξυγγίγνεσθαι Müller

τὸν χρόνον ἅπαντα, καὶ κατὰ πόλιν μήτε δούλους γεύεσθαι μηδέποτε, μήτε ἄρχοντας τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν ὃν ἂν ἄρχωσι, μηδ' αὖ κυβερνήτας μηδὲ δικαστὰς ἐνεργοὺς ὄντας οἴνου [μὴ] γεύεσθαι τὸ παράπαν, μηδ' ὅστις βουλευσόμενος εἰς βουλὴν ἀξίαν τινὰ λόγου συνέρχεται, μηδέ γε μεθ' ἡμέραν τὸ παράπαν μηδένα, εἰ μὴ σωμασκίας ἢ νόσων ἕνεκα, μηδ' αὖ νύκτωρ, ὅταν ἐπινοῇ τις παῖδας ποιεῖσθαι ἀνὴρ ἢ γυνή. καὶ ἄλλα δὲ πολλὰ ἄν τις λέγοι, ἐν οἷς τοῖς νοῦν τε καὶ νόμον ἔχουσιν ὀρθὸν οὐ ποτέος οἶνος.» ταῦτα τοῦ Πλάτωνος εἰρηκότος οὐχ ἐπὶ τῶν νοσούν-

1 ἅπαντα Ald. Plat. Ar. Lat.: ἅπαντες codd. καὶ om. codd. μήτε δούλους Ald.: μήτε δούλην WVBP: μήτε δοῦλον M: μήτε δούλην μήτε δοῦλον Plat. Ar.: *ut servi vel servae* Lat.: μήτε δοῦλον μήτε δούλην Müller **2** μηδέποτε LM Plat.: μήτε ποτὲ WBP: ποτὲ Ald. μήτε: μήδε Ald.: μηδὲ Plat. **3** ὃν LM Ald. Plat. Lat.: ὧν WBP ἄρχωσι L Ald. Plat.: ἄρχουσι WMBP μηδ' αὖ … μηδὲ Müller ex Plat.: μήτ' αὖ … μήτε codd. Ald. **4** ἐνεργοὺς Ald. Plat.: ἐνεργῶς codd.: om. Lat. μὴ om. Ald.: secl. Müller ex Plat. **5** ὅστις W Ald. Plat. Ar. Lat.: ὅσον τις MB: ὅσον τὴν P βουλευσόμενος Müller ex Plat. cf. *sie nützliche Beschlüsse zu fassen haben* Ar.: βουλευόμενος WMV^{sl}B^{sl}P Ald.: βουλόμενος VB Lat. συμβουλὴν codd. **5sq.** τινὰ λόγου συνέρχεται Ald. Plat.: τῷ λόγῳ συναί[-ή-]ρεται codd.: *verbo* Lat. **6** ξυνέρχεται Müller **6** τὸ παράπαν - **7** ἕνεκα om. Lat. **6sq.** τὸ παράπαν μηδένα: μηδένα τὸ παράπαν Plat. **7** εἰ om. codd. εἰ μὴ σωμασκίας om. Ar. σωμασκίας: σῶμα ἢ σκιᾶς codd. **8** ὅταν om. codd. ante ἀνὴρ add. ἢ MBP **9** ante γυνή add. καὶ Plat. δὲ om. codd. Lat. πάμπολλα Plat. λέγοι, ἐν: λέγοιεν ἐν codd. **10** ante νοῦν add. γε Ald. νοῦν τε Ald. Plat. Lat$_{(M)}$: *intellectum* Lat$_{(E)}$: νοῦν γε W: νόμοις γε MBP: *gesunden Verstandes* Ar. νόμον Ald. Plat. Lat$_{(M)}$: *mentem* Lat$_{(E)}$: in ras. W: νόημα L: om. MBP: *rechter Sitte* Ar.

των σωμάτων ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἀμέμπτως ὑγιαινόντων, εἴ γ' ὑμῖν δοκοῦσιν, ὦ γενναιότατοι Πλατωνικοί, στρατεύειν καὶ ἄρχειν καὶ δικάζειν καὶ κυβερνᾶν ναῦς ὑγιαίνοντες ἄνδρες, ἀποκρίνασθέ μοι τοὐντεῦθεν ἐρωτῶντι, πότερον οὐχ ὥσπερ τις τύραννος ὁ ποθεὶς οἶνος κελεύει τὴν ψυχὴν μήτε νοεῖν ἀκριβῶς ἃ πρόσθεν ἐνόει, μήτε πράττειν ὀρθῶς ἃ πρόσθεν ἔπραττε, καὶ διὰ τοῦτο φυλάττεσθαί φησιν
ὁ Πλάτων | ὡς πολέμιον; εἰ γὰρ ἅπαξ εἴσω τοῦ 812
σώ|ματος ἀφίκοιτο, καὶ τὸν κυβερνήτην κωλύει, ὡς 71
προσήκει, μεταχειρίζεσθαι τοὺς οἴακας τῆς νεὼς καὶ τοὺς στρατευομένους [μὴ] σωφρονεῖν ἐν ταῖς παρατάξεσι καὶ τοὺς δικαστάς, ὁπότε [οὖν] δικαίους εἶναι χρή, ποιεῖ σφάλλεσθαι καὶ πάντας τοὺς ἄρχοντας ἄρχειν κακῶς καὶ προστάττειν [μὲν] οὐδὲν ὑγιές.

2 εἴ γ' Ald. Plat. Ar.: εἶθ'(εἴθ')codd.: *au* (sc. ἦ) Lat. **3** στρατεύειν MBP Ald.: στρατεύεσθαι L Müller: post στρατευ in ras. W δικάζειν Cobet (*Mnemosyne* X 1882 185) Plat. Ar.: δοκιμάζειν codd. Ald.: om. Lat. **4** ante ὑγιαίνοντες add. οἱ πίνοντες Ald. ὑγιαίνοντες W Ald. *gesund sind* Ar.: ὑγιαίνοντας VB: ὑγιαίνοντα M: P^{comp}: *eos qui non sunt sani* Lat. **5** πότερον MP Ald. Lat.: πρότερον WB **7** ἐνόει - **8** πρόσθεν om. B **11** νεὼς Müller: νηὸς codd.: ναὸς Ald. **12** τοὺς στρατευομένους Ald.: τοῖς στρατευομένοις codd. μὴ codd. Lat.: om. Ald. Ar.: secl. Müller **13** καὶ Ald. Ar. Lat.: om. codd. οὖν codd. Ald.: om. Ar. Lat.: secl. Müller **13sq.** εἶναι χρή: χρὴ εἶναι Ald. **15** μὲν codd. Lat.: om. Ald.: secl. Müller

ἡγεῖται γὰρ τὸν οἶνον ἀτμῶν θερμῶν ὅλον τὸ σῶμα καὶ μάλιστα τὴν κεφαλὴν πληροῦντα, κινήσεως μὲν ἀμετροτέρας αἴτιον γίνεσθαι τῷ τ' ἐπιθυμητικῷ μέρει τῆς ψυχῆς καὶ τῷ θυμοειδεῖ, βουλῆς δὲ προπετεστέρας τῷ λογιστικῷ. καὶ μήν, εἴπερ οὕτως ἔχει ταῦτα, διὰ μέσης τῆς κράσεως αἱ εἰρημέναι τῆς ψυχῆς ἐνέργειαι φαίνονται βλαπτόμεναι πινόντων ἡμῶν τὸν οἶνον, ὥσπερ γε πάλιν ὠφελούμεναί τινες. ἀλλὰ γὰρ καὶ τοῦθ' ὑμᾶς, ἐὰν βούλησθε, διδάξω καθ' ἕτερον καιρόν, ἐκ τοῦ θερμαίνειν ὅσα βλάπτειν τε καὶ ὠφελεῖν ἡμᾶς οἶνος πέφυκεν· ἐν δὲ τῷ παρόντι τὴν ἐν τῷ Τιμαίῳ ῥῆσιν παραγράφω, καθ' ἣν προειπὼν ὁ Πλάτων οὕτως· «ταύτ' ἢ κακοὶ πάντες ἢ καλοὶ διὰ δύο ἀκουσιώτατα γιγνόμεθα· ὧν

74, 13 ταύτῃ - **75, 2** τρεφομένων: Plat. *Tim.* 87b$_{3-6}$

1 γὰρ Ald.: om. codd. Lat. post ὅλον add. τε W **3** γίνεσθαι scripsi: γίγνεσθαι codd. Ald. **4** τῷ θυμοειδεῖ MBP Ald.: τὸ θυμοειδὲς W **4sq.** βουλῆς δὲ προπετεστέρας Ald.: βουλὴν δὲ προπετεστέραν codd.: *consilii et* (om. *et* Lat$_{(M)}$) *rememorationis* Lat. **9** τινες codd. Ald. Ar. Lat.: secl. Müller καὶ om. codd. τοῦθ': τόθ' Ald. **12** παραγράφω W Ald. Ar. Lat.: ἡμῖν γράφω MBP **13** προειπὼν Müller Ar. Lat.: προσειπὼν codd.: προσεῖπεν Ald. ταύτ' ἢ codd. Lat.: ταύτῃ Plat.: ταύτη Ald. **13sq.** κακοὶ πάντες(πάντες κακοὶ P) ἢ καλοὶ codd. Ald. Lat.: κακοὶ πάντες οἱ κακοὶ Plat. Ar. **14** γινόμεθα P

αἰτιατέον μὲν ἀεὶ τοὺς φυτεύοντας τῶν φυτευομένων
μᾶλλον | καὶ τοὺς τρέφοντας τῶν τρεφομένων», 813
ἐφεξῆς φησι· «πειρατέον μήν, ὅπῃ τις δύ|ναται, καὶ 72
διὰ τροφῆς καὶ δι' ἐπιτηδευμάτων μαθημάτων τε φυγεῖν μὲν κακίαν, τοὐναντίον δὲ ἑλεῖν». ὥσπερ ⟨γὰρ⟩ ἐπιτηδεύματα καὶ μαθήματα κακίας μὲν ἀναιρετικά, γεννητικὰ δ' ἀρετῆς ἐστιν, οὕτω καὶ ἡ τροφή· λεγομένης ⟨δ'⟩ ἐνίοτε τροφῆς ὑπ' αὐτοῦ οὐ μόνον τῆς ἐπὶ σιτίοις, ἀλλὰ καὶ πάσης τῶν παίδων τῆς διαίτης, οὐχ οἷόν τε φάναι κατὰ τὸ δεύτερον σημαινόμενον εἰρῆσθαι [μὲν] νῦν ὑπ' αὐτοῦ τὴν τροφήν· οὐ γὰρ τοῖς παισὶν ἀλλὰ τοῖς τελείοις παρακελευόμενος ἔφη·

75, 3 πειρατέον - **5** ἑλεῖν: Plat. *Tim.* 87b$_{6-9}$

1 αἰτιατέον Goulston ex Plat. cf. *Man muß... Ursache... ansehen* Ar.: αἰτιᾶται codd. Ald. Lat. ἀεὶ WMB: αἰεὶ Ald.: om. P Lat.: post φυτεύοντας transp. Plat. φυτεύοντας τῶν Ald. Plat. Ar. Lat.: om. codd. φυτευομένων W Ald. Lat.: φυτευομένους MBP **3** post ἐφεξῆς add. δὲ Ald. πειρατέον codd. Ald. Lat.: προθυμητέον Plat.: om. Ar. **5** post ἑλεῖν add. ἀρετήν Ald. **6** γὰρ add. Goulston cf. *denn* Ar. cf. *enim* Lat. **8** δ' addidi: τ' add. Müller ὑπ' αὐτοῦ Ald. Ar. Lat.: ὑπ' αὐτῶν codd.: secl. Müller μόνον Ald. Ar. Lat.: μόνης[-οις] codd. **9** συμπάσης Ald. τῆς Ald.: τε codd.: secl. Müller sec. Lat. **10** ante φάναι add. οὖν Ald. σημαινόμενον Ald. Ar. Lat.: μαινόμενον W: φαινόμενον MBP **11** μὲν codd.: om. Ald. Ar. Lat.: secl. Müller ὑπ' αὐτοῦ secl. Müller οὐ γὰρ om. MBP **12** παρακελευόμενος Müller cf. *er bezieht...auf die Aufforderung* Ar.: ποιεῖν κελευόμενος codd. Ald. Lat$_{(M)}$: *oportet ait* Lat$_{(E)}$

«πειρατέον μήν, ὅπῃ τις δύναται, καὶ διὰ τροφῆς καὶ δι' ἐπιτηδευμάτων μαθημάτων τε φυγεῖν μὲν κακίαν, τοὐναντίον δ' ἑλεῖν». ἐπιτηδεύματ' οὖν λέγει τά τε κατὰ γυμναστικὴν καὶ μουσικήν, μαθήματα τά τε κατὰ γεωμετρίαν καὶ ἀριθμητικήν· τροφὴν δ' οὐκ ἄλλην τινὰ νοεῖν οἷόν τε παρὰ τὴν ἐκ τῶν σιτίων καὶ ῥοφημάτων καὶ πομάτων, ἐξ ὧν ἐστι καὶ οἶνος, ὑπὲρ οὗ πολλὰ διῆλθεν ὁ Πλάτων | ἐν τῷ δευτέρῳ 814
τῶν Νόμων. ὅστις δὲ βούλεται καὶ χωρὶς ἐμοῦ γνῶναί τι περὶ πάσης τῆς ἐν ταῖς τροφαῖς δυνάμεως, ἔνεστιν ἀναγινώσκειν αὐτῷ τρία περὶ τοῦδε ἡμέτερα ὑπομνήματα καὶ τέταρτον ἐπ' αὐτοῖς τὸ Περὶ εὐχυ-

76, 1 πειρατέον - **3** ἑλεῖν: Plat. *Tim.* $87b_{6\text{-}9}$

1 μήν: μὴ Ald. **2** μὲν codd.: τὴν Ald.: μὲν τὴν Goulston **3** ἑλεῖν Ald. Ar. Lat.: καλεῖν codd. post ἑλεῖν add. ἀρετήν Ald. **4** τε scripsi: γε codd.: om. Pol. Ald. Ar. Lat.: secl. Müller post γυμναστικὴν add. τε codd.: om. Pol. Ald. post μαθήματα add. δὲ Nauck et Müller **5** τά τε M Ald.: τά γε WVBP δ' om. Ald. **6** ἐκ: εἰς MV^mg **9** ἐμοῦ: τούτου Müller **11** αὐτῷ Ald. Lat.: αὐτοῦ codd. τρία codd.: τοὺς τρεῖς Ald. **11sq.** περὶ τοῦδε ἡμέτερα ὑπομνήματα καὶ τέταρτον ἐπ' αὐτοῖς τὸ scripsi cf. *Bücher ... welche ich... geschrieben habe, und als viertes Buch das* Ar. cf. *de hoc libros nostros et quartum* (om. Lat(M)) *ultra eos eum* (*illum* Lat(M)) *qui* Lat.: περὶ τοῦδε τῶν ἡμετέρων ὑπομνήσεως, καὶ τὸ τέταρτον ὑπ' αὐτοῖς περὶ Ald.: περὶ τοῦδε βιβλία τὰ ἡμέτερα καὶ τέταρτον ἐπ' αὐτοῖς τὸ Müller: om. codd.

μίας τε καὶ κακοχυμίας, οὗ μάλιστα χρῄζομεν εἰς τὸ παρόν. πολλὰ μὲν οὖν ἡ κακοχυμία ταῖς τῆς | ψυχῆς 73
ἐνεργείαις λυμαίνεται, διασῴζει δ' ἀβλαβεῖς ἡ εὐχυμία.

XI. Οὔκουν ἀναιρετικὸς ὅδ' ὁ λόγος ἐστὶ τῶν ἐκ φιλοσοφίας καλῶν, ἀλλ' ὑφηγητικός τε καὶ διδασκαλικός τινος ἀγνοουμένου ἐνίοις τῶν φιλοσόφων· οἵ τε γὰρ ἡγούμενοι πάντας ἀνθρώπους ἐπιδεκτικοὺς ἀρετῆς ὑπάρχειν, [ὅπερ ἴσον ἐστὶ τῷ μηδένα γενέσθαι φύσει κακόν,] οἵ τε μηδένα τὴν δικαιοσύνην αἱρεῖσθαι [αὐτὴν] ἐξ ἡμίσεος ἑκάτεροι τὴν ἀνθρωπί-

2-3 ταῖς ... ἐνεργείαις codd.: τὰς ... ἐνεργείας Ald. σώζει Ald. post ἀβλαβεῖς add. αὐτὰς Ald. **5** οὔκουν Ald. Ar. Lat.: οὐκοῦν codd.: οὐκ οὖν Müller **6** post διδασκαλικός add. καίτοι γ' Müller sec. *quamvis* Lat. **7** τινος ἀγνοουμένου scripsi sec. *was ... unbekkant ist* Ar.: ἀγνοουμένου τινὸς codd. Ald. Rupprecht: ἀγνοούμενος μέχρι τινὸς Müller sec. Lat.: ἀγνοουμένου τέως Nauck ἐνίοις Nauck Müller cf. *vielen* Ar. cf. *ab aliquibus* Lat.: ἐν αὐτοῖς codd. Ald. post ἐνίοις fort. addendum αὐτῶν **9** ὅπερ - **10** κακόν codd. Ald. (sed post αἱρεῖσθαι lin. 11 transp.) Ar. Lat.: secl. Müller **9sq.** τῷ μηδένα γενέσθαι φύσει κακόν Schöne *der Mensch werde von Natur aus nicht als schlechter geboren* Ar.: τὸ μηδένα γενέσθαι φυσικὸν ὅρον (vel ὅλοι seu ὅροι) codd.: τῷ μηδένα γίγνεσθαι φυσικὸν ὅρον Ald.: τῷ μηδένα γενέσθαι φυσικόν Müller sec. *nullum fieri physicum* Lat. **11** αἱρεῖσθαι Ald. Ar. Lat.: εἰρῆ[-εῖ-]σθαι codd. αὐτήν codd. Lat.: om. Ald.: seclusi ἡμισείας Ald.

νην ἑωράκασι φύσιν· οὔτε γὰρ ἅπαντες [φίλοι]
ἐχθροὶ φύονται δικαιοσύνης οὔθ' ἅπαντες φίλοι, διὰ
τὰς κράσεις τῶν σωμάτων ἑκάτεροι τοιοῦτοι γενό-
μενοι. πῶς οὖν, φασί, δικαίως ‹ἄν› τις ἐπαινοῖτο
καὶ ψέγοιτο καὶ μισοῖτο καὶ φιλοῖτο γενόμενος
πονηρὸς ἢ ἀγαθὸς οὐ δι' ἑαυτὸν | ἀλλὰ διὰ τὴν 815
κρᾶσιν, ἣν ἐξ ἄλλων αἰτίων φαίνεται λαμβάνων;
ὅτι, φήσομεν, ὑπάρχει τοῦτο πᾶσιν ἡμῖν, ἀσπάζε-
σθαι μὲν τὸ ἀγαθὸν καὶ προσίεσθαι καὶ φιλεῖν, ἀπο-
στρέφεσθαι δὲ καὶ μισεῖν καὶ φεύγειν τὸ κακόν, οὐκέ-
τι προσκεπτομένοις οὔτ' εἰ γενητόν ἐστιν οὔτ' εἰ μὴ

1 φίλοι codd.: om. Ald. Ar. Lat.: secl. Müller **2** ἐχθροὶ - φίλοι om. Q **3** γενόμενοι Ald. Lat.: γιγνόμενοι codd. **4** πῶς οὖν Ald. Ar.: πῶς οὐδὲ WMB: πῶς δὲ P: *hinc autem ... quo* Lat. ἂν add. Müller: om. codd. Ald. **5** ψέγοιτο W^{sl}L Ald. Ar. Lat.: φύγοιτο W^{it}MBP γεγενημένος Ald. **6** οὐ δι' ἑαυτὸν Ald. Ar.: οὐδεὶς δι' ἑαυτὸν L Lat.: οὐδεὶς ἑαυτὸν WVBP: οὐ διὰ σαυτὸν MV^{mg} **7** αἰτιῶν Ald. **8** ὅτι: ὅτε Ald. ὑπάρχει Goulston Kühn: ὑπάρχειν codd. Ald. **9** προσίεσθαι Kühn Ar. Lat.: προΐεσθαι codd. Ald. alt. καὶ Ald. Ar. Lat.: om. codd. **10** δὲ Ald. Lat.: om. codd. ante οὐκέτι add. ὅτι Ald. **11** προσκεπτομένοις Müller cf. *daß wir erst einmal abwägen* Ar. cf. *praeconsiderando* Lat.: πρόσεστι σκεπτομένοις codd. Ald.: προεσκεμμένοις Nauck **11sq.** οὔτ' εἰ γενητόν ἐστιν οὔτ' εἰ μὴ γενητὸν Müller cf. *ob dies von Natur so sei oder nicht* Ar.: οὔτε γενητόν ἐστιν οὔτε μὴ γενητὸν codd.: οὔτε εἰ γεννητόν ἐστιν οὔτε εἰ μὴ γεννητὸν Ald. *utrum genita sunt talia vel non genita* Lat.: εἴτε γενητόν ἐστι εἴτε μὴ [γεννητὸν] Nauck

γενητὸν οὔτ' εἴ τι ἕτερον αὐτὸ | τοιοῦτον ἐποίησεν 74
οὔτ' εἰ ‹αὐτὸ› κατεσκεύασεν αὐτὸ τοιοῦτον. τούς τε οὖν
σκορπίους καὶ τὰ φαλάγγια καὶ τὰς ἐχίδνας ἀναι-
ροῦμεν ὑπὸ τῆς φύσεως γεγονότα τοιαῦτα καὶ οὐχ
ὑφ' ἑαυτῶν. ἀγένητόν τε τὸν πρῶτον καὶ μέγιστον
θεὸν ὁ Πλάτων λέγων ὁμοίως ἀγαθὸν ὀνομάζει, καὶ
ἡμεῖς δὲ πάντες φύσει φιλοῦμεν αὐτὸν ὄντα τοιοῦτον
ἐξ αἰῶνος, οὐχ ὑφ' ἑαυτοῦ γενόμενον ἀγαθόν· ὅλως
γὰρ οὐδ' ἐγένετό ποτε διὰ παντὸς ἀγένητος ὢν καὶ
ἀΐδιος. εἰκότως οὖν καὶ τῶν ἀνθρώπων τοὺς πονη-
ροὺς μισοῦμεν οὐ προσλογιζόμενοι τὸ ποιῆσαν αἴτιον
αὐτοὺς τοιούτους, ἔμπαλιν δὲ προσιέμεθα καὶ
φιλοῦμεν τοὺς ἀγαθούς, εἴτ' ἐκ φύσεως εἴτ' ἐκ παι-

1 οὔτ' εἴ τι Schöne Ar.: οὐκέτι codd. Müller: οὐ γὰρ τὸ Ald.: om. Lat. **1** οὔτ' εἴ τι - **2** τοιοῦτον om. Lat.: secl. Müller **1** αὐτὸ Theiler: αὐτῷ MB Müller: αὐτῶν Ald.: αὐτοῦ WP **2** οὔτ' εἰ Schöne: οὔτε codd. Ald. Müller αὐτὸ addidi αὐτὸ Daremberg: αὐτὸ Ald.: αὐτῷ codd. Müller τε οὖν: γοῦν Müller **3** ἀναιροῦμεν W Ald. Ar. Lat.: ἀναιροῦμεν μὲν MBP **4sq.** οὐχ ὑφ' Ald.: οὐκ ἀφ' codd. **5** ἀγένητον - **10** ἀΐδιος secl. Müller **5** ἀγένητόν Müller: ἀγέννητον codd. Ald. *ingenitum* Lat.: *unerschaffen und ungeworden* Ar. τὸν πρῶτον W Ald. Ar.: καὶ πρῶτον MBP Lat. **6** post λέγων add. εἶναι Ald. ὁμοίως Müller: ὅμως οὖν codd.: ὅμως Ald.: *enim* Lat. **8** οὐχ ὑφ' ἑαυτοῦ γενόμενον Ald. Ar. Lat.: οὐχ ὑπογενόμενον codd. **9** ἀγένητος Müller cf. *weder geworden noch erschaffen ist* Ar.: ἀγέννητος codd. Ald. (sed post ὢν transp.) **11** προλογιζόμενοι Ald. Lat. **12** δὲ M Ald. Lat.: δὲ καὶ WBP προσιέμεθα Ald. Ar. Lat.: προϊέμεθα codd.

δείας καὶ διδασκαλίας εἴτ' ἐκ προαιρέσεως καὶ
ἀσκήσεως ἐγένοντο τοιοῦτοι. καὶ μέντοι καὶ ἀπο-
κτείνομεν τοὺς ἀνιάτως | πονηροὺς διὰ τρεῖς αἰτίας 816
εὐλόγως· ἵνα μήθ' ἡμᾶς ἀδικήσωσι ζῶντες, εἰς
φόβον τε τοὺς ὁμοίους αὐτοῖς ἐνάγωσιν ὡς κολα-
σθησομένους ἐφ' οἷς ἂν ἀδικήσωσι, καὶ τρίτον ὅτι
καὶ αὐτοῖς ἐκείνοις ἄμεινόν ἐστι τεθνάναι διεφθαρ-
μένοις οὕτω τὴν ψυχήν [—ὡς ἀνίατον ἔχειν τὴν
κακίαν—], ὡς μηδ' ὑπὸ τῶν Μουσῶν αὐτῶν παι-
δεύεσθαι, μή τί γ' ὑπὸ Σωκράτους ἢ καὶ Πυθαγό-
ρου βελτιοῦσθαι δύνανται. θαυμάζω δ' ἐν τῷδε τῶν
Στωϊκῶν ἅπαντας μὲν ἀνθρώπους εἰς ἀρετῆς κτῆσιν
ἐπιτηδείως ἔχειν οἰομένων, | διαστρέφεσθαι δ' ὑπὸ 75
τῶν συζώντων· ἵνα γὰρ ἐάσω τἆλλα πάντα τὰ κατα-
βάλλοντα τὸν λόγον αὐτῶν, ἓν δὲ μόνον ἐρωτήσω

1sq. καὶ ἀσκήσεως om. B Ar. **2** μέντοι Ald.: μέν γε codd. ἀποκτείνομεν Ald. Ar. Lat.: ἀποκτενοῦμεν codd. **3** ἀνιάτως WMB Ar. Lat.: ἀνιάτους P: ἀνιάτους καὶ Ald. **4** εὐλόγως WMB Ar. Lat.: εὐλόγους P Ald. μήθ': μὴ Ald. ἀδικήσωσι W Ald. Ar. Lat.: ἀσκήσωσι MBP **6** ὅτι: ἐστι Ald.: om. P **7** καὶ om. MBP Ar. Lat. ἐστι om. Ald. **8sq.** ὡς ἀνίατον ἔχειν τὴν κακίαν secl. Müller **9** ὡς μηδ' W Ald. Lat.: εἰ μηδὲ BP: εἰ μὴ M: *(selbst) wenn* Ar. παιδεύεσθαι Ald.: παιδεύο[-ω-]νται codd. Lat. **10** τί: δὲ Ald. καὶ om. Ald. **11** βελτιοῦσθαι: βελτίους Ald. δύνανται scripsi: δύνασθαι codd.: γενέσθαι Ald. δ' Ald. Ar. Lat.: om. codd. **14** συζώντων BP Ar.: οὐ ζώντων WM Ald. Lat.: οὐ καλῶς ζώντων Chartier **15** δὲ codd. Ald.: ‹τό›δε Nauck Theiler: om. Ar. Lat.: secl. Müller

περὶ τῶν πρώτων γενομένων ἀνθρώπων, οἳ μηδένα
πρὸ ἑαυτῶν ἔσχον ἕτερον· ἡ διαστροφὴ πόθεν ἢ ὑπὸ
τίνων αὐτοῖς ἐγένετο; λέγειν οὐχ ἕξουσι, ὥσπερ γε
κἂν τῷ νῦν χρόνῳ μικρὰ παιδία θεώμενοι πονηρό-
τατα, τίς ἐδίδαξεν αὐτὰ τὴν πονηρίαν, ἀδυνατοῖεν
‹ἂν› λέγειν, καὶ μάλισθ' ὅταν ᾖ πολλὰ μὲν ἅμα |
τρεφόμενα τὴν αὐτὴν τροφὴν ὑπὸ τοῖς αὐτοῖς 817
γονεῦσιν ἢ διδασκάλοις ἢ παιδαγωγοῖς, ἐναντιώτα-
τα δὲ ταῖς φύσεσιν· τί γὰρ ‹ἂν› ἐναντιώτερον εἴη
τοῦ κοινωνικοῦ παιδίου τῷ φθονερῷ, καθάπερ καὶ
τοῦ ἐλεήμονος τῷ ἐπιχαιρεκάκῳ, τοῦ δὲ δειλοῦ πρὸς
ἅπαντα τῷ θαρσαλέῳ καὶ τοῦ μωροτάτου τῷ συνε-
τωτάτῳ καὶ τοῦ φιλαλήθους τῷ φιλοψευδεῖ; καὶ
φαίνεταί γε τὰ παιδία, κἂν ὑπὸ τοῖς αὐτοῖς γονεῦσι
καὶ διδασκάλοις καὶ παιδαγωγοῖς τρέφηται, κατὰ
τὰς εἰρημένας ἐναντιώσεις ἀλλήλων διαφέροντα.

1 πρώτων: πρότερον Ald. **2** ἡ διαστροφὴ πόθεν om. Ald. (lacuna exstat) **3sq.** γε κἂν τῷ νῦν χρόνῳ μικρὰ om. Ald. (lacuna exstat) **3** γε W Ald.: om. MBP Lat. **5sq.** πονηρίαν, ἀδυνατοῖεν ἂν λέγειν om. Ald. (lacuna exstat) **6** ἂν add. Müller μὲν ἅμα Ald.: ἅμα μὲν codd. **7** in participio θεώμενα (pro τρεφόμενα) desinunt Ald. Basil. Goulston **9** ἂν add. Kühn ἐναντιώτερον Chartier Ar. Lat.: ἐναντιώτατον codd. **10** κοινωνικοῦ Chartier cf. *freundlich und umgänglich* Ar. cf. *communicatio* Lat.: κοινικοῦ WB: κανικοῦ P: κοινοῦ M: ἀκάκου Morellus **11sq.** πρὸς ἅπαντα secl. Müller **14** τοῖς αὐτοῖς Chartier Ar. Lat.: τοῖς ἄλλοις codd.

παραφυλάττει οὐδεὶς [εἰπεῖν] τὰ τοιαῦτα τῶν νῦν
φιλοσόφων· ἄμεινον δ' ἐστὶν ἴσως εἰπεῖν οὐ φιλοσό-
φων ἀλλ' ἐπαγγελλομένων φιλοσοφεῖν· ὡς, εἴ γ'
ὄντως ἐφιλοσόφουν, ἐφύλαττον ⟨ἂν⟩ αὐτὸ τοῦτο
πρῶτον, ⟨τὸ⟩ ἀπὸ τῶν ἐναργῶς φαινομένων τὰς
ἀρχὰς τῶν ἀποδείξεων ποι|εῖσθαι. καὶ τοῦτ' ἐοίκασι 76
μάλιστα πάντων οἱ παλαιότατοι πρᾶξαί τε καὶ
κληθῆναι σοφοὶ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις οὔτε συγγράμ-
ματα γράφοντες οὔτε διαλεκτικὴν ἢ φυσικὴν ἐπιδει-
κνύμενοι θεωρίαν, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν μὲν τῶν | ⟨ἐναρ- 818
γῶς φαινομένων τῆς θεωρίας ἀρξάμενοι τῶν⟩ ἀρε-
τῶν, ἀσκήσαντες δ' αὐτοὺς ἔργοις, οὐ λόγοις. οὗτοι
τοίνυν οἱ φιλόσοφοι βλέποντες εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὰ
παιδία, κἂν ἄριστα παιδεύηται καὶ μηδὲν ἔχῃ θεά-
σασθαι παράδειγμα κακίας, ὅμως ἁμαρτάνοντα

1 παραφυλάττειν Müller οὐδεὶς Rupprecht Theiler cf.
Niemand Ar.: ὃ δεῖ codd.: οὖν ὃ δεῖ Chartier: οὖν δεῖ Müller sec. *igitur*
oportet Lat. ante εἰπεῖν add. ὡς Theiler εἰπεῖν codd. *dicere Lat.*:
om. Ar.: secl. Müller τῶν codd. *unter den* (sc. *heutigen Philosophen*)
Ar.: κατὰ τῶν Müller: *a philosophis* Lat. **4** ἂν add. Cobet
(*Mnemosyne* X 1882 185) **5** τὸ add. Müller **6** τοῦτ' Chartier cf.
dies Ar. cf. *hoc* Lat(M): τούτων codd. *haec* Lat(E) **7** παλαιότατοι
WMB Lat.: πάλαι θειότατοι P Morellus Chartier: *alten* Ar. τε Kühn:
γε codd. **10** ἐναργῶς - **11** τῶν add. Müller sec. *evidenter apparent*
incipientes theoriam Lat. cf. *die Theorie ... auf den der Wahrnehmung*
offenbaren Dingen Ar. **12** ἀσκήσαντες L Chartier: ἀκούσαντες
WMBP Lat.: *manifestierten* Ar. αὐτοὺς scripsi: αὑτοὺς codd.: αὐτὰς
Müller **13** τοίνυν scripsi: νῦν codd.: γοῦν Müller cf. *igitur* Lat.

[τινὲς μὲν αὐτῶν φύσει κακοὺς ἅπαντας ἀνθρώπους
ἀπεφήναντο, τινὲς δ' ὀλίγου δεῖν ἅπαντας] —σπά-
νιον γὰρ ὄντως ἐστὶ θεᾶσθαι παιδίον ἄμεμπτον—, οἱ
μὲν οὐδὲν ἰδόντες τοιοῦτον πάντας ἀνθρώπους ἀπε-
φήναντο φύσει κακοὺς ὑπάρχειν, οἱ δ' ἕνα ἢ δύο που
κατὰ ⟨τὸ⟩ σπάνιον ἰδόντες οὐ πάντας ἀλλὰ τοὺς
πλείστους ἔφασαν εἶναι κακούς. εἰ γάρ τις, ⟨οὐ τῶν⟩
ἐπιτρίπτων τε καὶ φιλονείκων, ἐθελήσειεν [ἂν] ἐλευ-
θέρᾳ γνώμῃ, καθάπερ οἱ παλαιοὶ φιλόσοφοι, τὰ
πράγματα θεάσασθαι, παντάπασιν ὀλίγους παῖδας
εὑρήσει πρὸς ἀρετὴν εὖ πεφυκότας καὶ παύσεται
πάντας μὲν ἡμᾶς ἡγούμενος εὖ πεφυκέναι, διαστρέ-
φεσθαι δ' ὑπὸ τῶν [ἐξεπιτιμώντων] γονέων τε καὶ

1 τινὲς - **2** ἅπαντας secl. Müller **2** ὀλίγου δεῖν Müller cf. *bis*
auf wenige seien Ar. cf. *fieri paulo minus* Lat.: ὁ (lac. 5 litt.) δεῖν
WMB: οὐ δεῖν P: οὐδὲ Morellus Chartier **4** οὐδὲν ἰδόντες τοι-
οῦτον Müller cf. *kein solches gesehen hatten* Ar. cf. *nullum talem*
viderunt Lat.: οὐδενὸς ὄντος τοιούτου MV[mg] Chartier: οὐδενὸς ὄντες
τοιοῦτον WBP: οὐδενὸς ἂν ὄντες τοιοῦτον V **6** τὸ add. Müller **7**
εἶναι P Lat.: οὖν WMB οὐ τῶν addidi: οὐχ ὧν Müller: τῶν οὐχ
Theiler: οὐχ Chartier **8** ἐπιτρίπτων τε καὶ φιλονείκων codd.: *wenn*
jemand von den Parteiungen sich abwendet, zu denen Starrsinn und
Rechthaberei verführen Ar.: *spernens altercationes* Lat. ἂν secl.
Müller ἐλευθέρᾳ W: ἐλευθερίᾳ MBP Müller **11** καὶ παύσεται -
12 πεφυκέναι om. Lat. **12** πάντας om. MBP ἡμᾶς WMB Ar.:
ὁμῶς P: ὅμως Morellus Chartier εὖ Müller: καὶ codd.: om.
Ar. διαστρέφεσθαι M Ar. Lat.: διατρέφεσθαι WVBP **13** ὑπὸ W
Ar. Lat.: αὐτὰ MBP ἐξεπιτιμό[-ώ-]ντων WMB Lat.: ἐξεπιστημό-
ντων P: ἐξ ἐπιστημόνων Morellus Chartier: ἐξεστηκότων Nauck:
om. Ar.: secl. Müller

παιδαγωγῶν καὶ διδασκάλων· οὐ | γὰρ δὴ ἄλλοις γέ 77
τισιν ἐντυγχάνει τὰ παιδία. πάνυ δ' εὐήθεις εἰσὶ καὶ οἱ διαστρέφεσθαι λέγοντες ἡμᾶς | ὑπό τε τῆς ἡδονῆς 819
καὶ τοῦ ἄλγους, τῆς μὲν ἑλκούσης ‹ἐπ' αὐτήν›, τοῦ δ' ἀποτρεπτικοῦ τε καὶ τραχέος ὄντος. εἰ μὲν γὰρ πάντες ᾠκειώμεθα πρὸς τὴν ἡδονήν, οὐχ οὖσαν ἀγαθὸν ἀλλ', ὡς ὁ Πλάτων ἔφη, «δέλεαρ μέγιστον κακοῦ», φύσει κακοὶ πάντες ἐσμέν, εἰ δ' οὐ πάντες ἀλλά τινες, ἐκεῖνοι μόνοι φύσει μοχθηροὶ τυγχάνουσιν ὄντες. ἐπεὶ τοίνυν εἰ μὲν μηδεμίαν ἔχομεν ἑτέ-

84, 7-8 δέλεαρ- κακοῦ: Plat. *Tim.* $69d_{1\text{-}2}$

1 οὐ γὰρ - **2** τὰ παιδία om. Lat. **1** δὴ WMB Ar.: ἐν P Morellus Chartier: ἂν Nauck **2** ἐντυγχάνοι Nauck εὐήθεις: ἀλη-θεῖς P Morellus Chartier **3** οἱ διαστρέφεσθαι M Ar.: οἵδε στρέφε-σθαι WVBP Lat. τε LM: γε WP: δὲ B **4** καὶ τοῦ ἄλγους, τῆς μὲν Nauck Müller: καὶ τό γε αὐτῆς μὲν codd.: καίτοι γε αὐτῆς μὲν Morellus Chartier: *inductionem quidem* Lat.: καὶ τοῦ πόνου, τῆς μὲν Theiler *und Schmerz ... insofern die Lust* Ar. ante ἐχούσης (pro ἑλκούσης) add. λεῖον Theiler ἑλκούσης Nauck cf. *lockend und anziehend* Ar.: ἐχούσης codd. Lat. Theiler ἐπ' αὐτὴν addidi: πρὸς ἑαυτὴν add. Nauck: πολὺ codd. Lat.: om. Ar. **5** ἀποτρεπτικοῦ WM Ar.: ἀποστρεπτικοῦ BP Chartier: *adversiones* Lat. **6** πάντες ᾠκειώ-μεθα Nauck Müller cf. *wir alle ... geneigt sind* Ar. cf. *omnes familiares efficimur* Lat.: που (post π in ras. W) οἰκειωθώμεθα WL: πως οἰκει-ώμεθα M: προσοικειωθώμεθα BP **7sq.** δέλεαρ μέγιστον κακοῦ: μέγιστον κακοῦ δέλεαρ Plat. **10** ἐπεὶ τοίνυν codd.: καίτοι γ' Müller: om. Ar. Lat.

ραν ἐν ἡμῖν δύναμιν ᾠκειωμένην [ἡδονὴν μᾶλλον] ἀρετῇ μᾶλλον ἡδονῆς ἤ τινα ἰσχυροτέραν τῆς πρὸς τὴν ἡδονὴν ἀγούσης ἡμᾶς φύσει, οὕτως ἂν εἴημεν ἅπαντες κακοὶ τὴν μὲν κρείττονα δύναμιν καὶ ἀσθε-νεστέραν, ἰσχυροτέραν δὲ τὴν μοχθηρὰν ἔχοντες· εἰ δ' ἡ κρείττων ἐστὶν ἰσχυροτέρα, τίς τοὺς πρώτους ἀνθρώπους ἀνέπεισεν ὑπὸ τῆς ἀσθενεστέρας νικηθῆναι; ταῦτ' οὖν αὐτὰ τῶν Στωϊκῶν ἐμέμφατο καὶ ὁ πάντων ἐπιστημονικώτατος Ποσειδώνιος, ‹ὃς› ἐν οἷς ἐπαίνων ἐστὶ μεγίστων ἄξιος, ἐν τούτοις αὐτοῖς [μὲν] ὑπὸ τῶν ἄλλων οὐκ ἐπαινεῖται Στωϊκῶν· ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἔπεισαν ἑαυτοὺς τὴν πατρίδα μᾶλλον ἢ δόγ|ματα προδοῦναι, Ποσειδώ- 78

1 ᾠκειωμένην Müller Ar: οἰκειωμένην codd. ἡδονὴν[-ῇ] μᾶλλον codd. Lat.: om. Ar.: secl. Theiler: del. Müller **2** ante ἀρετὴν (pro ἀρετῇ) add. πρὸς De Lacy (*AJPh* 96 1976 102) ἀρετῇ Theiler Ar.: ἀρετὴν codd.: del. Müller post ἡδονῆς add. ἰσχυροτέρα πῶς ἔσται ἡδονὴ τῆς ἀρετῆς Müller ἤ τινα ἰσχυροτέραν scripsi sec. Ar: ἥτις ἰσχυροτέρα codd. Theiler: ἥτις κρείττων Müller Lat. **2** τῆς - **3** φύσει om. Lat. **3** ante φύσει add. ἐστι WM Müller Theiler φύ-σει Morellus Chartier cf. *welche wir in uns fühlen* Ar.: φύσεως codd.: δυνάμεως Müller Theiler οὕτως ἂν scripsi: καὶ οὕτως P Lat.: κἂν οὕτως WMB Müller: om. Ar. **5sq.** εἰ δ' ἡ Müller cf. *wenn (aber)* Ar. cf. *si vero* Lat.: ἤδη WP: ἴδη B: ἢ M: εἰ δὴ Daremberg: ἤ δη Chartier **6** κρείττων Müller Ar. Lat.: κρεῖττον W: κρείττονος MBP **9** ὃς add. Nauck Müller **10** alt. ἐν - **11** ἄλλων om. Lat. **11** μὲν om. Ar.: secl. Müller οὐκ ἐπαινεῖται Daremberg cf. *abfällig beurteilen und tadeln* (sc. *die anderen Stoiker*) Ar.: αἷς ἕπεται τῶν codd.: οὐχ ἕπεται τῶν Morellus Chartier.

νιος δὲ τὴν τῶν Στωϊκῶν αἵρεσιν μᾶλλον | ἢ τὴν 820
ἀλήθειαν. διὰ τοῦτο κατά τε τὴν Περὶ τῶν παθῶν πραγματείαν ἐναντιώτατα φρονεῖ Χρυσίππῳ κἀν τοῖς Περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν ἀρετῶν, πολλὰ μὲν ὧν εἶπε Χρύσιππος ἐν τοῖς Λογικῶς ζητουμένοις περὶ τῶν παθῶν τῆς ψυχῆς μεμψάμενος, ἔτι δὲ πλείω τῶν ἐν τοῖς Περὶ διαφορᾶς τῶν ἀρετῶν. οὐ τοίνυν οὐδὲ Ποσειδωνίῳ δοκεῖ τὴν κακίαν ἔξωθεν ἐπεισιέναι τοῖς ἀνθρώποις οὐδεμίαν ἔχουσαν ἰδίαν ῥίζαν ⟨ἐν⟩ ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν, ὅθεν ὁρμωμένη βλαστάνει τε καὶ αὐξάνεται, ἀλλ' αὐτὸ τοὐναντίον εἶναι· καὶ γὰρ καὶ τῆς κακίας ἐν ἡμῖν αὐτοῖς σπέρμα· καὶ δεόμεθα πάντες οὐχ οὕτω τοῦ φεύγειν τοὺς πονηρούς, ὡς τοῦ

2 τε Müller Theiler: γε codd. Edelstein - Kidd: om. Ar. Lat. **3** φρονεῖ L Chartier Lat.: φρονεῖν WMBP κἀν Müller Theiler Ar.: ἐν(ἐντὸς P) codd. Edelstein - Kidd Lat.: καὶ ἐν τῷ Morellus Chartier **4** περὶ τῆς διαφορᾶς WVP Lat.: περὶ διαφορῶν MB: *über die Arten* Ar. ὧν WMP Ar. Lat.: οὖν Morellus Chartier: om. B **7** περὶ διαφορᾶς Theiler: περὶ ⟨τῆς⟩ διαφορᾶς Müller sec. Lat. Edelstein - Kidd: περὶ διαφορῶν codd.: *in den Arten* Ar. **9** ἐν add. Müller cf. *in* Ar. cf. *in* Lat. **10** ὁρμωμένη Müller Ar.: ὁρῶμεν εἰ codd.: om. Lat. **11** αὐξάνεται Müller sec. *augeatur* Lat.: αὐξάνει τε (om. τε M) codd. αὐτὸ Müller cf. *es* Ar.: αὐτὰ codd.: om. Lat. εἶναι Chartier: οὖν codd. ante alt. καὶ add. *die Tugenden* (sc. τῆς ἀρετῆς) Ar. **12** post κακίας add. ἢ ἀρετῆς Ar[M] **13sq.** τοῦ διώκειν Kühn: τὸ διώκειν codd.

διώκειν τοὺς καθαρίσοντάς τε καὶ κωλύσοντας ἡμῶν τὴν αὔξησιν τῆς κακίας. οὐ γάρ, ὡς οἱ Στωϊκοί φασιν, ἔξωθεν ἐπεισέρχεται ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν τὸ σύμπαν τῆς κακίας, ἀλλὰ τὸ πλέον ἐξ ἑαυτῶν ἔχουσιν οἱ πονηροὶ τῶν ἀνθρώπων, ἔξωθεν δ' ἔλαττον τούτων πολλῷ τὸ ἐπεισερχόμενόν ἐστιν. ἐκ τούτου μὲν οὖν ἐθισμοί τε γίνονται μοχθηροὶ τῷ τῆς ψυχῆς ἀλόγῳ μέρει καὶ δόξαι ψευδεῖς τῷ λογιστικῷ, καθάπερ, | ὅταν ὑπὸ καλοῖς καὶ ἀγαθοῖς ἀνδράσι παιδευώ- 821
μεθα, δόξαι μὲν ἀληθεῖς, ἐθισμοὶ δὲ χρηστοί, ταῖς
κράσεσι | δ' ἕπεται κατὰ μὲν τὸ λογιστικὸν ἀγχίνοιά 79
τε καὶ μωρία κατὰ τὸ μᾶλλόν τε καὶ ἧττον· αἱ κρά-

1 καθαρίσοντάς Chartier Kühn Müller: καθαρίσαντας WVBP: καθυβρίσοντας M: καθυβρίσοντες V[mg]: καθαιρήσοντας Nauck Rupprecht: *die rechtschaffen machen* Ar.: *repellere* Lat. κωλύσοντας Kühn: κωλύσαντας codd. **2** οὐ γάρ - **4** κακίας om. B **3** ἐπεισέρχεται: ἐπεὶ ἄρχεται Morellus Chartier Kühn **4** σύμπαν secl. Nauck **5** ἔλαττον Daremberg: ἐλάττω codd. Kühn **6** ἐπιαρχόμενόν Morellus Chartier Kühn ante ἐκ add. *Von jenen schlechten (Menschen)* Ar. **7** ἐθισμοί MBP: ἐθίσιμοι W: *Sitten und Gewohnheiten* Ar. γίνονται MBPQ: γίγνονται WZ **8** δόξαι: *Ansichten und Meinungen* Ar. **10** ante δόξαι add. *die vernünftige Seele* Ar. δόξαι: *Ansichten und Meinungen* Ar. ante ἐθισμοὶ add. *die unvernünftige Seele* Ar. ἐθισμοὶ δὲ χρηστοί: *schöne und gute Sitten und Gewohnheiten* Ar. δὲ Kühn Lat.: τε MBP Chartier: καὶ W post χρηστοί lacunam susp. Müller **11** τὸ λογιστικὸν WVB: τὸ λογικὸν MV[mg]P **12** pr. καὶ om. W κατὰ τὸ Chartier Kühn: καὶ τὸ codd. post ἧττον add. *im unvernünftigen Seelenteil ausgeglichene oder maßlose Bewegungen und auch darin starkes oder geringes Maß* Ar. et sec. Ar. add. κατὰ δὲ τὸ ἄλογον κινήσεις σύμμετροι ἢ ἄμετροι, καὶ ἐνταῦθα κατὰ τὸ μᾶλλόν τε καὶ ἧττον Theiler

σεις δ᾽ αὐταὶ τῇ τε πρώτῃ γενέσει καὶ ταῖς εὐχύμοις διαίταις ἀκολουθοῦσι, καὶ συναυξάνει ἄλληλα ταῦτα. διὰ γοῦν τὴν θερμὴν κρᾶσιν ‹οἱ› ὀξύθυμοι γινόμενοι ταύταις πάλιν ταῖς ὀξυθυμίαις ἐκπυροῦσι τὴν ἔμφυτον θερμασίαν· ἔμπαλιν δ᾽ οἱ σύμμετροι ταῖς κράσεσι συμμέτρους τὰς τῆς ψυχῆς κινήσεις ἔχοντες εἰς εὐχυμίαν ὠφελοῦνται. ὥσθ᾽ ὁ μὲν ἡμέτερος λόγος ὁμολογεῖ τοῖς ἐναργῶς φαινομένοις ἐξηγούμενος τὰς αἰτίας ὧν μὲν ὑπ᾽ οἴνου καὶ φαρμάκων τινῶν πάσχομεν, ὧν δ᾽ ὑπὸ διαίτης ἀγαθῆς καὶ κακῆς, ὥσπερ γε καὶ ὠφελούμεθά τε καὶ ‹βλαπτόμεθα› δι᾽ ἐπιτηδευμάτων τε καὶ μαθημάτων, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ τῆς φυσικῆς διαφορᾶς τῶν παίδων

1 post εὐχύμοις add. *oder schlechtem Saft* Ar. **2** καὶ συναυξάνει LMBP Lat.: καὶ συναυξάνειν W: ὥστε (vel ὡς) συναυξάνειν Müller ἀλλήλοις Nauck **3** οἱ add. Müller **4** γινόμενοι scripsi: γιγνόμενοι WMB: γίνονται P Morellus Chartier **6** συμμέτρους Müller Ar. Lat.: συμμέτρως codd. Chartier **7** εὐχυμίαν scripsi sec. *Güte des Saftes* Ar. et *euchimian* Lat.: εὐθυμίαν codd. Kühn ὠφελοῦνται L Lat. Chartier: ὠφελεῖται WMBP **8** ἐξηγούμενος WM Ar. Lat.: κατὰ BP Chartier **9** ὧν μὲν Müller *die Ursachen dessen* Ar.: ὥσθ᾽ codd.: ὡς Daremberg: *qualiter* Lat. **10** πάσχομεν, ὧν Müller *was an Affektionen...auf uns wirkt,...ferner die Ursachen dessen* Ar.: φασχομένων (φασχόμεθα B) codd. Lat. **11** κακῆς MB Ar.: καλῆς WP Lat. ὥσπερ γε καὶ om. Lat. pr. καὶ secl. Müller βλαπτόμεθα add. Müller **13** καὶ τῆς φυσικῆς διαφορᾶς WMB Ar.: τῇ φυσικῇ διαφορᾷ P Morellus Chartier: *et naturalis corruptionis* (i.e. διαφθορᾶς) Lat.

ἀποδιδοὺς τὴν αἰτίαν. οἱ δ᾽ οὐκ ἐκ τῆς τοῦ σώματος κράσεως ἡγούμενοι τὴν ψυχὴν ὠφελεῖσθαί τε καὶ βλάπτεσθαι περί τε τῆς τῶν παίδων διαφορᾶς οὐδὲν ἔχουσι λέγειν, ὧν τ᾽ ἐκ τῆς διαίτης ὠφελούμεθα, οὐδενὸς | ἔχουσιν αἰτίαν ἀποδοῦναι, καθάπερ οὐδὲ 822
τῆς ἐν τοῖς ἤθεσι διαφορᾶς, καθ᾽ ἣν τὰ μὲν θυμικά, τὰ δ᾽ ἄθυμα καὶ τὰ μὲν συνετά, τὰ δ᾽ οὐ φαίνεται. ἐν Σκύθαις μὲν γὰρ εἷς ἀνὴρ ἐγένετο φιλόσοφος, Ἀθήνησι δὲ πολλοὶ τοιοῦτοι· πάλιν δ᾽ ἐν Ἀβδήροις ἀσύνετοι πολλοί, τοιοῦτοι δ᾽ Ἀθήνησιν ὀλίγοι.

1 οὐκ Daremberg Ar.: οὖν codd.: om. Lat. **4** post τῆς διαίτης add. *und Heilmittel* Ar. **5** post ἀποδοῦναι desinit Ar^{M} **6** ἤθεσι V Lat.: ἔθεσι WMBP: ἔθνεσι Q Ar. Theiler

INDICES

INDEX NOMINUM

numeri ad paginam et lineam spectant
litteris obliquis tituli operum signantur

INDEX VERBORUM MEMORABILIUM

numeri ad paginam et lineam spectant

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

TEXTUS